

OTIVM
SINE LITERIS
MORS EST
Seneca

Ex Libris Ioannis Nencini
1874

M. TULLII
CICERONIS
OPERA.
TOMUS SEXTUS.

HOC VOLUMINE

Continentur Orationes

M. TULLII CICERONIS OPERA.

Recensuit J. N. LALLEMAND.

TOMUS SEXTUS.

PARISIIS,

Apud { SAILLANT, viâ S. Joannis Bellov. DESAINT, viâ Fœneâ. BARBOU, viâ Mathurinensium. }

MDCCLXVIII.

POST REDITUM

IN SENATU.

ORATIO VIGESIMA SEPTIMA.

Cicero a Coss. Pisone & Gabinio proditus, a Cæsare & Pompeio derelictus, lege Clodiâ pulsus in exsilium fuerat, quòd in consulatu cives indemnatos necasset. Elapsis sexdecim mensibus tandem revocatus, Romam rediit pridie Nonas Septembris, anno urbis 696. *Postridie, ut ipse scribit ad Atticum libro IV, 1. senatui gratias egit hac oratione, quæ post reditum in senatu inscripta est, in qua commemorat atque amplificat ejus ordinis erga se merita : laudat coss. P. Lentulum & Q. Metellum ; tribunos plebis octo, & in iis præcipuè Milonem &*

Sextium; septem prætores, & Cn. Pompeium. Hanc orationem præponimus orationi ad Quirites, quæ non potuit nisi post biduum haberi, si tamen habita est: nam eam duntaxat scriptam fuisse suspicatur Manutius.

I. SI, Patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberosque nostros meritis parum vobis cumulatè gratias egero; quæso, obtestorque, ne meæ naturæ potiùs, quàm magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest exsistere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos; qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rempublicam, qui patriam, quâ nihil potest esse jucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis.

2. Quòd si parentes carissimos habere debemus, quòd ab iis nobis vita, patri-

monium, libertas, civitas tradita eſt; si deos immortales, quorum beneficio & hæc tenuimus, & ceteris rebus aucti ſumus; si populum Romanum, cujus honoribus in ampliſsimo consilio, & in altiſsimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati ſumus; si hunc ipſum ordinem, a quo ſæpe magnificentiſsimis decretis ſumus honeſtati: immenſum quiddam & infinitum eſt, quod vobis debeamus, qui veſtro singulari ſtudio atque conſenſu parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Romani honores, veſtra de me multa judicia, nobis omnia uno tempore reddidiſtis: ut, quum multa vobis, magna populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, quòd hæc antea singula per illos habuerimus; nunc univerſa per vos recuperaverimus.

II. Itaque, Patres conſcripti, quod ne optandum quidem eſt homini, immortalitatem quamdam per vos eſſe adepti videmur. Quod enim tempus erit umquam, quo veſtrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur, qui illo ipſo tempore, quum vi, ferro, metu, minis obſeſſi teneremini, non multò poſt diſceſſum meum universi me revocaviſtis, referente L. Mummio, fortiſsimo atque optimo viro? quem habuit ille peſtifer an-

nus & maximè fidelem, & minimè timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meæ. Posteaquam vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunum plebis, qui, quum per se rempublicam lacerare non posset, sub alieno scelere delevit; numquam de me siluistis, numquam meam salutem non ab his consulibus, qui vendiderant, flagitavistis.

4. Itaque vestro studio, atque auctoritate perfectum est, ut ille ipse annus, quem ego mihi, quàm patriæ, malueram esse fatalem, hos tribunos haberet, qui & promulgarent de salute mea, & ad vos sæpenumero referrent: nam consules modesti, legumque metuentes, impediebantur lege, non eâ, quæ de me, sed eâ, quæ de ipsis lata erat, quum meus inimicus promulgavit, ut, si revixissent ii, qui hæc pene delerunt, tum ego redirem: quo facto utrumque confessus est, & se illorum vitam desiderare, & magno in periculo rempublicam futuram, si aut hostes atque interfectores reipublicæ revixissent, aut ego non revertissem. Itaque illo ipso anno, quum ego cessissem; princeps autem civitatis, non legum præsidio, sed parietum, vitam suam tueretur; respublica sine consulibus esset, neque solùm parentibus perpetuis, verùm etiam tutoribus annuis esset orbata; sententias di-

cere prohiberemini ; caput meæ proscriptionis recitaretur ; numquam dubitastis meam salutem cum communi salute conjungere.

III. Postea verò quàm singulari & præstantissimâ virtute P. Lentuli consulis, ex superioris anni caligine & tenebris lucem in republica Kalendis Januariis dispicere cœpistis : quum Q. Metelli, nobilissimi hominis, atque optimi viri, summa dignitas, quum prætorum, tribunorum plebis pene omnium virtus & fides reipublicæ subvenisset : quum virtute, gloriâ, rebus gestis Cn. Pompeius, omnium gentium, omnium seculorum, omnis memoriæ facilè princeps, tutò se in senatum venire arbitraretur : tantus vester consensus de salute mea fuit, ut corpus abesset meum, dignitas jam in patriam revertisset.

6. Quo quidem mense, quid inter me & meos inimicos interesset, existimare potuistis : ego meam salutem deserui, ne propter me civium vulneribus respublica cruentaretur ; illi meum reditum non populi Romani suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendum putaverunt. Itaque postea nihil vos civibus, nihil sociis, nihil regibus respondistis : nihil judices sententiis, nihil pôpulus suffragiis, nihil hic ordo auctoritate declaravit : mutum forum, elinguem curiam, tacitam & fractam civitatem videbatis.

7. Quo quidem tempore, quum is excessisset, qui cædi & flammæ vobis auctoribus restiterat; cum ferro & facibus homines totâ urbe volitantes, magistratuum tecta impugnata, deorum templa inflammata, summi viri & clarissimi consulis fasces fractos, fortissimi atque optimi viri, tribuni plebis, sanctissimum corpus non tactum ac violatum manu, sed vulneratum ferro, confectumque vidistis. Quâ strage nonnulli permoti magistratus partim metu mortis, partim desperatione reipublicæ paulùm a mea causa recesserunt: reliqui fuerunt, quos neque terror, neque vis, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minæ, nec tela, nec faces a vestra auctoritate, a populi Romani dignitate, a mea salute depellerent.

IV. Princeps P. Lentulus, parens ac deus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatûs sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si reipublicæ reddidisset: qui, ut est designatus, numquam dubitavit sententiam de salute mea, se & republicâ dignam, dicere. Quum a tribuno plebis vetaretur, quum præclarum caput recitaretur, *Ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne scribendo adesset;* totam illam clausulam,

ut antè dixi, proſcriptionem, non legem putavit, quâ civis optimè de republica meritus, nominatim, sine judicio, unà cum ſenatu, reipublicæ eſſet ereptus. Ut verò iniit magiſtratum, non dicam, quid egerit priùs, ſed quid omnino egit aliud, nisi ut, me conſervato, veſtram in poſterum dignitatem auctoritatemque ſanciret?

9. Dii immortales, quantum mihi beneficium dediſſe videmini, quòd hoc anno P. Lentulus conſul eſt? Quantò majus dediſſetis, si ſuperiore anno fuiſſet? nec enim eguiſſem medicinâ conſulari, nisi conſulari vulnere concidiſſem. Audieram ex ſapientissimo homine, atque optimo civi & viro, Q. Catulo, non ſæpe unum conſulem improbum, duos verò numquam, poſt Romam conditam, excepto illo Cinnano tempore, fuiſſe: quare meam cauſam ſemper fore firmissimam dicere ſolebat, dum vel unus in republica conſul eſſet. Quod verè dixerat, si illud de duobus conſulibus, quod antè in republica non fuerat, perenne ac proprium manere potuiſſet. Quòd si Q. Metellus illo tempore conſul fuiſſet unicus; dubitatis, quo animo fuerit in me conſervando futurus; quum in reſtituendo auctorem fuiſſe, adſcriptoremque videatis?

10. Sed fuerunt duo conſules, quorum mentes anguſtæ, humiles, pravæ, opple-

tæ tenebris ac ſordibus, nomen ipſum conſulatûs, ſplendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec tueri, nec ſuſtinere, nec capere potuerunt; non conſules; ſed mercatores provinciarum, ac venditores veſtræ dignitatis: quorum alter a me Catilinam, amatorem ſuum, multis audientibus; alter Cethegum, conſobrinum, repoſcebat: qui me duo ſceleratissimi poſt hominum memoriam, non conſules, ſed latrones, non modò deſeruerunt, in cauſâ præſertim publica & conſulari, ſed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non ſolùm ſuo, ſed etiam veſtro, ceterorumque ordinum, ſpoliatum eſſe voluerunt: quorum alter tamen neque me, neque quemquam fefellit.

V. Quis enim ullam ullius boni ſpem haberet in eo, cujus primum tempus ætatis palam fuiſſet ad omnium libidines divulgatum? qui ne a ſanctissima quidem parte corporis potuiſſet hominum impuram intemperantiam propulſare? qui, quum ſuam rem non minùs ſtrenuè, quàm poſtea publicam confeciſſet, egeſtatem & luxuriam domeſtico lenocinio ſuſtentavit? qui niſi in aram tribunatûs confugiſſet, neque vim prætoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proſcriptionem effugere potuiſſet? Quo in magiſtratu, niſi rogationem de piratico bello tuliſſet, profec-

tò egeſtate & improbitate coactus piraticam ipſe feciſſet; ac minore quidem cum reipublicæ detrimento, quàm quòd intra mœnia nefarius hoſtis prædoque verſatus eſt: quo inſpectante ac ſedente, legem tribunus plebis tulit, ne auſpiciis obtemperaretur; ne obnuntiare concilio, aut comitiis; ne legi intercedere liceret; ut lex Ælia & Fufia ne valerent; quæ noſtri majores certissima ſubsidia reipublicæ contra tribunitios furores eſſe voluerunt.

12. Idemque poſtea, quum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio ſupplex ad eum ſordidata veniſſet, quumque adoleſcentes nobilissimi, cunctique equites Romani ſe ad lenonis impurissimi pedes abjeciſſent; quo vultu cincinnatus ganeo non ſolùm civium lacrymas, verùm etiam patriæ preces repudiavit? Neque eo contentus fuit, ſed etiam in concionem adſcendit; eaque dixit, quæ, si ejus vir Catilina revixiſſet, dicere non eſſet auſus: ſe Nonarum Decembris, quæ me conſule fuiſſent, clivique Capitolini pœnas ab equitibus Romanis eſſe repetiturum: neque ſolùm id dixit, ſed quos ei commodum fuit, compellavit: L. verò Lamiam, equitem Romanum, præſtanti dignitate hominem, & ſaluti meæ pro familiaritate, reipublicæ pro fortunis ſuis, amicissimum, conſul imperioſus exire urbe jussit: & quum vos

vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni jam antè fecissent; ille unguentis oblitus, cum toga prætexta, quam omnes prætores ædilesque tum abjecerant, irrisit squalorem vestrum, & luctum gratissimæ civitatis; fecitque quod nemo umquam tyrannus, ut quò minùs occultè vestrum malum gemeretis, nihil diceret; ne apertè incommoda patriæ lugeretis, ediceret.

VI. Quum verò in Circo Flaminio, non a tribuno plebis consul in concionem, sed a latrone archipirata, productus esset; primùm processit, quâ auctoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madenti comâ, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressâ voce & temulentâ: quòd in cives indemnatos esset animadversum, id sibi dixit, gravis auctor, vehementissimè displicere. Ubi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris & helluationibus hujus calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessavit? Nam ille alter Cæsoninus Calventius ab adolescentia versatus est in foro, quum eum præter simulatam versutamque tristitiam, nulla res commendaret: non juris studium, non dicendi, non rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas: quem præteriens quum incultum, horridum, mœstumque vidisses; etiam si

agrestem & inhumanum existimares, tamen libidinosum & perditum non putares.

14. Cum hoc homine, an cum stipite Æthiope si in foro constitisses, nihil crederes interesse : sine sensu, sine sapore, elinguem, tardum, inhumanum negotium, Cappadocem modò abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quàm libidinosus ? quàm impurus ? quàm intemperans, non januâ receptis, sed pseudotyro intromissis voluptatibus ? Quum verò etiam litteris studere incipit, & helluo immanis cum Græculis philosophari, tum est Epicureus, non penitus illi disciplinæ, quæcumque est, deditus, sed captus uno verbo voluptatis.

15. Habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio ac de virtute disserunt : qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur ; sed eos, qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere : in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium, delectationemque versari. His utitur quasi præfectis libidinum suarum ; hi voluptates omnes vestigant, atque odorantur ; hi sunt conditores instructoresque convivii ; iidem expendunt, atque æstimant voluptates, sententiamque dicunt, & judicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur : horum ille

artibus eruditus, ita contempsit hanc pudentissimam civitatem, ut omnes suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modò vultum importunum in forum detulisset.

VII. Is me quidem minimè (cognoram enim, propter Pisonum affinitatem, quamquam longè hunc ab hoc genere cognatio materna Transalpini sanguinis abstulisset) sed vos populumque Romanum, non consilio, neque eloquentiâ, quod in multis sæpe accidit, sed rugis, supercilioque decepit. L. Piso, tune ausus es isto oculo, non dicam isto animo; istâ fronte, non vitâ; tanto supercilio, non enim possum dicere, tantis rebus gestis, cum A. Gabinio consociare consilia pestis meæ? non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistri notata vestigiis, in eam cogitationem adducebat, ut, quum illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutius uti non liceret? cum hoc coire ausus es, ut consularem dignitatem, ut reipublicæ statum, ut senatûs auctoritatem, ut civis optimè meriti fortunas provinciarum fœdere addiceres? te consule, tuis edictis & imperiis, senatui populoque Romano non est licitum, non modò sententiis atque auctoritate suâ, sed ne vultu quidem ac vestitu reipublicæ subvenire.

Capuæne te putabas, in qua urbe domicilium quondam superbiæ fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore; an Romæ, in qua civitate omnes ante vos consules senatui paruerunt?

17. Tu es ausus in Circo Flaminio productus cum tuo illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum, atque omnes bonos tum, quum a patria pestem depulissem, crudeles demonstrabas fuisse. Tu misericors me affinem tuum, quem comitiis prærogativæ primum custodem præfeceras, quem Kalendis Januarii tertio loco sententiam rogaras, constrictum inimicis reipublicæ tradidisti: tu meum generum, propinquum tuum; tu affinem tuam, filiam meam, superbissimis & crudelissimis verbis a genibus tuis repulisti; idemque tu clementiâ ac misericordiâ singulari, quum ego unà cum republica non tribunitio, sed consulari ictu concidissem; tanto scelere, tantâque intemperantiâ fuisti, ut ne unam quidem horam interesse paterere inter meam pestem, & tuam prædam; saltem dum conticesceret illa lamentatio, & gemitus urbis.

18. Nondum palam factum erat occidisse rempublicam, quum tibi arbitria funeris solvebantur: uno eodemque tempo-

re domus mea diripiebatur, ardebat: bona ad vicinum consulem de Palatio; de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur: quum, iisdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modò a bonis, sed etiam a liberis, atque inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur, senatu verò oppresso & afflicto, duobus impiis nefariisque consulibus, ærarium, provinciæ, legiones, imperia donabantur.

VIII. Horum consulum ruinas vos consules vestrâ virtute fulsistis, summâ tribunorum plebis, prætorumque fide, & diligentiâ sublevati. Quid ego de præstantissimo viro T. Annio, dicam? aut quis de tali cive satis dignè umquam loquetur? qui quum videret, sceleratum civem, aut domesticum potiùs hostem, si legibus uti liceret, judicio esse frangendum: sin ipsa judicia vis impediret ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi esse superandam; primò de vi postulavit: posteaquam ab eodem judicia sublata esse vidit; ne ille omnia vi posset efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, sine summa virtute, ac maximis opibus & copiis ab intestino latrocinio posse defendi: qui pri-

mus, poſt meum diſceſſum, metum bonis, ſpem audacibus, timorem huic ordini, ſervitutem depulit civitati.

20. Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius ſecutus, pro mea ſalute, pro veſtra auctoritate, pro ſtatu civitatis, nullas ſibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ diſcrimen vitandum umquam putavit: qui cauſam ſenatûs, exagitatam concionibus improborum, ſic ſuâ diligentiâ multitudini commendavit, ut nihil tam populare, quàm veſtrum nomen; nihil tam omnibus carum aliquando, quàm veſtra auctoritas videretur: qui me quum omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit; tum reliquis officiis, juxtà, ac si meus frater eſſet, ſuſtentavit: cujus ego clientibus, libertis, familiâ, copiis, litteris ita ſum ſuſtentatus, ut meæ calamitatis non adjutor ſolùm, verùm etiam ſocius videretur.

21. Jam ceterorum officia, ſtudiaque vidiſtis: quàm cupidus mei C. Ceſtilius, quàm ſtudioſus veſtri, quàm non varius fuerit in cauſa. Quid M. Ciſpius? cui ego ipsi, parenti, fratrique ejus, ſentio quantum debeam: qui, quum a me voluntas eorum in privato judicio eſſet offenſa, publici mei beneficii memoriâ privatam

offensionem oblitteraverunt. Jam T. Fadius, qui mihi quæstor fuit, M'. Curtius, cujus ego patri quæstor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messius, & amicitiæ, & reipublicæ causâ, dixit: legem separatim initio de salute mea promulgavit. Q. Fabricius, si, quæ de me agere conatus est, ea contra vim & ferrum perficere potuisset; mense Januario nostrum statum recuperassemus: quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardavit, auctoritas vestra revocavit.

IX. Jam verò prætores quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis, quum L. Cæcilius privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare; publicè promulgarit de mea salute cum collegis pene omnibus; direptoribus autem meorum bonorum in jus adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calidius, statim designatus, sententiâ suâ, quàm esset cara sibi mea salus, declaravit.

23. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Crassi, Sex. Quintilii, C. Cornuti, summa & in me, & in rempublicam constiterunt: quæ quum libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me nefariè commissa prætereo: non est mei temporis injurias meminisse; quas ego

etiam si ulcisci possem, tamen oblivisci mallem: aliò transferenda mea tota vita est, ut bene de me meritis referam gratiam; amicitias igne perspectas tuear; cum apertis hostibus bellum geram; timidis amicis ignoscam; proditores meos non indicem; dolorem profectionis meæ reditûs dignitate consoler.

24. Quòd si mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi ut erga duces ipsos, principes atque auctores salutis meæ, satis gratus judicarer; tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modò ad referendam, verùm etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. Quando enim ego huic homini, ac liberis ejus, quando omnes mei gratiam referent? quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo observantiæ, tot tantisque beneficiis respondere poterit? qui mihi primus afflicto & jacenti consularem fidem, dexteramque porrexit: qui me a morte ad vitam, a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem revocavit: qui tanto amore in me, studio in rempublicam fuit, ut excogitaret quemadmodum calamitatem meam non modò levaret, sed etiam honestaret. Quid enim magnificentius, quid præclarius mihi accidere potuit, quàm quòd, illo petente, vos decrevistis, ut

cuncti ex omni Italia, qui rempublicam salvam vellent, ad me unum, hominem fractum & propè dissipatum, restituendum & defendendum venirent? ut, quâ voce ter omnino post Romam conditam consul usus esset pro universa republica apud eos solùm, qui ejus vocem exaudire possent; eadem voce senatus omnis omnibus agris atque oppidis, cives, totamque Italiam ad unius salutem defendendam excitaret.

X. Quid ego gloriosius meis posteris potui relinquere, quàm hoc senatum judicasse, qui civis me non defendisset, eum rempublicam salvam noluisse? Itaque tantum vestra auctoritas, tantum eximia consulis dignitas valuit, ut dedecus & flagitium se committere putaret, si quis non veniret. Idemque consul, quum illa incredibilis multitudo Romam, & pene Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit: quo tempore quantam vim naturæ bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis: nam Q. Metellus, & inimicus, & frater inimici, perspectâ vestrâ voluntate, omnia privata odia deposuit: quem P. Servilius, vir quum clarissimus, tum verò optimus, mihique amicissimus, & auctoritatis & orationis suæ divinâ quadam gravitate, ad sui generis, communisque sanguinis facta

virtutesque revocavit, ut haberet in consilio & fratrem ab inferis, socium rerum mearum, & omnes Metellos, præstantissimos cives, pene ex Acheronte excitatos; in quibus Numidicum illum, cujus quondam de patria discessus, molestus omnibus sanè, ipsi ne luctuosus quidem visus est.

26. Itaque exstitit non modò salutis defensor, qui ante hoc suum beneficium fuerat inimicus, verùm etiam adscriptor dignitatis meæ. Quo quidem die quum CCCCXVII ex senatu essetis, magistratus autem hi omnes adessent; dissensit unus, is, qui suâ lege conjuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Atque illo die, quo rempublicam meis consiliis conservatam gravissimis verbis & plurimis judicassetis, idem consul curavit, ut eadem a principibus civitatis in concione postero die dicerentur; quum quidem ipse egit ornatissimè causam meam, perfecitque, adstante atque audiente Italiâ totâ, ut nemo cujusquam conducti aut perditi vocem acerbam atque inimicam bonis posset audire.

XI. Ad hæc non modò adjumenta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meæ, reliqua vos iidem addidistis: decrevistis, ne quis ullâ ratione rem im-

pediret ; qui id impediſſet , vos graviter moleſtéque laturos ; illum contra rempublicam , ſalutemque bonorum , concordiamque civium facturum ; & ut ad vos de eo ſtatim referretur ; meque etiam , si diutius calumniarentur , redire jussiſtis. Quid ? ut agerentur gratiæ , qui e municipiis veniſſent ? quid , ut ad illam diem , res quum rediſſent , rogarentur , ut pari ſtudio convenirent ? Quid denique ille dies, quem P. Lentulus , mihi , fratrique meo , liberiſque noſtris natalem conſtituit , non modò ad noſtram , verùm etiam ad ſempiterni memoriam temporis ? quo die nos comitiis centuriatis , quæ maximè majores comitia juſta dici , haberique voluerunt , arcessivit in patriam ; ut eædem centuriæ , quæ me conſulem fecerant , conſulatum meum comprobarent.

28. Quo die quis civis fuit , qui fas eſſe putaret , quacumque aut ætate , aut valetudine eſſet , non ſe de ſalute mea ſententiam ferre ? quando tantam frequentiam in campo , tantum ſplendorem Italiæ totius , ordinumque omnium ? quando illa dignitate rogatores , diribitores , cuſtodeſque vidiſtis ? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti atque divino , non reducti ſumus in patriàm , sicut nonnulli clarissimi cives , ſed equis insignibus , & curru aurato reportati.

29. Possum ego satis in Cn. Pompeium umquam gratus videri, qui non solùm apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud universum populum salutem populi Romani & conservatam per me, & conjunctam esse cum mea dixerit? qui causam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate suâ compresserit? bonos excitarit? qui populum Romanum pro me, tamquam pro fratre, aut pro parente, non solùm hortatus sit, verùm etiam obsecrarit? qui ipse, quum, propter metum dimicationis & sanguinis, domo se teneret, etiam a superioribus tribunis petierit, ut de salute mea & promulgarent, & ferrent? qui in colonia nuper constituta, quum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emptus intercessor, vim & crudelitatem privilegii, auctoritate honestissimorum hominum, & publicis litteris consignavit, princepsque Italiæ totius præsidium ad meam salutem implorandum putavit? qui, quum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam, ut suos necessarios mihi amicos redderet, elaboravit?

XII. Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cujus omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus,

nihil aliud fuit, nisi conſtans, perpetua, fortis, invicta defensio ſalutis meæ? Quid de P. Sextio loquar? qui ſuam erga me benevolentiam & fidem non ſolùm animi dolore, ſed etiam corporis vulneribus oſtendit? Vobis verò, Patres conſcripti, singulis & egi, & agam gratias: universis, egi ab initio, quantum potui; ſatis ornatè agere nullo modo poſſum. Et quamquam ſunt in me præcipua merita multorum, quæ sileri nullo modo poſſunt, tamen hujus temporis ac timoris mei non eſt conari commemorare beneficia in me singulorum: nam difficile eſt, non aliquem; nefas, quemquam præterire. Ego vos univerſos, Patres conſcripti, deorum numero colere debeo: ſed, ut in ipsis diis immortalibus non ſemper eoſdem, atque aliàs alios ſolemus & venerari, & precari; sic in hominibus de me divinitus meritis omnis erit ætas mihi ad eorum erga me merita prædicanda, atque recolenda.

31. Hodierno autem die nominatim a me magiſtratibus ſtatui gratias eſſe agendas, & de privatis uni, qui pro ſalute mea municipia, coloniaſque adiſſet, populum Romanum ſupplex obſecraſſet, ſententiam dixiſſet eam, quam vos ſecuti, mihi dignitatem meam reddidiſtis. Vos me florentem ſemper ornaſtis; laborantem,

mutatione vestis, & propè luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostrâ memoriâ senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant : in meo periculo senatus veste mutatâ fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modò suo præsidio, sed etiam vestrâ deprecatione nudarunt. Quibus ego rebus objectis, quum mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestrâ auctoritate superaram; multa mecum ipse reputavi.

XIII. Dixerat in concione consul, se clivi Capitolini pœnas ab equitibus Romanis repetiturum : nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur : aditus templorum erant non solùm præsidiis & manu, verùm etiam demolitione sublati. Alterum consulem, ut me, & rempublicam non modò desereret, sed etiam hostibus reipublicæ proderet, pactionibus Clodius suorum præmiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu; quem ego inimicum mihi fuisse non dico; tacuisse, quum diceretur esse inimicus, scio.

33. Duæ partes esse in republica quum putarentur, altera me deposcere, propter inimicitias; altera timidè defendere, propter suspicionem cædis putabatur. Qui

autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quòd numquam infitiando suspicionem hominum, curamque minuerunt. Quare quum viderem senatum ducibus orbatum, me a magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum; servos simulatione collegiorum nominatim esse conscriptos; copias omnes Catilinæ pene iisdem ducibus, ad spem cædis & incendiorum esse revocatas; equites Romanos, proscriptionis; municipia, vastitatis; omnes, cædis metu esse permotos: potui, potui, Patres conscripti, multis auctoribus fortissimis viris, me vi, armisque defendere; nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit: sed videbam, si vicissem præsentem adversarium, nimiùm multos mihi alios esse vincendos; si victus essem, multis bonis & pro me, & mecum, etiam post me esse pereundum; tribunitiique sanguinis ultores esse præsentes; meæ mortis pœnas judicio, & posteritati reservari.

XIV. Nolui, quum consul communem salutem sine ferro defendissem, meam privatus armis defendere; bonosque viros lugere malui meas fortunas, quàm suis desperare: ac, si solus essem interfectus, mihi turpe; si cum multis, reipublicæ funestum

nestum fore videbatur. Quòd si mihi æternam esse ærumnam propositam arbitrarer; morte me ipse potiùs, quàm sempiterno dolore multassem: sed quum viderem, me non diutius, quàm ipsam rempublicam, ex hac urbe absuturum: neque ego illâ exterminatâ mihi remanendum putavi; & illa, simul atque revocata est, me secum pariter revocavit. Mecum leges, mecum quæstiones, mecum jura magistratuum, mecum senatûs auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum deorum & hominum sanctitates omnes & religiones abfuerunt. Quæ si semper abessent; magis vestras fortunas lugerem, quàm desiderarem meas: sin aliquando revocarentur; intelligebam, mihi cum illis unà esse redeundum.

35. Cujus mei sensûs certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius, qui, omnibus provincialibus ornamentis commodisque depositis, totam suam quæsturam in me sustentando & conservando collocavit: qui si mihi quæstor imperatori fuisset, in filii loco fuisset: nunc certè erit in parentis, quum fuerit quæstor non imperii, sed doloris mei. Quapropter, Patres conscripti, quoniam in rempublicam sum pariter cum republica restitutus; non modò in ea defendenda

nihil imminuam de libertate mea priſtina, ſed etiam adaugebo.

XV. Etenim, si eam tum defendebam, quum mihi aliquid illa debebat; quid nunc me facere oportet, quum ego illi plurimùm debeo? Nam quid eſt, quod animum meum frangere, aut debilitare possit, cujus ipſam calamitatem non modò nullius delicti, ſed etiam divinorum in rempublicam beneficiorum teſtem eſſe videatis? nam & importata eſt, quia defenderam civitatem; & meâ voluntate ſuſcepta eſt, ne a me defenſa reſpublica, per eumdem me extremum in diſcrimen vocaretur.

37. Pro me non, ut pro P. Popilio, nobilissimo homine, adoleſcentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum eſt deprecata: non, ut pro Q. Metello, ſummo & clarissimo viro, ſpectatâ jam adoleſcentiâ filius: non L. & C. Metelli, conſulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum conſulatum petebat, non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellarum filii, flentes ac ſordidati, populo Romano ſupplicaverunt: ſed unus frater, qui in me pietate, filius; consiliis, parens; amore, (ut erat) frater inventus eſt; ſqualore & lacrymis, & quotidianis precibus, desiderium mei nominis reno-

vari, & rerum geſtarum memoriam uſurpari coëgit : qui quum ſtatuiſſet, nisi per vos me recuperaſſet, eamdem ſubire fortunam, atque idem sibi domicilium & vitæ & mortis depoſceret ; tamen numquam nec magnitudinem negotii, nec ſolitudinem ſuam, nec vim inimicorum ac tela pertimuit.

38. Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & defenſor assiduus, ſummâ virtute & pietate, C. Piſo, gener ; qui minas inimicorum meorum ; qui inimicitias affinis mei, propinqui ſui, conſulis ; qui Pontum & Bithyniam quæſtor pro mea ſalute neglexit. Nihil umquam ſenatus de P. Popilio decrevit ; numquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta eſt. Tribunitiis ſunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nullâ auctoritate ſenatûs reſtituti ; quum alter eorum ſenatui paruiſſet, alter vim cædemque fugiſſet. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoriâ tertius ante me conſularis, tempeſtate civili expulſus eſt, non modò a ſenatu non eſt reſtitutus ; ſed reditu ſuo ſenatum cunctum pene delevit. Nulla de illis magiſtratuum conſensio, nulla ad rempublicam defendendam populi Romani convocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum, & coloniarum exſtiterunt.

39. Quare quum me veſtra auctoritas arcessierit, populus Romanus revocarit, reſpublica implorarit, Italia cuncta pene ſuis humeris reportarit; non committam, Patres conſcripti, ut, quum ea mihi sint reſtituta, quæ in poteſtate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipſe præſtare possim, præſertim quum illa amiſſa recuperarim, virtutem & fidem numquam amiſerim.

POST REDITUM
AD QUIRITES.
ORATIO VIGESIMA OCTAVA.

CICERO, ut antea ſenatui, sic nunc populo Romano gratias agit hac oratione, quæ poſt reditum ad Quirites inſcribitur. In hujus prima parte beneficii magnitudinem extollit, quum hæc simul omnia recuperarit, liberos, fratrem, rem familiarem, amicitias, conſuetudines, vicinitates, clientelas; deinde honorem, dignitatem, locum, ordinem; poſtremò patriam, quâ nihil carius, nihil jucundius. In ſecunda parte, non modò ademptam sibi calamitatem, ſed auctam etiam dignitatem oſtendit: neminem enim tam honorificè, non P. Popilium, non Q. Metellum,

non C. Marium, esse restitutos; quum illi, supplicante propinquorum multitudine, rogationibus tantùm tribunitiis, nullâ senatûs auctoritate, nullis Italiæ precibus, redierint; ipse autem, nemine præter fratrem supplicante, & senatusconsulto, & lege, summâ Italiæ consensione, incredibili bonorum omnium studio, agente P. Lentulo, deprecante Pompeio, sit in patriam revocatus. Summam igitur & perpetuam erga populum R. pietatem, & quæcumque præstare officia possit, pro referenda gratia pollicetur.

I. QUOD precatus a Jove Optimo Maximo, ceterisque diis immortalibus sum, Quirites, eo tempore, quum me, fortunasque meas pro vestra incolumitate, otio, concordiaque devovi, ut, si meas rationes umquam vestræ saluti anteposuissem, sempiternam pœnam sustinerem, meâ voluntate susceptam: sin & ea, quæ antè gesseram, conservandæ civitatis causâ gessissem, & illam miseram profectionem vestræ salutis gratiâ suscepissem, ut, quod

odium ſcelerati homines, & audaces in rempublicam, & in omnes bonos conceptum jamdiu continerent, id in me unum potiùs, quàm in optimum quemque, & in univerſam rempublicam deflecteret: hoc si animo in vos, liberoſque veſtros fuiſſem, ut aliquando vos, patres conſcriptos, Italiamque univerſam, memoria mei, miſericordia, deſideriumque teneret: ejus devotionis me eſſe convictum judicio deorum immortalium, teſtimonio ſenatûs, conſenſu Italiæ, confessione inimicorum, beneficio divino immortalique veſtro, maximè lætor, Quirites.

2. Et si homini nihil eſt magis optandum, quàm proſpera, æquabilis, perpetuaque fortuna, ſecundo vitæ sine ulla offensione curſu: tamen, si mihi tranquilla & placata omnia fuiſſent; incredibili quadam, & pene divinâ, quâ nunc, veſtro beneficio, fruor, lætitiæ voluptate caruiſſem. Quid dulcius hominum generi a natura datum eſt, quàm ſui cuique liberi? mihi verò & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vitâ ſunt meâ cariores: tamen non tantâ voluptate erant ſuſcepti, quantâ nunc ſunt reſtituti.

3. Nihil cuiquam fuit umquam jucundius, quàm mihi meus frater: non tam id ſentiebam, quum fruebar, quàm tunc, quum carebam, & poſteaquam vos me

illi, & mihi eum reddidiſtis. Res familiaris ſua quemque delectat : reliquæ meæ fortunæ recuperatæ plus mihi nunc voluptatis afferunt, quàm tunc incolumi afferebant. Amicitiæ, conſuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi denique & dies feſti, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quàm fruendo.

4. Jam verò honos, dignitas, locus, ordo, beneficia veſtra, quamquam mihi ſemper clarissima viſa ſunt, tamen ea nunc renovata, illuſtriora videntur, quàm si obſcurata non eſſent. Ipſa autem patria, dii immortales! dici vix poteſt, quid caritatis, quid voluptatis habet! quæ ſpecies Italiæ! quæ celebritas oppidorum! quæ forma regionum! qui agri! quæ fruges! quæ pulchritudo urbis! quæ humanitas civium! quæ reipublicæ dignitas! quæ veſtra majeſtas! quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, ut nemo magis. Sed sicut bona valetudo jucundior eſt eis, qui e gravi morbo recreati ſunt, quàm qui numquam ægro corpore fuerunt; sic ea omnia desiderata magis, quàm assiduè percepta, delectant.

II. Quorſum igitur hæc diſputo? quorſum? ut intelligere possitis, neminem umquam tantâ eloquentiâ fuiſſe, neque tam divino atque incredibili genere dicendi, qui veſtrorum magnitudinem multitu-

dinemque beneficiorum, quæ in me, fratremque meum, & liberos noſtros contuliſtis, non modò augere, aut ornare oratione, ſed enumerare, aut conſequi possit. A parentibus, id quod neceſſe erat, parvus ſum procreatus; a vobis natus ſum conſularis. Illi mihi fratrem incognitum, qualis futurus eſſet, dederunt: vos ſpectatum, & incredibili pietate cognitum reddidiſtis. Rempublicam illis accepi temporibus eam, quæ pene amiſſa eſt; a vobis eam recuperavi, quam aliquando omnes unius operâ ſervatam judicarunt. Dii immortales mihi liberos dederunt; vos reddidiſtis: multa præterea a diis immortalibus optata conſecuti ſumus; nisi veſtra voluntas fuiſſet, omnibus divinis muneribus caruiſſemus. Veſtros denique honores, quos eramus gradatim ſingulos aſſecuti, nunc a vobis univerſos habemus: ut, quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobiſmetipsis, tantum hoc tempore univerſum cuncto populo Romano debeamus. Nam, quum in ipſo beneficio veſtro tanta magnitudo eſt, ut eam complecti oratione non possim: tum in ſtudiis veſtris tanta animorum declarata eſt voluntas, ut non ſolùm calamitatem mihi detraxiſſe, ſed etiam dignitatem auxiſſe videamini.

III. Non enim pro meo reditu, ut pro

P. Popilii, nobilissimi hominis, adolescentes filii, & multi præterea cognati atque affines deprecati sunt: non, ut pro Q. Metello, clarissimo viro, jam spectatâ ætate filius L. Diadematus, consularis, summâ auctoritate vir; non Metellus censorius, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non sororum filii, Luculli, Servilii, Scipiones: permulti enim Metelli, aut Metellarum liberi pro Q. Metelli reditu vobis, ac patribus vestris supplicaverunt: quòd si ipsius dignitas, maximæque res gestæ non satis valerent; tamen filii pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, majorum natu lacrymæ populum Romanum movere potuerunt.

7. Nam C. Marii, qui post illos veteres clarissimos consulares, vestrâ patrumque memoriâ, tertius ante me consularis, subiit indignissimam fortunam præstantissimâ suâ gloriâ, dissimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione rediit, sed in dissensu civium, exercitu se, armisque revocavit. Me autem nudum a propinquis, nullâ cognatione munitum, nullo armorum ac tumultûs metu, C. Pisonis, generi mei, divina quædam & inaudita auctoritas, atque virtus, fratrisque miserrimi atque optimi quotidianæ lacrymæ, sordesque lugubres a vobis deprecatæ sunt.

8. Frater erat unus, qui ſuo ſqualore veſtros oculos inflecteret; qui ſuo fletu desiderium mei, memoriamque renovaret; qui ſtatuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidiſſetis, eamdem ſubire fortunam: tanto in me amore exſtitit, ut negaret fas eſſe non modò domicilio, ſed ne ſepulcro quidem ſe a me eſſe ſejunctum. Pro me præſente ſenatus, hominumque præterea viginti millia, veſtem mutaverunt: pro me abſente unius ſqualorem ſordeſque vidiſtis. Unus hic, qui in foro poſſet eſſe, mihi pietate filius inventus eſt, beneficio parens, amore idem, qui ſemper fuit, frater. Nam conjugis miſeræ ſqualor & luctus, atque optimæ filiæ mœror assiduus, filiique parvi desiderium mei, lacrymæque pueriles, aut itineribus neceſſariis, aut magnam partem tectis ac tenebris continebantur.

IV. Quare hòc majus eſt veſtrum in nos promeritum, quòd non multitudini propinquorum, ſed nobiſmetipsis nos reddidiſtis. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt; sic illud, quod mea virtus præſtare debuit, adjutores, auctores, hortatoreſque ad me reſtituendum ita multi fuerunt, ut longè ſuperiores omnes hac dignitate copiâque ſuperarem. Numquam de P. Po-

pilio, clarissimo atque fortissimo viro; numquam de Q. Metello, nobilissimo & constantissimo cive; numquam de C. Mario, custode civitatis atque imperii vestri, in senatu mentio facta est.

10. Tribunitiis superiores illi rogationibus, nullâ auctoritate senatûs sunt restituti: Marius verò non modò a senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus; nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus, atque arma valuerunt. At de me ut valeret, semper senatus flagitavit: ut aliquando perficeretur, quum primùm licuit, frequentiâ, atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum, & coloniarum factus est: at me in patriam ter suis decretis Italia cuncta revocavit. Illi, inimicis interfectis, magnâ civium cæde factâ, reducti sunt: ego iis, a quibus ejectus sum, provincias obtinentibus, inimico autem optimo viro & mitissimo, altero consule referente reductus sum; quum is inimicus qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus præbuisset, spiritu duntaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus esset.

V. Numquam de P. Popilio L. Opimius, fortissimus consul, numquam de Q. Metello non modò C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus

eſt, M. Antonius, homo eloquentiſſimus, cum A. Albino collega ſenatum aut populum eſt cohortatus. At pro me ſuperiores conſules ſemper, ut referrent, efflagitati ſunt; ſed veriti ſunt, ne gratiæ causâ facere viderentur, quòd alter mihi affinis erat; alterius cauſam capitis receperam: qui provinciarum fœdere irretiti, totum illum annum querelas ſenatûs, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt. Kalendis verò Januariis poſteaquam orba reſpublica conſulis fidem, tamquam legitimi tutoris, imploravit, P. Lentulus conſul, parens, deus, ſalus noſtræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, ſimulac de ſolenni religione retulit, nihil humanarum rerum ſibi priùs, quàm de me agendum judicavit.

12. Atque eo die confecta res eſſet, niſi is tribunus plebis, quem ego maximis beneficiis quæſtorem conſul ornaveram, quum & cunctus ordo, & multi eum ſummi viri orarent, & Cn. Oppius ſocer, optimus vir, ad pedes ejus flens jaceret; noctem ſibi ad deliberandum poſtulaſſet: quæ deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur; ſed, ut patefactum eſt, in augenda mercede conſumpta eſt. Poſtea res acta eſt in ſenatu alia nulla; & quum variis rationibus impediretur, voluntate tamen perfecta ſenatûs,

causa ad vos mense Januario deferebatur.

13. Hic tantum interfuit inter me, & inimicos meos. Ego, quum homines in tribunali Aurelio palam conscribi, centuriarique vidissem: quum intelligerem, veteres ad spem cædis Catilinæ copias esse revocatas: quum viderem, ex ea parte homines, cui parti nos vel principes numerabamur, partim quòd mihi inviderent, partim quòd sibi timerent, aut proditores esse, aut desertores salutis meæ: quum duo consules, empti pactione provinciarum, auctores se inimicis reipublicæ tradidissent: quum egestatem, avaritiam, libidines suas viderent expleri non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent: quum senatus equitesque Romani flere pro me, ac, mutatâ veste, vobis supplicare edictis atque imperiis vetarentur: quum omnium provinciarum pactiones, quum omnia cum omnibus fœdera, reconciliationes gratiarum, sanguine meo sancirentur: quum omnes boni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea salute nolui, quod potui, quoniam & vincere, & vinci luctuosum reipublicæ fore putavi. At inimici mei mense Januario quum de me ageretur, corporibus civium trucidatis, flumine sanguinis meum reditum intercludendum putaverunt.

VI. Itaque quum ego abfui, eam rempublicam habuistis, ut æquè me, atque illam, restituendam putaretis: ego autem, in qua civitate nihil valeret senatus, omnis esset impunitas; nulla judicia, vis & ferrum in foro versarentur: quum privati se parietum præsidio, non legum tuerentur: tribuni plebis vobis inspectantibus vulnerarentur, ad magistratuum domos cum ferro & facibus iretur, consulis fasces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur; rempublicam esse nullam putavi. Itaque neque republicâ exterminatâ, mihi locum in hac urbe esse duxi; nec, si illa restitueretur, dubitavi, quin me secum ipsa reduceret.

15. An ego, quum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsis reipublicæ periculosissimis temporibus ædilis curulis, me consule, omnium meorum consiliorum particeps, periculorumque socius fuisset; dubitarem, quin is me confectum consularibus vulneribus, consulari medicinâ ad salutem reduceret? Hoc duce, collegâ autem ejus, clementissimo atque optimo viro, primò non adversante, pòst etiam adjuvante, reliqui magistratus pene omnes fuerunt defensores salutis meæ: ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, præsidio, copiis, T. Annius, &

P. Sextius, præſtanti in me benevolentiâ, & divino ſtudio exſtiterunt: eodemque P. Lentulo auctore, & pariter referente collegâ, frequentiſſimus ſenatus, uno diſſentiente, nullo intercedente, dignitatem meam quibus potuit verbis ampliſſimis ornavit; ſalutem vobis, municipiis, coloniiſque omnibus commendavit.

16. Ita me nudum a propinquis, nullâ cognatione munitum, conſules, prætores, tribuni plebis, ſenatus, Italia cuncta, ſemper a vobis deprecata eſt: denique omnes, qui veſtris maximis beneficiis honoribuſque ſunt ornati, producti ad vos ab eodem, non ſolùm ad me conſervandum vos cohortati ſunt, ſed etiam rerum mearum geſtarum auctores, teſtes, laudatoreſque fuerunt.

VII. Quorum princeps ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui ſunt, fuerunt, erunt, princeps virtute, ſapientiâ, ac gloriâ, qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quæ univerſæ reipublicæ, ſalutem, otium, dignitatem: cujus oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita: primùm vos docuit, meis conſiliis rempublicam eſſe ſervatam, cauſamque meam cum communi ſalute conjunxit; hortatuſque eſt, ut auctoritatem ſenatûs, ſtatum civitatis, fortunas civis be-

ne meriti defenderetis: tum in perorando posuit, vos rogari a senatu, rogari ab equitibus Romanis, rogari ab Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit solùm, verùm etiam obsecravit.

17. Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. Hujus consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos secuti, in eo me loco, in quo vestris beneficiis fueram, iisdem centuriis, quibus collocaratis, reposuistis. Eodem tempore audistis eodem ex loco summos viros, ornatissimos atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes consulares, omnes prætorios, eadem dicere, ut omnium testimonio per me unum rempublicam conservatam esse constaret. Itaque quum P. Servilius, gravissimus vir, & ornatissimus civis, dixisset, operâ meâ rempublicam incolumem magistratibus deinceps traditam, dixerunt in eamdem sententiam ceteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium L. Gellii, qui, quia suam classem attentatam magno cum suo periculo pene sensit; dixit in concione vestra, *Si ego consul, quum fui, non fuissem, rempublicam funditus interituram fuisse.*

VIII. En ego tot testimoniis, Quiri-

tes, hac auctoritate ſenatûs, tantâ conſensione Italiæ, tanto ſtudio bonorum omnium, agente P. Lentulo, conſentientibus ceteris magiſtratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus faventibus, diis denique immortalibus, frugum ubertate, copiâ, vilitate, reditum meum comprobantibus, mihi, meis, reipublicæ reſtitutus, tantum vobis, quantum facere poſſum, Quirites, pollicebor: primùm, quâ ſanctissimi homines pietate erga deos immortales eſſe ſolent, eâdem me erga populum Romanum ſemper fore; numenque veſtrum æquè mihi grave & ſanctum, ac deorum immortalium, in omni vita futurum; deinde, quoniam me in civitatem reſpublica ipſa reduxit, nullo me loco reipublicæ defuturum.

19. Quòd ſi quis exiſtimat, me aut voluntate eſſe mutatâ, aut debilitatâ virtute, aut animo fracto, vehementer errat: mihi, quod potuit vis, & injuria, & ſceleratorum hominum furor detrahere, eripuit, abſtulit, dissipavit: quod viro forti adimi non poteſt, id manet, & permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis quasi aliquâ fatali necessitate, non ſolùm cum his, qui hæc delere voluiſſent, ſed etiam cum fortuna belligerandum fuit: eum tamen vidi, quum eſſet ſummâ ſe-

nectute, non modò non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato, atque renovato.

20. Quem egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum, quum careret patriâ, quam obsidione liberavisset: quum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret: quum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis: quum in paludibus demersus, concursu ac misericordiâ Minturnensium corpus ac vitam suam conservasset: quum parvâ naviculâ trajectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset: recuperatâ verò suâ dignitate, se non commissurum, ut, quum ea, quæ amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam numquam perdidisset. Sed hoc inter me atque illum interest; quòd ille, quâ re plurimùm potuit, eâ ipsâ re inimicos suos ultus est, armis; ego, quâ consuevi, utar; quoniam illi arti in bello ac seditione locus est; huic in pace atque otio. Quamquam ille animo irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat; ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi respublica permittet, cogitabo.

IX. Denique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt: unum eorum, qui odio reipublicæ, quòd eam ipsis invitis conservaram, mihi

inimicissimi fuerunt; alterum, qui per simulationem amicitiæ, nefariè prodiderunt; tertium, qui, quum propter inertiam suam eadem assequi non possent, inviderunt laudi & dignitati meæ; quartum, qui quum custodes reipublicæ esse debuerunt, salutem meam, statum civitatis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt: sic ulciscar facinorum singula, quemadmodum a quibusque sum provocatus; malos cives, rempublicam benè gerendo; perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo; invidos, virtuti & gloriæ serviendo; mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo.

22. Quamquam mihi majori curæ est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optimè meriti, gratiam referam, quàm, quemadmodum inimicorum injurias, crudelitatemque persequar. Etenim ulciscendæ injuriæ facilior ratio est, quàm beneficii remunerandi, propterea quòd superiorem esse contra improbos, minùs est negotii, quàm bonis exæquari: tum etiam ne tam necessarium quidem est malè meritis, quàm optimè meritis, referre quod debeas.

23. Odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus reipublicæ communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscen-

di teneri, vel vetuſtate ſedari: bene meritos quin colas, nec exorari fas eſt, nec id reipublicæ repetere utcumque neceſſe eſt, neque eſt excuſatio difficultatis, neque æquum eſt tempore & die memoriam beneficii definire. Poſtremò qui in ulciſcendo remiſſior fuit, mox apertè laudatur: at gravissimè vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contuliſtis, remunerandis, eſt tardior; neque ſolùm ingratus, quod ipſum grave eſt, verùm etiam impius appelletur, neceſſe eſt. Atque in officio perſolvendo diſsimilis eſt ratio, & pecunia debita; propterea quòd pecuniam qui retinèt, non diſſolvit; qui reddidit, non habet: gratiam & qui retulit, habet; & qui habet, diſſolvit.

X. Quapropter memoriam veſtri beneficii colam benevolentiâ ſempiternâ, non ſolùm dum animâ ſpirabo meâ, ſed etiam quum mortuo monumenta veſtri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, ſemperque præſtabo, mihi neque in consiliis de republica capiendis, diligentiam; neque in periculis a republica propulſandis, animum; neque in ſententia simpliciter referenda, fidem; neque in hominum voluntatibus pro republica lædendis, libertatem; nec in perferendo labore, induſtriam; nec in veſtris commodis augendis, gratam animi benevolentiam defuturam.

25. Atque hæc cura, Quirites, erit infixa animo meo ſempiterna, ut, quum vobis, qui apud me deorum immortalium vim & numen tenetis, tum poſteris veſtris, cunctiſque gentibus dignissimus eâ civitate videar, quæ ſuam dignitatem non poſſe tenere ſe, nisi me recuperaſſet, cunctis ſuffragiis judicavit.

PRO DOMO SUA,

AD PONTIFICES.

ORATIO VIGESIMA NONA.

Restituto in patriam Cicerone, magna fuit contentio de ejus domo, quam publicatam & eversam Clodius Libertati consecrarat, ne umquam profana fieri posset. Populus quidem eam jure eodem esse jusserat, quo fuisset: verùm senatus decreverat, ut de ejus religione ad Pontificum collegium referretur. Igitur Cicero pridie Calendas Octobris pro domo sua hanc dixit orationem, in qua primùm respondet Clodio, qui sententiam ejus de potestate rei frumentariæ Pompeio permittenda reprehenderat. Deinde domum suam, propter Clodii consecrationem, sa-

cram non esse, sed ab omni religione vacuam & puram esse ostendit, quòd ea consecratio neque jure, neque ritè facta sit. Atque ita decreverunt Pontifices. Hinc Cicero in Pisonem 52. Me consequentibus diebus in ea ipsa domo, quâ me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, consules, patres conscripti collocaverunt; mihique, quod ante me nemini, pecuniâ publicâ ædificandam domum censuerunt. *Vide Epist. 2. Libri 4. ad Atticum.*

I. QUUM multa divinitus, Pontifices, a majoribus nostris inventa, atque instituta sunt, tum nihil præclarius, quàm quòd vos eosdem & religionibus deorum immortalium, & summæ reipublicæ præesse voluerunt: ut amplissimi & clarissimi cives rempublicam benè gerendo, pontifices religiones sapienter interpretando, rempublicam conservarent. Quòd si ullo tempore magna causa in sacerdotum populi Romani judicio, ac potestate versata est; hæc profectò tanta est, ut omnis reipublicæ dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, aræ,

aræ, foci, dii penates, bona, fortunæ, domicilia, veſtræ ſapientiæ, poteſtatique commiſſa, creditaque eſſe videantur.

2. Vobis hodierno die conſtituendum eſt, utrùm poſthac amentes ac perditos magiſtratus improborum ac ſceleratorum civium præſidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa labes ac flamma reipublicæ ſuum illum peſtiferum & funeſtum tribunatum, quem æquitate humanâ tueri non poteſt, divinâ religione defenderit; aliæ cæremoniæ nobis erunt, alii antiſtites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi: sin autem veſtrâ auctoritate, ſapientiâque, Pontifices, ea, quæ furore improborum in republica ab aliis oppreſſa, ab aliis deſerta, ab aliis prodita, geſta ſunt, reſcinduntur; erit cauſa, cur conſilium majorum, in amplissimis viris ad ſacerdotia deligendis, jure ac meritò laudare possimus. Sed, quoniam ille demens, si ea, quæ ego per hos dies in ſenatu de republica ſensi, vituperaſſet, aliquem ſe aditum ad aures veſtras eſſe habiturum putavit, omittam ordinem dicendi meum; reſpondebo hominis furiosi non orationi, quâ ille uti non poteſt, ſed convicio, cujus exercitationem quum intolerabili petulantiâ, tum etiam diuturnâ impunitate munivit.

II. Ac primùm illud a te, homine vesano ac furioso, requiro, quæ te tanta pœna tuorum scelerum, flagitiorumque vexet, ut hos tales viros, qui non solùm consiliis suis, sed etiam specie ipsâ dignitatem reipublicæ sustinent, quòd ego in sententia dicenda salutem civium cum honore Cneii Pompeii conjunxerim, mihi esse iratos, & aliud de summa hoc tempore religione sensuros, ac me absente senserint, arbitrere.

4. Fuisti tu, inquit, apud pontifices superior; sed jam, quoniam te ad populum contulisti, sis inferior, necesse est. Itane verò? quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas, & inconstantia, & crebra, tamquam tempestatum, sic sententiarum, commutatiò, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia gravitas, a libidinosa sententia certum & definitum jus religionum, vetustas exemplorum, auctoritas litterarum, monumentorumque deterret? Tune es ille, inquit, quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem respublica desideravit? quo restituto, senatûs auctoritatem restitutam putabamus? quam primùm adveniens prodidisti? Nondum de mea sententia dico: impudentiæ primùm respondebo tuæ.

III. Hunc igitur, funesta reipublicæ pestis, hunc tu civem ferro, & armis, &

exercitûs terrore, & consulum scelere, & audacissimorum hominum minis, servorum delectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiæ, domo & patriâ, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere curasti, quem a senatu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia desideratum, arcessitum, revocatum, conservandæ reipublicæ causâ, confiteris ?

6. At enim in senatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die non debuisti. Ego verò neque veni, & domo me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit; quum servos tuos ad rapinam, ad bonorum cædem paratos, cum illa tua consceleratorum ac perditorum manu, armatos in Capitolium tecum venisse constabat: quod quum mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse, & tibi, & gladiatoribus tuis instaurandæ cædis potestatem non fecisse: postea quàm mihi nuntiatum est, populum Romanum in Capitolium, propter metum atque inopiam rei frumentariæ, convenisse; ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse; veni non solùm sine ullis copiis, ac manu, verùm etiam cum paucis amicis.

7. An ego, quum P. Lentulus consul, optimè de me, ac de republica meritus,

quum Q. Metellus, qui, quum meus inimicus esset, frater tuus, & dissensioni nostræ, & precibus tuis salutem ac dignitatem meam prætulisset, me arcesserent in senatum: quum tanta multitudo civium tam recenti officio suo me ad referendam gratiam nominatim vocarent, non venirem, quum præsertim te jam illinc cum tua fugitivorum manu discessisse constaret? Hìc tu me etiam custodem, defensoremque Capitolii, templorumque omnium, hostem Capitolinum appellare ausus es, quòd, quum in Capitolio senatum duo consules haberent, eò venirem? Utrúmne est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit? an res illa talis erat, de qua agebatur, ut rem ipsam repudiare, & eos, qui agebant, condemnare deberem?

IV. Primùm dico senatoris esse boni, semper in senatum venire: nec cum his sentio, qui statuunt minùs bonis temporibus in senatum ipsi non venire; non intelligentes, hanc suam nimiam perseverantiam vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam & jucundam fuisse. At enim nonnulli propter timorem, quòd se in senatu tutò non esse arbitrabantur, discesserunt. Non reprehendo; nec quæro, fueritne aliquid pertimescendum: puto, suo quemque arbitratu timere oportere. Cur ego non timuerim, quæris? quia

te illinc abiisse constabat. Cur, quum viri boni nonnulli putarint, tutò se in senatu esse non posse, ego non idem senserim? Cur, quum ego me existimassem tutò omnino in civitate esse non posse, illi non item? an aliis licet, & rectè licet, in meo metu sibi nihil timere; mihi uni necesse erit & meam, & aliorum vicem pertimescere?

9. An, quia non condemnavi sententiâ meâ duo consules, sum reprehendendus? eos igitur ego potissimùm damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego indemnatus, atque optimè de republica meritus, damnatorum pœnam sustinerem? quorum etiam delicta, propter eorum egregiam in me conservando voluntatem, non modò me, sed omnes bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimùm, per eos in meam pristinam dignitatem restitutus, consilio repudiarem meo? At quam sententiam dixi? Primùm eam, quam populi sermo in animis nostris jam antè defixerat: deinde eam, quæ erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quam senatus frequens, tum, quum mihi est assensus, secutus est: ut neque allata sit a me res inopinata, ac recens; nec, si quod in sententia vitium est, magis sit ejus, qui dixerit, quàm omnium, qui probarint. At enim liberum senatûs ju-

dicium, propter metum, non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt, concede, non timuisse eos, qui remanserunt: sin autem sine iis, qui tum abfuerunt, nihil decerni liberè potuit; quum omnes adessent, cœptum est referri de inducendo senatusconsulto: ab universo senatu reclamatum est.

V. Sed quæro, in ipsa sententia, quoniam princeps ego sum ejus atque auctor, quid reprehendatur. Utrùm causa capiendi novi consilii non fuit? an meæ partes in ea causa non præcipuæ fuerunt? an aliò potiùs confugiendum fuit? Quæ vis, quæ causa major esse, quàm fames, potuit? quàm seditio? quàm consilia tua, tuorumque; qui, facultate oblatâ ad imperitorum animos incitandos, renovaturum te tua illa funesta latrocinia ob annonæ causam putarunt?

11. Frumentum provinciæ frumentariæ partim non habebant; partim in alias terras, credo, propter varietatem venditorum miserant; partim, quò gratius esset, tum, quum in ipsa fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut subitò novum mitterent. Res erat non in opinione dubia, sed in præsenti, atque ante oculos proposito periculo: neque id conjecturâ prospiciebamus, sed jam experti videbamus: nam, quum ingravesceret anno-

ria, ut jam planè inopia ac fames, non caritas timeretur, concursus est ad templum Concordiæ factus, senatum illuc vocante Metello consule : qui si verus fuit, ex dolore hominum, & fame; certè consules causam suscipere, certè senatus aliquid consilii capere potuit : sin causa fuit annona, seditionis quidem instimulator & concitator tu fuisti; nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem subtraheremus furori tuo ?

12. Quid, si utrumque fuit, ut & fames stimularet homines, & tu in hoc ulcere, tamquam unguis, exsisteres ? nonne fuit eò major adhibenda medicina, quæ & illud nativum, & hoc delatum malum sanare posset ? Erat igitur & præsens caritas, & futura fames : non est satis : facta lapidatio est. Si ex dolore plebei, nullo incitante; magnum malum : si P. Clodii impulsu; usitatum hominis facinorosi scelus : si utrumque, ut & res esset ea, quæ suâ sponte multitudinis animos incitaret, & parati atque armati seditionis duces; videturne ipsa respublica & consulis auxilium implorasse, & senatûs fidem ? Atqui utrumque fuisse perspicuum est; difficultatem annonæ, summamque inopiam rei frumentariæ, ut homines non jam diuturnam caritatem, sed ut famem planè timerent, nemo negat : hanc istum, otii & pacis hostem, causam

arreptuꝛum fuiſſe ad incendia, cædem, rapinas, nolo, Pontifices, ſuſpicemini, nisi videritis.

13. Qui ſunt homines a Q. Metello, fratre tuo, conſule, in ſenatu palam nominati, a quibus ille ſe lapidibus appetitum, etiam percuſſum eſſe dixit? L. Sergium, & M. Lollium nominavit. Quis eſt iſte Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum eſt: qui te tribuno plebis, nihil de me dicam, ſed qui Cn. Pompeium interficiendum depopoſcit. Quis eſt Sergius? armiger Catilinæ, ſtipator tui corporis, signifer ſeditionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percuſſor, lapidator, fori depopulator, obſeſſor curiæ. His, atque hujuſmodi ducibus, quum tu in annonæ caritate in conſules, in ſenatum, in bona, fortunaſque locupletium, per cauſam inopum atque imperitorum, repentinos impetus comparares: quum tibi ſalus eſſe in otio nulla poſſet: quum deſperatis ducibus decuriatos, ac deſcriptos haberes exercitus perditorum: nonne providendum ſenatui fuit, ne in hanc tantam materiem ſeditionis iſta funeſta fax adhæreſceret? Fuit igitur cauſa capiendi novi consilii. Videte nunc, fuerintne partes meæ pene præcipuæ.

VI. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem ceteræ peſtes in lapidatione

illa nominabant? quem annonam præſtare oportere dicebant? nonne me? quid? puerorum illa concurſatio nocturna? num a te ipſo inſtituta? Me frumentum flagitabant. Quaſi verò ego aut rei frumentariæ præfuiſſem, aut compreſſum aliquod frumentum tenerem, aut in iſto genere omnino quidquam, aut curatione, aut poteſtate valuiſſem. Sed homo ad cædem imminens, meum nomen operis ediderat, imperitis injecerat. Quum de mea dignitate in templo Jovis Optimi Maximi ſenatus frequentissimus, uno iſto diſſentiente, decreviſſet; ſubitò, illo ipſo die, carissimam annonam nec opinata vilitas conſecuta eſt.

15. Erant qui deos immortales (id quod ego ſentio) numine ſuo reditum meum dicerent comprobaſſe: nonnulli autem illam rem ad illam rationem, conjecturamque revocabant, qui, quòd in meo reditu ſpes otii & concordiæ ſita videbatur, in diſceſſu autem quotidianus ſeditionis timor, jam pene belli depulſo metu, commutatam eſſe annonam dicebant: quæ quia rurſus in meo reditu facta erat durior, a me, cujus adventu fore vilitatem boni viri dictitabant, annona flagitabatur.

VII. Ego denique non ſolùm ab operis tuis, impulſu tuo, nominabar, ſed etiam, depulsis ac dissipatis tuis copiis, a populo Romano univerſo, qui tum in Capitolium

convenerat, quum illo die minùs valerem, nominatim in ſenatum vocabar. Veni exſpectatus: multis ſententiis jam dictis, rogatus ſum ſententiam: dixi reipublicæ ſaluberrimam, mihi neceſſariam. Petebatur a me frumenti copia, annonæ vilitas: num poſſem aliquid in ea re gerenda, ratio non habebatur. Flagitabar bonorum expoſtulatione; improborum convicia ſuſtinere non poteram: delegavi amico locupletiori, non quò illi, ita de me merito, onus illud imponerem (ſuccubuiſſem enim potiùs ipſe) ſed quia videbàm, id quod omnes; quod nos de Cn. Pompeio polliceremur, id illum fide, conſilio, virtute, auctoritate, felicitate denique ſuâ facillimè perfecturum.

17. Itaque, ſive hunc dii immortales fructum mei reditûs populo Romano tribuunt, ut, quemadmodum diſceſſu meo frugum inopia, fames, vaſtitas, cædes, incendia, rapinæ, ſcelerum impunitas, fuga, formido, diſcordia fuiſſet; ſic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, ſpes otii, tranquillitas animorum, judicia, leges, concordia populi, ſenatûs auctoritas, mecum ſimul reducta videantur: ſive egomet aliquid adventu meo, conſilio, auctoritate, diligentiâ pro tanto beneficio populo Romano præſtare debui; præſto, promitto, ſpondeo: nihil dico amplius: hoc, quod ſatis eſt huic tempori, dico, rem-

publicam annonæ nomine in id discrimen, quò vocabatur, non esse venturam.

VIII. Num igitur in hoc officio, quod fuit præcipuè meum, sententia mea reprehenditur? Rem maximam eripui a peste summi periculi, non solùm eam, sed etiam vos a cæde, incendiis, vastitate: nemo negat: quum ad causam caritatis accederet iste speculator communium miseriarum, qui semper in reipublicæ malis sceleris sui faces inflammarit. Negat oportuisse quidquam uni extra ordinem decerni. Non jam tibi sic respondebo, ut ceteris; Cn. Pompeio plurima, periculosissima, maxima, terrâ marique bella extra ordinem esse commissa: quarum rerum si quem pœniteat, eum victoriæ populi Romani pœnitere: non ita tecum ago.

19. Cum his hæc a me haberi oratio potest, qui ita disputant, se, si qua res ad unum deferenda sit, ad Cn. Pompeium delaturos potissimùm; sed se extra ordinem nihil cuiquam dare: quum Pompeio datum sit, id se pro dignitate hominis ornare ac tueri solere. Horum ego sententiam ne laudem, impedior Cn. Pompeii triumphis; quibus ille, quum esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Romani, imperiumque honestavit: constantiam probo, quâ mihi quoque utendum fuit, quo ille

auctore extra ordinem bellum cum Mithridate, Tigraneque gessit.

20. Sed cum illis tamen possum aliquid disputare : tua verò quæ tanta impudentia est, ut audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere ? qui quum lege nefariâ Ptolemæum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem jure regnantem, causâ incognitâ, publicasses, populumque Romanum scelere obligasses: quum in ejus regnum, bona, fortunas, latrocinium hujus imperii immisisses, cujus cum patre, avo, majoribus societas nobis & amicitia fuisset : hujus pecuniæ deportandæ, &, si quis suum jus defenderet, bello gerendo M. Catonem præfecisti. Dices, Quem virum ? sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reipublicæ, virtute, consilio, ratione vitæ mirabili ad laudem, & propè singulari. Sed quid ad te, qui negas esse verum, quemquam ulli rei publicæ extra ordinem præfici.

IX. Atque in hoc solùm inconstantiam redarguo tuam ; qui in ipso Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere subduxeras ; quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiis, ceterisque cædis & incendiorum ducibus objeceras ; quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis aucto-

rem fuisse dixeras: ad hunc, honorem & imperium extra ordinem nominatim rogatione tuâ detulisti; & tantâ fuisti intemperantiâ, ut illius tui sceleris rationem occultare non posses.

22. Litteras in concione recitasti, quas tibi a C. Cæsare missas diceres: Cæsar Pulchro: quum etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, quum nominibus tantùm uteretur, neque adscriberet, *Proconsule*, aut *Tribuno plebis.* Deinde gratulari tibi, quòd idem in posterum M. Catonem tribunatu tuo removisses, & quòd idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses: quas aut numquam tibi ille litteras misit; aut, si misit, in concione recitari noluit; aut, sive ille misit, sive tu finxisti; certè consilium tuum de Catonis honore, illarum litterarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem, cujus eximia virtus, dignitas, & in eo negotio, quod gessit, fides & continentia, tegere videntur improbitatem & legis, & actionis tuæ.

23. Quis provinciam homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo? quis illam opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Cæsaris rebus actis, quis imperium infinitum de-

dit? Cui quidem quum Ciliciam dedisses, mutasti pactionem, & Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transtulisti; Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? homini teterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum, libidinumque maculis notatissimo, L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos multis senatusconsultis, etiam recenti lege generi ipsius liberatos, vinctos & constrictos tradidisti? nonne, quum ab eo merces tui beneficii, pretiumque provinciæ meo sanguine tibi esset persolutum, tamen ærarium cum eo partitus es?

24. Itane verò? tu provincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maximè popularis fuit, non modò non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis constitui per senatum, decretâ lege sanxit; eas lege Semproniâ per senatum decretas rescidisti? extra ordinem, sine forte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reipublicæ pestibus? nos, quòd nominatim rei maximæ pene jam desperatæ summum virum, sæpe ad extrema reipublicæ discrimina delectum, præfecimus, a te reprehendemur?

X. Quid tandem, si, quæ tum illis reipublicæ tenebris, cæcisque nubibus & procellis, quum senatum a gubernaculis dejecisses, populum e navi exturbasses,

ipse archipirata cum grege prædonum impurissimo plenissimis velis navigares; si, quæ tum promulgasti, constituisti, promisisti, vendidisti, perferre potuisses, qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus, atque imperio Clodiano fuisset?

25. Sed excitatus aliquando Cn. Pompeii (dicam ipso audiente, quod sensi, & sentio, quoquo animo me auditurus est) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeii nimiùm diu reconditus, & penitus abstrusus animi dolor subvenit subitò reipublicæ, civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abjectam metu, ad aliquam spem libertatis, & pristinæ dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? Scilicet tu helluoni spurcissimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentissimo & facinorosissimo Sex. Clodio, socio tui sanguinis, qui suâ linguâ etiam sororem tuam a te abalienavit, omne frumentum privatum & publicum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipes, omnes horreorum claves lege tuâ tradidisti: qua ex re primùm caritas nata est; deinde incpia: impendebat fames, incendia, cædes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis & bonis.

26. Queritur etiam importuna pestis ex

ore impurissimo Sex. Clodii rem frumentariam esse ereptam, summisque in periculis ejus viri auxilium implorasse rempublicam, a quo sæpe se & servatam, & amplificatam esse meminisset. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tulisse te dicis, patricida, fratricida, sororicida, nonne extra ordinem tulisti? An de peste civis, quemadmodum omnes jam dii atque homines judicaverunt, conservatoris reipublicæ, quemadmodum autem tute ipse confiteris, non modò indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre non legem, sed nefarium privilegium, lugente senatu, mœrentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppressâ, captâque republicâ; mihi, populo Romano implorante, senatu poscente, temporibus reipublicæ flagitantibus, non licuit de salute populi Romani sententiam dicere? qua quidem in sententia, si Cn. Pompeii dignitas aucta est, conjuncta cum utilitate communi, certè laudandus essem, si ejus dignitati suffragatus viderer, qui meæ saluti opem & auxilium tulisset.

XI. Desinant, desinant homines iisdem machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus antea stantem perculerunt. Quod enim par amicitiæ consularis fuit umquam in hac civitate conjunctius, quàm

fuimus inter nos, ego & Cn. Pompeius? quis apud populum Romanum de illius dignitate induſtriùs, quis ſenatui ſæpius dixit? qui tantus fuit labor, quæ ſimultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate ſuſceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatio de mea laude, quæ remuneratio benevolentiæ prætermiſſa eſt?

28. Hanc noſtram conjunctionem, hanc conſpirationem in republica bene gerenda, hanc jucundissimam vitæ atque officiorum omnium ſocietatem, certi homines fictis ſermonibus & falsis criminibus diremerunt; quum iidem illum, ut me metueret, me caveret, monerent; iidem apud me, mihi illum eſſe uni inimicissimum dicerent: ut neque ego ab illo quæ mihi petenda eſſent, ſatis audaciter petere poſſem; neque ille, tot ſuſpicionibus certorum hominum & ſcelere exulceratus, quæ meum tempus poſtularet, ſatis prolixè mihi polliceretur.

29. Data merces eſt erroris mei magna, Pontifices, ut me non ſolùm pigeat ſtultitiæ meæ, ſed etiam pudeat: qui, quum me non repentinum aliquod meum tempus, ſed veteres multò antè ſuſcepti & proviſi labores, cum viro fortiſſimo & clarissimo conjunxiſſent, ſim paſſus a tali amicitia diſtrahi; neque intellexerim, qui-

bus aut ut apertis inimicis obsisterem, aut ut insidiosis amicis non crederem. Proinde desinant aliquando me iisdem inflammare verbis: Quid sibi iste vult? nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, quâ dignitate sit restitutus? cur ornat eum, a quo desertus est?

30. Ego verò neque me tum desertum puto, sed pene deditum; nec, quæ sint in illa reipublicæ flamma gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciendum mihi esse arbitror. Si utile reipublicæ fuit, haurire me unum pro omnibus illam indignissimam calamitatem; etiam hoc utile sit, quorum id scelere conflatum sit, me occultare, & tacere. Illud verò est hominis ingrati, tacere: itaque libentissimè prædicabo, Cn. Pompeium studio & auctoritate æquè, ut unumquemque vestrûm, opibus, contentione, precibus, periculis denique, præcipuè pro salute mea laborasse.

XII. Hic tuis, P. Lentule, quum tu nihil aliud dies & noctes, nisi de salute mea cogitares, consiliis omnibus interfuit: hic tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia, coloniasque adiit: hic Italiæ totius auxilium cupientis imploravit: hic in senatu princeps sententiæ fuit: idem-

que quum dixiſſet, tum etiam pro ſalute mea populum Romanum obſecravit.

31. Quare iſtam orationem, quâ es uſus, omittas licet; poſt illam ſententiam, quam dixeram de annona, pontificum animos eſſe mutatos: perinde, quasi iſti aut de Cn. Pompeio aliter, atque ego exiſtimo, ſentiant; aut, quid mihi pro exſpectatione populi Romani, pro Cn. Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent; aut etiam, si cujus fortè pontificis animum, quod certò ſcio aliter eſſe, mea ſententia offendit, alio modo sit conſtiturus aut de religione pontificum, aut de republica, quàm eum aut cæremoniarum jus, aut civitatis ſalus coëgerit.

32. Intelligo, Pontifices, me plura extra cauſam dixiſſe, quàm aut opinio tulerat, aut voluntas mea: ſed quum me purgatum vobis eſſe cuperem, tum etiam veſtra in me attentè audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compenſabo brevitate ejus orationis, quæ pertinet ad ipſam cognitionem veſtram: quæ quum sit in jus religionis, & in jus reipublicæ diſtributa, religionis partem, quæ multò eſt verboſior, prætermittens, de jure reipublicæ dicam. Quid eſt enim aut tam arrogans, quàm de religione, de rebus divinis, de cæremoniis ſacris, pontifi-

cum collegium docere conari ; aut tam ſtultum, quàm, ſi quis quid in veſtris libris invenerit, id narrare vobis; aut tam curioſum, quàm ea ſcire velle, de quibus majores noſtri vos ſolos & conſuli, & ſcire voluerunt?

XIII. Nego potuiſſe jure publico, legibus iis, quibus hæc civitas utitur, quemquam civem ullâ ejuſmodi calamitate affici, sine judicio: hoc juris in hac civitate, etiam tum, quum reges eſſent, dico fuiſſe; hoc nobis eſſe a majoribus traditum; hoc eſſe denique proprium liberæ civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis, sine judicio ſenatûs, aut populi, aut eorum, qui de quaque re conſtituti judices sint, detrahi poſſit.

34. Videſne me non radicitus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere, quod apertum eſt, te omnino nihil geſſiſſe jure, non fuiſſe tribunum plebis? hoc dico, eſſe patricium: dico apud pontifices; augures adſunt; verſor in medio jure publico. Quod eſt, Pontifices, jus adoptionis? nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos poſſit, &, quum potuerit, sit expertus. Quæ deinde cauſa cuique sit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis, quæ ſacrorum, quæri a pontificum collegio ſolet. Quid eſt horum in iſta adoptione quæſitum? Adop-

tat annos viginti natus, etiam minor, senatorem. Liberorumne causa? At procreare potest: habet uxorem: suscepit etiam liberos: exheredabit igitur pater filium. Quid? sacra Clodiæ gentis cur intereunt, quod in te est? quæ omnis notio pontificum, quum adoptarere, esse debuit.

35. Nisi fortè ex te ita quæsitum est, num perturbare rempublicam seditionibus velles; & ob eam causam adoptari, non ut filius esses, sed ut tribunus plebis fieres, & funditus everteres civitatem. Respondisti, credo, te ita velle: pontificibus bona causa visa est: approbaverunt. Non ætas ejus, qui adoptabat, quæsita est, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio; quorum uterque nostrâ memoriâ summâ senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptavit: quas adoptiones, sicut alias innumerabiles, hereditates nominis, pecuniæ, sacrorum secutæ sunt. Tu neque Fonteius es, qui esse debebas; neque patris heres: neque, amissis sacris paternis, in hæc adoptiva venisti. Ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus, & quam deseruisti, & quam polluisti, jure Quiritium legitimo tutelarum & hereditatum relicto, factus es ejus filius contra fas, cujus per ætatem pater esse potuisti.

XIV. Dico apud pontifices: nego, istam adoptionem pontificio jure esse fac-

tam : primùm, quod hæ veſtræ sint ætates, ut is, qui te adoptavit patris loco, vel filii tibi loco per ætatem eſſe potuerit, vel eo quo fuit : deinde quòd cauſa quæri ſoleat adoptandi, ut & is adoptet, qui, quod naturâ jam aſſequi non poteſt, & legitimo, & pontificio jure quærat; & ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de ſacrorum religione minuatur : illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur : ut hæc simulata adoptio filii, quàm maximè veritatem illam ſuſcipiendorum liberorum imitata eſſe videatur.

37. Quæ major calumnia eſt, quàm venire imberbem adoleſcentulum, bene valentem, ac maritum; dicere, filium ſenatorem populi Romani sibi velle adoptare; id autem ſcire, & videre omnes, non ut ille filius inſtituatur, ſed ut e patriciis exeat, & tribunus plebis fieri possit, idcirco adoptari? neque id obſcurè; nam adoptatum emancipari ſtatim, ne sit ejus filius, qui adoptarit. Cur ergo adoptatur? Probate genus adoptionis : jam omnium ſacra interierint, quorum cuſtodes vos eſſe debetis; jam patricius nemo relinquetur : cur enim quiſquam vellet tribunum plebis ſe fieri non licere? anguſtiorem sibi eſſe petitionem conſulatûs? in ſacerdotium quum possit venire, quia patricio non sit is lo-

cus, non venire ? Ut cuique aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebeium, simili ratione adoptabitur.

38. Ita populus Romanus brevi tempore, neque regem sacrorum, neque flamines, nec salios habebit, nec ex parte dimidia reliquos sacerdotes; neque auctores centuriatorum, & curiatorum comitiorum: auspiciaque populi Romani, si magistratus patricii creati non sint, intereant necesse est, quum interrex nullus sit, quòd & ipsum patricium esse, & a patricio prodi necesse est. Dixi apud pontifices, istam adoptionem nullo decreto hujus collegii probatam, contra omne pontificium jus factam, pro nihilo esse habendam; quâ sublatâ, intelligis, totum tribunatum tuum concidisse.

XV. Venio ad augures, quorum ego libros, si qui sunt reconditi, non scrutor: non sum in exquirendo jure augurum curiosus: hæc, quæ unà cum populo didici, quæ sæpe in concionibus responsa sunt, novi. Negant fas esse agi cum populo, quum de cœlo servatum sit. Quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de cœlo esse servatum ? Adest præsens vir singulari virtute, constantiâ, gravitate præditus, M. Bibulus: hunc consulem illo ipso die contendo servasse de cœlo. Infirma sunt igitur, tuâ sententiâ,

acta C. Cæsaris, viri fortissimi? Minimè: neque enim mea jam quidquam intereſt, exceptis his telis, quæ ex illius actionibus in meum corpus immiſſa ſunt.

40. Sed hæc de auſpiciis, quæ ego nunc perbreviter attingo, acta ſunt a te: tu, tuo præcipitante jam & debilitato tribunatu, auſpiciorum patronus ſubitò exſtitiſti: tu M. Bibulum in concionem, tu augures produxiſti: te interrogante augures reſponderunt, quum de cœlo ſervatum ſit, cum populo agi non poſſe: tibi M. Bibulus quærenti, ſe de cœlo ſervaſſe reſpondit: idemque in concione dixit, ab Appio, fratre tuo, productus, te omnino, quòd contra auſpicia adoptatus eſſes, tribunum plebis non fuiſſe: tua denique omnis actio poſterioribus menſibus fuit, omnia, quæ C. Cæſar egiſſet, quòd contra auſpicia eſſent acta, per ſenatum reſcindi oportere; quod si fieret, dicebas te tuis humeris me cuſtodem urbis in urbem relaturum. Videte hominis amentiam, ubi per ſuum tribunatum Cæſaris actis illigatus teneretur. Si & ſacrorum jure pontifices, & auſpiciorum religione augures totum evertunt tribunatum tuum, quid quæris ampliùs? an etiam apertius aliquod jus populi, atque legum?

XVI. Horâ fortaſſe ſextâ diei queſtus ſum in judicio, quum C. Antonium, collegam

legam meum, defenderem, quædam de republica, quæ mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere : hæc homines improbi ad quosdam viros fortes longè aliter, atque a me dicta erant, detulerunt : horâ nonâ, illo ipso die, tu es adoptatus. Si, quod in ceteris legibus trinûm nundinûm esse oportet, id in adoptione satis est, trium esse horarum; nihil reprehendo : sin eadem observanda sunt : si decrevit senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent, populum non teneri : jam intelligis, omni genere juris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum plebis non fuisse.

42. Atque ego hoc totum non sine causa relinquo. Video enim quosdam clarissimos viros, principes civitatis, aliquot locis judicasse, te cum plebe jure agere potuisse; qui etiam de me ipso, quum tuâ rogatione funere elatam rempublicam esse dicerent, tamen id funus, etsi miserum atque acerbum fuisset, jure indictum esse dicebant : quòd de me cive ac de republica bene merito tulisses, funestum funus te indixisse reipublicæ; quòd salvis auspiciis tulisses, jure egisse dicebant. Quare licebit, ut opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobaverunt.

Fueris sanè tribunus plebis tam jure, quàm lege, quàm fuit hic ipse Rullus, vir omnibus rebus clarissimus atque amplissimus: quo jure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite civis indemnati tulisti?

XVII. Vetant leges sacratæ, vetant XII. tabulæ, leges privatis hominibus irrogari: id est enim privilegium: nemo umquam tulit: nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil, quod minùs hæc civitas ferre possit. Proscriptionis miserrimum nomen illud, & omnis acerbitas Sullani temporis, quid habet, quod maximè sit insigne ad memoriam crudelitatis? opinor, pœnam in cives Romanos nominatim sine judicio constitutam.

44. Hanc vos igitur, Pontifices, judicio atque auctoritate vestrâ tribuno plebis potestatem dabitis, ut proscribere possit quos velit? quæro enim, quid sit aliud proscribere. VELITIS, JUBEATIS, *ut M. Tullius in civitate ne sit, bonaque ejus ut mea sint.* Ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit. Hoc plebiscitum est? hæc lex? hæc rogatio est? hoc vos pati potestis? hoc ferre civitas, ut singuli cives singulis versiculis e civitate tollantur? Equidem jam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum metuo; explevi animos invidorum; placavi odia improborum; saturavi etiam perfidiam, &

ſcelus proditorum : denique de mea cauſa, quæ videbatur perditis civibus ad invidiam eſſe propoſita, jam omnes urbes, omnes ordines, omnes dii, atque homines judicaverunt.

45. Vobiſmetipsis, Pontifices, & veſtris liberis, ceteriſque civibus, pro veſtra auctoritate & ſapientiâ conſulere debetis : nam quum tam moderata judicia populi sint a majoribus conſtituta : primùm, ut ne pœna capitis cum pecunia conjungatur; deinde, ne, nisi prodictâ die, quis accuſetur ; ut ter antè magiſtratus accuſet, intermiſſâ die, quàm multam irroget, aut judicet ; quarta sit accuſatio trinûm nundinûm prodictâ die, quâ die judicium sit futurum : tum multa etiam ad placandum, atque ad miſericordiam reis conceſſa ſunt : deinde exorabilis populus, facilis ſuffragatio pro ſalute : denique etiam si qua res illum diem aut auſpiciis, aut excuſatione ſuſtulit, tota cauſa judiciumque ſublatum eſt.

XVIII. Hæc quum ita sint in re, ubi crimen eſt ? ubi accuſator ? ubi teſtes ? Quid indignius, quàm, qui neque adeſſe sit juſſus, neque citatus, neque accuſatus, de ejus capite, liberis, fortunis omnibus, conductos sicarios egentes & perditos ſuffragium ferre, & eam legem putare ? At, si hoc de me potuit, quem honos, quem

dignitas ; quem causa , quem respublica tuebatur, cujus denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat præter conversionem statûs, & inclinationem communium temporum ; quid tandem futurum est iis , quorum vita remota ab honore populari, & ab hac illustri gratia est ; pecuniæ autem tantæ sunt, ut eas nimiùm multi , egentes , sumptuosi , nobiles concupiscant ? Date hanc tribuno plebis licentiam, & intuemini paulisper animis juventutem, & eos maximè, qui imminere jam cupiditate videntur in tribunitiam potestatem : collegia , medius fidius , tribunorum plebis tota reperientur, hoc jure firmato , quæ coëant de hominum locupletissimorum bonis , prædâ præsertim populari , & spe largitionis oblatâ.

47. At quid tulit legum scriptor peritus & callidus ? VELITIS, JUBEATIS, *ut M. Tullio aquâ & igni interdicatur?* Crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem cive sine judicio ferendum. Non tulit, ut interdicatur : quid ergo ? *Ut interdictum sit.* O cœnum , ô portentum , ô scelus ! Hanc tibi legem Clodius scripsit , spurciorem linguâ suâ , ut interdictum sit , cui non sit interdictum ? Sexte noster, bona venia, quoniam jam dialecticus es , & hoc quoque liguris ; quod factum non est , ut sit factum , ferri ad populum , aut ver-

bis ullis ſanciri aut ſuffragiis confirmari poteſt ?

48. Hoc tu ſcriptore, hoc consiliario, hoc miniſtro, omnium non bipedum ſolùm, ſed etiam quadrupedum impurissimo, rempublicam perdidiſti : neque tu eras tam excors, tamque demens, ut neſcires hunc Clodium eſſe, qui contra leges faceret ; alios, qui leges ſcribere ſolerent : ſed neque eorum, neque ceterorum, in quibus eſſet aliquid modeſtiæ, cujuſquam tibi poteſtas fuit ; neque tu legum ſcriptoribus iiſdem potuiſti uti, quibus ceteri ; neque operum architectis ; neque pontificem adhibere quem velles ; poſtremò ne in prædæ quidem ſectione mancipem, aut prædæ ſocium, extra tuorum gladiatorum numerum ; aut denique ſuffragii latorem in iſta tua proſcriptione quemquam, nisi furem aut sicarium, reperire potuiſti.

XIX. Itaque quum tu florens ac potens per medium cohortis popularis volitares ; amici illi tui, te uno amico tecti & beati, qui ſe populo commiſerant, ita repellebantur, ut etiam Palatinam tuam perderent : qui in judicium venerant, sive accuſatores erant, sive rei, te deprecante damnabantur : denique etiam ille novitius Ligur, venalis adſcriptor & ſubſcriptor tuus, quum M. Papirii, ſui fratris, eſſet teſtamento & judicio improbatus, mor-

tem ejus se velle persequi dixit : nomen Sexti Propertii detulit : accusare alienæ damnationis , scelerisque socios , propter calumniæ metum , non est ausus.

50. De hac igitur lege dicimus, quæ jure rogata videatur ; cujus quam quisque partem tetigit, digito, voce, prædâ, suffragio , quocumque venit , repudiatus , convictusque discessit. Quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat ? est enim, *Quòd M. Tullius falsum senatusconsultum retulerit.* Si igitur retulit falsum senatusconsultum, tum est rogatio; si non retulit, nulla est. Satisne tibi videtur a senatu judicatum, me non modò non ementitum esse auctoritatem ejus ordinis, sed etiam unum post urbem conditam diligentissimè senatui paruisse ? Quot modis doceo, legem istam, quam vocas , non esse legem ? Quid , si etiam pluribus de rebus uno scitu tulisti ? tamenne arbitraris, id, quod M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir, M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerint, id te posse, omnium facinorum & stuprorum omnium, Decimis & Clodiis auctoribus, obtinere ?

XX. Tulisti de me, ne reciperer, non ut exirem ; quem tu ipse non poteras dicere non licere esse Romæ. Quid enim diceres ? damnatum ? certè non : expulsum ?

quî licuit ? sed tamen ne id quidem est ſcriptum, ut exirem : pœna est, qui receperit; quam omnes neglexerunt : ejectio nuſquam eſt. Verùm sit : quid ? operum publicorum exactio : quid ? nominis inſcriptio ; tibi num aliud videtur eſſe, ac meorum bonorum direptio : præterquam quòd ne id quidem per legem Liciniam, ut ipſe tibi curationem ferres, facere potuiſti ? Quid hoc ipſum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum conſecraſſe, te monumentum feciſſe, in meis ædibus te signum dedicaſſe, eaque te ex una rogatiuncula feciſſe ; unum & idem videtur eſſe, atque id, quod de me ipſo nominatim tuliſti ?

52. Tam hercule eſt unum, quàm quod idem tu lege unâ tuliſti, ut Cyprius rex, cujus majores huic populo ſocii atque amici ſemper fuerunt, cum bonis omnibus ſub præcone ſubjiceretur, & exſules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utraque de re negotium dedi : ſed quid, si eidem negotium dediſſes, ut in Asia ciſtophorum flagitaret, inde iret in Hiſpaniam ; quum Româ deceſſiſſet, conſulatum ei petere liceret ; quum factus eſſet, provinciam Syriam obtineret ? quoniam de uno homine ſcriberes, una res eſſet ?

53. Quòd si jam populus Romanus de iſta re conſultus eſſet, & non omnia per

ſervos latroneſque geſſiſſes; nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exſulibus Byzantinis diſpliceret? Quæ eſt quasi alia vis, quæ ſententia Cæciliæ legis & Didiæ, nisi hæc, ne populo neceſſe ſit in conjunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere; aut id, quod velit, repudiare? Quid si per vim tuliſti? tamenne lex eſt? aut quidquam jure geſtum videri poteſt, quod per vim geſtum eſſe conſtet? an, si in ipſa latione tua, captâ jam urbe, lapides jacti, si manus collata non eſt, idcirco tu ad illam labem, atque eluviem civitatis, sine ſumma vi pervenire potuiſti?

XXI. Quum in tribunali Aurelio conſcribebas palam non modò liberos, ſed etiam ſervos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas: quum edictis tuis tabernas claudi jubebas, non vim imperitæ multitudinis, ſed hominum honeſtorum modeſtiam, prudentiamque quærebas: quum arma in ædem Caſtoris comportabas, nihil aliud, nisi uti ne quid per vim agi poſſet, machinabare: quum verò gradus Caſtoris convelliſti, ac removiſti, tum, ut modeſtè tibi agere liceret, homines audaces ab ejus templi aditu atque adſcenſu repuliſti: quum eos, qui in conventu virorum bonorum verba de ſalute mea fecerant, adeſſe jussiſti, eorum-

que advocationem, manibus, ferro, lapidibus discussisti; tum profectò ostendisti, vim tibi maximè displicere. Verùm hæc furiosa vis vesani tribuni plebis facilè superari, frangique potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine.

55. Quid? quum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia, ut tibi omnia permitterent, te adjuvarent, tibi manum, copias, tibi suos paratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent; te suis sceleratis concionibus sublevarent, senatûs auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem proscriptionemque minitarentur; me terrerent minis; mihi cædem & dimicationem denuntiarent; meam domum, refertam viris bonis, per amicos suos terrore complerent; proscriptionis metu me frequentiâ nudarent virorum bonorum, me præsidio spoliarent; senatum pro me non modò pugnare, amplissimum ordinem, sed etiam plorare & supplicare, mutatâ veste, prohiberent; ne tum quidem vis erat?

XXII. Quid igitur ego cessi, aut qui timor fuit? non dicam in me: fac me timidum esse naturâ: quid? illa tot virorum fortissimorum millia: quid? nostri equites Romani: quid? senatus: quid? denique omnes boni, si nulla erat vis, cur me

D v

flentes potiùs profecuti ſunt, quàm aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam, si mecum ageretur more inſtitutoque majorum, ut poſſem præſens ſuſtinere?

57. Utrùm si dies dicta eſſet, judicium mihi fuit pertimeſcendum? an sine judicio privilegium? Judicium in cauſa tam turpi? ſcilicet is homo ſum, qui, etiam si cauſa eſſet ignota, dicendo non poſſem explicare. An eam cauſam probare non poteram, cujus tanta bonitas eſt, ut ea ipſa non modò ſe, ſed etiam me abſentem per ſe probarit? an ſenatus, an ordines, an ii, qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, ſegniores me præſente ad me retinendum & conſervandum fuiſſent in ea cauſa, quam ipſe jam parricida talem dicat fuiſſe, ut me ab omnibus ad meam priſtinam dignitatem expetitum, atque revocatum queratur?

58. An verò in judicio periculi nihil fuit; privilegium pertimui, ne, mihi præſenti si multa irrogaretur, nemo intercederet? Tam inops autem ego eram ab amicis, aût tam nuda reſpublica a magiſtratibus? Quid? si vocatæ tribus eſſent, proſcriptionem, non dicam in me, ita de ſua ſalute merito, ſed omnino in ullo cive comprobaviſſent? An, si ego præſens fuiſſem, veteres illæ copiæ conjuratorum,

trique perditi milites atque egentes, & nova manus sceleratissimorum consulum corpori meo pepercissent? qui quum eorum omnium crudelitati scelerique cessissem, ne absens quidem luctu meo mentes illorum satiare potui.

XXIII. Quid enim vos uxor mea misera violarat? quam vexavistis, raptavistis, omni crudelitate laceravistis: quid mea filia? cujus fletus assiduus, sordesque lugubres vobis erant jucundæ; ceterorum omnium mentes oculosque flectebant: quid parvus filius? quem quamdiu absui, nemo nisi lacrymantem confectumque vidit; quid fecerat, quòd eum toties per insidias interficere voluistis? quid frater meus? qui quum aliquantò post meum discessum ex provincia venisset, neque sibi vivendum, nisi me restituto, putaret, quum ejus mœror, squalor incredibilis & inauditus, omnibus mortalibus miserabilis videretur; quoties ex vestro ferro, ac manibus est elapsus?

60. Sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quam in ipsum me, ac meos adhibuistis; qui parietibus, qui tectis, qui columnis, ac postibus meis horrificum quoddam, & nefarium, omni imbutum odio bellum intulistis? Non enim te arbitror, quum post meum discessum, omnium locupletium fortunas, omnium pro-

vinciarum fructus, tetrarcharum ac regum bona spe & avaritiâ devorasses, argenti & supellectilis meæ cupiditate esse cæcatum: non existimo, Campanum illum consulem cum saltatore collega, quum alteri totam Achaiam, Thessaliam, Bœotiam, Græciam, Macedoniam, omnemque Barbariam, bona civium Romanorum condonasses; alteri Syriam, Babylonem, Persas, integerrimas pacatissimasque gentes ad diripiendum tradidisses; illos tam cupidos liminum meorum, & columnarum, & valvarum fuisse.

61. Neque porrò illa manus, copiæque Catilinæ, cæmentis ac testis tectorum meorum se famem suam expleturas putaverunt. Sed, ut hostium urbes, nec omnium hostium, verùm eorum, quibuscum acerbum bellum internecivumque suscepimus, non prædâ adducti, sed odio solémus exscindere, quòd, in quos propter eorum crudelitatem inflammatæ mentes nostræ fuerunt, cum horum etiam tectis ac sedibus residere aliquod bellum semper videtur. * * *

Deest nonnihil.

XXIV. Nihil erat latum de me; non adesse eram jussus; non citatus: abfueram: eram etiam tuo judicio civis incolumis, quum domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem

transferebatur : senatum consules vetabant : columnæ marmoreæ ex ædibus meis, inspectante populo Romano, ad socrum consulis portabantur : in fundum autem vicini consulis non modò instrumentum, aut ornamenta villæ, sed etiam arbores transferebantur ; quum ipsa villa non prædæ cupiditate (quid enim erat prædæ ?) sed odio & crudelitate funditus everteretur : domus ardebat in Palatio non fortuito, sed oblato incendio : consules epulabantur, & in conjuratorum gratulatione versabantur, quum alter se Catilinæ delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret.

63. Hanc ego vim, Pontifices, hoc scelus, hunc furorem meo corpore opposito, ab omnium bonorum cervicibus depuli, omnemque impetum discordiarum, omnem diu collectam vim improborum, quæ inveterata, compresso odio atque tacito, jam erumpebat, nacta tam audaces duces, excepi meo corpore : in me uno consulares faces jactæ manibus tribunitiis; in me omnia, quæ ego quondam retuderam, conjurationis nefaria tela adhæserunt. Quòd si, ut multis fortissimis viris placuit, vi & armis contra vim decertare voluissem; aut vicissem cum maxima internecione improborum, sed tamen civium ; aut, interfectis bonis omnibus, quod illis

optatissimum erat, unà cum republica concidissem.

64. Videbam, vivo senatu populoque Romano, celerem mihi summa cum dignitate reditum; nec intelligebam fieri diutius posse, ut mihi non liceret esse in ea republica, quam ipse servassem: quòd si non liceret; audieram, & legeram, clarissimos nostræ civitatis viros se in medios hostes ad perspicuam mortem pro salute exercitûs injecisse: ego pro salute reipublicæ universæ dubitarem? hòc meliore conditione, quàm Decii, quòd illi ne auditores quidem suæ gloriæ, ego etiam spectator meæ laudis esse potuissem.

XXV. Itaque infractus furor tuus inanes faciebat impetus: omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casûs exceperat: non erat in tam immani injuria, tantisque ruinis novæ crudelitati locus. Cato fuerat proximus. Quid ageres? non erat, ut, qui modus moribus fuerat, idem esset injuriæ. Quid? posses extrudere ad Cypriam pecuniam: præda perierit: alia non deerit: hunc modò amandandum esse. Sic M. Cato, invisus, quasi per beneficium, Cyprum relegatur: ejiciuntur duo, quos improbi videre non poterant; alter per honorem turpissimum; alter per honestissimam calamitatem.

66. Atque, ut sciatis, non hominibus

iſtum, ſed virtutibus hoſtem ſemper fuisſe; me expulſo, Catone amandato, in eum ipſum ſe convertit, quo auctore, quo adjutore, in concionibus, ea, quæ gerebat, omnia, quæque geſſerat, ſe feciſſe, & facere dicebat. Cn. Pompeium, quem omnium judicio longè principem eſſe civitatis videbat, diutius furori ſuo veniam daturum non arbitrabatur; qui ex ejus cuſtodia, per insidias, regis amici filium, hoſtem captivum, ſurripuiſſet, & eâ injuriâ virum fortissimum laceſſiſſet: ſperavit iiſdem ſe copiis cum illo poſſe confligere, quibuſcum ego noluiſſem, bonorum periculo, dimicare; & primò quidem, adjutoribus conſulibus: poſtea fregit fœdus Gabinius; Piſo tamen in fide mansit.

67. Quas iſte tum cædes, quas lapidationes, quas fugas fecerit, quàm facilè ferro, quotidianiſque insidiis, quum jam a firmissimo robore copiarum ſuarum relictus eſſet, Cn. Pompeium foro curiâque privarit, domumque conjecerit, vidiſtis: ex quo judicare poteſtis, quanta vis illa fuerit oriens, & congregata, quum hæc Cn. Pompeium terruerit jam diſtracta, & exſtincta.

XXVI. Hoc vidit in ſententia dicenda Kalendis Januariis vir prudentissimus, & quum reipublicæ, tum mihi, tum etiam veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem

de meo reditu ferendam non censuit: » qui me consuluisse reipublicæ, cessisse » tempestati; amiciorem vobis ceterisque » civibus, quàm mihi ac meis exstitisse; » vi, armis, dissensione hominum ad cæ» dem institutâ, novoque dominatu pul» sum esse dixit: nihil de meo capite po» tuisse ferri; nihil esse jure scitum, aut » posse valere: omnia contra leges mores» que majorum temerè, turbulentè, per » vim, per furorem esse gesta: quòd si illa » lex esset, nec referre ad senatum con» sules, nec sententiam dicere sibi licere; » quorum utrumque quum fieret, non » oportere, ut de me lex ferretur, decer» ni; ne illa, quæ nulla esset, esse lex ju» dicaretur. Sententia verior, gravior, utilior, melior reipublicæ nulla esse potuit: hominis enim scelere & furore notato, similis a republica labes in posterum demovebatur.

69. Neque hoc Cn. Pompeius, qui ornatissimam de me sententiam dixit, vosque, Pontifices, qui me vestris sententiis auctoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potiùs flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, ne qua popularis in vos aliquando invidia redundaret, si sine populi judicio restituti videremur: eodemque consilio, M. Bibuli, for-

tissimi viri, senatus sententiam secutus est, ut vos de mea domo statueretis; non quòd dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure esset actum; sed ne quis oriretur aliquando in tanta ubertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem residere diceret: nam legem quidem istam nullam esse, quotiescumque de me senatus sententiam dixit, toties judicavit; quoniam quidem scripto illo istius sententiam dicere vetabatur. Atque hanc rem par illud simile, Piso & Gabinius, vidit. Homines legum, judiciorumque metuentes, quum frequentissimus senatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediri. Erat hoc verum: nam impediebantur, verùm eâ lege, quam idem iste de Macedonia, Syriaque tulerat.

XXVII. Hanc tu, P. Lentule, neque privatus, neque consul legem esse umquam putasti: nam tribunis plebis referentibus, sententiam de me designatus consul sæpe dixisti: ex Kalendis Januariis, quoad perfecta res est, de me retulisti: legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi a P. Clodio judicarant, Piso & Ga-

binius, eam nullam esse frater P. Clodii, quum de me ad senatum tecum unà retulit, judicavit.

71. Sed isti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum ceteras observarunt? Senatus quidem, cujus est gravissimum judicium de jure legum, quotiescumque de me consultus est, toties eam nullam esse judicavit: quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam de me tulisti: nam non est ita latum, ut mihi Romam venire liceret, sed UT VENIREM: non enim voluisti, id, quod licebat, ferre, ut liceret; sed me ita esse in republica, magis ut arcessitus imperio populi Romani viderer, quàm ad administrandam civitatem restitutus.

72. Hunc tu etiam, portentosa pestis, exsulem appellare ausus es, quum tantis sceleribus esses notatus, ut omnem locum, quò adisses, exsilii simillimum redderes? Quid est enim exsul? ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur est turpe? re verâ, quando est pœna peccati; opinione autem hominum, etiam si est pœna damnati. Utrùm igitur peccato meo exsulis nomen subeo, an re judicatâ? Peccato? Jam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Catilinam nominant, neque quisquam eorum, qui solebant: non modò jam nemo

est tam imperitus, qui ea, quæ gessi in consulatu, peccata esse dicat: sed nemo est tam inimicus patriæ, qui non meis consiliis patriam conservatam esse fateatur.

XXVIII. Quod enim est in terris commune tantum, tantulumve consilium, quod non de meis rebus gestis ea, quæ mihi essent optatissima & pulcherrima, judicarit? Summum est populi Romani, populorumque, & gentium omnium, ac regum consilium senatus: decrevit, ut omnes, qui rempublicam salvam esse vellent, ad me unum defendendum venirent; ostenditque, nec stare potuisse rempublicam, si ego non fuissem restitutus, nec futuram esse ullam, si non rediissem.

74. Proximus est huic dignitati ordo equester: omnes omnium publicanorum societates de meo consulatu, ac de meis rebus gestis amplissima atque ornatissima decreta fecerunt. Scribæ, qui nobiscum in rationibus monumentisque publicis versantur, non obscurum de meis in rempublicam beneficiis suum judicium, decretumque esse voluerunt. Nullum est in hac urbe collegium, nulli pagani, aut montani (quoniam plebi quoque urbanæ majores nostri conventicula, & quasi concilia quædam esse voluerunt) qui non amplissimè non modò de salute mea, sed etiam de dignitate decreverint.

75. Nam quid ego illa divina, atque immortalia municipiorum, & coloniarum, & totius Italiæ decreta commemorem, quibus tamquam gradibus, mihi videor in cœlum adſcendiſſe, non ſolùm in patriam revertiſſe? Ille verò dies quis fuit, quum te, P. Lentule, legem de me ferentem populus Romanus ipſe vidit, ſensitque, quantus, & quantâ dignitate eſſes? conſtat enim nullis umquam comitiis, campum Martium tantâ celebritate, tanto ſplendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruiſſe. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes mortales meritis unum judicium, unumque conſenſum. Adventus meus, atque introitus in urbem qui fuit? utrùm me patria sic accepit, ut lucem ſalutemque redditam sibi ac reſtitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos Catilinæ gregales de me dicere ſolebatis. Itaque ille unus dies, quo die me populus Romanus a porta in Capitolium, atque inde domum ſuâ celebritate lætitiâque comitatum honeſtavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conſcelerata illa vis non modò non propulſanda, ſed etiam emenda fuiſſe videatur. Quare illa calamitas (si ita eſt appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quiſquam audeat jam reprehen-

dere consulatum meum tot, tantis, tam ornatis judiciis, testimoniis, auctoritatibus comprobatum.

76. Quòd si in isto tuo maledicto probrum non modò mihi nullum objectas, sed etiam laudem illustras meam; quid te aut fieri, aut fingi dementius potest? uno enim maledicto, bis a me patriam servatam esse concedis; semel, quum id feci, quod omnes non negent immortalitati, si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti; iterum, quum tuum, multorumque propter te inflammatum in bonos omnes impetum, meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam servassem inermis, armatus in discrimen adducerem.

XXIX. Esto, non fuit in me pœna ulla peccati: at fuit judicii. Cujus? quis me umquam ullâ lege interrogavit? quis postulavit? quis diem dixit? Potest igitur damnati pœnam sustinere indemnatus? hoc tribunitium est? hoc populare? quamquam ubi tu te popularem, nisi quum pro populo fecisti, potes dicere? Scilicet quum hoc juris a majoribus proditum sit, ut nemo civis Romanus aut libertatem, aut civitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit; quod tu ipse potuisti in tua causa discere: credo enim, quamquam in illa adoptione legitimè factum est nihil, tamen te esse interogatum, *Auctorne es-*

ſes, ut in te P. Fonteius vitæ neciſque poteſtatem haberet, ut in filio. Quæro, si aut negaſſes, aut tacuiſſes, si tamen id XXX Curiæ jussiſſent, num id juſſum eſſet ratum? certè non: quid ita? quia jus a majoribus noſtris, qui non fictè & fallaciter populares, ſed verè & ſapienter fuerunt, ita comparatum eſt, ut civis Romanus libertatem nemo possit invitus amittere. Quinetiam, si decemviri ſacramentum in libertatem injuſtum judicaſſent, tamen, quotieſcumque vellet quis, in hoc genere ſolo rem judicatam referre poſſe voluerunt. Civitatem verò nemo umquam ullo populi juſſu amittet invitus.

XXX. Qui cives Romani in colonias Latinas proficiſcebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant: qui erant rerum capitalium condemnati, non priùs hanc civitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò vertendi, hoc eſt, mutandi ſoli causâ venerant; id autem ut eſſet faciendum, non ademptione civitatis, ſed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant.

79. Populus Romanus, L. Sullâ dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademit; ademit iiſdem agros: de agris ratum eſt; fuit enim populi poteſtas: de civitate, ne tamdiu qui-

dem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt. Hanc verò Volaterranis, quum etiam tum essent in armis, L. Sulla victor, republicâ recuperatâ, comitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit; hodieque Volaterrani non modò cives, sed etiam optimi cives, fruuntur nobiscum simul hac civitate: consulari homini P. Clodius, eversâ republicâ, civitatem adimere potuit, concilio advocato, conductis operis non solùm egentium, sed etiam servorum, Sedulio principe, qui se illo die confirmat Romæ non fuisse?

80. Quòd si non fuit, quid te audacius, qui in æs ejus nomen incideris? quid desperatius, qui ne ementiendo quidem potueris auctorem adumbrare meliorem? sin autem is primus scivit, quod facilè potuit, propter inopiam tecti, in foro pernoctans; cur non juret se Gadibus fuisse, quum tu te fuisse Interamnæ probaveris? Hoc tu igitur, homo popularis, jure munitam civitatem & libertatem nostram putas esse oportere, ut, si, tribuno plebis rogante, VELITIS, JUBEATISNE, Sedulii centum se velle & jubere dixerint, possit unusquisque nostrûm amittere civitatem? Tum igitur majores nostri populares non fuerunt, qui de civitate & libertate ea jura sanxerunt, quæ nec vis temporum, nec potentia magistratuum, nec res judicata,

nec denique universi populi Romani potestas, quæ ceteris in rebus est maxima, labefactare possit.

81. At tu etiam, ereptor civitatis, legem de injuriis publicis tulisti Anagnino nescio cui Menulæ, per gratiam, qui tibi ob eam legem statuam in meis ædibus posuit, ut locus ipse in tua tanta injuria legem & inscriptionem statuæ refelleret: quæ res municipibus Anagninis ornatissimis multò majori dolori fuit, quam quæ idem ille gladiator scelera Anagniæ fecerat.

XXXI. Quid si, ne scriptum quidem usquam est in ista ipsa rogatione, quam se Sedulius negat scivisse; tu hujus, ut acta tui præclari tribunatûs hominis dignitate cohonestes, auctoritatem amplecteris? sed, tametsi nihil de me tulisti, quò minùs essem non modò in civium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi Romani collocaverunt; tamenne eum tuâ voce violabis, quem post. nefarium scelus consulum superiorum, tot vides judiciis senatûs, populi Romani, totius Italiæ honestatum? quem ne tum quidem, quum aberam, negare poteras esse tuâ lege senatorem? Ubi enim tuleras, ut mihi aquâ & igni interdiceretur? quod Gracchus de P. Popilio, Saturninus de Metello tulit: homines seditiosissimi de optimis ac fortissimis civibus non, ut esset interdictum,

tum,

tum, quod ferri non poterat, tulerunt, ſed ut interdiceretur. Ubi caviſti, ne meo me loco cenſor in ſenatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum eſt, ſcriptum eſt in legibus.

83. Quære hoc e Sex. Clodio, ſcriptore legum tuarum: jube adeſſe: latitat omnino, ſed si requiri juſſeris, invenient hominem apud ſororem tuam, occultantem ſe capite demiſſo. Sed si patrem tuum, civem medius fidius egregium, diſſimilemque veſtri, nemo umquam ſanus exſulem appellavit, qui, quum de eo tribunus plebis promulgaſſet, adeſſe propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium eſt abrogatum: si in illo pœna legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum; in me, cui dies dicta numquam eſt, qui reus non fui, qui numquam ſum a tribuno plebis citatus, damnati pœna eſſe potuit, ea præſertim, quæ ne ipsâ quidem rogatione perſcripta eſt?

XXXII. At vide, quid interſit inter illum iniquissimum patris tui caſum, & hanc fortunam, conditionemque noſtram. Patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium, qui si viveret, quâ ſeveritate fuit, tu profectò non viveres, L. Philippus cenſor avunculum ſuum præteriit in recitando ſenatu: nihil enim poterat di-

cere, quare rata non essent, quæ erant acta in ea republica, in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset: me L. Cotta, homo censorius, in senatu juratus dixit, se, si censor tum esset, quum ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse.

85. Quis in meum locum judicem subdidit? quis meorum amicorum testamentum discessu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod & si adessem? quis me non modò civis, sed socius recipere contra tuam legem, & juvare dubitavit? Denique universus senatus multò antè, quàm est lata lex, de me GRATIAS AGENDAS CENSUIT CIVITATIBUS IIS, QUÆ M. TULLIUM; tantúmne? immo etiam, CIVEM OPTIME DE REPUBLICA MERITUM, RECEPISSENT. Et tu unus pestifer civis, eum restitutum negas esse civem, quem ejectum universus senatus non modò civem, sed etiam egregium civem semper putavit?

86. At verò, ut annales populi Romani, & monumenta vetustatis loquuntur, Cæso ille Quintius, & M. Furius Camillus, & M. Servilius Ahala, quum essent optimè de republica meriti, tamen populi incitati vim iracundiamque subierunt; damnatique comitiis centuriatis quum in exsilium profugissent, rursus ab eodem populo

placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. Quòd si iis damnatis non modò non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestavit (nam, etsi optabilius est, cursum vitæ conficere sine dolore & sine injuria, tamen ad immortalitatem gloriæ plus affert desideratum esse a suis civibus, quàm omnino numquam esse violatum) mihi sine ullo judicio populi profecto, tum amplissimis omnium judiciis restituto, maledicti locum, aut criminis obtinebit?

87. Fortis & constans in optima ratione civis, P. Popilius, semper fuit; tamen ejus in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quàm calamitas ipsa: quis enim jam meminisset, eum bene de republica meritum, nisi & ab improbis expulsus esset, & per bonos restitutus? Q. Metelli præclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis; tamen hujus viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagavit.

XXXIII. Quòd si & illis, qui expulsi sunt iniquè, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribunitiis, non auctoritate senatûs, non comitiis centuriatis, non decretis Italiæ, non desiderio civitatis, inimicorum injuria probro non fuit; in me, qui profectus sum integer, absui simul cum republica, redii

maxima cum dignitate, te vivo, fratre tuo altero consule reducente, altero prætore petente, tuum scelus, meum probrum putas esse oportere?

88. Ac, si me populus Romanus, incitatus iracundiâ aut invidiâ, e civitate ejecisset, idemque postea mea in rempublicam beneficia recordatus, se collegisset, temeritatem atque injuriam suam restitutione meâ reprehendisset; tamen profectò nemo tam esset amens, qui mihi populi tale judicium non dignitati potiùs, quàm dedecori, putaret esse oportere: nunc verò, quum me in judicium populi nemo omnium vocarit; condemnari non potuerim, qui accusatus non sim; denique ne expulsus quidem ita sim, ut, si contenderem, superare non possem; contráque a populo Romano semper sim defensus, amplificatus, ornatus: quid est, quare quisquam mihi se ipsâ populari ratione anteponat?

89. An tu populum Romanum esse illum putas, qui constat ex iis, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magistratibus? ut obsideant senatum? optent quotidie cædem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, nisi tabernis clausis, frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, Plaguleios, Sergios præfeceras. O speciem,

dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes exteræ, quam gentes ultimæ pertimescant, multitudinem hominum ex servis, ex conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam!

90. Illa fuit pulchritudo populi Romani, illa forma, quam in campo vidisti, tum quum etiam tibi contra senatûs, totiusque Italiæ auctoritatem, & studium, dicendi potestas fuit. Ille, ille populus est dominus regum, victor atque imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die, scelerate, vidisti tum, quum omnes principes civitatis, omnes ordinum, atque ætatum omnium, suffragium se non de civis, sed de civitatis salute ferre censebant: quum denique homines in campum non tabernis, sed municipiis clausis venerunt.

XXXIV. Hoc ego populo, si tum consules aut fuissent in republica, aut omnino non fuissent, nullo labore, tuo præcipiti furori atque impio sceleri restitissem: sed publicam causam contra vim armatam, sine populi præsidio suscipere nolui: non quò mihi P. Scipionis, fortissimi viri, vis intima, privati hominis, displiceret: sed Scipionis factum statim P. Mucius consul, qui in gerenda republica putabatur fuisse segnior gestâ, multis senatusconsultis non modò defendit, sed etiam ornavit: mihi aut, te interfecto, cum consulibus; aut,

te vivo, & tecum, & cum illis, armis decertandum fuit.

92. Erant eo tempore multa etiam alia metuenda: ad servos, medius fidius, res pervenisset: tantum homines impios ex vetere illa conjuratione inustum nefariis mentibus bonorum odium retinebat. Hìc tu me etiam gloriari vetas: negas esse ferenda, quæ soleam de me prædicare; & homo facetus, inducis etiam sermonem urbanum ac venustum: me dicere solere, esse me Jovem: eumdemque dictitare, Minervam esse sororem meam. Non tam insolens sum, quòd Jovem esse me dico, quàm eruditus, quòd Minervam sororem Jovis esse existimo: sed tamen, ego mihi sororem virginem adscisco: tu sororem tuam virginem esse non sivisti. Sed vide, ne tu te debeas Jovem dicere, quòd tu jure eamdem sororem & uxorem appellare possis.

XXXV. Et quoniam hoc reprehendis, quòd solere me dicas de me ipso gloriosiùs prædicare; quis umquam audivit, quum ego de me, nisi coactus, ac necessariò dicerem? nam si, quum mihi furta, largitiones, libidines objiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis, laboribus, patriam esse conservatam; tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quàm de objectis non confiteri: sed si mihi

ante hæc durissima reipublicæ tempora nihil umquam aliud objectum est, nisi crudelitas illius temporis, quum a patria perniciem depuli; quid? me huic maledicto utrùm non respondere, an demissè respondere decuit?

94. Ego verò etiam reipublicæ semper interesse putavi, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatûs, consensu bonorum omnium, pro salute patriæ gessissem, splendorem verbis dignitatemque retinere; præsertim quum mihi uni in hac republica, audiente populo Romano, operâ meâ hanc urbem & hanc rempublicam esse salvam jurato dicere fas fuisset.

95. Exstinctum est jam illud maledictum crudelitatis, quòd me non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem, omnium civium studiis desideratum, repetitum, arcessitum vident. Aliud exortum est: objicitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non possum. Quid enim, Pontifices, debeo dicere? peccati me conscientiâ profugisse? At id, quod mihi crimini dabatur, non modò peccatum non erat, sed erat res, post natos homines pulcherrima. Judicium populi pertimuisse? At id, nec propositum ullum fuit; &, si fuisset, duplicatâ gloriâ discessissem. Bonorum mihi præsidium defuisse? Fal-

sum est. Me mortem timuisse? Turpe est.

XXXVI. Dicendum igitur est id, quod non dicerem, nisi coactus (nihil enim umquam de me dixi sublatiùs adsciscendæ laudis causâ potiùs, quàm criminis depellendi) dico igitur, & quàm possum maximâ voce dico: Quum omnium perditorum & conjuratorum incitata vis, duce tribuno plebis, consulibus auctoribus, afflicto senatu, perterritis equitibus Romanis, suspensâ ac sollicitâ totâ civitate, non tam in me impetum faceret, quàm per me in omnes bonos; me vidisse, si vicissem, tenues reipublicæ reliquias; si victus essem, nullas futuras: quod quum judicassem, deflevi conjugis miseræ discidium, liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis amantissimi atque optimi casum, subitas fundatissimæ familiæ ruinas: sed his omnibus rebus vitam anteposui meorum civium; remque publicam concidere unius discessu, quàm omnium interitu occidere malui: speravi, id quod accidit, me jacentem posse a vivis viris fortibus excitari; si unà cum bonis interiissem, nullo modo posse recreari.

97. Accepi, Pontifices, magnum atque incredibilem dolorem; non nego: neque istam mihi adscisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse atque afflicto loquebantur.

An ego poteram, quum a tot rerum tanta varietate divellerer (quas idcirco prætereo, quòd ne nunc quidem sine fletu commemorare possum) infitiari me esse hominem, & communem naturæ sensum repudiare? Tum verò neque illud meum factum laudabile, nec beneficium ullum a me in rempublicam profectum dicerem, si quidem ea reipublicæ causâ reliquissem, quibus æquo animo carerem; eamque animi duritiem, sicut corporis, quod quum uritur, non sentit, stuporem potiùs, quàm virtutem putarem.

XXXVII. Suscipere tantos animi dolores, atque ea, quæ, captâ urbe, accidunt victis, stante urbe unum perpeti, & jam se videre distrahi a complexu suorum, disturbari tecta, diripi fortunas, patriæ denique causâ patriam ipsam amittere, spoliari populi Romani beneficiis amplissimis, præcipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre prætextatos inimicos, nondum morte comploratâ, arbitria petentes funeris; hæc omnia subire conservandorum civium causâ, atque ita, ut quum dolenter absis, non tam sapiens, quàm ii, qui nihil curant, sed tam amans tuorum, ac tui, quàm communis humanitas postulat; ea laus præclara, atque divina. Nam, qui ea, quæ numquam cara ac jucunda duxit, animo æquo reipublicæ causâ deserit,

nullam benevolentiam insignem in rempublicam declarat: qui autem ea relinquit, reipublicæ causâ, a quibus cum summo dolore divellitur, ei patria cara est; cujus salutem caritati anteponit suorum.

99. Quare disrumpatur licet ista furia, atque audiat hæc ex me, quoniam lacessivit: bis servavi; ut consul togatus armatos vicerim; privatus consulibus armatis cesserim. Utriusque temporis fructum tuli maximum; superioris, quòd ex senatus auctoritate, & senatum, & omnes bonos, meæ salutis causâ, mutatâ veste vidi; posterioris, quòd & senatus, & populus Romanus, & omnes mortales, & privatim & publicè judicarunt, sine meo reditu rempublicam salvam esse non posse.

100. Sed hic meus reditus, Pontifices, vestro judicio continetur: nam, si vos me in meis ædibus collocatis, id quod in omni mea causa semper studiis, consiliis, auctoritatibus, sententiisque fecistis; video me planè, ac sentio restitutum: sin mea domus non modò mihi non redditur, sed etiam monumentum præbet inimico, doloris mei, sceleris sui, publicæ calamitatis; quis erit, qui hunc reditum potiùs, quàm pœnam sempiternam putet? In conspectu præterea totius urbis domus est mea, Pontifices; in qua si manet illud non monumentum urbis, sed sepulcrum

inimico nomine inscriptum; demigrandum potiùs aliquò est, quàm habitandum in ea urbe, in qua tropæa & de me, & de republica videam constituta.

XXXVIII. An ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impudentiam possim, ut, cujus urbis servatorem me esse senatus omnium assensu toties judicarit, in ea possim intueri domum meam eversam non ab inimico meo, sed ab hoste communi, & ab eodem exstructam, & positam in oculis civitatis, ne unquam conquiescere possit fletus bonorum? Spurii Melii, regnum appetentis, domus est complanata: ecquid aliud? æquum accidisse Melio populus Romanus judicavit; nomine ipso Æquimelii, Melii pœna comprobata est. Sp. Cassii domus ob eamdem causam eversa; atque in eodem loco ædes posita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quæ publicata est, & eversa, ut illius facinus memoriâ & nomine loci notaretur. M. Manlius, quum ab adscensu Capitolii Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficii sui gloriâ; regnum appetisse est judicatus: ergo ejus domum eversam, duobus lucis convestitam videtis. Quam igitur majores nostri sceleratis ac nefariis civibus maximam pœnam constitui posse arbitrati sunt, eamdem ego subibo, ac sustinebo, ut apud

posteros nostros non exstinctor conjurationis & sceleris, sed auctor & dux fuisse videar?

102. Hanc verò, Pontifices, labem turpitudinis & inconstantiæ poterit populi Romani dignitas sustinere; vivo senatu, vobis principibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci, ad memoriam pœnæ publicè constitutæ, conjuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum Graccho contra salutem reipublicæ fecerat, & senatûs sententiâ est interfectus, & ejus domus eversa, & publicata est; in qua porticum pòst aliquantò Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Ista autem fax ac furia patriæ, quum urbem, Pisone & Gabinio ducibus, cepisset, occupasset, teneret; uno eodemque tempore & clarissimi viri mortui monumenta delebat, & meam domum cum M. Flacci domo conjungebat; ut, quâ pœnâ senatus affecerat eversorem civitatis, eâdem iste, oppresso senatu, afficeret eum, quem patres conscripti custodem patriæ judicassent.

XXXIX. Hanc verò in Palatio, atque in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemini, furoris tribunitii, sceleris consularis, crudelitatis conjuratorum, calamitatis reipublicæ, doloris mei defixum indicium ad memoriam omnium gentium

ſempiternam? quam porticum pro amore, quem habetis in rempublicam, & ſemper habuiſtis, non modò ſententiis, ſed, ſi opus eſſet, manibus veſtris diſturbare cuperetis; niſi quem fortè illius caſtissimi ſacerdotis ſuperſtitioſa dedicatio deterret.

104. O rem, quam homines ſoluti ridere non deſinant; triſtiores autem ſine maximo dolore audire non poſſint! Publiuſne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? hunccin' vos, qui eſtis antiſtites cæremoniarum & ſacrorum, auctorem habetis, & magiſtrum publicæ religionis? O dii immortales! (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius veſtra ſacra curat? veſtrum numen horret? res omnes humanas religione veſtrâ contineri putat? hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adſunt, ſummorum virorum? non veſtrâ, Pontifices, gravitate abutitur? ex iſto ore religionis verbum excidere, aut elabi poteſt? quum tu eodem ore, accuſando ſenatum, quòd ſeverè de religione decerneret, impuriſſimè teterriméque violaſti.

XL. Adſpicite, adſpicite, Pontifices, hominem religioſum, &, ſi vobis videtur (quod eſt bonorum pontificum) monete eum, modum quemdam eſſe religionis: nimiùm eſſe ſuperſtitioſum non oportere. Quid tibi neceſſe fuit anili ſuperſtitione,

homo fanatice, ſacrificium, quod alienæ domi fieret, inviſere? quæ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares, deos ſatis poſſe placari, nisi etiam muliebribus religionibus te implicuiſſes? quem umquam audiſti majorum tuorum, qui & ſacra privata coluerunt, & publicis ſacerdotiis præfuerunt, quum ſacrificium Bonæ deæ fieret, interfuiſſe? neminem, ne illum quidem, qui cæcus eſt factus. Ex quo intelligitur, multa in vita falsò homines opinari; quum ille, qui nihil viderat ſciens quod nefas eſſet, lumina amisit; iſtius, qui non ſolùm adſpectu, ſed etiam inceſto flagitio, & ſtupro polluit cæremonias, pœna omnis oculorum ad cæcitatem mentis eſt converſa. Hoc auctore tam caſto, tam religioſo, tam ſancto, tam pio, poteſtis, Pontifices, non commoveri, quum ſuis dicat ſe manibus domum civis optimi evertiſſe, & eam iiſdem manibus conſecraſſe?

106. Quæ tua fuit conſecratio? Tuleram, inquit, ut mihi liceret. Quid? non exceperas, ut, si quod jus non eſſet rogare, ne eſſet rogatum? Jus igitur ſtatuetis eſſe, uniuſcujuſque veſtrûm ſedes, aras, focos, deos Penates, ſubjectos eſſe libidini tribunitiæ? in quem quiſque per homines concitato irruerit, quem impetu perculerit, hujus domum non ſolùm affli-

gere, quod eſt præſentis inſaniæ, quasi tempeſtatis repentinæ, ſed etiam in poſterum tempus religione ſempiternâ obligare?

XLI. Equidem sic accepi, Pontifices, in religionibus ſuſcipiendis, caput eſſe, interpretari, quæ voluntas deorum immortalium eſſe videatur; nec eſt ulla erga deos pietas, nisi honeſta de numine eorum ac mente opinio, quum expeti nihil ab iis, quod sit injuſtum atque inhoneſtum, arbitrere. Hominem invenire iſta labes tum, quum omnia tenebat, neminem potuit, cui meas ædes addiceret, cui traderet, cui donaret: ipſe quum loci illius, quum ædium cupiditate flagraret, ob eamque cauſam unam, unâ juſtâ illâ rogatione ſuâ vir bonus dominum ſe in meis bonis eſſe voluiſſet; tamen illo ipſo in furore ſuo non eſt auſus meam domum, cujus cupiditate inflammatus erat, possidere: deos immortales exiſtimatis, cujus labore & consilio ſua ipsi templa tenuerunt, in ejus domum afflictam & everſam per unius hominis ſceleratissimi nefarium latrocinium immigrare voluiſſe?

108. Civis eſt nemo in tanto populo, extra contaminatam illam & cruentam Publii Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro ſuis opibus in illa tempeſtate defenderit: at, qui aliquâ

se contagione prædæ, societatis, emptionis, contaminaverunt, nullius neque privati, neque publici judicii pœnam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium judicio sceleratissimus haberetur, dii immortales domum meam concupiverunt? Ista tua pulchra Libertas deos Penates & familiares, meos Lares expulit, ut a te ipsa, tamquam in captivis sedibus collocaretur?

109. Quid est sanctius, quid omni religione munitius, quàm domus uniuscujusque civium? hìc aræ sunt, hìc foci, hìc dii Penates, hìc sacra, religiones, cæremoniæ, continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit.

XLII. Quò magis est furor istius ab auribus vestris repellendus, qui, quæ majores nostri religionibus tuta nobis & sancta esse voluerunt, ea iste non solùm contra religionem labefactavit, sed etiam ipsius religionis nomine evertit. At quæ dea est? Bonam esse oportet, quandoquidem est abs te dedicata. Libertas, inquit, est. Eam tu igitur domi meæ collocasti, quam ex urbe totâ sustulisti?

110. Tu, quum collegas tuos, summâ potestate præditos, negares liberos esse: quum in templum Castoris aditus esset

apertus nemini: quum hunc clarissimum virum, ſummo genere natum, ſummis populi beneficiis uſum, pontificem, & conſularem, & singulari bonitate & modeſtiâ præditum, quem ſatis mirari quibus oculis adſpicere audeas non queo, audiente populo Romano a pediſequis conculcari juberes: quum indemnatum exturbares, privilegiis tyrannicis irrogatis: quum principem orbis terræ virum, incluſum domi contineres: quum forum armatis catervis perditorum hominum possideres: Libertatis simulacrum in ea domo collocabas, quæ domus erat ipſa indicio tui crudelissimi dominatûs, & miſerrimæ populi Romani ſervitutis? Eumne potissimum Libertas domo ſuâ debuit pellere, qui niſi fuiſſet, in ſervorum poteſtatem civitas tota veniſſet?

XLIII. At unde inventa eſt iſta Libertas? quæsivi enim diligenter. Tanagræa quædam meretrix fuiſſe dicitur: ejus non longè a Tanagris simulacrum e marmore in ſepulcro positum fuit. Hoc quidam homo nobilis, non alienus ab hoc religioſo Libertatis ſacerdote, ad ornatum ædilitatis ſuæ deportavit: etenim cogitarat omnes ſuperiores muneris ſplendore ſuperare. Itaque omnia signa, tabulas, ornamentorum quod ſuperfuit in fanis & communibus locis, tota e Græcia, atque inſulis om-

nibus, honoris populi Romani causâ, sanè frugaliter domum suam deportavit.

112. Is posteaquam intellexit, posse se, interversâ ædilitate, a L. Pisone consule prætorem renuntiari, si modò eâdem primâ litterâ competitorem habuisset aliquem; ædilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis suis collocavit: signum de busto meretricis ablatum isti dedit, quod esset signum magis istorum, quàm publicæ libertatis. Hanc deam quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum sepulcri, a fure sublatam, a sacrilego collocatam? hæc me domo meâ pellet? hæc ultrix afflictæ civitatis, reipublicæ spoliis ornabitur? hæc erit in eo monumento, quod positum est, ut esset indicium oppressi senatûs ad memoriam sempiternam turpitudinis?

113. O Q. Catule (patremne appellem, an filium? recentior memoria filii est, & cum rebus meis gestis conjunctior) tantúmne te fefellit, quum mihi summa, & quotidie majora præmia in republica fore putabas? negabas fas esse, duo consules esse in hac civitate inimicos reipublicæ. Duo sunt inventi, qui senatum tribuno furenti constrictum traderent: qui pro me patres conscriptos deprecari, & populo supplices esse, edictis atque imperio vetarent: quibus inspectantibus domus

mea disturbaretur, diriperetur : qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias, suas in domos comportari juberent.

114. Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, quum is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse voluisti, ut ejus, qui perniciosa reipublicæ consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc si quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, quum is tribunus plebis, qui auctoritatem senatûs, judicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modò inspectantibus, verùm adjuvantibus disturbaret, everteret, idque cum ejus civis, qui rempublicam ex senatûs auctoritate consul defendisset, domo conjungeret; nonne responderes, id, nisi eversâ civitate, accidere non posse.

XLIV. At videte hominis intolerabilem audaciam cum projecta quadam & effrenata cupiditate. Monumentum iste umquam, aut religionem ullam excogitavit? habitare laxè & magnificè voluit; duasque & magnas, & nobiles domos conjungere: eodem puncto temporis, quo meus discessus isti caussam cædis eripuit, a Q. Sejo contendit, ut sibi domum venderet: quum ille id negaret, primò se luminibus ejus esse obstructurum minabatur. Affirmabat

Postumius, se vivo, illam domum istius numquam futuram. Acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oporteret; hominem veneno apertissimè sustulit: emit domum, licitatoribus defatigatis, propè dimidio cariùs, quàm æstimabat.

116. Quorsum igitur hæc oratio pertinet? Domus mea illa propè tota vacua est: vix pars ædium mearum decima ad Catuli porticum accessit: causa fuit ambulatio, & monumentum, & ista Tanagræa, oppressâ libertate, Libertas: in Palatio, pulcherrimo prospectu, porticum cum conclavibus pavimentatam trecentûm pedum concupierat, amplissimum peristylum; cetera ejusmodi, facilè ut omnium domos & laxitate, & dignitate superaret. Et homo religiosus, quum ædes meas idem emeret, & venderet; tamen illis tantis tenebris non est ausus suum nomen emptioni illi adscribere: posuit scilicet Scatonem illum, hominem suâ virtute egentem, ut is, qui in Marsis, ubi natus est, tectum, quo imbris vitandi causâ succederet, nullum haberet, ædes in Palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem ædium partem assignavit non suæ genti Fonteiæ, sed Clodiæ, quam reliquit: quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut egestate, aut scelere perditus.

XLV. Hanc vos, Pontifices, tam va-

riam, tam novam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem, comprobabitis? Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, quum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum affuisse; præsertim quum tribunus plebis, vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? Esto: collegium non adhibuisti: quid? de collegio quis tandem affuit? posuerat enim auctoritatem in uno, quæ est in his omnibus; sed tamen auget & ætas, & honos dignitatem: opus erat etiam scientiâ; quam etsi omnes consecuti sunt, tamen certè peritiores vetustas facit.

118. Quis ergo affuit? Frater, inquit, uxoris meæ. Si auctoritatem quærimus, etsi id est ætatis, ut nondum consecutus sit; tamen quanta est in adolescente auctoritas, ea, propter tantam conjunctionem affinitatis, minor est putanda: sin autem scientia est quæsita; quis erat minùs peritus, quàm is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, quum se, fratrem uxoris tuæ, fratri tuo germano antelatum videbat. Etsi in eo providisti, ne frater te accusare posset. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique adolescentem quemquam, quum haberes

in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? Affuit is, si modò affuit, quem tu impulisti; soror rogavit, mater coëgit.

119. Videte igitur, Pontifices, quid statuatis in mea causa de omnium fortunis. Ergone, Pontifices, putatis, si is postem tenuerit, & aliquid dixerit, domum uniuscujusque consecrari posse? An istæ dedicationes, & templorum, & delubrorum religiones, ad honorem deorum immortalium, sine ulla civium calamitate a majoribus nostris constitutæ sunt? Est inventus tribunus plebis, qui consularibus copiis instructus, omni impetu furoris in eum civem irrueerit, quem perculsum ipsa respublica suis manibus extolleret.

XLVI. Quid, si quis similis istius (neque enim jam deerunt, qui imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui respublica non tantùm debeat, per vim afflixerit, domum ejus per pontificem dedicarit; id vos istâ auctoritate constituetis ratum esse oportere? Dicetis, quem reperiet pontificem? Quid? & tribunus plebis idem esse non potest pontifex? M. Drusus, ille clarissimus tribunus plebis, pontifex fuit: ergo, si is Q. Cæpionis, inimici sui, postem ædium tenuisset, & pauca verba fecisset, ædes Cæpionis essent dedicatæ?

121. Nihil loquor de pontificio jure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil

de religione, cæremoniis: non dissimulo me nescire ea, quæ etiam si scirem, dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer: etsi effluunt multa ex vestra disciplina, quæ etiam ad nostras aures sæpe permanant. Postem teneri in dedicatione oportere videor audisse templi: ibi enim postis est, ubi templi aditus est, & valvæ. Ambulationis postes nemo umquam tenuit in dedicando. Simulacrum autem, aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest. Sed jam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem postem tenuisse dixisti.

XLVII. Quamquam quid ego de dedicatione loquar? aut quid de vestro jure & religione, contrà quàm proposueram, disputabo? Ego verò, si omnia solennibus verbis, veteribus & priscis institutis acta esse dicerem; tamen me reipublicæ jure defenderem. An, quum tu ejus civis discessu, cujus unius operâ senatus atque omnes boni civitatem esse incolumem toties judicassent, oppressam teterrimo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus rempublicam teneres; domum ejus, qui patriam a se servatam perire suo nomine noluisset, per pontificem aliquem dedicasses; posset recreata respublica sustinere?

123. Date huic religioni aditum, Pontifices; jam nullum fortunis communibus

exitum reperietis. An, si postem tenuerit pontifex, & verba ad religionem deorum immortalium composita, ad perniciem civium transtulerit, valebit ad injuriam nomen sanctissimum religionis; si tribunus plebis verbis non minùs priscis, & pene solennibus bona civis cujuspiam consecrarit, non valebit? Atqui C. Atinius, patrum memoriâ, bona Q. Metelli, qui eum ex senatu censor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, & tui, P. Servili, & proavi tui, P. Scipio, consecravit, foculo posito in Rostris, adhibitoque tibicine. Quid tum? num ille furor tribuni plebis, ductus ex nonnullis veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit, summo illi & clarissimo viro? Certè non fuit.

124. Vidimus, hoc idem Cn. Lentulo censori tribunum plebis facere. Numquid igitur is bona Lentuli religioni obligavit? Sed quid ego ceteros? Tu, tu, inquam, capite velato, concione advocatâ, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donaras, consecrasti. Quòd si tum nihil est actum; quid in meis bonis agi potuit? sin est ratum, cur ille gurges, helluatus tecum simul reipublicæ sanguinem, ad cœlum tamen exstruxit villam in Tusculano visceribus ærarii; mihi meas ruinas, quarum

ego

ego similem totam urbem esse passus non sum, adspicere non licuit?

XLVIII. Omitto Gabinium: quid? exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius, vir omnium fortissimus, atque optimus, consecravit? quod si, quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere; ea jura constituisti, in praeclaro tribunatu tuo, quibus in te conversis, recusares, alios everteres? sin ista consecratio legitima est; quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? An consecratio nullum habet jus, dedicatio est religiosa? Quid ergo illa tua tum obtestatio tibicinis? quid foculus? quid preces? quid prisca verba voluerunt? ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem voluisti? Nam si est illud ratum; mitto Gabinium; tua domus certè, &, quidquid habes aliud, est Cereri consecratum: sin ille tibi ludus fuit; quid te impurius, qui religiones omnes pollueris, aut ementiendo, aut stuprando?

126. Jam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuisse. Quippe vides, pœnam illam a te in alium institutam, in te ipsum esse conversam. Sed, homo omnium scelerum, flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam pueritiae, libidines adolescentiae, dedecus & egestatem reliquae vitae, latrocinium con-

ſulatûs vidimus ; cui ne iſta quidem ipſa calamitas injuriâ potuit accidere : id in me infirmas ? & gravius eſſe dicis, quod uno adoleſcente, quàm quod concione totâ teſte, feciſti ? Dedicatio magnam, inquit, habet religionem.

XLIX. Nonne vobis Numa Pompilius videtur loqui ? diſcite orationem, Pontifices, & vos, Flamines : etiam tu, rex, diſce a gentili tuo ; quamquam ille gentem iſtam reliquit : ſed tamen diſce ab homine religionibus dedito, juſto, tum omnium religionum perito. Quid ? in dedicatione nonne & quis dicit, & quid, & quomodo, quæritur ? An tu hæc ita confundis, & perturbas, ut, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, poſſit dedicare ? quis eras tu, qui dedicabas ? quo jure ? quâ lege ? quo exemplo ? quâ poteſtate ? ubi te iſti rei populus Romanus præfecerat ? video enim eſſe legem veterem tribunitiam, quæ vetet, injuſſu plebis ædes, terram, aram conſecrare : neque tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, ſenſit, neque ſuſpicatus eſt, fore periculum, ne domicilia, aut poſſeſſiones indemnatorum civium conſecrarentur : neque enim id fieri fas erat, neque quiſquam fecerat, neque erat cauſa, cur prohibendo non tam deterrere videretur, quàm admonere.

128. Sed quia consecrabantur ædes, non privatorum domicilia, sed quæ sacræ nominantur : consecrabantur agri, non ita ut nostra prædia, si quis vellet, sed ut imperator agros de hostibus captos consecraret : statuebantur aræ, quæ religionem afferrent, ipso si loco essent consecratæ : hæc, nisi plebs jussisset, fieri vetuit. Quæ si tu interpretaris de nostris ædibus atque agris scripta esse, non repugno : sed quæro, quæ lex lata sit, ut tu ædes meas consecrares : ubi tibi hæc potestas data sit : quo jure feceris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium nostrûm, nec de pontificio, sed de jure publico disputo.

L. Lex Papiria vetat, ædes injussu plebis consecrari. Sit sanè hoc de nostris ædibus, ac non de publicis templis. Unum ostende verbum consecrationis in ipsa tua lege ; si illa lex est, ac non vox sceleris & crudelitatis tuæ. Quòd si tibi tum in illo reipublicæ naufragio omnia in mentem venire potuissent, aut si tuus scriptor in illo incendio civitatis non syngraphas cum Byzantiis exsulibus, & cum legatis regiis faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita, sed portenta conscriberet : esses omnia, si minùs re, at verbis legitimis consecutus. Sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum ; fœdera feriebantur pro-

vinciarum ; regum appellationes venales erant ; servorum omnium vicatim celebrabatur totâ urbe descriptio ; inimici in gratiam reconciliabantur ; imperia adscribebantur novæ juventuti ; Q. Sejo venenum misero parabatur ; de Cn. Pompeio, propugnatore, & custode imperii interficiendo consilia inibantur ; senatus ne quid esset, ut lugerent boni semper, ut capta respublica consulum proditione, vi tribunitiâ teneretur : hæc quum tot, tantaque agerentur, non mirum est, præsertim in furore animi & cæcitate, multa illum & te fefellisse. At videte, quanta vis sit hujus Papiriæ legis in re tali ; non qualem tu affers, sceleris plenam & furoris. Q. Marcius, censor, signum Concordiæ fecerat, idque in publico collocarat : hoc signum C. Cassius censor quum in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, num quid esse causæ videretur, quin id signum, curiamque Concordiæ dedicaret.

LI. Quæso, Pontifices, & hominem cum homine, & tempus cum tempore, & rem cum re comparate. Ille erat summâ modestiâ, & gravitate censor ; hic tribunus plebis, scelere, & audaciâ singulari : tempus illud erat tranquillum, & in libertate populi, & gubernatione positum senatûs ; tuum porrò tempus, libertate populi Romani oppressâ, senatûs auctoritate

deletâ : res illa plena justitiæ, sapientiæ, dignitatis : censor enim, penes quem majores nostri (id quod tu sustulisti) judicium senatûs de dignitate esse voluerunt, Concordiæ signum volebat in curia, curiamque ei deæ dedicare.

131. Præclara voluntas, atque omni laude digna : præscribere enim se arbitrabatur, ut, sine studiis dissensionis, sententiæ dicerentur, si sedem ipsam ac templum publici consilii, religione Concordiæ devinxisset. Tu quum ferro, quum metu, quum edictis, quum privilegiis, quum præsentibus copiis perditorum, absentis exercitûs terrore & minis, consulum societate, & nefario fœdere, servitute oppressam civitatem teneres; Libertatis signum posuisti magis ad ludibrium impudentiæ, quàm ad simulationem religionis. Ille in curia, quæ poterat, sine cujusquam incommodo, dedicabat; tu in civis optimè de republica meriti cruore, ac pene ossibus, simulacrum non libertatis publicæ, sed licentiæ, collocasti. Atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retulisti?

132. Si quid deliberares; si quid tibi aut piandum, aut instituendum fuisset religione domesticâ; tamen instituto ceterorum vetere, ad pontificem detulisses : novum delubrum quum in urbis clarissimo loco, nefando quodam atque inaudito in-

ſtituto, inchoares; referendum ad ſacerdotes publicos non putaſti? At, si collegium pontificum adhibendum non videbatur; nemone horum tibi idoneus viſus eſt, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contempsiſti, ſed pertimuiſti dignitatem.

LII. An tu auderes quærere ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo, quorum ego consilio atque auctoritate rempublicam conſul ex veſtris manibus ac faucibus eripui, quibuſnam verbis, aut quo ritu, primùm hoc dico, civis domum conſecrares; deinde civis ejus, cui princeps ſenatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, pòſt cunctæ gentes, teſtimonium hujus urbis atque imperii conſervati dediſſent? Quid diceres, ô nefanda & pernicioſa labes civitatis? Ades, ades, Luculle, Servili, dum dedico domum Ciceronis, ut mihi præeatis, poſtemque teneatis. Es tu quidem quum audaciâ, tum impudentiâ singulari; ſed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidiſſent, quum te viri, qui ſuâ dignitate perſonam populi Romani, atque auctoritatem imperii ſuſtinerent, verbis gravissimis perterruiſſent; neque sibi fas eſſe dixiſſent, furori intereſſe tuo, atque in patriæ parricidio, & ſcelere.

134. Quæ quum videres, tum te ad

tuum affinem non delectum a te, sed relictum a ceteris contulisti: quem ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos memoriæ proditum est ab ipso Hercule, perfuncto jam laboribus, sacra didicisse, in viri fortis ærumnis non ita crudelem fuisse, ut in vivi etiam spirantis caput bustum suis manibus imponeret: qui aut nihil dixit, aut, si fecit, omnino pœnam hanc maternæ temeritatis tulit, ut mutam in delicto personam, nomenque præberet: aut, si dixit aliquid verbis hæsitantibus, postemque tremebundâ manu tetigit; certè nihil ritè, nihil castè, nihil more institutoque perfecit. Viderat ille Murenam, vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo, se a me bis salutem accepisse, separatim semel, iterum cum universis.

135. Quare quis est, qui existimare possit, huic novo pontifici, primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti, vocemque mittenti, non & linguam obmutuisse, & manum obtorpuisse, & mentem debilitatam metu concidisse: præsertim quum ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem videret; fierique particeps alieni sceleris invitus cogeretur, & gravissimas pœnas affinitatis impurissimæ sustineret?

LIII. Sed, ut revertar ad jus publicum dedicandi, quod ipsi pontifices semper non solùm ad suas cæremonias, sed etiam ad populi jussa accommodaverunt: habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retulisse, eique M. Æmilium, pontificem maximum, pro collegio respondisse, nisi eum populus Romanus nominatim præfecisset, atque ejus jussu faceret; non videri ea rectè posse dedicari. Quid, quum Licinia virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio prædita, T. Flaminino, Q. Metello consulibus, aram & ædiculam, & pulvinar sub saxo sacro dedicasset, non eam rem ex auctoritate senatûs ad hoc collegium Sextus Julius prætor retulit? quum P. Scævola, pontifex maximus, pro collegio respondit, quòd in loco publico Licinia, Caii filia, injussu populi dedicasset, sacrum non videri. Quam quidem rem quantâ severitate, quantâque diligentiâ senatus sustulerit, ex ipso senatusconsulto facilè cognoscetis. Recita. SENATUSCONSULTUM.

137. Videtisne, prætori urbano negotium datum, ut curaret, ne id sacrum esset? & ut, si quæ essent incisæ, aut inscriptæ litteræ, tollerentur? O tempora, ô mores! Tum censorem, hominem san-

ctissimum, simulacrum Concordiæ dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt: pòst autem senatus in loco augusto consecratam eam aram, tollendam ex auctoritate pontificum censuit, neque ullum est passus ex ea dedicatione litterarum exstare monumentum: tu, procella patriæ, turbo ac tempestas pacis atque otii, quod in naufragio reipublicæ tenebris offusis, demerso populo Romano, everso atque ejecto senatu, dirueris, ædificaris, religione omni violatâ, reipublicæ tamen nomine contaminaris; in civis hujusce ædibus, & in urbe, quam suis laboribus ac periculis conservasset, monumentum deletæ reipublicæ collocaris ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium, sublatoque Q. Catuli nomine incideris; id sperasti rempublicam diutius, quàm, quoad mecum simul expulsa careret his mœnibus, esse laturam? At, si, Pontifices, neque is, cui licuit, neque id, quod fas fuit, dedicavit; quid me attinet jam illud tertium, quod proposueram, docere, non his institutis, ac verbis, quibus cæremoniæ postulant, dedicasse?

LIV. Dixi a principio, nihil me de scientia vestra, nihil de sacris, nihil de abscondito jure pontificum, dicturum: quæ sunt adhuc a me de jure dedicandi

disputata, non sunt quæsita ex occulto aliquo genere litterarum, sed sumpta de medio, ex rebus palam per magistratus actis, ad collegiumque delatis, ex senatusconsulto, ex lege. Illa interiora, jam vestra sunt, quid dici, quid præcipere, quid tangi, quid teneri jus fuerit.

139. Quæ si omnia ex Coruncanii scientiâ, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse constarent; aut si M. Horatius ille Pulvillus, qui, quum ejus dedicationem multi, propter invidiam, fictis religionibus impedirent, restitit, & constantissimâ mente Capitolium dedicavit, hujusmodi alicui dedicationi præfuisset; tamen in scelere religio non valeret; nedum valeat id, quod imperitus adolescens, novus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, ignarus, invitus, sine collegis, sine libris, sine auctore, sine fictore, furtim, mente ac linguâ titubante fecisse dicatur: præsertim quum iste impurus atque impius hostis omnium religionum, qui contra fas inter viros sæpe mulier, & inter mulieres vir fuisset, ageret illam rem ita raptim, & turbulentè, ut neque mens, neque vox, neque lingua consisteret.

LV. Delatum tum est ad vos, Pontifices, & pòst omnium sermone celebratum,

quemadmodum iste præposteris verbis, ominibus obscœnis, identidem se ipse revocando, dubitans, timens, hæsitans, omnia aliter ac vos in monumentis habetis, & pronuntiarit, & fecerit. Quod quidem minimè mirum est, in tanto scelere, tantaque dementia, ne audaciæ quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. Etenim, si nemo umquam prædo tam barbarus atque immanis fuit, qui quum fana spoliasset, deinde aram aliquam in littore deserto, somniis stimulatus, aut religione aliquâ, consecraret, non horreret animo, quum divinum numen scelere violatum placare precibus cogeretur: quâ tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum, atque tectorum, totiusque urbis prædonem fuisse censetis, quum pro detestatione tot scelerum unam aram nefariè consecraret?

141. Non potuit ullo modo (quamquam & insolentiâ dominatûs extulerat animos, & erat incredibili armatus audaciâ) non in agendo ruere, ac sæpe peccare, præsertim illo pontifice, & magistro, qui cogeretur docere, antequam ipse didicisset. Magna vis est quum in deorum immortalium numine, tum verò in ipsa republica. Dii immortales suorum templorum custodem, ac præsidem sceleratissimè pulsum

quum viderent, ex suis templis in ejus ædes immigrare nolebant: itaque istius vecordissimi mentem curâ, metuque terrebant. Res verò publica, quamquam erat exterminata mecum, tamen obversabatur ante oculos exstinctoris sui, & ab istius inflammato atque ignito furore jam tum me, seque repetebat. Quare quid est mirum, si iste metu, si furore instinctus, scelere præceps, neque institutas cæremonias persequi, neque verbum ullum solenne potuit effari?

LVI. Quæ quum ita sint, Pontifices, revocate jam animos vestros ab hac subtili nostra disputatione ad universam rempublicam, quam antea cum viris fortibus multis, in hac verò causa soli vestris cervicibus sustinetis. Vobis universi senatûs perpetua auctoritas, cui vosmetipsi præstantissimè semper in mea causa præfuistis; vobis Italiæ magnificentissimus ille motus, municipiorumque concursus; vobis campus, centuriarumque una vox omnium, quarum vos principes atque auctores fuistis; vobis omnes societates, omnes ordines, omnes, qui aut re, aut spe denique sunt boni, omnes hi suum erga meam dignitatem studium, & judicium non modò commissum, verùm etiam commendatum esse arbitrantur.

143. Denique ipsi dii immortales, qui hanc urbem, atque hoc imperium tuentur, ut esset omnibus gentibus posteritatique perspicuum, divino me numine esse reipublicæ redditum, idcirco mihi videntur fructum ipsum reditûs, & gratulationis meæ ad suorum sacerdotum potestatem, judiciumque revocasse. Hic est enim reditus, Pontifices, hæc restitutio in domo, in sedibus, in aris, in focis, in diis penatibus recuperandis: quorum si iste suis sceleratissimis manibus tecta, sedesque convellit; ducibusque consulibus, tamquam urbe captâ, hanc unam domum, quasi acerrimi propugnatoris, sibi delendam putavit; tamen illi dii penates, ac familiares mei, per vos in meam domum mecum erunt restituti.

LVII. Quocirca te, Capitoline, quem propter beneficia populus Romanus Optimum, propter vim Maximum nominavit, teque, Juno regina, & te, custos urbis, Minerva, quæ semper adjutrix consiliorum meorum, testis laborum exstitisti, precor ac quæso; vosque, qui maximè me repetistis, atque revocastis, quorum de sedibus hæc mihi proposita est contentio, Patrii penates, familiaresque, qui huic urbi & reipublicæ præsidetis, vos obtestor, quorum ego a templis ac delubris pesti-

feram illam & nefariam flammam depuli; teque, Vesta mater, cujus castissimas sacerdotes ab hominum amentia, furore, & scelere defendi, cujusque ignem illum sempiternum non sum passus aut sanguine civium restingui, aut cum totius urbis incendio commisceri:

145. Ut, si in illo pene fato reipublicæ objeci meum caput pro vestris cæremoniis, atque templis, perditissimorum civium furori, atque ferro: &, si iterum, quum ex mea contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos sum testatus, vobis me ac meos commendavi, meque ac meum caput eâ conditione devovi, ut, si & eo ipso tempore, & antè in consulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, præmiis prætermissis, curâ, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil, nisi de salute meorum civium laborassem; tum mihi republicâ aliquando restitutâ liceret frui: sin autem mea consilia patriæ non profuissent; ut perpetuum dolorem, avulsus a meis, sustinerem: hanc ego devotionem capitis mei, quum ero in sedes meas restitutus, tum denique convictam esse, & commissam putabo. Nam nunc quidem, Pontifices, non solum domo, de qua cognoscitis, sed totâ urbe careo, in quam videor esse restitutus. Urbis enim

celeberrimæ & maximæ partes adversum illud non monumentum, sed vulnus patriæ contuentur: quem quum mihi conspectum morte magis vitandum, fugiendumque esse videatis, nolite, quæso, eum, cujus reditu restitutam rempublicam fore putastis, non solùm dignitatis ornamentis, sed etiam urbis partibus velle esse privatum.

LVIII. Non me bonorum direptio, non tectorum excisio, non depopulatio prædiorum, non præda consulum ex meis fortunis crudelissimè capta permovet: caduca semper, & mobilia hæc esse duxi; non virtútis atque ingenii, sed fortunæ & temporum munera: quorum ego non tam facultatem umquam, & copiam expetendam putavi, quàm & in utendo rationem, & in carendo patientiam. Etenim ad nostrum usum propemodum jam est definita moderatio rei familiaris; liberis autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis, ac nostræ memoriæ, relinquemus: domo per scelus ereptâ, per latrocinium occupatâ, per religionis vim sceleratiùs etiam ædificatâ, quàm eversâ, carere sine maxima ignominia reipublicæ, meo dedecore, ac dolore non possum. Quapropter si diis immortalibus, si senatui, si populo Romano, si cunctæ Italiæ, si provinciis, si exteris nationibus, si vo-

bismetipsis, qui in mea salute principem semper locum auctoritatemque tenuistis, gratum & jucundum meum reditum intelligitis esse, quæso, obtestorque vos, Pontifices, ut me, quem auctoritate, studio, sententiis restituistis, nunc, quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

DE
ARUSPICUM RESPONSIS.
ORATIO TRIGESIMA.

Auditus erat in agro Latiniensi ſtrepitus quidam ſubterraneus, & horribilis armorum fremitus. Igitur ſenatus, ut ſolebat in ejuſmodi prodigiis & oſtentis, cenſuit conſulendos aruſpices. Hi reſponderunt deos iratos eſſe, quum ob alia, tum quòd loca ſacra & religioſa, profana haberentur. Hanc occaſionem arripiens Clodius ædilis, dixerat in concione deſignari domum Ciceronis, quæ ſacra & religioſa, quippe a ſe Libertati conſecrata, profana habebatur. Itaque Cicero, ſuæ domûs defendendæ invidiâque liberandæ causâ, hanc in ſenatu orationem habuit,

in qua primùm docet domum suam ab omni religione vacuam & puram esse: deinde singula aruspicum responsa contra Clodium interpretatur, totamque ejus vitam criminando percurrit. Denique senatum ad concordiam, & ad religiones diligenter procurandas hortatur. Anno urbis 697. Ciceronis 51.

I. HESTERNO die, Patres conscripti, quum me & vestra dignitas, & frequentia equitum Romanorum, quibus senatus dabatur, magnopere commovisset, putavi mihi reprimendam esse P. Clodii impudentiam, quum is publicanorum causam stultissimis interrogationibus impediret, & P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei sese, cui totus venierat, etiam vobis inspectantibus, venditaret. Itaque hominem furentem, exsultantemque continui, simulac periculum judicii intendi: duobus incœptis verbis omnem impetum gladiatoris, ferociamque compressi.

2. Attamen ignarus ille qui consules essent, exsanguis, atque æstuans, se ex curia repentè proripuit, cum quibusdam fractis jam atque inanibus minis, & cum illius Pisoniani temporis, Gabinianique ter-

roribus. Quem quum egredientem insequi cœpissem, cepi equidem fructum maximum, & ex consurrectione omnium vestrûm, & ex comitatu publicanorum: sed vecors repentè sine suo vultu, sine colore, sine voce constitit: deinde respexit, & simulac Cn. Lentulum consulem adspexit, concidit in curiæ pene limine, recordatione, credo, Gabinii sui, desiderioque Pisonis: cujus ego de effrenato & præcipiti furore quid dicam? haud potest gravioribus a me verbis vulnerari, quàm est statim, in facto ipso, a gravissimo viro, P. Servilio, confectus, ac trucidatus: cujus si etiam vim, & gravitatem illam singularem, ac pene divinam assequi possem, tamen non dubito, quin ea tela, quæ conjecerit inimicus, quàm ea, quæ collega patris emisit, leviora, atque hebetiora esse videantur.

II. Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo, qui hesterno die dolore me elatum, & iracundiâ longiùs propè digressum arbitrabantur, quàm sapientis hominis cogitata ratio postularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu consideratum, ac multò antè meditatum. Ego enim, Patres conscripti, inimicum me semper esse professus sum duobus, qui me, qui rempublicam quum defendere deberent, servare possent; quum-

que ad consulare officium ipsis insignibus illius imperii, ad meam salutem non solùm auctoritate, sed etiam precibus vestris vocarentur; primò reliquerunt, deinde prodiderunt, postremò oppugnaverunt, præmiisque nefariæ pactionis funditus unà cum republica oppressum, exstinctumque voluerunt: quique suo ductu, & imperio cruento illo, atque funesto, supplicia neque a sociorum mœnibus prohibere, neque hostium urbibus inferre potuerunt: excisionem, inflammationem, eversionem, depopulationem, vastitatem eam, sua cum præda, meis omnibus tectis atque agris intulerunt. Cum his furiis, & facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis, ac pene hujus imperii pestibus bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum; neque id tamen ipsum tantum, quantum meus, ac meorum, sed tantum, quantum vester, atque omnium bonorum dolor postulavit.

III. In Clodium verò non est hodiè meum majus odium, quàm illo die fuit, quum illum, ambustum religiosissimis ignibus, cognovi muliebri ornatu, ex incesto stupro, atque ex domo pontificis maximi emissum: tum, inquam, tum vidi, ac multò antè prospexi, quanta tempestas excitaretur, quanta impenderet procella reipublicæ. Videbam, illud scelus tam im-

portunum, audaciam tam immanem adolescentis furentis, nobilis, vulnerati, non posse arceri otii finibus: erupturum illud malum aliquando, si impunitum fuisset, ad perniciem civitatis.

5. Non multum mihi sanè pòst ad odium accessit: nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio severitatis, odiō dignitatis, odio reipublicæ: non me magis violavit, quàm senatum, quàm equites Romanos, quàm omnes bonos, quàm Italiam cunctam: non denique in me sceleratior fuit, quàm in ipsos deos immortales. Etenim illos eo scelere violavit, quo nemo antea: in me fuit eodem animò, quo etiam ejus familiaris Catilina, si vicisset, fuisset. Itaque eum numquam a me esse accusandum putavi, non plus, quàm stipitem illum, qui quorum hominum esset, nesciremus, nisi se Ligurem ipse esse diceret. Quid enim hunc persequar, pecudem ac belluam, pabulo inimicorum meorum & glande corruptum? qui si sensit, quo sese scelere devinxerit; non dubito, quin sit miserrimus: sin autem id non videt; periculum est, ne se stuporis excusatione defendat. Accedit etiam, quòd, exspectatione omnium, fortissimo & clarissimo viro, T. Annio, devota, & constituta ista hostia esse videtur; cui me præripere desponsam jam, & destinatam laudem,

quum ipse ejus operâ & dignitatem, & salutem recuperarim, valde est iniquum.

IV. Etenim, ut P. ille Scipio natus mihi videtur ad interitum exitiumque Carthaginis, qui illam a multis imperatoribus obsessam, oppugnatam, labefactatam, pene captam aliquando, quasi fatali eventu, solus evertit: sic T. Annius ad illam pestem comprimendam, exstinguendam, funditus delendam natus esse videtur, & quasi divino munere donatus reipublicæ. Solus ille cognovit, quemadmodum armatum civem, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui urbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia cæde incendiisque terreret, non modò vincere, verùm etiam vincire oporteret.

7. Huic ego & tali, & ita de me, ac de patria merito viro, numquam meâ voluntate præripiam eum præsertim reum, cujus ille inimicitias non solùm suscepit propter salutem meam, verùm etiam appetivit. Sed si etiam nunc illaqueatus jam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium, exspectatione supplicii jam non diuturnâ implicatus, feretur tamen hæsitans, & in me impetum impeditus facere conabitur; resistam, & aut concedente, aut etiam adjuvante Milone, ejus conatum refutabo: velut hesterno die,

quum mihi tacenti ſtans minaretur, voce tantùm attigi legum initium, & judicii: conſedit ille: conticuit. Diem dixiſſet, ut fecerat: feciſſem, ut ei ſtatim tertius a prætore dies diceretur. Atque hoc sic moderetur, & cogitet, si contentus sit iis ſceleribus, quæ commisit, jam ſe eſſe conſecratum Miloni: si quod in me telum intenderit, ſtatim me eſſe arrepturum arma judiciorum, atque legum. Atqui paulò antè, Patres conſcripti, concionem habuit, quæ eſt ad me tota delata; cujus concionis primùm univerſum argumentum, ſententiamque audite: quum riſeritis impudentiam hominis, tum a me de tota concione audietis.

V. De religionibus ſacris, & cæremoniis eſt concionatus, Patres conſcripti, Clodius: P. inquam, Clodius ſacra & religiones negligi, violari, pollui, queſtus eſt. Non mirum, si hoc vobis ridiculum videtur: etiam ſua concio risit hominem, quomodo ipſe gloriari ſolet, ducentis confixum ſenatusconſultis, quæ ſunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominemque eum, qui pulvinaribus Bonæ Deæ ſtuprum intulerit, eaque ſacra, quæ viri oculis, ne imprudentis quidem, adſpici fas eſt, non ſolùm adſpectu virili, ſed flagitio, ſtuproque violarit, in concione de religionibus neglectis conqueri.

9. Itaque nunc proxima concio ejus exſpectatur de pudicitia. Quid enim intereſt, utrùm ab altaribus religiosissimis fugatus, de ſacris & religionibus conqueratur, an ex ſororum cubiculo egreſſus, pudorem pudicitiamque defendat? Reſponſum aruſpicum hoc recens de fremitu, in concione recitavit; in quo cum aliis multis ſcriptum etiam illud eſt (id quod audiſtis) *loca ſacra, & religioſa, profana haberi.* In ea cauſa eſſe dixit domum meam, a religiosissimo ſacerdote, P. Clodio, conſecratam.

10. Gaudeo mihi de toto hoc oſtento, quod haud ſcio, an gravissimum multis his annis huic ordini nuntiatum sit, datam non modò juſtam, ſed etiam neceſſariam cauſam eſſe dicendi. Reperietis enim ex hoc toto prodigio, atque reſponſo, nos de iſtius ſcelere ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, propè jam voce Jovis optimi maximi præmoneri. Sed primùm expiabo religionem ædium mearum, si id facere verè, ac sine cujusquam dubitatione potero; sin ſcrupulus tenuissimus residere aliquis videbitur; non modò patienti, ſed etiam libenti animo portentis deorum immortalium, religionique parebo.

VI. Sed quæ tandem eſt in hac urbe tanta domus, ab iſta religionis ſuſpicione tam

tam vacua, atque pura? Quamquam vestræ domus, Patres conscripti, ceterorumque civium, multò maxima ex parte sunt liberæ religione; tamen una mea domus judiciis omnibus liberata, in hac urbe sola est. Te enim appello, Lentule, & te, Philippe: ex hoc aruspicum responso decrevit senatus, ut de locis sacris religiosis ad hunc ordinem referretis: potestisne referre de mea domo? quæ (ut dixi) sola, in hac urbe, omni religione, omnibus judiciis, liberata est: quam primùm inimicus ipse in illa tempestate ac nocte reipublicæ, quum cetera scelera stilo illo impuro Sex. Clodii ore tincto conscripsisset, ne unâ quidem attigit litterâ religionis: deinde eamdem domum populus Romanus, cujus est summa potestas omnium rerum, comitiis centuriatis, omnium ætatum ordinumque suffragiis, eodem jure esse jussit, quo fuisset.

12. Postea vos, Patres conscripti, non quòd dubia res esset, sed ut huic furiæ, si diutius in hac urbe, quam delere cuperet, maneret, vox interdiceretur, decrevistis, ut de mearum ædium religione ad pontificum collegium referretur. Quæ tanta religio est, quâ non in nostris dubitationibus, atque in maximis superstitionibus, unius P. Servilii, ac M. Luculli responso, ac verbo liberemur? De sacris

publicis, de ludis maximis, de deorum Penatium, Vestæque matris cæremoniis, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi Romani, quod post Romam conditam, hujus unius casti tutoris religionum scelere violatum est, quod tres pontifices statuissent, id semper populo Romano, semper senatui, semper ipsis diis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est. At verò meam domum P. Lentulus, consul & pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M'. Glabrio, M. Messalla, L. Lentulus, flamen Martialis, P. Galba, Q. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, rex sacrorum, M. Scaurus, M. Crassus, C. Curio, Sex. Cæsar, flamen Quirinalis, Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores, causâ cognitâ, duobus locis dictâ, maximâ frequentiâ amplissimorum ac sapientissimorum civium adstante, omni religione unâ mente omnes liberaverunt.

VII. Nego umquam post sacra constituta, quorum eadem est antiquitas, quæ ipsius urbis, ulla de re, ne de capite quidem virginum Vestalium, tam frequens collegium judicasse: quamquam ad facinoris disquisitionem interest adesse quamplurimos (ita est enim interpretatio illa pontificum, ut iidem potestatem habeant

judicum : religionis expiatio vel ab uno pontifice perito rectè fieri potest ; quod idem in judicio capitis durum atque iniquum est) tamen sic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quàm unquam de cæremoniis virginum, judicasse. Postero die frequentissimus senatus, te consule designato, Lentule, sententiæ principe, P. Lentulo & Q. Metello, consulibus referentibus, statuit, quum omnes pontifices, qui erant hujus ordinis, adessent ; quumque alii, qui honoribus populi Romani antecedebant, multa de collegii judicio verba fecissent, omnesque iidem scribendo adessent, domum meam, judicio pontificum, religione liberatam videri.

14. De hoc igitur loco sacro potissimùm videntur aruspices dicere, qui locus solus ex privatis locis omnibus hoc præcipuè juris habet, ut ab ipsis, qui sacris præsunt, sacer non esse judicatus sit ? Verùm referte, quod ex senatusconsulto facere debetis : aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo sententiam dixistis, & eam religione omni liberastis ; aut senatus ipse judicabit, qui, uno illo solo antistite sacrorum dissentiente, frequentissimus antea judicavit ; aut, id quod certè fiet, ad pontifices rejicietur, quorum auctoritati, fidei, prudentiæ majores nostri sacra, religionesque, & privatas, & pu-

blicas commendarunt. Quid ergo hi possunt aliud judicare, ac judicaverunt? Multæ sunt domus in hac urbe, Patres conscripti, atque haud scio, an pene cunctæ jure optimo; sed tamen jure privato, jure hereditario, jure auctoritatis, jure mancipi, jure nexi: nego esse ullam domum aliam æquè privato jure, atque optimâ lege, publico verò omni præcipuo, & humano, & divino jure munitam: quæ primùm ædificatur ex auctoritate senatûs, pecuniâ publicâ; deinde contra vim nefariam hujus gladiatoris, tot senatusconsultis munita, atque septa est.

VIII. Primùm negotium iisdem magistratibus est datum anno superiore, ut curarent, ut sine vi mihi ædificare liceret, quibus in maximis periculis, universa respublica commendari solet: deinde, quum ille saxis, & ignibus, & ferro vastitatem meis sedibus intulisset; decrevit senatus, eos, qui id fecissent, lege de vi, quæ est in eos, qui universam rempublicam oppugnassent, teneri. Vobis verò referentibus, ô post hominum memoriam fortissimi, atque optimi consules, decrevit idem senatus frequentissimus, qui meam domum violasset, contra rempublicam esse facturum.

16. Nego, ullo de opere publico, de monumento, de templo, tot senatûs exstare consulta, quot de mea domo, quam

ſenatus unam, poſt hanc urbem conſtitutam, ex ærario ædificandam, a pontificibus liberandam, a magiſtratibus defendendam, a judicibus puniendam putaret. P. Valerio, pro maximis in rempublicam beneficiis, data domus eſt in Velia publicè; at mihi in Palatio reſtituta: illi locus; at mihi etiam parietes, atque tectum: illi, quam ipſe privato jure tueretur; mihi, quam publicè magiſtratus omnes defenderent. Quæ quidem ego si aut per me, aut ab aliis haberem, non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer: ſed, quum ſint mihi data a vobis, quum ea attententur ejus linguâ, cujus antea manu everſa vos mihi & liberis meis, manibus veſtris, reddidiſtis; non ego de meis, ſed de veſtris factis loquor; nec vereor, ne hæc mea veſtrorum beneficiorum prædicatio, non grata potius, quàm arrogans videatur.

17. Quamquam, si me tantis laboribus pro communi ſalute perfunctum efferret aliquando ad gloriam, in refutandis maledictis improborum hominum, animi quidam dolor, quis non ignoſceret? Vidi enim heſterno die quemdam murmurantem: quem aiebant negare ferre me poſſe, quia, quum ab hoc eodem impuriſſimo parricida rogarer, cujus eſſem civitatis, reſpondi, me, probantibus & vobis,

& equitibus Romanis, ejus esse, quæ carere me non potuisset. Ille, ut opinor, ingemuit. Quid igitur responderem? quæro ex eo ipso, qui ferre me non potest: me civem esse Romanum? litteratè respondissem: tacuissem? desertum negotium. Potest quisquam vir in rebus magnis cum invidia versatus, satis graviter contra inimici contumeliam sine sua laude respondere? At ipse non modò respondet, quidquid potest, quum est lacessitus; sed etiam gaudet, se ab amicis, quid respondeat, admoneri.

IX. Sed, quoniam mea causa expedita est, videamus nunc, quid aruspices dicant. Ego enim fateor, me & magnitudine ostenti, & gravitate responsi, & unâ atque constanti aruspicum voce vehementer esse commotum. Neque is sum, qui, si cui fortè videor plus, quàm ceteri, qui æquè, atque ego, sunt occupati, versari in studio litterarum, his delecter, aut utar omnino litteris, quæ nostros animos deterrent, atque avocant a religione. Ego verò primùm habeo auctores ac magistros religionum colendarum, majores nostros; quorum mihi tanta fuisse sapientia videtur, ut satis superque prudentes sint, qui illorum prudentiam non dicam assequi, sed, quanta fuerit, perspicere possint; qui statas solennesque cæremonias,

pontificatu; rerum bene gerendarum auctoritates, augurio; fatorum veteres prædictiones Apollinis, vatum libris; portentorum explanationes, Etruscorum disciplinâ contineri putarunt: quæ quidem tanta est, ut nostrâ memoriâ primùm Italici belli funesta illa principia, pòst Sullani, Cinnanique temporis extremum pene discrimen, tum hanc recentem urbis inflammandæ, delendique imperii conjurationem, non obscurè vobis paulò antè prædixerit.

19. Deinde etiam cognovi, multa homines doctissimos sapientissimosque & dixisse, & scripta de deorum immortalium numine reliquisse: quæ quamquam divinitus perscripta video, tamen ejusmodi sunt, ut ea majores nostri docuisse illos, non ab illis didicisse videantur. Etenim quis est tam vecors, qui aut, quum suspexerit in cœlum, deos esse non sentiat, & ea, quæ tantâ mente fiunt, ut vix quisquam arte ullâ ordinem rerum ac necessitudinem persequi possit, casu fieri putet; aut, quum deos esse intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium esse natum, & auctum, & retentum? Quàm volumus licet, Patres conscripti, ipsi nos amemus: tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ip-

ſo hujus gentis, ac terræ domeſtico, nativoque ſenſu, Italos ipſos, ac Latinos; ſed pietate ac religione, atque hac unâ ſapientiâ, quòd deorum immortalium numine omnia regi, gubernarique perſpeximus, omnes gentes, nationeſque ſuperavimus.

X. Quare, ne plura de re minimè loquar dubiâ, adhibete animos; & mentes veſtras, non ſolùm aures, ad aruſpicum vocem admovete: *Quòd in agro Latinienſi auditus eſt ſtrepitus cum fremitu.* Mitto aruſpices, mitto illam veterem ab ipsis diis immortalibus, ut hominum fama eſt, Etruriæ datam diſciplinam: nos nonne aruſpices eſſe poſſumus? *Exauditus in agro propinquo, & ſuburbano, eſt ſtrepitus quidam reconditus, & horribilis fremitus armorum.* Quis eſt ex gigantibus illis, quos poëtæ ferunt bellum diis immortalibus intuliſſe, tam impius, qui hoc tam novo, tantoque motu, non magnum aliquid deos populo Romano præmonſtrare, & præcinere fateatur?

21. De ea re ſcriptum eſt, poſtulationes eſſe Jovi, Saturno, Neptuno, Telluri, diis cœleſtibus. Audio, quibus diis violatis expiatio debeatur: ſed, hominum quæ ob delicta, quæro. *Ludos minùs diligenter factos, pollutoſque.* Quos ludos? te appello, Lentule: tui ſacerdotii ſunt

thensæ, curricula, præcentio, ludi, libationes, epulæque ludorum publicorum: vosque, Pontifices, ad quos epulones Jovis optimi, maximi, si quid est prætermissum aut commissum, afferunt; quorum de sententia illa eadem renovata, atque instaurata celebrantur: qui sunt ludi minùs diligenter facti? quanto, aut quo scelere polluti? respondebis & pro te, & pro collegis tuis, & pro pontificum collegio, nihil cujusquam aut negligentiâ contemptum, aut scelere esse pollutum: omnia solennia ac justa ludorum, omnibus rebus observatis, summa cum cæremonia esse servata.

XI. Quos igitur aruspices ludos minùs diligenter factos, pollutosque esse dicunt? eos, quorum ipsi dii immortales, atque illa Mater Idea, te, te, Cn. Lentule, cujus ab avia manibus esset accepta, spectatorem esse voluit: quòd ni tu Megalesia illo die spectare voluisses; haud scio an vivere nobis, atque his de rebus jam queri liceret: vis enim innumerabilis incitata ex omnibus vicis collecta servorum ab hoc ædili religioso, repentè fornicibus, ostiisque omnibus, in scenam, signo dato, immissa irrupit. Tua tum, tua, Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quæ in privato quondam tuo proavo: te, nomen, imperium, vocem, adspectum, impetum tuum

ſtans ſenatus, equiteſque Romani, & omnes boni ſequebantur, quum ille ſervorum & ludiorum multitudini ſenatum, populumque Romanum, vinctum ipſo conſeſſu, & conſtrictum ſpectaculis, atque impeditum turbâ & anguſtiis tradidiſſet.

23. An, si ludius conſtitit, aut tibicen repentè conticuit, aut puer ille patrimus, & matrimus si terram non tenuit, aut thenſam, aut lorum omisit, aut, si ædilis verbo, aut simpulo aberravit, ludi ſunt non ritè facti, eaque errata expiantur, & mentes deorum immortalium, ludorum inſtauratione placantur: si ludi ab lætitia ad metum traducti ſunt; si non intermissi, ſed perempti, atque ſublati ſunt; si civitati univerſæ ſcelere ejus, qui ludos ad luctum conferre voluit, exſtiterunt dies illi feſti pene funeſti; dubitabimus, quos ille fremitus nuntiet ludos eſſe pollutos? Ac, si volumus ea, quæ de quoque deo nobis tradita ſunt, recordari, hanc Matrem magnam, cujus ludi violati, polluti, pene ad cædem & ad funus civitatis conversi ſunt, hanc, inquam, accepimus, agros & nemora cum quodam ſtrepitu, fremituque peragrare.

XII. Hæc igitur vobis, hæc populo Romano, & ſcelerum indicia oſtendit, & periculorum signa patefecit: nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio

nostri majores ante templum, in ipso Matris magnæ conspectu, Megalensibus fieri, celebrarique voluerunt? qui sunt more, institutisque maximè casti, solennes, religiosi: quibus ludis primùm ante populi consessum, senatui locum P. Africanus iterum ille consul major dedit; ut eos ludos hæc lues impura pollueret: quò, si quis liber, aut spectandi, aut etiam religionis causâ, accesserat, manus afferebantur: quò matrona nulla adiit propter vim, consessumque servorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta est, ut ex ultimis terris arcessita in hac urbe consederit; qui uni ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo ipso & appetita religio externa, & Matris magnæ nomine suscepta declaretur: hos ludos servi fecerunt, servi spectaverunt; tota denique, hoc ædile, servorum Megalesia fuerunt.

25. Proh dii immortales! quî magis nobiscum loqui possetis, si essetis, versareminique nobiscum? ludos esse pollutos significatis, ac planè dicitis. Quid magis deformatum, inquinatum, perversum, conturbatum dici potest, quàm, omne servitium, permissu magistratûs, liberatum, in alteram scenam immissum, alteri præpositum, ut alter consessus potestati servorum objiceretur, alter servorum totus esset? Si examen apum ludis in scenam

venisset, aruspices acciendos ex Etruria putaremus: videmus universi repentè examina tanta servorum immissa in populum Romanum, septum atque inclusum, & non commovemur? Atque in apum fortasse examine, nos ex Etruscorum scriptis aruspices, ut a servitio caveremus, monerent.

26. Quod igitur ex aliquo disjuncto, diversoque monstro significatum caveremus, id quum sibi ipsum monstrum est, & quum in eo ipso periculum est, ex quo periculum portenditur, non pertimescemus? Istiusmodi Megalesia fecit pater tuus? istiusmodi patruus? Is mihi etiam generis sui mentionem facit, quum Athenionis, aut Spartaci exemplo ludos facere maluerit, quàm Caii, aut Appii Claudiorum? Illi quum ludos facerent, servos de cavea exire jubebant; tu in alteram servos immisisti, ex altera liberos ejecisti: itaque qui antea voce præconis a liberis semovebantur, tuis ludis non voce, sed manu liberos a se segregabant.

XIII. Ne hoc quidem tibi in mentem veniebat Sibyllino sacerdoti, hæc sacra majores nostros ex vestris libris expetisse? si illi sunt vestri, quos tu impiâ mente conquiris, violatis oculis legis, contaminatis manibus attrectas. Hac igitur vate suadente quondam, defessâ Italiâ Punico bello,

atque ab Annibale vexatâ, ſacra iſta majores noſtri adſcita ex Phrygia Romæ collocaverunt; quæ vir is accepit, qui eſt optimus populi Romani judicatus, P. Scipio; femina autem, quæ matronarum caſtiſſima putabatur, Quinta Claudia: cujus priſcam illam ſeveritatem ſacrificii mirificè tua ſoror exiſtimatur imitata. Nihil te igitur neque majores tui conjuncti cum his religionibus, neque ſacerdotium ipſum, quo eſt hæc tota religio conſtituta, neque curulis ædilitas, quæ maximè hanc tueri religionem ſolet, permovit, quò minùs caſtiſſimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, ſcelere obligares?

28. Sed quid ego id admiror? qui acceptâ pecuniâ Peſſinuntem ipſum, ſedem, domiciliumque Matris deorum, vaſtaris, & Brogitaro Gallogræco, impuro homini ac nefario, cujus legati, te tribuno, dividere in æde Caſtoris tuis operis nummos ſolebant, totum illum locum, fanumque vendideris? ſacerdotem ab ipſis aris, pulvinaribuſque detraxeris? omnia illa, quæ vetuſtas, quæ Perſæ, quæ Syri, quæ reges omnes, qui Europam, Aſiamque tenuerunt, ſemper ſummâ religione coluerunt, perverteris? quæ denique noſtri majores tam ſancta duxerunt, ut, quum refertam urbem atque Italiam fano-

rum haberemus, tamen noſtri imperatores maximis & periculosissimis bellis huic deæ vota facerent, eaque in ipſo Pessinunte ad illam ipſam principem aram, & in illo loco, fanoque perſolverent.

29. Quod quum Dejotarus religione ſuâ caſtissimè tueretur, quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio, atque amantissimum noſtri nominis; Brogitaro, ut antè dixi, addictum pecuniâ tradidiſti. Atque hunc tamen Dejotarum ſæpe a ſenatu regali nomine dignum exiſtimatum, clarissimorum imperatorum teſtimoniis ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro jubes: ſed alter eſt rex, judicio ſenatûs, per nos; pecuniâ Brogitarus, per te appellatus: alterum putabo regem, si habuerit unde tibi ſolvat, quod ei per ſyngrapham credidiſti. Nam quum multa regia ſunt in Dejotaro, tum illa maximè, quòd tibi nummum nullum dedit; quòd eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum judicio ſenatûs, ut ipſe rex eſſet, non repudiavit; quòd Pessinuntem per ſcelus a te violatum, & ſacerdote, ſacriſque ſpoliatum, recuperavit, ut in priſtina religione ſervaret; quòd cæremonias, ab omni vetuſtate acceptas, a Brogitaro pollui non sinit, mavultque generum ſuum munere tuo, quàm illud fanum antiquitate religionis carere. Sed,

ut ad hæc aruſpicum reſponſa redeam, ex quibus eſt primum de ludis : quis eſt, qui id non totum in iſtius ludos prædictum, & reſponſum eſſe fateatur? Sequitur de locis ſacris religioſis.

XIV. O impudentiam miram! de mea domo dicere audes? Committe vel conſulibus, vel ſenatui, vel collegio pontificum tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus judiciis, ut dixi antea, liberata eſt. At in iis ædibus, quas tu, Q. Sejo, equite Romano, viro optimo, per te apertiſſimè interfecto, tenes, ſacellum dico fuiſſe, & aras : tabulis hoc cenſorum, memoriâ multorum firmabo, ac docebo.

31. Agatur modò hæc res : quod ex eo ſenatuſconſulto, quod nuper eſt factum, referri ad vos neceſſe eſt : habeo, quæ de locis religioſis velim dicere : quum de domo tua dixero; in qua tamen ita eſt inædificatum ſacellum, ut alius fecerit, tibi tantummodo ſit demoliendum : tum videbo, num mihi neceſſe ſit de aliis etiam aliquid dicere : putant enim nonnulli ad me pertinere, armamentarium Telluris aperire : nuper id patuiſſe dicunt, & ego recordor : nunc ſanctiſſimam partem ac ſedem maximæ religionis privato dicunt veſtibulo contineri. Multa me movent; quòd ædes Telluris eſt curationis meæ; quòd is, qui illud armamentarium ſuſtu-

lit, meam domum pontificum judicio liberatam, secundùm fratrem suum judicatam esse dicebat: movet me etiam in hac caritate annonæ, sterilitate agrorum, inopia frugum, religio Telluris, & eò magis, quòd eodem ostento Telluri postulatio deberi dicitur. Vetera fortasse loquimur; quamquam hoc si minùs civili jure perscriptum est, lege tamen naturæ, communi jure gentium sancitum est, ut nihil mortales a diis immortalibus usu capere possint.

XV. Verumtamen antiqua negligimus: etiamne ea negligemus, quæ fiunt quum maximè? quæ videmus? L. Pisonem quis nescit, his ipsis temporibus, maximum & sanctissimum Dianæ sacellum in Cœliculo sustulisse? adsunt vicini ejus loci: multi sunt etiam in hoc ordine, qui sacrificia gentilia illo ipso in sacello, statuto loco, anniversaria factitarint. Et conquirimus, dii immortales quæ loca desiderent, quid significent, de quo loquantur? A Sex. Serrano sanctissima sacella suffossa, incensa, inædificata, oppressa, summâ denique turpitudine esse fœdata nescimus?

33. Tu meam domum religiosam facere potuisti? Ecquâ mente? quam amiseras: quâ manu? quâ disturbaras: quâ voce? quâ incendi jusseras: quâ lege? quam ne in illa quidem impunitate tua scripseras:

quo pulvinari ? quod ſtupraras : quo simulacro ? quod ereptum ex meretricis ſepulcro in imperatoris monumento collocaras. Quid habet mea domus religiosi, nisi quòd impuri & ſacrilegi parietem tangit ? Itaque, ne quis meorum imprudens introſpicere possit tuam domum, ac te ſacra illa tua facientem videre, tollam altiùs tectum ; non ut ego te deſpiciam, ſed ne tu adſpicias urbem eam, quam delere voluiſti.

XVI. Sed jam aruſpicum reliqua responſa videamus. *Oratores, contra jus fasque interfectos.* Quid eſt hoc ? de Alexandrinis eſſe video ſermonem ; quem ego non refuto : sic enim ſentio, jus legatorum quum hominum præsidio munitum sit, tum etiam divino jure eſſe vallatum. Sed quæro ab illo, qui omnes indices tribunus e carcere in forum effudit, cujus arbitrio sicæ omnes nunc, atque omnia venena tractantur, qui cum Hermacho Chio ſyngraphas fecit ; ecquid ſciat, unum acerrimum adverſarium Hermachi, Theodosium, legatum ad ſenatum a civitate libera miſſum, sicâ percuſſum ? quod non minùs, quàm de Alexandrinis, indignum diis immortalibus eſſe viſum, certò ſcio.

35. Nec confero nunc in te unum omnia : ſpes major eſſet ſalutis, si, præter te, nemo eſſet impurus : plures ſunt : hoc

& tu tibi confidis magis, & nos propè jure diffidimus. Quis Platorem ex Orestide, quæ pars Macedoniæ libera, hominem in illis locis clarum ac nobilem, legatum Thessalonicam ad nostrum (ut se ipse appellavit) imperatorem venisse nescit? quem ille, propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula conjecit, & medicum intromisit suum, qui legato, socio, amico, libero fœdissimè & crudelissimè venas incideret. Secures suas cruentari scelere noluit: nomen quidem populi Romani tanto scelere contaminavit, ut id nullâ re possit, nisi ipsius supplicio, expiari. Quales hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis suis non ad salutem, sed ad necem utatur?

XVII. Sed recitemus, quid sequatur. *Fidem, & jusjurandum neglectum.* Hoc quid sit, per se ipsum non facilè interpretor; sed ex eo, quod sequitur, suspicor de tuorum judicum manifesto perjurio dici; quibus olim erepti essent nummi, nisi a senatu præsidium postulassent: quare autem de his dici suspicer, hæc causa est, quòd sic statuo, & illud in hac civitate esse maximè illustre atque insigne perjurium, & te ipsum tamen in perjurii pœnam ab iis, quibuscum conjurasti, non vocari.

37. Et video, in aruſpicum reſponſis hæc eſſe ſubjuncta, *Sacrificia vetuſta, occultaque, minùs diligenter facta, pollutaque*. Aruſpices hæc loquuntur, an patrii, penateſque dii? multi enim ſunt, credo, in quos hujus maleficii ſuſpicio cadat. Quis præter hunc unum? Obſcurè dicitur, quæ ſacra polluta ſint? quid planiùs, quid graviùs, quid religioſiùs dici poteſt? *Vetuſta, occultaque*. Nego ulla verba Lentulum, gravem oratorem ac diſertum, ſæpius, quum te accuſaret, uſurpaſſe, quàm hæc, quæ nunc ex Etruſcis libris in te converſa, atque interpretata dicuntur. Etenim quod ſacrificium tam vetuſtum eſt, quàm hoc, quod a regibus æquale huic urbi accepimus? quod autem tam occultum, quàm id, quod non ſolùm curioſos oculos excludit, ſed etiam errantes? quò non modò improbitas, ſed ne imprudentia quidem poſſit intrare? quod quidem ſacrificium nemo ante P. Clodium omni memoriâ violavit, nemo umquam adiit, nemo neglexit, nemo vir adſpicere non horruit? quod fit per virgines Veſtales, fit pro populo Romano, fit in ea domo, quæ eſt in imperio, fit incredibili cæremonia; fit ei deæ, cujus ne nomen quidem viros ſcire fas eſt: quam iſte idcirco Bonam dicit, quòd in tanto ſibi ſcelere ignoverit.

XVIII. Non ignovit, mihi crede, non: nisi fortè tibi ignotum putas, quòd te judices emiserunt excussum, & exhaustum; suo judicio absolutum, omnium condemnatum: aut quòd oculos, ut opinio illius religionis est, non perdidisti. Quis enim ante te sacra illa vir sciens viderat, ut quisquam pœnam, quæ sequeretur illud scelus, scire posset? An tibi luminis obesset cæcitas, plus quàm libidinis? ne id quidem sentis, conniventes illos oculos abavi tui magis optandos fuisse, quàm hos flagrantes sororis? Tibi verò, si diligenter attenderis, intelliges hominum pœnas deesse adhuc, non deorum: homines te in re fœdissima defenderunt; homines turpissimum, nocentissimumque laudarunt; homines propè confitentem judicio liberaverunt; hominibus injuria tui stupri, illata in ipsos, dolori non fuit; homines tibi arma, alii in me, alii pòst in illum invictum civem dederunt; hominum beneficia prorsus concedo tibi; ac majora non esse quærenda.

39. A diis quidem immortalibus quæ potest homini major esse pœna furore, atque dementiâ? nisi fortè in tragœdiis, quos vulnere, ac dolore corporis cruciari vides, & consumi, graviores deorum immortalium iras subire, quàm illos, qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi

ejulatus & gemitus Philoctetæ tam miseri (quamquam sunt acerbi) quàm illa exsultatio Athamantis, & quàm somnium matricidarum. Tu, quum furiales in concionibus voces mittis, quum domos civium evertis, quum lapidibus optimos viros foro pellis, quum ardentes faces in vicinorum tecta jactas, quum ædes sacras inflammas, quum servos concitas, quum sacra, ludosque conturbas, quum uxorem sororemque non discernis, quum, quod ineas cubile, non sentis, quum baccharis, quum furis, tum das eas pœnas, quæ solæ sunt hominum sceleri a diis immortalibus constitutæ. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se; denique ipsum corpus tenuissima sæpe de causa conficitur: deorum tela in impiorum mentibus figuntur: quare miserior es, quum in omnem fraudem raperis oculis, quàm si omnino oculos non haberes.

XIX. Sed, quoniam de iis omnibus, quæ aruspices commissa esse dicunt, satis est dictum; videamus, quid iidem aruspices a diis jam immortalibus dicant moneri. Monent: *Ne per optimatium discordiam, dissensionemque, patribus, principibusque cædes, periculaque creentur, auxilioque diminuti deficiantur: quare ad unum imperium provinciæ redeant, exerci-*

tusque pulsus, diminutioque accedat. Aruspicum verba sunt hæc omnia: nihil addo de meo. Quis igitur hanc optimatium discordiam molitur? idem iste: nec ullâ vi ingenii, aut consilii sui, sed quodam errore nostro; quem quidem ille, quòd obscurus non erat, facilè perspexit: hòc enim etiam turpiùs affliĉtatur respublica, quòd ne ab eo quidem vexatur, ut, tamquam fortis in pugna vir, acceptis a forti adversario vulneribus adversis, cadere videatur.

41. Tib. Gracchus convellit statum civitatis: quâ gravitate vir! quâ eloquentiâ! quâ dignitate! nihil ut a patris, avique Africani præstabili insignique virtute, præterquam quòd a senatu desciverat, deflexisset. Secutus est C. Gracchus: quo ingenio! quantâ vi: quantâ gravitate dicendi! ut dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem, voluntatemque esse conversa. Ipse L. Saturninus ita fuit effrenatus, & pene demens, ut auctor esset egregius, & ad animos imperitorum excitandos, inflammandosque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cujus tanta in dicendo gravitas, tanta jucunditas, tanta brevitas fuit, ut posset, vel ut prudentes errarent, vel ut boni minùs bene sentirent, perficere dicendo. Cum his confliĉtari, & pro

ſalute patriæ quotidie dimicare, erat omnino illis, qui tum rempublicam gubernabant, moleſtum; ſed habebat ea moleſtia quamdam tamen dignitatem.

XX. Hic verò, de quo ego ipſe tam multa nunc dico, proh dii immortales? quid eſt? quid valet? quid affert, ut tanta civitas, si cadet (quod dii omen obruant!) a viro tamen confecta videatur? qui poſt patris mortem, primam illam ætatulam ſuam ad ſcurrarum locupletium libidines detulit; quorum intemperantiâ expletâ, in domeſticis eſt germanitatis ſtupris volutatus: deinde jam robuſtus, provinciæ ſe, ac rei militari dedit, atque ibi piratarum contumelias perpeſſus, etiam Cilicum libidines, Barbarorumque ſatiavit: pòſt, exercitu L. Luculli ſollicitato per nefandum ſcelus, fugit illinc, Romæque, recenti adventu ſuo, cum propinquis ſuis decidit, ne reos faceret: a Catilina pecuniam accepit, ut turpissimè prævaricaretur: inde cum Murena ſe in Galliam contulit; in qua provincia mortuorum teſtamenta conſcripsit, pupillos necavit, nefarias cum multis ſcelerum pactiones, ſocietateſque conflavit: unde ut rediit, quæſtum illum maximè fecundum, uberemque, campeſtrem, totum ad ſe ita redegit, ut homo popularis fraudaret improbissimè populum, idemque

vir clemens divisores omnium tribuum domi ipse suæ crudelissimâ morte mactaret.

43. Exorta est illa, reipublicæ, sacris, religionibus, auctoritati vestræ, judiciis publicis funesta quæstura : in qua idem iste Deos, hominesque, pudorem, pudicitiam, senatûs auctoritatem, jus, fas, leges, judicia, violavit. Atque hic ei gradus (ô misera tempora, stultasque nostras discordias !) P. Clodio gradus ad rempublicam, hic primus est aditus ad popularem jactationem, atque adscensus. Nam Tib. Graccho invidia Numantini fœderis, cui feriendo, quæstor C. Mancini consulis quum esset, interfuerat, & in eo fœdere improbando senatûs severitas dolori, & timori fuit ; istaque res illum, fortem & clarum virum, a gravitate patrum desciscere coëgit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi, ad expetendas domestici sanguinis pœnas excitavit. Saturninum, quòd in annonæ caritate quæstorem a sua frumentaria procuratione senatus amovit, eique rei M. Scaurum præfecit, scimus, dolore factum esse popularem. Sulpicium ab optima causa profectum, Caioque Julio, consulatum contra leges petenti, resistentem, longiùs, quàm voluit, popularis aura provexit.

XXI.

XXI. Fuit in his omnibus caufa, etsi non jufta (nulla enim poteft cuiquam malè de republica merendi jufta effe caufa) gravis tamen, & cum aliquo animi, & virili dolore conjuncta. P. Clodius a crocota, a mitra, a muliebribus foleis, purpureifque fafciolis, a ftrophio, a pfaltrio, a flagitio, a ftupro, eft factus repentè popularis. Nisi eum mulieres exornatum ita deprehendiffent; nisi ex eo loco, quò eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emiffus effet; populari homine populus Romanus, refpublica cive tali careret. Hanc ob amentiam in difcordiis noftris, de quibus ipsis, his prodigiis recentibus, a diis immortalibus admonemur, arreptus eft unus ex patriciis, cui tribuno plebis fieri non liceret.

45. Quod anno antè frater Metellus, & concors etiam tum fenatus, principi Cn. Pompeio fententiam dicenti, excluferat, acerriméque unâ voce ac mente reftiterat; id poft dissidium optimatium, de quo ipfo nunc monemur, ita perturbatum, itàque permutatum eft, ut, quod frater conful ne fieret, obftiterat; quod affinis & fodalis, clarissimus vir, qui illum reum non laudarat, excluferat; id is conful efficeret in difcordiis principum, qui illi unus inimicissimus effe debuerat; & eo feciffe auctore fe diceret, cujus auctorita-

tis neminem poſſet pœnitere. Injecta eſt fax fœda ac luctuoſa reipublicæ, petita eſt auctoritas veſtra, gravitas amplissimorum ordinum, conſensio bonorum omnium, totus denique civitatis ſtatus: hæc enim certè petebantur, quum in me, cognitorem harum omnium rerum, illa flamma illorum temporum conjiciebatur. Excepi, & pro patria ſolus exarsi; sic tamen, ut vos, iiſdem ignibus circumſepti, me primum ictum pro vobis, & fumantem videretis.

XXII. Non ſedabantur diſcordiæ; ſed etiam creſcebat in eos odium, a quibus nos defendi putabamur. Ecce, iiſdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam, populum Romanum desiderantem, flagitantes vos, non auctoritate ſuâ ſolùm, ſed etiam precibus ad meam ſalutem excitavit, reſtituti ſumus. Sit diſcordiarum finis aliquando: a diuturnis diſſensionibus conquieſcamus. Non sinit eadem iſta labes: eas habet conciones, ea miſcet, ea turbat, ut modò his, modò ſe venditet illis: nec tamen ita, ut ſe quiſquam, si ab iſto laudatus sit, laudatiorem putet; ſed ut eos, quos non amant, ab eodem gaudeant vituperari. Atque ego hunc non miror: quid enim faciat aliud? illos homines ſapientissimos, gravissimoſque miror; primùm, quòd

quemquam clarum hominem, atque optimè de republica sæpe meritum, impurissimi voce hominis violari facilè patiuntur: deinde, quòd existimant, perditi hominis profligatique maledictis posse, id quod minimè conducit ipsis, cujusquam gloriam, dignitatemque violari: postremò, quòd non sentiunt id, quod tamen mihi jam suspicari videntur, illius furentes ac violentos impetus in se ipsos posse converti.

47. Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione a quibusdam, hærent ea tela in republica, quæ quamdiu hærebant in uno me, graviter equidem, sed aliquantò leviùs ferebam. An iste, nisi primò se dedisset iis, quorum animos a vestra auctoritate sejunctos esse arbitrabatur; nisi eos in cœlum suis laudibus præclarus auctor extolleret; nisi exercitum C. Cæsaris, in quo fallebat, sed eum nemo redarguebat, nisi eum, inquam, exercitum signis infestis in curiam se immissurum minitaretur; nisi Cn. Pompeio adjutore, M. Crasso auctore, quæ faciebat, facere clamaret; nisi consules causam conjunxisse secum, in quo uno non mentiebatur, confirmaret; tam crudelis mei, tam sceleratus reipublicæ vexator esse potuisset?

XXIII. Idem, posteaquam respirare vos a metu cædis, emergere auctorita-

tem vestram e fluctibus illis servitutis, reviviscere memoriam ac desiderium mei vidit, vobis se cœpit subitò fallacissimè venditare. Tum, leges Julias contra auspicia latas, & hìc, & in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa lex, quæ totum ejus tribunatum continebat; quam cæcus amentiâ non videbat: producebat fortissimum virum, M. Bibulum: quærebat ex eo, C. Cæsare leges ferente, de cœlo semperne servasset? semper se ille servasse dicebat. Augures interrogabat quæ ita lata essent, recténe lata essent? illi vitio lata esse dicebant. Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, & de me optimè meriti, sed illius, ut ego arbitror, furoris ignari. Longiùs processit: in ipsum Cn. Pompeium, auctorem, ut prædicare est solitus, consiliorum suorum, invehi cœpit. Inibat gratiam a nonnullis.

49. Tum verò est ratus se posse, quoniam togatum domestici belli exstinctorem nefario scelere fœdasset, illum etiam, illum externorum bellorum, hostiumque victorem affligere: tum est illa in templo Castoris scelerata, & pene deletrix hujus imperii sica deprehensa: tum ille, cui nulla hostium diutius urbs umquam fuit clausa, qui omnes angustias, omnes altitudines, omnium objecta tela, semper vi &

virtute perfregit, obsessus est ipse domi; meque nonnullâ imperitorum vituperatione timiditatis meæ, consilio & facto suo liberavit: nam, si Cn. Pompeio, viro uni omnium fortissimo, quicumque nati sunt, miserum magis fuit, quàm turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lucem non adspicere, carere publico, minas ejus perferre, quum in concionibus diceret, velle se in Carinis ædificare alteram porticum, quæ Palatio responderet; certè mihi exire domo meâ, ad privatum dolorem fuit luctuosum, ad rationem reipublicæ gloriosum.

XXIV. Videtis igitur, hominem per seipsum jampridem afflictum, ac jacentem, perniciosis optimatium discordiis excitari; cujus initia furoris, dissensionibus eorum, qui tum a vobis sejuncti videbantur, sustentata sunt. Reliqua jam præcipitantis tribunatûs, etiam post tribunatum, obtrectatores eorum, atque adversarii defenderunt: ne a republica reipublicæ pestis removeretur, restiterunt: etiam, ne causam diceret: etiam, ne privatus esset. Etiamne in sinu atque in deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam, ac pestiferam habere potuerunt? quo tandem decepti munere? Volo, inquiunt, esse, qui in concione detrahat de Pompeio. Detrahat ille vituperando? Velim, sic hoc

vir ſummus, atque optimè de mea ſalute meritus, accipiat, ut a me dicitur: dicam quidem certè, quod ſentio. Mihi, medius fidius, tum de illius amplissima dignitate detrahere, quum maximis laudibus efferebat, videbatur.

51. Utrùm tandem C. Marius ſplendidior, quum eum C. Glaucia laudabat, an quum eumdem iratus poſtea vituperabat? An ille demens, & jampridem ad pœnam exitiumque præceps, fœdior atque inquinatior in Cn. Pompeio accuſando, quàm in univerſo ſenatu vituperando fuit? quod quidem miror, quum alterum gratum ſit iratis, alterum eſſe tam bonis civibus non acerbum. Sed, ne viros optimos diutius delectet, legant hanc ejus concionem, de qua loquor; in qua Pompeium ornat, an potius deformat? Certè laudat, & unum eſſe in hac civitate dignum hujus imperii gloriâ dicit; & ſignificat, ſe illi amicissimum eſſe, & reconciliationem eſſe gratiæ factam.

52. Quod ego quamquam, quid ſit, neſcio; tamen hoc ſtatuo, hunc, ſi amicus eſſet Pompeio, laudaturum illum non fuiſſe. Quid enim, ſi illi inimicissimus esſet, ampliùs ad ejus laudem minuendam facere potuiſſet? Videant ii, qui illum Cn. Pompeio inimicum eſſe gaudebant, ob eamque cauſam in tot tantiſque ſcele-

ribus connivebant, & nonnumquam ejus indomitos atque effrenatos furores plausu etiam suo prosequebantur, quàm se citò inverterit: nunc enim jam laudat illum; in eos invehitur, quibus se antea venditabat. Quid existimatis, eum, si reditus ei gratiæ patuerit, esse facturum, qui tam libenter in opinionem gratiæ irrepat?

XXV. Quas ego alias optimatium discordias a diis immortalibus definiri putem? nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quisquam de gregalibus ejus, aut de consiliariis designatur. Habent Etrusci libri certa nomina, quæ in id genus civium cadere possunt: *Deteriores, repulsos*, quod jam audietis, hos appellant, quorum & mentes, & res sunt perditæ, longéque a communi salute disjunctæ. Quare, quum dii immortales monent de optimatium discordiis; de clarissimorum, & optimè meritorum civium dissensione prædicunt: quum principibus periculum, cædemque portendunt; in tuto collocant Clodium, qui tantum abest a principibus, quantum a puris, quantum a religiosis.

54. Vobis, ô clarissimi, atque optimi cives, & vestræ saluti consulendum, & prospiciendum vident: cædes principum ostenditur; id, quod interitum optimatium sequi necesse est, adjungitur: etiam,

ne in unius imperium res recidat, admonemur: ad quem metum si deorum monitis non duceremur, tamen ipsi nostro sensu, conjecturâque raperemur. Neque enim ullus alius discordiarum solet esse exitus inter claros & potentes viros, nisi aut universus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Dissensit cum Mario, clarissimo cive, consul nobilissimus & fortissimus, L. Sulla: horum uterque ita cecidit victus, ut victor idem regnaverit. Cum Octavio collega Cinna dissensit: utrisque horum secunda fortuna regnum est largita, adversa mortem. Idem iterum Sulla superavit: tum sine dubio habuit regalem potestatem, quamquam rempublicam recuperavit.

55. Inest hoc tempore haud obscurum odium, atque id insitum penitus, & inustum animis hominum amplissimorum: dissident principes: captatur occasio: qui non tantum opibus valent, nescio quam fortunam tamen, ac tempus exspectant: qui sine controversia plus possunt, hi fortasse nonnumquam consilia, ac sententias inimicorum suorum extimescunt. Tollatur hæc e civitate discordia: jam omnes isti, qui portenduntur metus, exstinguentur: jam ista serpens, quæ tum hic delitescit, tum se emergit, & fertur illuc, compressa atque illisa morietur.

XXVI. Monent enim iidem, ne occultis consiliis respublica lædatur. Quæ sunt occultiora, quàm ejus, qui in concione ausus est dicere, justitium edici oportere, jurisdictionem intermitti, claudi ærarium; judicia tolli? nisi fortè existimatis, hanc tantam colluvionem illi, tantamque eversionem civitatis, in mentem subitò in Rostris nec cogitanti venire potuisse. Est quidem ille plenus vini, stupri, somni, plenusque inconsideratissimæ ac dementissimæ temeritatis: verumtamen nocturnis vigiliis, etiam coitione hominum, justitium illud concoctum, ac meditatum est. Mementote, Patres conscripti, verbo illo nefario tentatas aures vestras, & perniciosam viam, audiendi consuetudine, esse munitam.

56. Sequitur illud, *Ne deterioribus, repulsisque honos augeatur.* Repulsos videamus; nam deteriores qui sint, pòst docebo: sed tamen in eum cadere hoc verbum maximè, qui sit unus omnium mortalium sine ulla dubitatione deterrimus, concedendum est. Qui sunt igitur repulsi? non, ut opinor, ii, qui aliquando honorem vitio civitatis, non suo, non sunt assecuti: nam id quidem multis sæpe optimis civibus, atque honestissimis viris, accidit. Repulsi sunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges

gladiatoria parantes, quos apertissimè largientes, non solùm alieni, sed etiam sui, vicini, tribules, urbani, rustici repulerunt. Hi ne honore augeantur, monemur. Debet esse gratum, quod prædicunt : sed tamen huic malo populus Romanus ipse, nullo aruspicum admonitu, suâ sponte prospexit.

57. Deteriores cavete ; quorum quidem magna est natio : sed tamen eorum omnium hic dux est, atque princeps. Etenim, si unum hominem deterrimum poëta præstanti aliquis ingenio, fictis, conquisitisque vitiis deformatum, vellet inducere, nullum profectò dedecus reperire posset, quod in hoc non inesset ; multaque in eo penitus defixa, atque hærentia præteriret.

XXVII. Parentibus, & diis immortalibus, & patriæ nos primùm natura conciliat : eodem enim tempore & suscipimur in lucem, & hoc cœlesti spiritu augemur, & certam in sedem civitatis, ac libertatis adscribimur. Iste parentum nomen, sacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine obruit : deorum ignes, solia, mensas, abditos ac penetrales focos, occulta & maribus non invisa solùm, sed etiam inaudita sacra, inexpiabili scelere pervertit : idemque earum templum inflammavit dearum, quarum ope etiam aliis incendiis subvenitur.

58. Quid de patria loquar? qui primùm eum civem vi, ferro, periculis, urbe, omnibus patriæ præsidiis depulit, quem vos patriæ conſervatorem eſſe ſæpissimè judicaveratis: deinde everſo ſenatûs, ut ego ſemper dixi, comite, duce, ut ille dicebat, ſenatum ipſum, principem ſalutis mentiſque publicæ, vi, cæde, incendiiſque pervertit: ſuſtulit duas leges, Æliam & Fufiam, maximè reipublicæ ſalutares: cenſuram exſtinxit: intercessionem removit: auſpicia delevit: conſules, ſceleris ſui ſocios, ærario, provinciis, exercitu armavit: reges qui erant, vendidit; qui non erant, appellavit: Cn. Pompeium vi, ferro, domum compulit: imperatorum monumenta evertit, inimicorum domos diſturbavit: veſtris monumentis nomen ſuum inſcripsit. Infinita ſunt ſcelera, quæ ab illo in patriam ſunt edita. Quid, quæ in singulos cives, quos necavit? ſocios, quos diripuit? imperatores, quos prodidit? exercitus, quos tentavit?

59. Quid verò? ea, quanta ſunt, quæ in ipſum ſe ſcelera, quæ in ſuos edidit? Quis minùs umquam pepercit hoſtium caſtris, quàm ille omnibus corporis ſui partibus? quæ navis umquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quàm iſtius ætas fuit? quis umquam nepos tam liberè eſt cum ſcortis, quàm hic cum ſororibus,

volutatus? quam denique tam immanem Charybdim poëtæ fingendo exprimere potuerunt, quæ tantos exhaurire gurgites posset, quantas iste Byzantiorum, Brogitarorumque prædas exsorbuit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque jejunis, quàm, quibus istum videtis, Gelliis, Clodiis, Titiis Rostra ipsa mandentem?

60. Quare, id quod extremum est in aruspicum responsis, *Providete, ne reipublicæ status commutetur*: etenim vix hæc si undique fulciamus, jam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium nostrûm humeris cohærebunt.

XXVIII. Fuit quondam ita firma hæc civitas, & valens, ut negligentiam senatûs, vel etiam injurias civium ferre posset: jam non potest. Ærarium nullum est: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: consensus ordinum est divulsus: judicia perierunt: suffragia descripta tenentur a paucis: bonorum animus ad nutum nostri ordinis expeditus jam non erit: civem, qui se pro patriæ salute opponat invidiæ, frustra posthac requiretis.

61. Quare hunc statum, qui nunc est, qualiscumque est, nullâ aliâ re, nisi concordiâ, retinere possumus: nam, ut meliore simus loco, ne optandum quidem

eſt, illo impunito; deteriore autem ſtatu ut ſimus, unus eſt inferior gradus, aut interitûs, aut ſervitutis: quò ne trudamur, dii immortales nos admonent, quoniam jampridem humana conſilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem, Patres conſcripti, tam triſtem, tam gravem non ſuſcepiſſem, non, inquam, niſi hanc perſonam, & has partes, honoribus populi Romani, veſtris plurimis ornamentis mihi tributis, deberem, & poſſem ſuſtinere: ſed tamen facilè tacentibus ceteris, reticuiſſem: ſed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis meæ, ſed publicæ religionis: mea fuerunt verba fortaſſe plura; ſententiæ quidem omnes aruſpicum: ad quos aut referri nuntiata oſtenta non convenit, aut eorum reſponſis commoveri neceſſe eſt.

62. Quòd ſi cetera magis pervulgata nos ſæpe, & leviora moverunt; vox ipſa deorum immortalium non mentes omnium permovebit? nolite enim id putare accidere poſſe, quod in fabulis ſæpe videtis fieri, ut deus aliquis delapſus e cœlo, cœtus hominum adeat, verſetur in terris, cum hominibus colloquatur: cogitate genus ſonitûs ejus, quem Latinienſes nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod nondum eſt relatum, quòd eodem ferè tempore factus in agro Piceno Potentiæ

nuntiatur terræ motus horribilis, cum quibusdam multis, metuendisque rebus : hæc eadem profectò, quæ futura prospicimus, impendentia pertimescetis.

63. Etenim hæc deorum immortalium vox, hæc pene oratio judicanda est, quum ipse mundus, quum aër, atque terræ, motu quodam novo contremiscunt, & insitato aliquid sono, incredibilique prædicunt : in quo constituendæ nobis quidem sunt procurationes & obsecratio, quemadmodum monemur : sed faciles sunt preces apud eos, qui ultrò nobis viam salutis ostendunt : nostræ nobis sunt inter nos iræ, discordiæque placandæ.

PRO

PUBLIO SEXTIO.

ORATIO TRIGESIMA PRIMA.

P. Sextius, quum Lentulo & Metello Coss. tribunus plebis esset, omnem vim tribunatûs sui ad Ciceronem patriæ restituendum maximo animo contulit. Ejus conatibus quum Publius Clodius, qui Ciceronem urbe expulerat, homo seditiosus ac turbulentus, obsisteret; factum, ut VIII. *Kal. Feb. inter eos, qui Ciceroni favebant, & Clodianos magna pugna, armatis utrimque hominibus, committeretur. Eo nomine, anno pòst, Marcellino & Philippo Coss. P. Sextii M. Tullius Albinovanus detulit nomen, eumque lege Lutatiâ de vi apud M. Æmilium*

Scaurum prætorem postulavit. Defensus Sextius quum ab aliis, tum a duobus præstantissimis oratoribus, Q. Hortensio, & M. Tullio Cicerone, atque absolutus est, anno urbis 697. Ciceronis 51. Oppugnaverat Sextium maximè P. Vatinius, qui etiam testimonium in illum dixerat. Itaque Cicero Vatinium testem perpetuâ interrogatione accusavit: quæ oratio Sextianam defensionem proximè sequitur. Vide Epist. ad Q. Fratrem lib. 2, 4. & ad Lentulum lib. 1. ad Fam. 9.

I. SI quis antea, Judices, mirabatur, quid esset, quòd pro tantis opibus reipublicæ, tantaque dignitate imperii, nequaquam satis multi cives forti & magno animo invenirentur, qui auderent se, & salutem suam in discrimen offerre pro statu civitatis, & pro communi libertate: ex hoc tempore miretur potiùs, si quem bonum & fortem civem viderit, quàm si quem aut timidum, aut sibi potiùs quàm reipublicæ consulentem. Nam, ut omittatis de uniuscujusque casu cogitando recordari, uno adspectu intueri potestis eos,

qui cum ſenatu, cum bonis omnibus, rempublicam afflictam excitarint, & latrocinio domeſtico liberarint, mœſtos, ſordidatos, reos, de capite, de fama, de civitate, de fortunis, de liberis dimicantes; eos autem, qui omnia divina & humana violarint, vexarint, perturbarint, everterint, non ſolùm alacres lætoſque volitare, ſed etiam voluntarios fortissimis atque optimis civibus periculum moliri, de ſe nihil timere.

2. In quo quum multa ſunt indigna, tum nihil minùs eſt ferendum, quàm quòd jam non per latrones ſuos, non per homines egeſtate & ſcelere perditos, ſed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus periculum inferre conantur; &, quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis delere non potuerunt, hos veſtrâ auctoritate, veſtrâ religione, veſtris ſententiis ſe oppreſſuros arbitrantur. Ego autem, Judices, quia quâ voce mihi in agendis gratiis, commemorandoque eorum, qui de me optimè ſunt meriti, beneficio eſſe utendum putabam, eâ nunc uti cogor in eorum periculis depellendis; iis potiſſimùm vox hæc ſerviat, quorum operâ & mihi, & vobis, & populo Romano reſtituta eſt.

II. Et quamquam a Q. Hortenſio, clariſſimo viro atque eloquentiſſimo, cauſa

eſt P. Sextii perorata; nihilque ab eo prætermiſſum eſt, quod aut pro republica conquerendum fuit, aut pro reo diſputandum: tamen aggrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei potissimùm defuiſſe videatur, per quem eſt perfectum, ne ceteris civibus deeſſet. Atque ego sic ſtatuo, Judices, a me in hac cauſa, atque hoc extremo dicendi loco, pietatis potiùs, quàm defensionis; querelæ, quàm eloquentiæ; doloris, quàm ingenii partes eſſe ſuſceptas.

4. Itaque, si aut acriùs egero, aut liberiùs, quàm qui ante me dixerunt; peto a vobis, ut tantum orationi meæ concedatis, quantum & pio dolori, & juſtæ iracundiæ concedendum putetis: neque enim officio conjunctior dolor ullius eſſe poteſt, quàm hic meus, ſuſceptus ex hominis, de me optimè meriti, periculo; neque iracundia magis ulla laudanda, quàm ea, quæ me inflammat eorum ſcelere, qui cum omnibus ſalutis meæ defenſoribus bellum eſſe sibi gerendum judicaverunt.

5. Sed, quoniam singulis criminibus ceteri reſponderunt, dicam ego de omni ſtatu P. Sextii, de genere vitæ, de natura, de moribus, de incredibili amore in bonos, de ſtudio conſervandæ ſalutis communis atque otii; contendamque, si

modò id consequi potero, ut in hac confusa atque universa defensione, nihil a me, quod ad vestram quæstionem; nihil, quod ad reum; nihil, quod ad rempublicam pertineat, prætermissum esse videatur. Et quoniam in gravissimis temporibus civitatis, atque in ruinis eversæ atque afflictæ reipublicæ, P. Sextii tribunatus est a fortuna ipsa collocatus; non aggrediar ad illa maxima atque amplissima priùs, quàm docuero, quibus initiis ac fundamentis hæ tantæ summis in rebus laudes excitatæ sint.

III. Parente P. Sextius natus est, judices, homine, ut plerique meministis, & sapiente, & sancto, & severo: qui quum tribunus plebis primus inter homines nobilissimos temporibus optimis factus esset, reliquis honoribus non tam uti voluit, quàm dignus videri. Eo auctore duxit honestissimi & spectatissimi viri C. Albini filiam; ex qua hic est puer; & nupta jam filia. Duobus his gravissimæ antiquitatis viris sic probatus fuit, ut utrique eorum & carus maximè, & jucundus esset. Ademit Albino soceri nomen mors filiæ, sed caritatem illius necessitudinis, & benevolentiam non ademit: hodie sic hunc diligit, ut vos facillimè potestis ex hac vel assiduitate ejus, vel sollicitudine, & molestia judicare.

7. Duxit uxorem, patre vivo, optimi & calamitosissimi viri filiam, C. Scipionis. Clara in hoc P. Sextii pietas exſtitit, & omnibus grata, quòd & Massiliam ſtatim profectus eſt, ut ſocerum videre, conſolarique poſſet, fluctibus reipublicæ expulſum, in alienis terris jacentem, quem in majorum ſuorum veſtigiis ſtare oportebat; & ad eum filiam ejus adduxit, ut illo inſperato adſpectu complexuque, si non omnem, at aliquam partem mœroris ſui deponeret; & maximis officiis & illius ærumnam, quoad vixit, & filiæ ſolitudinem ſuſtentavit. Poſſum multa dicere de liberalitate, de domeſticis officiis, de tribunatu militari, de provinciali in eo magiſtratu abſtinentia; ſed mihi ante oculos obverſatur reipublicæ dignitas, quæ me ad ſeſe rapit, hæc minora relinquere hortatur.

8. Quæſtor hic C. Antonii, collegæ mei, Judices, fuit ſorte, ſed ſocietate consiliorum meus. Impedior nonnullius officii, ut ego interpretor, religione, quò minùs exponam, quàm multa ad me detulerit, quantò antè providerit. Atque ego de Antonio nihil dico, præter unum: numquam illum in illo ſummo timore ac periculo civitatis, neque communem metum omnium, neque propriam nonnullorum de ipſo ſuſpicionem, aut infitiando

tollere, aut dissimulando sedare voluisse. In quo collega sustinendo, atque moderando, si meam in illum indulgentiam, conjunctam cum summa custodia reipublicæ, laudare verè solebatis, par propè laus P. Sextii esse debet, qui suum ita consulem observavit, ut & illi quæstor bonus, & vobis omnibus optimus civis videretur.

IV. Idem, quum illa conjuratio ex latebris atque ex tenebris erupisset, palamque armata volitaret, venit cum exercitu Capuam; quam urbem, propter plurimas belli opportunitates, ab illa impia & scelerata manu attentari suspicabamur; & inde M. Aulanum, tribunum militum Antonii, Capuâ præcipitem ejecit, hominem perditum, & non obscurè Pisauri, & in aliis agri Gallici partibus, in illa conjuratione versatum. Idemque C. Marcellum, quum is non solùm Capuam venisset, verùm etiam se, quasi armorum studio, in maximam familiam conjecisset, exterminandum ex illa urbe curavit; qua de causa & tum conventus ille Capuæ, qui propter salutem illius urbis, consulatu conservatam meo, me unum patronum adoptavit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit; & hoc tempore iidem homines, nomine commutato, coloni, decurionesque fortissimi, atque optimi viri,

beneficium P. Sextii teſtimonio declarant, periculumque decreto ſuo deprecantur.

10. Recita, quæſo, P. Sexti, quid decreverint Capuæ decuriones; ut jam virilis tua vox possit aliquid significare inimicis noſtris, quidnam, quum ſe corroborarit, effectura eſſe videatur. DECRETUM DECURIONUM. Non recito decretum officio aliquo expreſſum vicinitatis, aut clientelæ, aut hoſpitii publici, aut ambitionis, aut commendationis gratiâ; ſed recito memoriam perfuncti periculi, prædicationem amplissimi beneficii, vicem officii præſentis, teſtimonium præteriti temporis.

11. Atque illis temporibus iiſdem, quum jam Capuam metu Sextius liberaſſet; urbem ſenatus, atque omnes boni, deprehensis atque oppressis domeſticis hostibus, me duce, ex periculis maximis extraxiſſent; ego litteris eum Capuâ arcessivi cum illo exercitu, quem tum ſecum habebat; quibus hic litteris lectis, ad urbem confeſtim incredibili celeritate advolavit. Atque, ut illius temporis atrocitatem recordari possitis, audite litteras, & veſtram memoriam ad timoris præteriti cogitationem excitate. LITTERÆ CICERONIS CONSULIS.

V. Hoc adventu P. Sextii, tribunorum plebis novorum, qui tum extremis diebus

consulatûs mei, res eas, quas gesseram, vexare cupiebant, reliquique conjurationis impetus & conatus sunt retardati. Ac, posteaquam est intellectum, Catone tribuno plebis, fortissimo atque optimo cive, rempublicam defendente, per seipsum senatum populumque Romanum, sine militum præsidio, tueri facilè majestatem suam, & dignitatem eorum, qui salutem communem periculo suo defendissent; Sextius cum illo suo exercitu summâ celeritate est Antonium consecutus. Hîc ego quid prædicem, quibus hic rebus consulem ad rem gerendam excitarit? quos stimulos admoverit homini studioso fortassis victoriæ, sed tamen nimiùm communem Martem bellique casum metuenti? longum est ea dicere; sed hoc breve dicam. Si M. Petreii non excellens animo & amore reipublicæ virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus in re militari exstitisset, neque adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuisset; datus illo in bello esset hiemi locus, neque umquam Catilina, quum e pruina Apennini, atque e nivibus illis emersisset, atque æstatem integram nactus, Italiæ calles & pastorum stabula præclara cepisset, sine multo sanguine, ac sine totius Italiæ vastitate miserrima concidisset.

13. Hunc igitur animum ad tribunatum attulit P. Sextius; ut quæsturam Macedoniæ relinquam, & aliquando ad hæc propiora veniam; quamquam non est omittenda singularis illa integritas provincialis, cujus ego nuper in Macedonia vidi vestigia, non pressa leviter ad exigui prædicationem temporis, sed fixa ad memoriam illius provinciæ sempiternam. Verùm hæc ita prætereamus, ut tamen intuentes, & respectantes relinquamus.

VI. Ad tribunatum, quia ipse ad sese jam dudùm vocat, & quodammodo absorbet orationem meam, contento studio cursuque veniamus: de quo quidem tribunatu ita dictum a Q. Hortensio, ut ejus oratio non defensionem modò criminum videretur continere, sed etiam memoriâ digna esset, uti & reipublicæ capessendæ auctoritatem, disciplinamque præscriberet. Sed tamen, quoniam tribunatus quidem totus P. Sextii nihil aliud nisi nomen meum causamque sustinuit, necessariò mihi de iisdem rebus esse arbitror, si non subtiliùs disputandum, at certè, Judices, dolentiùs deplorandum. Qua in oratione si asperiùs in quosdam homines invehi vellem, quis non concederet, ut eos, quorum scelere & furore violatus essem, vocis libertate perstringerem? Sed agam moderatè, & hujus potiùs

tiùs tempori ferviam, quàm dolori meo : si qui occultè a falute noftra diffentiunt, lateant : si qui fecerunt aliquid aliquando, atque iidem nunc tacent, & quiefcunt, nos quoque simus obliti : si qui fe offerunt infolenter & infectantur, quoad ferri poterunt, perferemus ; neque quemquam offendet oratio mea, nisi qui fe ita obtulerit, ut in eum non invasiffe, fed incurriffe videamur. Sed neceffe eft, antequam de tribunatu P. Sextii dicere incipiam, me totum fuperioris anni reipublicæ naufragium exponere : in quo colligendo ac reficienda falute communi, omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, consilia verfata.

VII. Fuerat ille annus in reipublicæ magno motu, & multorum timore, tanquam intentus arcus in me unum, sicut vulgò ignari rerum loquebantur, re quidem verâ in univerfam rempublicam, traductione ad plebem furibundi hominis ac perditi, mihi irati, fed multò acriùs otii & communis falutis inimici. Hunc vir clarissimus, mihique, multis repugnantibus, amicissimus, Cn. Pompeius, omni cautione, fœdere, exfecratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me effe facturum. At ille nefarius, ex omnium fcelerum colluvione natus, parum fe fœdus violaturum eft arbitratus, nisi ipfum cautorem

alieni periculi ſuis propriis periculis terruiſſet.

16. Hanc tetram immanemque belluam, vinctam auſpiciis, alligatam more majorum, conſtrictam legum ſacratarum catenis, ſolvit ſubitò legum conſul, vel, ut ego arbitror, exoratus, vel, ut non nemo putaret, mihi iratus; ignarus quidem certè, & imprudens impendentium tantorum ſcelerum ac malorum. Qui, tribunus plebis, felix in evertenda republica fuit nullis ſuis nervis: qui enim in ejuſmodi vita nervi eſſe potuerunt, hominis, fraternis flagitiis, ſororiis ſtupris, omni inauditâ libidine inſani?

17. Sed fuit profectò quædam illa reipublicæ fortuna fatalis, ut ille cæcus atque amens tribunus plebis nanciſceretur, quid dicam conſules? hoccine ut ego appellem nomine everſores hujus imperii? proditores veſtræ dignitatis? hoſtes bonorum omnium? qui ad delendum ſenatum, affligendum equeſtrem ordinem, exſtinguenda omnia jura atque inſtituta majorum, ſe illis faſcibus, ceteriſque insignibus ſummi honoris atque imperii ornatos eſſe arbitrabantur? Quorum, per deos immortales, si nondum ſcelera, vulneraque inuſta reipublicæ vultis recordari; vultum, atque inceſſum animis intueamini: faciliùs facta eorum occurrent mentibus veſtris, si ora ipſa oculis propoſueritis.

VIII. Alter unguentis affluens, calamistratâ comâ, despiciens conscios stuprorum, ac veteres vexatores ætatulæ suæ, puteali & fœneratorum gregibus inflatus * atque perculsus, olim ne Scyllæo illo æris alieni in freto ad columnam adhæresceret, in tribunatûs portum perfugerat. Contemnebat equites Romanos, minitabatur senatui, venditabat se operis, atque ab iis se ereptum, ne de ambitu causam diceret, prædicabat, ab iisdemque se etiam, invito senatu, provinciam sperare dicebat; eamque nisi adeptus esset, se incolumem nullo modo fore arbitrabatur.

19. Alter, ô dii boni! quàm teter incedebat! quàm truculentus! quàm terribilis adspectu! unum aliquem te ex barbatis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columen reipublicæ diceres intueri: vestitus asperè nostrâ hac purpurâ plebeiâ, ac pene fuscâ: capillo ita horrido, ut Capuâ, in qua ipse tum imaginis ornandæ causâ duumviratum gerebat, Seplasiam sublaturus videretur. Nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus reipublicæ videbatur: tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, ut illo supercilio respublica, tamquam Atlante cœlum, niti videretur. Erat denique hic omnium sermo: Est tamen reipublicæ ma-

gnum firmumque subsidium: habeo quem opponam labi illi atque cœno: vultu, medius fidius, collegæ sui libidinem levitatemque franget: habebit senatus in hunc annum quem sequatur: non deerit auctor & dux bonis: mihi denique homines præcipuè gratulabantur, quòd habiturus essem contra tribunum plebis furiosum & audacem, quum amicum & affinem, tum etiam fortem & gravem consulem.

IX. Atque eorum alter fefellit neminem: quis enim clavum tanti imperii tenere, & gubernacula reipublicæ tractare in maximo cursu ac fluctibus posse arbitraretur hominem emersum subitò ex diuturnis tenebris lustrorum ac stuprorum? vino, ganeis, lenociniis, adulteriisque confectum? quum is præter spem in altissimo gradu alienis opibus positus esset, qui non modò tempestatem impendentem intueri temulentus, sed ne lucem quidem insolitam adspicere posset?

21. Alter multos planè in omnes partes fefellit: erat enim hominum opinione, nobilitate ipsâ, blandâ conciliatriculâ, commendatus. Omnes boni semper nobilitati favemus, & quia utile est reipublicæ, nobiles homines esse dignos majoribus suis, & quia valet apud nos clarorum hominum, & bene de republica meritorum memoria, etiam mortuorum. Quia

triſtem ſemper, quia taciturnum, quia ſubhorridum atque incultum videbant, & quòd erat eo nomine, ut ingenerata familiæ frugalitas videretur; favebant, gaudebant, & ad integritatem majorum ſpe ſuâ hominem vocabant, materni generis obliti.

22. Ego autem (verè hoc dicam, Judices) tantum eſſe in homine ſceleris, audaciæ, crudelitatis, quantum ipſe cum republica ſensi, numquam putavi: nequam eſſe hominem, & levem, & falsâ opinione, errore hominum ab adoleſcentia commendatum, ſciebam: etenim animus ejus vultu, flagitia parietibus tegebantur; ſed hæc obſtructio nec diuturna eſt, nec obducta ita, ut curioſis oculis perſpici non poſsit.

X. Videbamus genus vitæ, desidiam, inertiam: incluſas ejus libidines, qui paulò propiùs acceſſerant, intuebantur: denique etiam ſermonis anſas dabat, quibus reconditos ejus ſenſus tenere poſſemus. Laudabat homo doctus philoſophos neſcio quos; neque eorum tamen nomina poterat dicere: ſed tamen eos laudabat maximè, qui dicuntur præter ceteros eſſe auctores & laudatores voluptatis: cujus, & quo tempore, & quo modo, non quærebat; verbum ipſum omnibus modis animi & corporis devorabat: eoſdemque

præclarè dicere aiebat, Sapientes omnia suâ causâ facere: rempublicam capessere hominem bene sanum non oportere: nihil esse præstabilius otiosâ vitâ, & plenâ & confertâ voluptatibus: eos autem, qui dicerent, dignitati esse serviendum, reipublicæ consulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, esse ducendam, subeunda pro patria pericula, vulnera excipienda, mortem oppetendam; vaticinari, atque insanire dicebat.

24. Ex his assiduis ejus quotidianisque sermonibus, & quòd videbam, quibuscum hominibus in interiore ædium parte viveret, & quòd ita domus ipsa fumabat, ut multa ejus sermonis indicia redoleret; statuebam sic, boni nihil ab illis nugis exspectandum, mali quidem certè nihil pertimescendum. Sed ita est, Judices, ut, si gladium parvo puero, aut si imbecillo seni, aut debili dederis, ipse impetu suo nemini noceat; sin ad nudum vel fortissimi viri corpus accesserit, possit acie ipsâ, & ferri viribus vulnerari: ita quum hominibus enervatis atque exsanguibus consulatus, tamquam gladius, esset datus, qui per se pungere neminem umquam potuissent, hi summi imperii nomine armati rempublicam contrucidaverunt. Fœdus fecerunt cum tribuno plebis palam, ut ab eo provincias acciperent, quas ipsi vel-

lent: exercitum, & pecuniam, quantam vellent, ea lege, si ipsi priùs tribuno plebis afflictam & constrictam rempublicam tradidissent: id autem fœdus meo sanguine ictum sanciri posse dicebant. Quâ re patefactâ (neque enim dissimulari tantum scelus poterat, nec latere) promulgantur uno eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea pernicie, & de provinciis consulum nominatim.

XI. Hìc tum senatus sollicitus, vos equites excitati, Italia cuncta permota; omnes denique omnium generum atque ordinum cives summæ reipublicæ a consulibus, atque a summo imperio petendum esse auxilium arbitrabantur, quum illi soli essent, præter furiosum illum tribunum, duo reipublicæ turbines, qui non modò præcipitanti patriæ non subvenirent, sed eam nimiùm tardè concidere mœrerent. Flagitabatur ab his quotidie quum querelis bonorum omnium, tum etiam precibus senatûs, ut meam causam susciperent, agerent; aliquid denique ad senatum referrent: hi non modò negando, sed etiam irridendo, amplissimum quemque illius ordinis insequebantur.

26. Hìc subitò quum incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe cunctaque Italia convenisset, vestem mutandam omnes, meque etiam omni ratione, privato

consilio (quoniam publicis ducibus respublica careret) defendendum putarunt. Erat eodem tempore senatus in æde Concordiæ, quod ipsum templum repræsentabat memoriam consulatûs mei, quum flens universus ordo cincinnatum consulem orabat ; nam alter ille horridus & severus consultò se domi continebat. Quâ tum superbiâ cœnum illud ac labes amplissimi ordinis preces & clarissimorum civium lacrymas repudiavit ? me ipsum ut contempsit helluo patriæ ? nam quid ego patrimonii dicam, quod ille quum quasi quæstum faceret, amisit ? Quum venisset ad senatum, vos, inquam, equites Romani, & omnes boni, veste mutatâ, vos, inquam, pro meo capite ad pedes lenonis impurissimi projecistis, quum, vestris precibus a latrone illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, constantiâ, L. Mummius ad senatum de republica retulit; senatusque frequens vestem pro mea salute mutandam censuit.

XII. O diem illum, Judices, funestum senatui, bonisque omnibus ! reipublicæ luctuosum ! mihi ad domesticum mœrorem gravem ! ad posteritatis memoriam gloriosum ! Quid enim quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quàm pro uno cive & bonos omnes privato consensu, & universum senatum publico con-

silio mutasse vestem? quæ quidem tum mutatio non deprecationis causâ est facta, sed luctûs: quem enim deprecarentur, quum omnes essent sordidati? quumque hoc satis esset signi, esse improbum, qui mutatâ veste non esset? Hâc mutatione vestis factâ, tanto in luctu civitatis, omitto quid ille tribunus, omnium rerum divinarum humanarumque prædo, fecerit; qui adesse nobilissimos adolescentes, honestissimos equites Romanos, deprecatores salutis meæ jusserit, eosque operarum suarum gladiis & lapidibus objecerit: de consulibus loquor, quorum fide respublica niti debuit.

28. Exanimatus evolat ex senatu, non minùs perturbato animo atque vultu, quàm si paucis antè annis in creditorum conventum incidisset: advocat concionem: habet orationem talem consul, qualem numquam Catilina victor habuisset: Errare homines, si etiam tum senatum aliquid in republica posse arbitrarentur: equites verò Romanos daturos illius diei pœnas, quo, me consule, cum gladiis in clivo Capitolino fuissent: venisse tempus iis, qui in timore fuissent (conjuratos videlicet dicebat) ulciscendi se. Si dixisset hoc solùm, omni supplicio esset dignus: nam oratio ipsa consulis perniciosa potest rempublicam labefactare. Quid fecerit,

videte. L. Lamiam, qui quum me ipsum pro summa familiaritate, quæ mihi cum fratre, cum patre ejus erat, unicè diligebat, tum pro republicâ vel mortem oppetere cupiebat, in concione relegavit; edixitque, ut ab urbe abesset millia passuum ducenta; quòd esset ausus pro cive, pro bene merito cive, pro amico, pro republica deprecari.

XIII. Quid hoc homine facias? aut quò civem importunum, aut quò potiùs hostem tam sceleratum reserves? qui, ut omittam cetera, quæ sunt ei cum collega immani impuroque conjuncta, atque communia, hoc unum habet proprium, ut expulerit ex urbe, relegarit, non dico equitem Romanum, non ornatissimum atque optimum virum, non amicissimum reipublicæ civem, non illo ipso tempore unà cum senatu & cum bonis omnibus casum amici reique publicæ lugentem; sed civem Romanum sine ullo judicio, aut edicto, ex patria consul ejecerit.

30. Nihil acerbius socii Latini ferre soliti sunt, quàm, id quod perrarò accidit, ex urbe exire a consulibus juberi. Atque illis tum erat reditus in suas civitates, ad suos lares familiares; & in illo communi incommodo nulla in quemquam propria ignominia nominatim cadebat. Hoc verò quid est? exterminabit cives Romanos

edicto consul a suis diis penatibus ? expellet a patria ? deliget quem volet ? damnabit atque ejiciet nominatim ? Hic, si umquam vos eos, qui nunc estis in republica, fore putasset, si denique imaginem judiciorum, aut simulacrum aliquod futurum in civitate reliquum credidisset, umquam ausus esset senatum de republica tollere ? equitum Romanorum preces aspernari ? civium denique omnium, novis & inauditis edictis, jus libertatemque pervertere ?

31. Etsi me attentissimis animis, summa cum benignitate auditis, Judices ; tamen vereor, ne quis fortè vestrûm miretur, quid hæc mea oratio tam longa ac tam altè repetita velit, aut quid ad P. Sextii causam eorum, qui ante hujus tribunatum rempublicam vexarunt, delicta pertineant : mihi autem hoc propositum est ostendere, omnia consilia P. Sextii, mentemque totius tribunatûs hanc fuisse, ut afflictæ & perditæ reipublicæ, quantum posset, mederetur. Ac, si in exponendis vulneribus illis de me ipso plura dicere videbor, ignoscite : nam & illam meam cladem vos & omnes boni maximum esse reipublicæ vulnus judicastis ; & P. Sextius est reus non suo, sed meo nomine ; qui quum omnem vim sui tribunatûs in mea salute consumpserit, necesse

eſt meam cauſam præteriti temporis cum hujus præſenti defenſione eſſe conjunctam.

XIV. Erat igitur in luctu ſenatus : ſqualebat civitas, publico consilio mutatâ veſte : nullum erat Italiæ municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ ſocietas vectigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquod commune consilium, quod tum non honorificentissimè decreviſſet de mea ſalute : quum ſubitò edicunt duo conſules, ut ad ſuum veſtitum ſenatores redirent. Quis umquam conſul ſenatum ipsius decretis parere prohibuit ? quis tyrannus miſeros lugere vetuit ? Parumne eſt, Piſo, ut omittam Gabinium, quòd tantum homines fefelliſti, ut negligeres auctoritatem ſenatûs ? optimi cujuſque consilia contemneres ? rempublicam proderes ? conſulare nomen affligeres ? etiamne edicere audebas, ne mœrerent homines meam, ſuam, reipublicæ calamitatem ? ne hunc ſuum dolorem veſte significarent ? sive illa veſtis mutatio ad luctum ipſorum, sive ad deprecandum valebat, quis umquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quemquam aut sibi mœrere, aut ceteris ſupplicare ?

33. Quid ? ſuâ ſponte homines in amicorum periculis veſtitum mutare non ſolent ? pro te ipſo, Piſo, nemone muta-

vit? ne isti quidem, quos legatos non modò nullo senatusconsulto, sed etiam repugnante senatu, tute tibi legasti? Ergo hominis desperati, & proditoris reipublicæ casum lugebunt fortasse qui volent; civis florentissimi benevolentiâ bonorum, & optimè de salute patriæ meriti, periculum, conjunctum cum periculo civitatis, lugere senatui non licebit? Iidem consules (si appellandi sunt consules, quos nemo est, qui non modò ex memoria, sed etiam ex fastis evellendos putet) pacto jam fœdere provinciarum; producti in circo Flaminio in concionem ab illa furia ac peste patriæ, maximo cum gemitu vestro, illa omnia, quæ tum contra me contraque rempublicam dixerat; voce ac sententiâ suâ comprobaverunt.

XV. Iisdem consulibus sedentibus, atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia valerent, ne quis obnuntiaret, ne quis legi intercederet; ut omnibus fastis diebus legem ferri liceret; ut lex Ælia, lex Fufia ne valeret: quâ unâ rogatione, quis est, qui non intelligat, universam rempublicam esse deletam? Iisdem consulibus inspectantibus, servorum delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, quum vicatim homines conscriberentur, decuriarentur, ad vim, ad manus, ad cædem, ad direptionem inci-

tarentur. Iisdem consulibus arma in templum Castoris palam comportabantur, gradus ejusdem templi tollebantur: armati homines forum & conciones tenebant: cædes, lapidationesque fiebant: nullus erat senatus, nihil reliqui magistratus: unus omnem omnium potestatem armis & latrociniis possidebat, non aliquâ vi suâ, sed quum duo consules a republica provinciarum fœdere retraxisset, insultabat, dominabatur, aliis pollicebatur, terrore ac metu multos, plures etiam spe & promissis tenebat.

35. Quæ quum essent ejusmodi, Judices, quum senatus duces nullos, ac pro ducibus proditores, aut potiùs* apertos hostes haberet; equester ordo reus a consulibus citaretur; Italiæ totius auctoritas repudiaretur; alii nominatim relegarentur, alii metu ac periculo terrerentur; arma essent in templis, armati in foro; eaque non silentio consulum dissimularentur, sed & voce & sententiâ comprobarentur: quum omnes urbem nondum excisam & eversam, sed jam captam atque oppressam videremus; tamen his tantis malis, tanto bonorum studio, Judices, restitissemus: sed me alii metus, atque aliæ curæ, suspicionesque moverunt.

XVI. Exponam enim hodierno die, Judices, omnem rationem facti & consi-

lii mei; neque huic vestro tanto studio audiendi, neque verò huic tantæ multitudini, quanta, meâ memoriâ, numquam ullo in judicio fuit, deero: nam, si ego in causa tam bona, tanto studio senatûs, consensu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, totâ denique Italiâ ad omnem contentionem expeditâ, cessi tribuni plebis, despicatissimi hominis, furori; contemptissimorum consulum levitatem, audaciamque pertimui; nimiùm me timidum, nullius animi, nullius consilii fuisse confiteor.

37. Quid enim simile fuit in Q. Metello? cujus causam etsi omnes boni probabant, tamen neque senatus publicè, neque ullus ordo propriè, neque suis decretis Italia tota susceperat: ad suam enim magis quamdam ille gloriam, quàm ad perspicuam salutem reipublicæ spectarat, quum unus in legem per vim latam jurare noluerat: denique videbatur eâ conditione tam fortis fuisse, ut cum patriæ caritate constantiæ gloriam commutaret. Erat autem ei res cum exercitu C. Marii invicto: habebat inimicum C. Marium, conservatorem patriæ, sextum jam illum consulatum gerentem: res erat cum L. Saturnino iterum tribuno plebis, vigilante homine, & in causa populari si non moderatè, at certè populariter abstinenter-

que versato : cessit, ne aut victus a fortibus viris cum dedecore caderet; aut victor multis & fortibus civibus rempublicam orbaret.

38. Meam causam senatus palam, equester ordo acerrimè, cuncta Italia publicè, omnes boni propriè enixéque susceperant: eas res gesseram, quarum non unus auctor, sed dux omnium voluntatis fuissem; quæque non modò ad singularem meam gloriam, sed ad salutem communem omnium civium & propè gentium pertinerent: eâ conditione gesseram, ut meum factum semper omnes præstare, tuerique deberent.

XVII. Erat autem mihi contentio non cum victore exercitu, sed cum operis conductis, & ad diripiendam urbem concitatis: habebam inimicum non C. Marium, terrorem hostium, spem subsidiumque patriæ; sed duo importuna prodigia, quos egestas, quos æris alieni magnitudo, quos levitas, quos improbitas tribuno plebis constrictos addixerat.

39. Nec mihi res erat cum Saturnino, qui, quòd a se, quæstore Ostiensi, per ignominiam, ad principem & senatûs & civitatis, M. Scaurum, rem frumentariam translatam sciebat, dolorem suum magnâ contentione animi persequebatur; sed cum scurrarum locupletium scorto, cum soro-

ris adultero, cum ſtuprorum ſacerdote, cum venefico, cum teſtamentario, cum sicario, cum latrone : quos homines, si, id quod facile factu fuit, & quod fieri debuit, quodque a me optimi & fortissimi cives flagitabant, vi armiſque superaſſem, non verebar, ne quis aut vim vi repulſam reprehenderet, aut perditorum civium, vel potiùs domeſticorum hoſtium mortem mœreret : ſed me illa moverunt; omnibus in concionibus illa furia clamabat, ſe, quæ faceret contra ſalutem meam, facere auctore Cn. Pompeio, clarissimo viro, mihique & nunc, & quoad licuit, amicissimo. M. Craſſus, quocum mihi erant omnes amicitiæ necessitudines, vir fortissimus, ab eadem illa peſte infeſtissimus eſſe meis fortunis prædicabatur. C. Cæſar, qui a me nullo meo merito alienus eſſe debebat, inimicissimus eſſe meæ ſaluti ab eodem quotidianis concionibus dicebatur.

40. His ſe tribus auctoribus in consiliis capiendis, adjutoribus in re gerenda eſſe uſurum dicebat; ex quibus unum, habere exercitum in Italia maximum : duo, qui privati tum eſſent, & præeſſe, & parare, si vellent, exercitum poſſe; idque facturos eſſe dicebat : nec mihi ille judicium populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec diſceptationem, aut cauſæ dic-

tionem, ſed vim, arma, exercitus, imperatores, caſtra denuntiabat.

XVIII. Quid ergo? inimici oratio, vana præſertim, tam improbè in clarissimos viros conjecta, me movit? Me verò non illius oratio, ſed etiam eorum taciturnitas, in quos illa oratio tam improba conferebatur: qui tum, quamquam ob aliam cauſam tacebant, tamen hominibus, omnia timentibus, tacendo loqui, non infitiando confiteri videbantur: illi autem aliquo tum timore perterriti, quòd acta illa atque omnes res anni ſuperioris labefactari a prætoribus, infirmari a ſenatu atque principibus civitatis putabant, tribunum popularem a ſe alienare nolebant, ſuaque ſibi propiora pericula eſſe, quàm mea, loquebantur.

41. Sed tamen & Craſſus a conſulibus meam cauſam ſuſcipiendam eſſe dicebat; & eorum fidem Pompeius implorabat; neque ſe privatum publicè ſuſceptæ cauſæ defuturum eſſe dicebat: quem virum ſtudioſum mei, cupidissimum reipublicæ conſervandæ, domi meæ certi homines ad eam rem compoſiti monuerunt, ut eſſet cautior; ejuſque vitæ a me insidias apud me domi poſitas eſſe dixerunt: atque hanc ei ſuſpicionem alii litteris mittendis, alii nuntiis, alii coràm ipsi excitaverunt, ut ille, quum a me certè nihil timeret,

ab illis; ne quid meo nomine molirentur, sibi cavendum putaret. Ipſe autem Cæſar, quem maximè homines ignari veritatis, mihi eſſe iratum putabant, erat ad portas, erat cum imperio; erat in Italia ejus exercitus, inque eo exercitu ipsius tribuni plebis inimici mei fratrem præfecerat.

XIX. Hæc ego quum viderem, neque enim erant occulta, ſenatum, sine quo civitas ſtare non poſſet, omnino de civitate eſſe ſublatum; conſules, qui publici consilii duces eſſe deberent, perfeciſſe, ut per ipſos publicum consilium funditus tolleretur; eos, qui plurimùm poſſent, opponi omnibus concionibus falsò, ſed formidolosè tamen, auctores ad perniciem meam; conciones haberi quotidie contra me; vocem pro me, ac pro republica neminem mittere; intenta signa legionum exiſtimari cervicibus ac bonis veſtris, falsò, ſed putari tamen; conjuratorum copias veteres, & effuſam illam ac ſuperatam Catilinæ manum importunam, novo duce & inſperatâ commutatione rerum eſſe renovatam.

43. Hæc quum viderem, quid agerem, Judices? ſcio enim, tum non mihi veſtrum ſtudium, ſed meum propè veſtro defuiſſe: contenderem contra tribunum plebis privatus armis? viciſſent improbos

boni, fortes inertes : interfectus esset is; qui hac unâ medicinâ solâ potuit a reipublicæ peste depelli. Quid deinde ? quid reliquiarum restaret ? quid denique erat dubium, quin ille sanguis tribunitius, nullo præsertim publico consilio profusus, consules ultores & defensores esset habiturus ? quum quidem in concione dixisset, aut mihi semel pereundum, aut bis esse vincendum. Quid erat bis vincere ? Id profectò, ut, cum amentissimo tribuno plebis quum decertassem, cum consulibus ceterisque ejus ultoribus dimicarem.

44. Ego verò, si mihi uni pereundum fuisset, ac non accipienda plaga mihi sanabilis, illis mortifera, qui eam imposuissent; semel perire tamen, Judices, maluissem, quàm bis vincere : erat enim illa altera ejusmodi contentio, ut neque victi, neque victores rempublicam tenere possemus. Quid si in prima contentione, vi tribunitiâ victus, in foro, cum multis bonis viris concidissem ? senatum consules, credo, vocassent, quem totum de civitate delerant : ad arma vocarent, qui ne vestitu quidem defendi rempublicam sissent : a tribuno plebis post interitum meum dissidissent, qui eamdem horam meæ pestis & suorum præmiorum esse voluissent.

XX. Unum enim mihi restabat illud, quod forsitan non nemo vir fortis & acris animi magnique dixerit: Restitisses, repugnasses, mortem pugnans oppetisses. De quo te, te, inquam, Patria, testor, & vos Penates patriique Dii, me vestrarum sedium templorumque causâ, me propter salutem meorum civium, quæ mihi semper fuit meâ carior vitâ, dimicationem cædemque fugisse. Etenim, si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc, Judices, accidisset, ut multi ex multis locis prædones classibus eam navem se oppressuros minitarentur, nisi me unum sibi dedidissent; si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quàm me tradere hostibus mallent; jecissem me ipse potiùs in profundum, ut ceteros conservarem, quàm illos mei tam cupidos non modò ad certam mortem, sed in magnum vitæ discrimen adducerem.

46. Quum verò in hanc reipublicæ navem, ereptis senatui gubernaculis, fluitantem in alto tempestatibus seditionum ac discordiarum, armatæ tot classes, nisi ego unus deditus essem, incursuræ viderentur: quum proscriptio, cædes, direptio denuntiarentur: quum alii me suspicione periculi sui non defenderent, alii vetere odio bonorum incitarentur, alii inviderent, alii obstare sibi me arbitraren-

tur, alii ulcisci dolorem suum aliquem vellent, alii rem ipsam publicam atque hunc bonorum statum otiumque odissent, & ob hasce causas, tot, tamque varias, me unum deposcerent: depugnarem potiùs cum summo, non dicam exitio, sed periculo certè vestro liberorumque vestrorum, quàm non id, quod omnibus impendebat, unus pro omnibus susciperem ac subirem?

XXI. Victi essent improbi. At cives; at ab eo privato, qui sine armis etiam consul rempublicam conservarat: sin victi essent boni; quid superesset? non ad servos videtis rem venturam fuisse? An mihi ipsi, ut quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? quid? tum mortemne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut ego illas res tantas, in tanta improborum multitudine quum gerebam, non mihi mors, non exsilium ob oculos versabantur? non hæc denique a me tum, tamquam fata, in ipsa re gerenda concinebantur? An erat mihi in tanto luctu meorum, tanta disjunctione, tanta acerbitate, tanta spoliatione omnium rerum, quas mihi aut natura aut fortuna dederat, vita retinenda? tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam expers consilii, aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipse legendo

quærendoque cognoveram? nesciebam vitæ brevem esse cursum, gloriæ sempiternum? quum esset omnibus definita mors, optandum esse, ut vita, quæ necessitati deberetur, pàtriæ potiùs donata, quàm reservata naturæ videretur? nesciebam, inter sapientissimos homines hanc contentionem fuisse, ut alii dicerent animos hominum sensusque morte restingui, alii autem tum maximè mentes sapientium ac fortium virorum, quum e corpore excessissent, sentire ac vigere? quorum alterum fugiendum non esse, carere sensu; alterum etiam optandum, meliore esse sensu.

48. Denique, quum omnia semper ad dignitatem retulissem, nec sine ea quidquam expetendum esse homini in vita putassem; mortem, quam etiam virgines Athenis, regis, opinor, Erechthei filiæ, pro patria contempsisse dicuntur, ego vir consularis, tantis rebus gestis, timerem? præsertim quum ejus essem civitatis, ex qua Q. Mucius solus in castra Porsenæ venisset, eumque interficere, propositâ sibi morte, conatus esset? ex quâ P. Decius primùm pater, post aliquot annos patriâ virtute præditus filius, se ac vitam suam, instructâ acie, pro salute populi Romani victoriaque devovisset? ex qua innumerabiles alii, partim adipiscendæ

laudis, partim vitandæ turpitudinis causâ, mortem, in variis bellis, æquissimis animis oppetissent? in qua civitate ipse meminissem, patrem hujus M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eâdem sibi manu vitam exhausisse, quâ mortem sæpe hostibus obtulisset?

XXII. Hæc ego & multa alia cogitans, hoc videbam, si causam publicam mea mors peremisset, neminem umquam fore, qui auderet suscipere contra improbos cives reipublicæ salutem. Itaque non solùm si vi interissem, sed etiam si morbo exstinctus essem, fore putabam, ut exemplum reipublicæ conservandæ mecum simul interiret. Quis enim umquam, me a senatu populoque Romano, tanto omnium bonorum studio, non restituto (quod certè, si essem interfectus, accidere non potuisset) ullam reipublicæ partem cum sua minima invidia auderet attingere? Servavi igitur rempublicam discessu meo, Judices: cædem a vobis, liberisque vestris, vastitatem, incendia, rapinas, meo dolore meoque luctu depuli; & unus rempublicam bis servavi, semel gloriâ, iterum ærumnâ meâ. Neque enim in hoc me hominem esse infitiabor umquam, ut me optimo fratre, carissimis liberis, fidelissimâ conjuge, vestro conspectu, patriâ,

triâ, hoc honoris gradu, sine dolore caruisse glorier : quod si fecissem ; quod a me beneficium haberetis, quum pro vobis ea, quæ mihi essent vilia, reliquissem ? Hoc, meo quidem animo, summi in patriam amoris mei signum esse debet certissimum, quòd, quum abesse ab ea non possem sine summo dolore, hunc me perpeti, quàm illam labefactari ab improbis, malui.

50. Memineram, Judices, divinum illum virum, atque ex iisdem, quibus nos, radicibus natum ad salutem imperii hujus, C. Marium, summâ senectute, quum vim propè justorum armorum profugisset, primò senile corpus paludibus occultasse demersum : deinde ad infimorum ac tenuissimorum hominum Minturnis misericordiam confugisse : inde navigio perparvo, quum omnes portus terrasque fugeret, in oras Africæ desertissimas pervenisse. Atque ille vitam suam, ne inultus esset, ad incertissimam spem, & * ad reipublicæ statum reservavit : ego, qui (quemadmodum multi in senatu, me absente, dixerunt) periculo reipublicæ vivebam, quique ob eam causam consularibus litteris de senatûs sententia exteris nationibus commendabar, nonne, si meam vitam deseruissem, rempublicam prodidissem ? in quo quidem nunc, me restituto, vivit me-

cum simul exemplum fidei publicæ, exemplum reipublicæ defendendæ: quod si immortale retinetur, quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futuram?

XXIII. Nam externa bella regum, gentium, nationum, jampridem ita exſtincta ſunt, ut præclarè cum iis agamus, quos pacatos eſſe patiamur: denique ex bellica victoria non ferè quemquam eſt invidia civium conſecuta: domeſticis malis, & audacium civium consiliis ſæpe eſt resiſtendum; eorumque periculorum eſt in republica retinenda medicina: quam omnem, Judices, perdidiſſetis, si meo interitu ſenatui populoque Romano doloris ſui de me declarandi poteſtas eſſet erepta. Quare moneo vos, adoleſcentes, atque hoc meo jure præcipio, qui dignitatem, qui rempublicam, qui gloriam ſpectatis; ne, si qua vos aliquando neceſſitas ad rempublicam contra improbos cives defendendam vocabit, segniores sitis, & recordatione mei casûs a consiliis fortibus refugiatis.

52. Primùm, non eſt periculum, ne qui umquam sint in civitate ejuſmodi conſules, præſertim si erit his id, quod debetur, perſolutum: deinde numquam jam, ut ſpero, quiſquam improbus consilio & auxilio bonorum ſe oppugnare rempublicam dicet, illis tacentibus; nec

armati exercitûs terrorem opponet togatis; neque erit justa causa ad portas sedenti imperatori, quare terrorem suum falsò jactari, opponique patiatur : numquam enim erit tam oppressus senatus, ut ei ne supplicandi quidem ac lugendi sit potestas: tam captus equester ordo, ut equites Romani a consule relegentur. Quæ quum omnia, atque etiam multò alia majora, quæ consultò prætereo, accidissent, vidissetis me tamen in pristinam meam dignitatem, brevi temporis dolore interjecto, reipublicæ voce esse revocatum.

XXIV. Sed, ut revertar ad illud, quod mihi in hac omni est oratione propositum, omnibus malis illo anno, scelere consulum, rempublicam esse confectam; primùm illo ipso die, qui mihi funestus fuit, omnibus bonis luctuosus, quum ego me e complexu patriæ conspectuque vestro eripuissem, & metu vestri periculi, non mei, furori hominis, sceleri, perfidiæ, telis, minisque cessissem; patriamque, quæ mihi erat carissima, propter ipsius patriæ caritatem reliquissem: quum meum illum casum tam horribilem, tam gravem, tam repentinum, non solùm homines, sed tecta urbis ac templa lugerent: nemo vestrûm forum, nemo curiam, nemo lucem adspicere vellet: illo, inquam, ipso die, die dico? immo horâ, atque etiam puncto

temporis eodem, mihi, reique publicæ pernicies; Gabinio, & Pisoni provincia rogata est. Proh dii immortales, custodes & conservatores hujus urbis atque imperii! quænam illa in republica monstra, quæ scelera vidistis? civis erat expulsus is, qui rempublicam ex senatûs auctoritate cum omnibus bonis defenderat; & expulsus non alio aliquo, sed eo ipso crimine: erat autem expulsus sine judicio, vi, lapidibus, ferro, servitio denique concitato: lex erat lata, vastato ac relicto foro, & sicariis servisque tradito; & ea lex, quæ ut ne ferretur, senatus fuerat veste mutatâ.

54. Hac tanta perturbatione civitatis, ne noctem quidem consules inter meum discrimen, & eorum prædam, interesse passi sunt: statim, me perculso, ad meum sanguinem hauriendum, &, spirante etiam republicâ, ad ejus spolia detrahenda advolaverunt. Omitto gratulationes, epulas, partitionem ærarii, beneficia, spem, promissa, prædam, lætitiam paucorum in luctu omnium: vexabatur uxor mea: liberi ad necem quærebantur; gener, & Piso gener, a Pisonis consulis pedibus supplex rejiciebatur: bona diripiebantur, eaque ad consules deferebantur: domus ardebat in palatio: consules epulabantur. Quòd si meis incommodis lætabantur, urbis tamen periculo commoverentur.

XXV. Sed, ut a mea causa jam recedam, reliquas illius anni pestes recordamini : sic enim facillimè perspicietis, quantam vim omnium remediorum a magistratibus proximis respublica desiderarit : legum multitudinem, quum earum, quæ latæ sunt, tum verò, quæ promulgatæ fuerunt : nam latæ quidem sunt consulibus illis, tacentibus dicam ? immo verò approbantibus etiam, ut censoria notio, & gravissimum judicium sanctissimi magistratûs de republica tolleretur ; ut collegia non modò illa vetera contra senatûs consultum restituerentur, sed ab uno gladiatore innumerabilia alia nova conscriberentur ; ut, remissis semissibus & trientibus, quinta propè pars vectigalium tolleretur ; ut Gabinio pro illâ sua Cilicia, quam sibi, si rempublicam prodidisset, pactus erat, Syria daretur ; ut uni helluoni bis de eadem re deliberandi, &, rogatâ lege, potestas fieret provinciæ commutandæ.

XXVI. Mitto eam legem, quæ omnia jura religionum, auspiciorum, potestatum, omnes leges, quæ sunt de jure & de tempore legum rogandarum, unâ rogatione delevit : mitto omnem domesticam labem : etiam exteras nationes illius anni furore conquassatas videbamus. Lege tribunitiâ Matris Magnæ Pessinuntius

ille ſacerdos expulſus & ſpoliatus ſacerdotio eſt, fanumque ſanctiſſimarum atque antiquiſſimarum religionum venditum pecuniâ grandi, Brogitaro, impuro homini, atque indigno illa religione; præſertim quum ea ſibi ille non colendi, ſed violandi causâ appetiſſet: appellati reges a populo, qui id numquam ne a ſenatu quidem poſtulaſſent: reducti exſules Byzantium condemnati tum, quum indemnati cives e civitate ejiciebantur.

57. Rex Ptolemæus, qui si nondum erat ipſe a ſenatu ſocius appellatus, erat tamen frater ejus regis, qui quum eſſet in eadem cauſa, jam erat a ſenatu honorem iſtum conſecutus: erat eodem genere, iisdemque majoribus, eâdem vetuſtate ſocietatis: denique erat rex, si nondum ſocius, at non hoſtis: pacatus, quietus, fretus imperio populi Romani, regno paterno atque avito; regali otio perfruebatur: de hoc nihil cogitante, nihil ſuſpicante, eiſdem operis ſuffragium ferentibus, eſt rogatum, ut, ſedens cum purpura & ſceptro, & illis insignibus regiis, præconi publico ſubjiceretur; & imperante populo Romano, qui etiam bello victis regibus regna reddere conſuevit, rex amicus, nullâ injuriâ commemoratâ, nullis repetitis rebus, cum bonis omnibus publicaretur.

XXVII. Multa acerba, multa turpia, multa turbulenta habuit ille annus: tamen illi ſceleri, quod in me illorum immanitas edidit, haud ſcio, an rectè hoc proximum eſſe dicam. Antiochum illum Magnum majores noſtri, magnâ belli contentione, terrâ marique ſuperatum, intra montem Taurum regnare juſſerunt: Asiam, quâ illum multarunt, Attalo, ut is regnaret in ea, condonaverunt. Cum Armeniorum rege, Tigrane, grave bellum perdiuturnumque geſſimus; quum ille, injuriis in ſocios noſtros inferendis, bello propè nos laceſſiſſet: hic & ipſe per ſe vehemens fuit, & acerrimum hoſtem hujus imperii Mithridatem, pulſum Ponto, opibus ſuis regnoque defendit; & a Lucullo, ſummo viro atque imperatore, pulſus, animo tamen hoſtili cum reliquis copiis ſuis in priſtina mente mansit: hunc Cn. Pompeius, quum in ſuis caſtris ſupplicem abjectumque vidiſſet, erexit, atque insigne regium, quod ille de ſuo capite abjecerat, repoſuit, &, imperatis certis rebus, regnare juſſit: nec minùs & sibi & huic imperio glorioſum putavit, conſtitutum a ſe regem, quàm conſtrictum videri.

59. Tulit, geſſit *. Qui & ipſe hoſtis fuit populi Romani, & acerrimum hoſtem in regnum recepit: qui conflixit, qui signa contulit, qui de imperio pene cer-

tavit, regnat hodie, & amicitiæ nomen ac societatis, quod armis violarat, id precibus est consecutus. Ille Cyprius miser, qui semper socius, semper amicus fuit: de quo nulla umquam suspicio durior aut ad senatum, aut ad imperatores nostros allata est; vivus (ut aiunt) est, & videns, cum victu ac vestitu suo publicatus. En, cur ceteri reges stabilem esse suam fortunam arbitrentur, quum hoc illius funesti anni prodito exemplo videant, per tribunum aliquem & sexcentas operas, se fortunis spoliari & regno omni posse nudari.

XXVIII. At etiam eo negotio M. Catonis splendorem maculare voluerunt, ignari, quid gravitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeret: quæ in tempestate sæva quieta est, & lucet in tenebris, & pulsa loco manet tamen, atque hæret in patria, splendetque per se semper, neque alienis umquam sordibus obsolescit. Non illi ornandum M. Catonem, sed relegandum; nec illi committendum illud negotium, sed imponendum putaverunt: qui in concione palam dixerint, linguam se evellisse M. Catoni, quæ semper contra extraordinarias potestates libera fuisset. Sentient, ut spero, brevi tempore, manere libertatem illam; atque hoc etiam, si fieri po-

terit, esse majorem, quòd cum consulibus illis M. Cato, etiam quum jam desperasset aliquid auctoritate suâ profici posse, tamen voce ipsâ ac dolore pugnavit, & post meum discessum, iis Pisonem verbis, flens meum & reipublicæ casum, vexavit, ut illum hominem perditissimum atque impudentissimum pene jam provinciæ pœniteret.

61. Cur igitur rogationi paruit? Quasi verò ille non in alias quoque leges, quas injustè rogatas putaret, jam antè jurarit: non offert se ille istis temeritatibus, ut, quum reipublicæ nihil prosit, se cive rempublicam privet. Consule me, quum esset designatus tribunus plebis, obtulit in discrimen vitam suam: dixit eam sententiam, cujus invidiam capitis periculo sibi præstandam videbat: dixit vehementer: egit acriter: ea quæ sensit, præ se tulit: dux, auctor, actor rerum illarum fuit: non quò periculum suum non videret; sed in tanta reipublicæ tempestate nihil sibi, nisi de patriæ periculis cogitandum putabat. Consecutus est ipsius tribunatus.

XXIX. Quid ego de singulari magnitudine animi ejus, ac de incredibili virtute dicam? meministis illum diem, quum, templo a collega occupato, nobis omnibus de vita ejus viri & civis timentibus, ipse animo fortissimo venit in templum,

& clamorem hominum auctoritate, impetum improborum virtute sedavit. Adiit tum periculum, sed adiit ob causam: quæ quanta fuerit, jam mihi dicere non est necesse. At, si isti Cypriæ rogationi sceleratissimæ non paruisset, hæreret illa nihilominus in republica turpitudo. Regno enim jam publicato, de ipso Catone erat nominatim rogatum: quod ille si repudiasset, dubitatis, quin ei vis esset allata, quum omnia acta illius anni per illum unum labefactari viderentur?

63. Atque etiam hoc videbat: quoniam illa in republica macula regni publicati maneret, quam nemo jam posset eluere; quod ex malis boni possit in republica provenire, id utilius esse per se conservari, quàm per alios. Atque ille etiam si aliquapiam vi expelleretur illis temporibus ex hac urbe, facilè pateretur: etenim, qui superiore anno senatu caruisset, quò si tum veniret, me tamen socium suorum in republica consiliorum videre posset; is æquo animo tum, me expulso, & meo nomine quum universo senatu, tum sententiâ suâ condemnatâ, in hac urbe esse posset? Ille verò eidem tempori, cui nos, eidem furori, eisdem consulibus, eisdem minis, insidiis, periculis cessit: luctum nos hausimus majorem, dolorem ille animi non minorem.

XXX. His de tot tantiſque injuriis in ſocios, in reges, in liberas civitates, conſulum querela eſſe debuit : in ejus magiſtratûs tutela reges, atque exteræ nationes ſemper fuerunt : ecquæ vox umquam eſt audita conſulum ? quamquam quis audiret, si maximè queri vellent ? de Cyprio rege quererentur, qui me civem nullo meo crimine, patriæ nomine laborantem, non modò ſtantem non defenderunt, ſed ne jacentem quidem protexerunt ? Ceſſeram, si alienam a me plebem fuiſſe vultis, quæ non fuit, invidiæ : si commoveri omnia videbantur, tempori : si vis ſuberat, armis : si ſocietas, magiſtratuum pactioni : si periculum civium, reipublicæ.

65. Cur, quum de capite civis (non diſputo, cujuſmodi civis) & de bonis proſcriptio ferretur ; quum & ſacratis legibus, & XII. tabulis ſancitum eſſet, ut neque privilegium irrogari liceret, neque de capite, nisi comitiis centuriatis, rogari ; nulla vox eſt audita conſulum ? conſtitutumque eſt illo anno, quantum in illis duabus hujus imperii peſtibus fuit, jure poſſe per operas concitatas quemvis civem nominatim, tribuni plebis consilio, ex civitate exturbari ?

66. Quæ verò promulgata illo anno fuerunt ? quæ promiſſa multis ? quæ con-

ſcripta? quæ ſperata? quæ cogitata, quid dicam? qui locus orbis terræ jam non erat alicui deſtinatus? cujus negotii publici cogitari, optari, fingi curatio potuit, quæ non eſſet attributa atque deſcripta? quod genus imperii, aut quæ provincia, quæ ratio auferendæ, aut conflandæ pecuniæ non reperiebatur? quæ regio, orave terrarum erat latior, in qua non regnum aliquod ſtatueretur? quis autem rex, qui illo anno non aut emendum ſibi, quod non habebat, aut redimendum, quod habebat, arbitraretur? quis provinciam, quis pecuniam, quis legationem ab ſenatu petebat? Damnatis de vi reſtitutio; conſulatûs petitio ipsi illi populari ſacerdoti comparabatur. Hæc gemebant boni, ſperabant improbi, agebat tribunus plebis, conſules adjuvabant.

XXXI. Hîc aliquantò ſeriùs, quàm ipſe vellet, Cn. Pompeius, invitissimis iis, qui mentem optimi ác fortissimi viri ſuis consiliis, fictiſque terroribus, a defenſione meæ ſalutis averterant, excitavit illam ſuam non ſopitam, ſed ſuſpicione aliquâ retardatam conſuetudinem reipublicæ bene gerendæ. Non eſt paſſus ille vir, qui ſceleratissimos cives, qui acerrimos hoſtes, qui maximas nationes, qui reges, qui gentes feras atque inauditas, qui prædonum infinitam manum, qui etiam ſer-

vitia virtute victoriâque domuisset; qui omnibus bellis terrâ marique compressis, imperium populi Romani orbis terrarum terminis definisset; rempublicam everti scelere paucorum, quam ipse non solùm consiliis, sed etiam sanguine suo sæpe servasset: accessit ad causam publicam; restitit auctoritate suâ reliquis rebus: de præteritis questus est: fieri quædam ad meliorem spem inclinatio visa est.

68. Decrevit senatus frequens de meo reditu kalendis Jun. dissentiente nullo, referente L. Mummio, cujus in mea causa numquam fides virtusque contremuit. Intercessit Ligus iste nescio qui, additamentum inimicorum meorum. Res erat & causa nostra eò jam loci, ut erigere oculos & vivere videretur. Quisquis erat, qui aliquam partem in meo luctu sceleris Clodiani attigisset, quocumque venerat, quod judicium quumque subierat, damnabatur. Inveniebatur nemo, qui se suffragium de me tulisse confiteretur. Decesserat ex Asia frater meus magno squalore, sed multò etiam majore mœrore: huic ad urbem venienti tota obviam civitas cum lacrymis gemituque processerat: loquebatur liberiùs senatus: concurrebant equites Romani: Piso ille, gener meus, cui fructum pietatis suæ neque ex me, neque a populo Romano ferre licuit, a propinquo

ſuo ſocerum ſuum flagitabat : omnia ſenatus rejiciebat, nisi de me primùm conſules retuliſſent.

XXXII. Quæ quum res jam manibus teneretur : & quum conſules provinciarum pactione libertatem omnem perdidiſſent, qui, quum in ſenatu privatim, ut de me ſententias dicerent, flagitabantur, legem illi ſe Clodiam timere dicebant : quum hæc non poſſent jam diutius ſuſtinere, initur consilium de interitu Cn. Pompeii : quo patefacto, ferroque deprehenſo, ille incluſus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu. De meo reditu octo tribuni promulgarunt : ex quo intellectum eſt, mihi abſenti creviſſe amicos, in ea præſertim fortuna, in qua nonnulli etiam, quos eſſe putaveram, non erant : ſed eos voluntatem ſemper eamdem, libertatem non eamdem ſemper habuiſſe : nam ex novem tribunis, quos tunc habueram, unus, me abſente, défluxit ; qui cognomen sibi ex Æliorum imaginibus arripuit ; quò magis nationis ejus eſſe, quàm generis, videretur.

70. Hoc igitur anno, magiſtratibus novis designatis, quum omnes boni omnem ſpem melioris ſtatûs in eorum fidem convertiſſent ; princeps P. Lentulus auctoritate ac ſententiâ ſuâ, Piſone & Gabinio repugnantibus, cauſam ſuſcepit, tribunis-

que plebis octo referentibus, præstantissimam de me sententiam dixit: qui quum ad gloriam suam, atque ad amplissimi beneficii gratiam magis pertinere videret, causam illam integram ad suum consulatum reservari, tamen rem talem per alios citiùs, quàm per se tardiùs confici malebat.

XXXIII. Hoc interim tempore P. Sextius, Judices, designatus, iter ad C. Cæsarem pro mea salute suscepit. Quid egerit, quantum profecerit, nihil ad causam: equidem existimo, si ille (ut arbitror) æquus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum; sin iratior, non multum: sed tamen sedulitatem atque integritatem hominis videtis. Ingredior jam in Sextii tribunatum: nam hoc primum iter designatus reipublicæ causâ suscepit: pertinere & ad concordiam civium putavit, & ad perficiendi facultatem, animum Cæsaris a causa non abhorrere. Abiit ille annus: respirasse homines videbantur, nondum re, sed spe reipublicæ recuperandæ: exierunt malis ominibus atque exsecrationibus duo vultutii paludati; quibus utinam ipsis evenissent ea, quæ tum homines precabantur! neque nos provinciam Macedoniam cum exercitu, neque equitatum in Syria, & cohortes optimas perdidissemus.

72. Ineunt magistratum tribuni plebis,

qui omnes se de me promulgaturos confirmarant : ex his princeps emitur ab inimicis meis, is, quem homines in luctu irridentes, Gracchum vocabant : quoniam id etiam fatum civitatis fuit, ut illa ex vepreculis extracta nitedula rempublicam conaretur arrodere. Alter verò non ille Serranus ab aratro, sed ex deserto Gavii Cœpionis horreo calatis granis, in Calatinos Atilios insitus, subitò nominibus in tabulas relatis, nomen suum de tabula sustulit. Veniunt kalendæ Januarii : vos hæc meliùs scire potestis : equidem audita dico: quæ tum frequentia senatûs, quæ exspectatio populi, qui concursus legatorum ex Italia cuncta, quæ virtus, actio, gravitas P. Lentuli consulis fuerit, quæ etiam collegæ ejus moderatio de me : qui quum inimicitias sibi mecum ex reipublicæ dissensione susceptas esse dixisset, eas se patribus conscriptis dixit, & temporibus reipublicæ permissurum.

XXXIV. Tum princeps rogatus sententiam L. Cotta dixit id, quod dignissimum republicâ fuit, nihil de me actum esse jure, nihil more majorum, nihil legibus : non posse quemquam de civitate tolli sine judicio : de capite non modò ferri, sed ne judicari quidem posse, nisi comitiis centuriatis : vim fuisse illam, flammam quassatæ reipublicæ, perturbatorum

que temporum, jure judiciisque ſublatis : magna rerum permutatione impendente, declinaſſe me paululum, & ſpe reliquæ tranquillitatis, præſentes fluctus tempeſtatemque fugiſſe : quare, quum abſens rempublicam non minùs magnis periculis, quàm quodam tempore præſens liberasſem, non reſtitui me ſolùm, ſed etiam ornari a ſenatu decere. Diſputavit etiam multa prudenter, ita de me illum amentissimum & profligatissimum hoſtem pudoris & pudicitiæ ſcripsiſſe, quæ ſcripſerat, iis verbis, rebus, ſententiis, ut, etiam si jure eſſet rogatum, tamen vim habere non poſſet : quare me, qui nullâ lege abeſſem, non reſtitui lege, ſed revocari ſenatûs auctoritate oportere.

74. Hunc nemo erat, quin verissimè ſentire diceret. Sed poſt eum rogatus Cn. Pompeius, approbatâ laudatâque Cottæ ſententiâ, dixit, ſeſe otii mei causâ, ut omni populari concitatione defungerer, cenſere, ut ad ſenatûs auctoritatem, populi quoque Romani beneficium erga me adjungeretur. Quum omnes certatim, aliuſque alio graviùs atque ornatiùs de mea ſalute dixiſſet, fieretque sine ulla varietate diſceſſio : ſurrexit, ut ſcitis, Atilius hic Gavianus : nec auſus eſt, quum eſſet emptus, intercedere ; noctem sibi ad deliberandum poſtulavit. Clamor ſenatûs,

querelæ, preces, ſocer ad pedes abjectus. Ille ſe affirmare, poſtero die moram nullam eſſe facturum. Creditum eſt: diſceſſum eſt: illi interea deliberatori merces, longâ interpoſitâ nocte, duplicata eſt. Conſecuti dies pauci omnino Januario menſe, per quos ſenatum haberi liceret: ſed tamen actum nihil, nisi de me.

XXXV. Quum omni morâ, ludificatione, calumniâ, ſenatûs auctoritas impediretur: venit tandem concilii de me agendi dies, VIII. kalend. Februar. Princeps rogationis, vir mihi amicissimus, Q. Fabricius, templum aliquantò ante lucem occupavit. Quietus eo die Sextius, is qui eſt de vi reus: actor hic, defenſorque cauſæ meæ nihil progreditur, consilia exſpectat inimicorum meorum. Quid illi, quorum consilio P. Sextius in judicium vocatur? quo ſe pacto gerunt? quum forum, comitium, curiam multâ de nocte armatis hominibus ac ſervis pleriſque occupaviſſent, impetum faciunt in Fabricium, manus afferunt, occidunt nonnullos, vulnerant multos.

76. Venientem in forum, virum optimum & conſtantissimum, M. Ciſpium, tribunum plebis, vi depellunt: cædem in foro maximam faciunt: universique, deſtrictis gladiis & cruentis in omnibus fori partibus, fratrem meum, virum optimum,

fortissimum, meique amantissimum, oculis quærebant, voce poscebant; quorum ille telis libenter, in tanto luctu ac desiderio mei, non repugnandi, sed moriendi causâ, corpus obtulisset suum, nisi suam vitam ad spem mei reditûs reservasset: subiit tamen vim illam nefariam consceleratorum latronum; &, quum ad fratris salutem a populo Romano deprecandam venisset, pulsus e Rostris, in comitio jacuit, seque servorum & libertorum corporibus obtexit, vitamque tum suam noctis & fugæ præsidio, non juris judiciorumque defendit. Meministis tum, Judices, corporibus civium Tiberim compleri, cloacas referciri, e foro spongiis effingi sanguinem, ut omnes tantam illam copiam, & tam magnificum apparatum, non privatum aut plebeium, sed patricium & prætorium esse arbitrarentur: nihilque neque ante hoc tempus, neque hoc ipso turbulentissimo die criminationis esse in Sextium.

XXXVI. Atqui vis in foro versata est. Certè: quando enim major? lapidationes persæpe vidimus: non ita sæpe, sed nimiùm tamen sæpe gladios: cædem verò tantam, tantos acervos corporum exstructos, nisi fortè illo Cinnano atque Octaviano die, quis umquam in foro vidit? quâ ex concertatione animorum? nam ex

pertinaciâ aut constantiâ intercessoris oritur sæpe seditio, culpâ atque improbitate latoris, commodo aliquo imperitis, aut largitione propositâ : oritur ex concertatione magistratuum : oritur sensim ex clamore primùm, deinde aliquâ discessione concionis : vix, serò, & rarò ad manus pervenitur : nullo verò verbo facto, nullâ concione advocatâ, nullâ lege recitatâ concitatam nocturnam seditionem quis audivit ?

78. An verisimile est, ut civis Romanus, aut homo liber quisquam cum gladio in forum descenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur, præter eos, qui ab illo pestifero ac perdito cive jampridem reipublicæ sanguine saginantur. Hìc jam de ipso accusatore quæro, qui P. Sextium queritur cum multitudine in tribunatu & cum præsidio magno fuisse, num illo die fuerit. Certè, certè non fuit. Victa igitur est causa reipublicæ, & victa, non auspiciis, non intercessione, non suffragiis; sed vi, manu, ferro : nam, si obnuntiasset Fabricio is prætor, qui se servasse de cœlo dixerat, accepisset respublica plagam, sed eam, quam acceptam gemere posset. Si intercessisset collega Fabricio, læsisset rempublicam, sed rempublicam jure læsisset. Gladiatores tu novitios, pro exspectata ædilitate suppositos

cum sicariis e carcere emissis ante lucem immittas? magiſtratus templo dejicias? cædem maximam facias? forum purges? &, quum omnia vi & armis egeris, accuſes eum, qui ſe præsidio munierit, non ut te oppugnaret, ſed ut vitam ſuam posſet defendere?

XXXVII. Atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sextius, ut a ſuis munitus, tutò in foro tum magiſtratum gereret, rempublicam adminiſtraret. Itaque fretus ſanctitate tribunatûs, quum ſe non modò contra vim & ferrum, ſed etiam contra verba atque interfationem legibus ſacratis eſſe armatum putaret; venit in templum Caſtoris: obnuntiavit conſuli: quum ſubitò manus illa Clodiana, in cæde civium ſæpe jam victrix, exclamat, incitatur, invadit, inermem atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis ſeptorum & fuſtibus: a quibus hic, multis vulneribus acceptis, ac debilitato corpore & contrucidato, ſe abjecit exanimatus; neque ullâ aliâ re ab ſe mortem, nisi opinione mortis, depulit: quem quum jacentem & conciſum plurimis vulneribus, extremo ſpiritu exſanguem & confectum viderent; defatigatione magis & errore, quàm miſericordiâ & modo, aliquando cædere deſtiterunt.

80. Et cauſam dicit Sextius de vi? quid

ita? quia vivit. At id non suâ culpâ: plaga una illa extrema defuit; quæ si accessisset, reliquum spiritum exhausisset. Accusa Lentidium: non percussit locum: maledicito Sabinio, homini Reatino, cur tam tempori exclamarit occisum: ipsum verò quid accusas? num defuit gladiis? num repugnavit? num, ut gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit?

XXXVIII. An hæc ipsa vis est, non posse emori? an illa, quòd tribunus plebis templum cruentavit? an, quòd, quum esset ablatus, primúmque resipisset, non se referri jussit? ubi est crimen, quod reprehenditis? Hìc quæro, Judices, si illo die gens ista Clodia, quod facere voluit, effecisset: si P. Sextius, qui pro occiso relictus est, occisus esset: fuistisne ad arma ituri? fuistisne vos ad patrium illum animum, majorumque virtutem excitaturi? fuistisne aliquando rempublicam a funesto latrone repetituri? an etiam tunc quiesceretis, cunctaremini, timeretis, quum rempublicam a facinorosissimis sicariis, & a servis esse oppressam, atque occupatam videretis? Cujus igitur mortem ulcisceremini, si quidem liberi esse, & habere rempublicam cogitaretis; de ejus virtute viri quid vos loqui, quid sentire, quid cogitare, quid judicare oporteat, dubitandum putatis?

82. At verò illi ipsi parricidæ, quorum effrenatus furor alitur impunitate diuturnâ, adeò vim facinoris sui perhorruerant, ut, si paulò longior opinio mortis Sextii fuisſet, Gracchum illum ſuum, transferendi in nos criminis causâ, occidere cogitarint. Sensit ruſticulus non incautus (neque enim homines nequam tacere potuerunt) ſuum ſanguinem quæri ad reſtinguendam invidiam facinoris Clodiani: mulionicam penulam arripuit, cum qua primùm Romam ad comitia venerat: meſſoriâ ſe corbe contexit: quum quærerent alii Numerium, alii Quintium, gemini nominis errore ſervatus eſt. Atque hoc ſcitis omnes, uſque adeo hominem in periculo fuiſſe, quoad ſcitum sit Sextium vivere: quod nisi eſſet patefactum paulò citiùs, quàm vellem; non illi quidem morte mercenarii ſui transferre potuiſſent invidiam in quos putabant, ſed acerbissimi ſceleris infamiam grato quodam ſcelere minuiſſent.

83. Ac, si tunc P. Sextius, Judices, in templo Caſtoris animam, quam vix retinuit, edidiſſet; non dubito, quin, si modò eſſet in republica ſenatus, si majeſtas populi Romani revixiſſet, aliquando ſtatua huic ob rempublicam interfecto in foro ſtatueretur. Nec verò illorum quisquam, quos a majoribus noſtris, morte obitâ, positos in illo loco atque in Ros-

tris collocatos videtis, esset P. Sextio aut acerbitate mortis, aut animo in rempublicam præponendus: qui quum causam civis calamitosi, causam amici, causam bene de republica meriti, causam senatûs, causam Italiæ, causam reipublicæ suscepisset; quumque auspiciis religionique parens obnuntiaret, quod senserat; luce palam a nefariis pestibus in deorum hominumque conspectu esset occisus, sanctissimo in templo, sanctissima in causa, sanctissimo in magistratu. Ejus igitur vitam quisquam spoliandam ornamentis esse dicet, cujus mortem ornandam monumento sempiterno putaretis?

XXXIX. Homines, inquit, emisti, coëgisti, parasti. Quid uti faceret? senatum obsideret? cives indemnatos expelleret? bona diriperet? ædes incenderet? tecta disturbaret? templa deorum immortalium inflammaret? tribunos plebis ferro e Rostris expelleret? provincias, quas vellet, quibus vellet, venderet? reges appellaret? rerum capitalium condemnatos in liberas civitates per legatos nostros reduceret? principem civitatis ferro obsessum teneret? Hæc ut efficere posset, quæ fieri, nisi armis oppressâ republicâ nullo modo poterant, idcirco, credo, manum sibi P. Sextius & copias comparavit.

85. At nondum erat maturum: nondum

res

res ipsa ad ejusmodi præsidia viros bonos compellebat: pulsi nos eramus, non omnino istâ manu solâ, sed tamen non sine ista; vos taciti mœrebatis. Captum erat forum anno superiore, æde Castoris, tamquam arce aliquâ, a fugitivis occupatâ; silebatur: omnia, hominum, quum egestate, tum audaciâ perditorum, clamore, concursu, vi, manu gerebantur; perferebatis: magistratus templis pellebantur: alii omnino aditu ac foro prohibebantur; nemo resistebat: gladiatores ex prætoris comitatu comprehensi, in senatum introducti, confessi, in vincula conjecti a Milone, emissi a Serrano; mentio nulla: forum corporibus civium Romanorum constratum cæde nocturnâ; non modò nulla nova quæstio, sed etiam vetera judicia sublata: tribunum plebis plus viginti vulneribus acceptis jacentem moribundumque vidistis; alterius tribuni plebis, divini hominis (dicam enim quod sentio, & quod mecum sentiunt omnes) divini, insigni quâdam, inauditâ, novâ magnitudine animi, gravitate, fide præditi, domus est oppugnata ferro, facibus, exercitu Clodiano.

XL. Et tu hoc loco laudas Milonem, & jure laudas: quem enim umquam virum tam immortali virtute vidimus? qui, nullo præmio proposito, præter hoc,

quod jam contritum & contemptum. putatur, judicium bonorum, omnia pericula, summos labores, gravissimas contentiones, inimicitiasque suscepit? qui mihi unus ex omnibus civibus videtur re docuisse, non verbis, quid oporteret a præstantissimis viris in republica fieri, & quid necesse esset: oportere hominum audacium, eversorum reipublicæ sceleribus, legibus & judiciis resistere: si leges non valerent, judicia non essent, si respublica vi consensuque audacium, armis oppressa teneretur; præsidio & copiis defendi vitam & libertatem necesse esse. Hoc sentire, prudentiæ est; facere, fortitudinis: sentire verò & facere, perfectæ cumulatæque virtutis.

87. Adiit ad rempublicam tribunus plebis, Milo: de cujus laude plura dicam, non quò aut ipse hæc dici, quàm existimari malit, aut ego hunc laudis fructum præsenti libenter impertiam, præsertim quum verbis consequi non possim: sed quòd existimo, si Milonis causam accusatoris voce collaudatam probaro, vos in hoc crimine parem Sextii causam existimaturos. Adiit igitur T. Annius ad causam reipublicæ, sic ut civem patriæ recuperare vellet ereptum: simplex causa, constans ratio, plena consensionis omnium, plena concordiæ: collegas adjuto-

res habebat : consulis alterius summum studium, alterius animus pene placatus : de prætoribus unus alienus : senatûs incredibilis voluntas : equitum Romanorum animi ad causam excitati, erecta Italia : duo soli erant empti ad impediendum ; qui si homines despecti & contempti, tantam rem sustinere non potuissent, se causam, quam susceperat, nullo labore peracturum videbat : agebat auctoritate, agebat consilio, agebat per summum ordinem, agebat exemplo bonorum & fortium civium : quid republicâ, quid se dignum esset, quis ipse esset, quid sperare, quid majoribus suis reddere deberet, diligentissimè cogitarat.

XLI. Huic gravitati hominis videbat ille gladiator se, si moribus ageret, parem esse non posse : ad ferrum, ad faces, ad quotidianam cædem, incendia, rapinas, se cum exercitu suo contulit : domum oppugnare, itineribus occurrere, vi lacessere & terrere cœpit. Non movit hominem summâ gravitate, summâque constantiâ : sed quamquam dolor animi, innata libertas, prompta excellensque virtus, fortissimum virum hortabantur, vi vim oblatam, præsertim sæpius, ut frangeret & refutaret ; tanta moderatio fuit hominis, tantum consilium, ut contineret dolorem, neque eâdem se re ulcisce-

retur, quâ esset lacessitus; sed illum tot jam funeribus reipublicæ exsultantem ac tripudiantem, legum, si posset, laqueis constringeret.

89. Descendit ad accusandum: quis umquam tam propriè reipublicæ causâ, nullis inimicitiis, nullis præmiis, nullâ hominum postulatione, aut etiam opinione, id umquam esse facturum? fracti erant animi hominis: hoc enim accusante, pristini illius sui judicii turpitudinem desperabat. Ecce tibi consul, prætor, tribunus plebis, nova novi generis edicta proponunt: Ne reus adsit, ne citetur, ne quæratur, ne mentionem omnino cuiquam judicum aut judiciorum facere liceat. Quid ageret vir ad virtutem, dignitatem, gloriam natus, vi sceleratorum hominum corroboratâ, legibus, judiciisque sublatis? cervices tribunus plebis privato, præstantissimus vir profligatissimo homini daret? an causam susceptam affligeret? an se domi contineret? Et vinci turpe putavit, & deterreri: etiam e republica credidit, ut, quoniam sibi in illum legibus uti non liceret, illius vim neque in suo, neque in reipublicæ periculo pertimesceret.

XLII. Quomodo igitur hoc in genere præsidii comparati accusas Sextium, quum idem laudes Milonem? an, qui sua tecta defendit; qui ab aris, focis, ferrum,

flammamque depellit; qui sibi licere vult tutò esse in foro, in templo, in curia, jure præsidium comparat? qui vulneribus, quæ cernit quotidie toto corpore, monetur, ut aliquo præsidio caput, & cervices, & jugulum ac latera tutetur, hunc de vi accusandum putas?

91. Quis enim vestrûm, Judices, ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali, neque civili jure descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per cædem ac vulnera aut eripere, aut retinere potuissent? Qui igitur primi virtute & consilio præstanti exstiterunt, ii perspecto genere humanæ docilitatis atque ingenii, dissipatos unum in locum congregarunt, eosque ex feritate illa ad justitiam atque mansuetudinem transduxerunt. Tum res ad communem utilitatem, quas publicas appellamus, tum conventicula hominum, quæ postea civitates nominatæ sunt, tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento & divino & humano jure, mœnibus sepserunt.

92. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem nihil tam interest, quàm jus atque vis: horum utro uti nolimus, altero est utendum. Vim volumus exstingui? jus valeat necesse est,

id est, judicia, quibus omne jus continetur. Judicia displicent, aut nulla sunt? vis dominetur necesse est. Hæc vident omnes: Milo & vidit, & fecit, ut jus experiretur, vim depelleret: altero uti voluit, ut virtus audaciam vinceret; altero usus necessariò est, ne virtus ab audacia vinceretur. Eademque ratio fuit P. Sextii, si minùs in accusando (neque enim per omnes fuit idem necesse fieri) at certè in necessitate defendendæ salutis suæ, præsidioque contra vim & manum comparando.

XLIII. O dii immortales! quemnam ostenditis exitum nobis? quam spem reipublicæ datis? quotus quisque invenietur tantâ virtute vir, qui optimam quamque causam reipublicæ amplectatur? qui bonis viris deserviat? qui solidam laudem veramque quærat? quum sciat, duo illa reipublicæ pene fata, Gabinium & Pisonem, alterum haurire quotidie ex pacatissimis atque opulentissimis Syriæ gazis innumerabile pondus auri? bellum inferre quiescentibus, ut eorum veteres illibatasque divitias in profundissimum libidinum suarum gurgitem profundat? villam ædificare in oculis omnium tantam, tugurium ut jam videatur esse illa villa, quam ipse tribunus plebis pictam olim in concionibus explicabat, quò fortissimum ac summum ci-

vem in invidiam homo castus ac non cupidus vocaret?

94. Alterum Thracibus ac Dardanis primùm pacem maximâ pecuniâ vendidisse? deinde, ut illi pecuniam conficere possent, vexandam his Macedoniam & spoliandam tradidisse? eumdemque bona creditorum, civium Romanorum, cum debitoribus Græcis divisisse? cogere pecunias maximas a Dyrrhachinis, spoliare Thessalos, certam Achæis in annos singulos pecuniam imperavisse: neque tamen ullo in publico aut religioso loco, signum, aut tabulam, aut ornamentum reliquisse? Hos sic illudere, quibus omne supplicium atque omnis jure optimo pœna debetur? reos esse hos duos, quos videtis? Omitto jam Numerium, Serranum, Ælium, quisquilias seditionis Clodianæ: sed tamen hi quoque etiam nunc volitant, ut videtis; nec, dum vos de vobis aliquid timebitis, illi umquam de se pertimescent.

XLIV. Nam quid ego de ædile ipso loquar, qui etiam diem dixit, & accusavit de vi Milonem? neque hic tamen ullâ umquam injuriâ adducetur, ut eum tali virtute tantâque firmitate animi se in rempublicam fuisse pœniteat: sed, qui hæc vident, adolescentes, quonam suas mentes conferent? ille, qui monumenta publica, qui ædes sacras, qui domos inimi-

corum suorum oppugnavit, excidit, incendit, qui stipatus semper sicariis, septus armatis, munitus indicibus fuit, quorum hodie copia redundat, qui & peregrinam manum facinorosorum concitavit, & servos ad cædem idoneos emit, & in tribunatu carcerem totum in forum effudit, volitat ædilis; accusat eum, qui aliqua ex parte ejus furorem exsultantem repressit: hic, qui se est tutatus sic, ut in privata re deos penates suos, in republica jura tribunatûs auspiciaque defenderet, accusare eum moderatè, a quo ipse nefariè accusatur, per senatûs auctoritatem non est situs.

96. Nimirum hoc illud est, quod de me potissimùm tu in accusatione quæsisti, quæ esset nostra natio optimatium: sic enim dixisti. Rem quæris præclaram juventuti ad discendum, nec mihi difficilem ad perdocendum: de qua pauca, Judices, dicam; &, ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui audient, nec ab officio nostro, nec ab ipsa causa P. Sextii abhorrebit oratio mea.

XLV. Duo genera semper in hac civitate fuerunt eorum, qui versari in republica, atque in ea se excellentiùs gerere studuerunt; quibus ex generibus alteri se populares, alteri optimates & haberi & esse voluerunt. Qui ea, quæ faciebant,

quæque dicebant, multitudini jucunda esse volebant, populares: qui autem ita se gerebant, ut sua consilia optimo cuique probarent, optimates habebantur. Quis ergo iste optimus quisque? de numero si quæris, innumerabiles: neque enim aliter stare possemus. Sunt principes consilii publici: sunt, qui eorum sectam sequuntur: sunt maximorum ordinum homines, quibus patet curia: sunt municipales, rusticique Romani: sunt negotia gerentes: sunt etiam libertini optimates. Numerus, ut dixi, hujus generis latè & variè diffusus est: sed genus universum (ut tollatur error) brevi circumscribi & definiri potest. Omnes optimates sunt, qui neque nocentes sunt, nec naturâ improbi, nec furiosi, nec malis domesticis impediti. Esto igitur, ut hi sint optimates (quam tu nationem appellasti) quiqui integri sunt, & sani, & bene de rebus domesticis constituti, horum qui voluntati, commodis, opinioni in gubernanda republica serviunt, defensores optimatium, ipsique optimates gravissimi & clarissimi cives numerantur, & principes civitatis.

98. Quid est igitur propositum his reipublicæ gubernatoribus, quod intueri, & quò cursum suum dirigere debeant? id quod est præstantissimum, maximéque optabile omnibus sanis, & bonis, & bea-

tis, cum dignitate otium. Hoc qui volunt, omnes optimates: qui efficiunt, summi viri & conservatores civitatis putantur: neque enim rerum gerendarum dignitate homines efferri ita convenit, ut otio non prospiciant; neque ullum amplexari otium, quod abhorreat a dignitate.

XLVI. Hujus autem otiosæ dignitatis hæc fundamenta sunt, hæc membra, quæ tuenda principibus, & vel capitis periculo defendenda sunt, religiones, auspicia; potestates magistratuum, senatûs auctoritas, leges, mos majorum, judicia, jurisdictio, fides, provinciæ, socii, imperii laus, res militaris, ærarium. Harum rerum tot, atque tantarum esse defensorem & patronum, magni animi est, magni ingenii, magnæque constantiæ. Etenim in tanto civium numero magna multitudo est eorum, qui aut propter metum pœnæ, peccatorum suorum conscii, novos motus conversionesque reipublicæ quærant; aut qui, propter insitum quemdam animi furorem, discordiis civium ac seditione pascantur; aut qui, propter implicationem rei familiaris, communi incendio malint, quàm suo deflagrare: qui quum auctores sunt & duces suorum studiorum vitiorumque nacti, in republica fluctus excitantur; ut vigilandum sit iis, qui sibi gubernacula patriæ depoposcerunt, enitendumque om-

ni scientiâ ac diligentiâ, ut conservatis his, quæ ego paulò antè fundamenta ac membra esse dixi, tenere cursum possint, & capere otii illum portum, & dignitatis. Hanc ego viam, Judices, si aut asperam, aut arduam, aut plenam esse periculorum, aut insidiarum negem, mentiar; præsertim quum id non modò intellexerim semper, sed etiam præter ceteros senserim.

XLVII. Majoribus præsidiis & copiis oppugnatur respublica, quàm defenditur, propterea quòd audaces homines & perditi nutu impelluntur; & ipsi etiam sponte suâ contra rempublicam incitantur: boni nescio quomodo tardiores sunt, & principiis rerum neglectis, ad extremum ipsâ denique necessitate excitantur: ita ut nonnumquam cunctatione ac tarditate, dum otium volunt etiam sine dignitate retinere, ipsi utrumque amittant.

101. Propugnatores autem reipublicæ qui esse voluerunt, si leviores sunt, desciscunt; si timidiores, desunt: permanent illi soli, atque omnia reipublicæ causâ perferunt, qui sunt tales, qualis pater tuus, M. Scaure, fuit, qui a C. Graccho usque ad Q. Varium seditiosis omnibus restitit; quem nulla umquam vis, nullæ minæ, nulla invidia labefecit: aut qualis Q. Metellus, patruus matris tuæ; qui, quum flo-

L vj

rentem hominem in populari ratione L. Saturninum censor notasset, quumque insitivum Gracchum contra vim multitudinis incitatæ censu prohibuisset, quumque in eam legem, quam non jure rogatam judicarat, jurare unus noluisset, de civitate maluit, quàm de sententia dimoveri: aut, ut vetera exempla, quorum est copia digna hujus imperii gloriâ, relinquam; neve eorum aliquem, qui vivunt, nominem; qualis nuper Q. Catulus fuit: quem neque periculi tempestas, neque honoris aura potuit umquam de suo cursu, aut spe, aut metu dimovere.

XLVIII. Hæc imitamini, per deos immortales! qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quæritis: hæc ampla sunt, hæc divina, hæc immortalia: hæc famâ celebrantur, monumentis annalium mandantur, posteritati propagantur. Est labor, non nego: pericula magna, fateor. *Multæ insidiæ sunt bonis:* verissimè dictum est. *Sed, te id, quod multi invideant, multique expetant, Inscitia sit,* inquit, *postulare, si tu laborem summa cum cura efferas, nullum.* Idem alio loco dixit, quod exciperent improbi cives, *Oderint, dum metuant.*

103. Præclara enim illa præcepta dederat juventuti: sed tamen hæc via, hæc ratio reipublicæ capessendæ, olim erat magis pertimescenda, quum multis in re-

bus multitudinis studium ad populi commodum ab utilitate reipublicæ discrepabat. Tabellaria lex ab L. Cassio ferebatur: populus libertatem agi putabat suam: dissentiebant principes, & in salute optimatium temeritatem multitudinis & tabellæ licentiam pertimescebant. Agrariam Tib. Gracchus legem ferebat: grata erat populo: fortunæ constitui tenuiorum videbantur: nitebantur contrà optimates; quòd eâ discordiam excitari videbant; &, quum locupletes possessionibus diuturnis moverentur, spoliari rempublicam propugnatoribus arbitrabantur. Frumentariam legem C. Gracchus ferebat: jucunda res plebi Romanæ: victus enim suppeditabatur largè sine labore: repugnabant boni, quòd & ab industria plebem ad desidiam avocari putabant, & ærarium exhauriri videbatur.

XLIX. Multa etiam, nostrâ memoriâ, quæ consultò prætereo, fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas a consilio principum dissideret. Nunc jam nihil est, quòd populus a delectis, principibusque dissentiat; nec flagitat rem ullam, neque novarum rerum est cupidus, & otio suo, & dignitate optimi cujusque, & universæ reipublicæ gloriâ delectatur. Itaque homines seditiosi ac turbulenti, quia nullâ jam largitione populum Roma-

num concitare possunt, quòd plebs perfuncta gravissimis seditionibus ac discordiis, otium malle videatur, conductas habent conciones; neque id agunt, ut ea dicant, aut ferant, quæ illi velint audire, qui in concione sunt; sed pretio ac mercede perficiunt, ut, quidquid dicant, id illi velle audire videantur.

105. Num vos existimatis, Gracchos, aut Saturninum, aut quemquam illorum veterum, qui populares habebantur, ullum umquam in concione habuisse conductum? nemo habuit: ipsa enim largitio, & spes commodi propositi, sine mercede ulla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis, qui populares erant, offendebant illi quidem apud graves & honestos homines; sed populi judiciis, atque omni significatione florebant: his in theatro plaudebatur: hi suffragiis, quod contenderant, consequebantur: horum homines nomen, orationem, vultum, incessum amabant. Qui autem adversabantur ei generi, graves & magni homines habebantur; sed valebant in senatu multùm, apud bonos viros plurimùm: multitudini jucundi non erant; suffragiis offendebatur sæpe eorum voluntas: plausum verò etiam si quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccasset, pertimescebat. Attamen, si qua res erat major, idem

ille populus horum auctoritate maximè commovebatur.

L. Nunc, nisi me fallit, in eo statu civitas est, ut, si operas conductorum removeris, omnes idem de republica sensuri esse videantur. Etenim tribus locis significari maximè populi Romani judicium ac voluntas potest, concione, comitiis, ludorum, gladiatorumque consessu. Quæ concio fuit per hos annos, quæ quidem esset non conducta, sed vera, in qua populi Romani consensus perspici posset? Habitæ sunt multæ de me a gladiatore sceleratissimo, ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum fœdum vultum adspicere, nemo furialem vocem bonus audire poterat. Erant, erant illæ conciones perditorum hominum necessariò turbulentæ.

107. Habuit de eodem me P. Lentulus consul concionem: concursus est populi Romani factus: omnes ordines, tota in illa concione Italia constitit: egit causam summa cum gravitate copiaque dicendi, tanto silentio, tantâ approbatione omnium, nihil ut umquam videretur tam populare ad populi Romani aures accidisse. Productus est ab eo Cn. Pompeius, qui se non solùm auctorem meæ salutis, sed etiam supplicem populo Romano exhibuit: hujus oratio & pergravis, & grata con-

tioni fuit : sic contendo, numquam neque sententiam ejus auctoritate, neque eloquentiam jucunditate fuisse majorem.

108. Quo silentio sunt auditi de me ceteri principes civitatis? quos idcirco non appello hoc loco, ne mea oratio, si minùs de aliquo dixero, ingrata; si satis de omnibus, infinita esse videatur. Cedo nunc ejusdem illius inimici mei de me eodem ad verum populum in campo Martio concionem. Quis non modò approbavit, sed non indignissimum facinus putavit, illum non dicam loqui, sed vivere ac spirare? quis fuit, qui non ejus voce maculari rempublicam; seque, si eum audiret, scelere adstringi arbitraretur?

LI. Venio ad comitia, sive magistratuum placet, sive legum. Leges videmus sæpe ferri multas : omitto eas, quæ feruntur ita, vix ut quini, & hi ex alia tribu, qui suffragium ferant, reperiantur. De me, quem tyrannum atque ereptorem libertatis esse dicebat, in illa ruina reipublicæ dicit se legem tulisse. Quis est, qui se, quum contra me ferebatur, inisse suffragium confiteatur? quum autem de me eodem ex senatusconsulto, comitiis centuriatis, ferebatur, quis est, qui non profiteatur se affuisse, & suffragium de salute mea tulisse? Utra igitur causa popularis debet videri : in qua omnes honestates ci-

vitatis, omnes ætates, omnes ordines unà consentiunt? an in qua furiæ concitatæ tamquam ad funus reipublicæ convolant?

110. An, sicubi aderit Gellius, homo & fratre indignus, viro clarissimo, atque optimo consule, & ordine equestri, cujus ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit, id erit populare? est enim homo iste populo Romano deditus. Nihil vidi magis: qui, quum ejus adolescentia in amplissimis honoribus summi viri, L. Philippi, vitrici, florere potuisset, usque eò non fuit popularis, ut bona solus comesset: deinde ex impuro adolescente & petulante, posteaquam rem paternam ab idiotarum divitiis ad philosophorum regulam perduxit, Græculum se atque otiosum putari voluit: studio litterarum se subitò dedidit. Nihil sanè Attæ juvabant: anagnostæ, libelli etiam pro vino sæpe oppignerabantur: manebat insaturabile abdomen, copiæ deficiebant: itaque semper versabatur in spe rerum novarum: otio & tranquillitate reipublicæ consenescebat.

LII. Ecquæ seditio umquam fuit, in qua non ille princeps? ecqui seditiosus, cui ille non familiaris? ecquæ turbulenta concio, cujus ille non concitator? cui bene dixit umquam bono? bene dixit? immo, quem fortem & bonum civem non petulantissimè est insectatus? qui, ut credo, non li-

bidinis causâ, ſed ut plebicola videretur, libertinam duxit uxorem. Is de me ſuffragium tulit, is affuit, is interfuit epulis & gratulationibus parricidarum; in quo tamen eſt me ultus, quum illo ore inimicos eſt meos ſuaviatus: qui, quasi meâ culpâ bona perdiderit, ita ob eam ipſam cauſam eſt mihi inimicus, quia nihil habet. Utrùm ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comediſti? quid? tu meo periculo, gurges ac vorago patrimonii, helluabare; ut, si ego conſul rempublicam contra te & gregales tuos defendiſſem, in civitate eſſe me nolles? te nemo tuorum videre vult: omnes aditum, ſermonem, congreſſum tuum fugiunt: te ſororis filius Poſtumus, adoleſcens gravis, ſenili judicio, notavit, quum in magno numero tutorem liberis non inſtituit. Sed elatus odio, & meo, & reipublicæ nomine, quorum ille utri sit inimicior neſcio, plura dixi, quàm dicendum fuit, in furiosissimum atque egentissimum ganeonem.

112. Illuc revertor: contra me quum sit actum, captâ urbe atque oppreſſâ, Gellium, Firmidium, Titium, ejuſdem modi furias, illis mercenariis gregibus duces & auctores fuiſſe, quum ipſe lator nihil ab horum turpitudine, audaciâ, ſordibus abhorreret: at, quum de dignitate mea ferebatur, nemo sibi nec valetudinis

excusationem, nec senectutis, satis justam putavit: nemo fuit, qui se non rempublicam mecum simul revocare in suas sedes arbitraretur.

LIII. Videamus nunc comitia magistratuum. Fuit collegium nuper tribunitium, in quo tres minimè, vehementer duo populares existimabantur: ex his, qui populares non habebantur, quibus in illo genere conductarum concionum consistendi potestas non erat, duos a populo Romano prætores video esse factos: &, quantum sermonibus vulgi & suffragiis intelligere potui, præ se populus Romanus ferebat, sibi illum in tribunatu Cn. Domitii animum constantem & egregium, & Q. Ancharii fidem ac fortitudinem, etiam si nihil agere potuissent, tamen voluntate ipsâ gratum fuisse. Jam de C. Fannio quæ sit existimatio, videmus: quod judicium populi Romani in honoribus ejus futurum sit, nemini dubium esse debet.

114. Quid? populares illi duo quid egerunt? alter, qui tamen se continuerat, tulerat nihil; senserat tantùm de republica aliud, atque homines exspectabant, vir & bonus, & innocens, & bonis viris semper probatus; quòd parum videlicet intellexit in tribunatu, quid vero populo probaretur, & quòd illum esse populum Romanum, qui in concione erat, arbitra-

batur, non tenuit eum locum, in quem; nisi popularis esse voluisset, facillimè pervenisset: alter, qui ita se in populari ratione jactarat, ut auspicia, legem Æliam, senatûs auctoritatem, consulem, collegas, bonorum judicium, nihil putaret, ædilitatem petivit cum bonis viris & hominibus primis, sed non præstantissimis opibus & gratiâ; tribum suam non tulit; Palatinam denique, per quam omnes illæ pestes vexare populum Romanum dicebantur, perdidit: nec quidquam illis comitiis, quod boni viri vellent, nisi repulsam tulit. Videtis igitur, populum ipsum, ut ita dicam, jam non esse popularem, qui ita vehementer eos, qui populares habentur, respuat; eos autem, qui ei generi adversantur, honore dignissimos judicet.

LIV. Veniamus ad ludos: facit enim, Judices, vester iste in me animorum oculorumque conjectus, ut mihi jam licere putem remissiore uti genere dicendi. Comitiorum & concionum significationes interdum veræ sunt, nonnumquam vitiatæ atque corruptæ: theatrales gladiatoriique consessus dicuntur omnino solere, levitate nonnullorum, emptos plausus, & exiles, & raros excitare: attamen facile est, quum id fit, quemadmodum, & a quibus fiat, & quid integra multitudo faciat, videre.

Quid ego nunc dicam, quibus viris, aut cui generi civium maximè applaudatur? neminem veſtrûm fallit : sit hoc ſanè leve; quod non ita eſt, quoniam optimo cuique impertitur : ſed, si eſt leve, homini gravi leve eſt; ei verò, qui pendet a rebus levissimis, qui rumore, & (ut ipsi loquuntur) favore populi tenetur, & ducitur, plauſum, immortalitatem, sibilum, mortem videri neceſſe eſt.

116. Ex te igitur, Scaure, potissimùm quæro, qui ludos apparatissimos magnificentissimoſque feciſti, ecquis iſtorum popularium tuos ludos adſpexerit : ecquis ſe theatro, populoque Romano commiſerit. Ipſe ille maximè ludius, non ſolum ſpectator, ſed actor, & acroama, qui omnia ſororis embolia novit; qui in cœtum mulierum pro pſaltria adducitur; nec tuos ludos adſpexit in illo ardenti tribunatu ſuo, nec ullos alios, nisi eos, a quibus vix vivus effugit. Semel, inquam, ſe ludis homo popularis commisit omnino, quum in templo Honoris-Virtutis honos habitus eſſet virtuti, Caiique Marii, conſervatoris hujus imperii, monumentum, municipi ejus, & reipublicæ defenſori, ſedem ad ſalutem præbuiſſet.

LV. Quo quidem tempore, quid populus Romanus ſentire ſe oſtenderit, utroque in genere declaratum eſt : primò,

quum, audito senatusconsulto, ore ipsi, atque absenti senatui plausus est ab universis datus: deinde, quum senatoribus singulis spectatum e senatu redeuntibus. Quum verò ipse, qui ludos faciebat, consul assedit; stantes, &, manibus passis, gratias agentes, & lacrymantes gaudio, suam erga me benevolentiam ac misericordiam declararunt. At, quum ille furibundus, incitatâ illâ suâ vecordi mente, venisset, vix se populus Romanus tenuit: vix homines odium suum a corpore ejus impuro atque infando represserunt: voces quidem, & palmarum intentus, & maledictorum clamorem omnes profuderunt.

118. Sed quid ego populi Romani animum virtutemque commemoro, libertatem jam ex diuturna servitute respicientis, in eo homine, cui tum petenti jam ædilitatem ne histriones quidem coràm sedenti pepercerunt? Nam quum ageretur Togata, Simulans, ut opinor, caterva tota, clarissimâ concentione in ore impuri hominis imminens concionata est. *Huic vitæ tuæ...* &, *Post principia, atque exitus vitiosæ vitæ!* sedebat exanimatus; & is, qui antea cantorum convicio conciones celebrare suas solebat, cantorum ipsorum vocibus ejiciebatur. Et, quoniam facta mentio est ludorum, ne illud quidem prætermittam, in magna varietate sententiarum

numquam ullum fuisse locum, in quo aliquid a poeta dictum cadere in tempus nostrum videretur, quod aut populum universum fugeret, aut non exprimeret ipse actor. Et, quæso, hoc loco, Judices, ne quâ me levitate ductum ad insolitum genus dicendi labi putetis, si de poëtis, de histrionibus, de ludis in judicio loquar.

LVI. Non sum tam ignarus, Judices, caussarum, non tam insolens in dicendo, ut omni ex genere orationem aucuper, & omnes undique flosculos carpam, atque delibem: scio, quid gravitas vestra, quid hæc advocatio, quid ille conventus, quid dignitas P. Sextii, quid periculi magnitudo, quid ætas, quid honos meus postulet. Sed mihi sumpsi hoc loco doctrinam quamdam juventuti, qui essent optimates: in ea explicanda demonstrandum est, non esse populares omnes eos, qui putentur. Id facillimè consequar, si universi populi judicium verum & incorruptum, & si intimos sensus civitatis expressero.

120. Quid fuit illud, quòd, recenti nuntio de illo senatusconsulto, quod factum est in templo Virtutis, ad ludos scenamque perlato, consessu maximo, summus artifex, & mehercule semper partium in republica, tamquam in scena, optimatium, flens, & recenti lætitiâ, & misto dolore ac desiderio mei, egit aper-

tè multò gravioribus verbis meam caussam, quàm egomet de me agere potuissem? summi enim poëtæ ingenium non solùm arte suâ, sed etiam dolore exprimebat. *Quid enim? qui rempublicam certo animo adjuverit, statuerit, steterit cum Achivis.* Vobiscum me stetisse dicebat, vestros ordines demonstrabat : revocabatur ab universis. *Re dubiâ, nec dubitarit vitam offerre, nec capiti pepercerit.* Hæc quantis ab illo clamoribus agebantur? quum jam, omisso gestu, verbis poëtæ, & studio actoris, & exspectationi nostræ plauderetur? *Summum amicum, summo in bello....* (nam illud ipse actor adjungebat amico animo; & fortassis homines propter aliquod desiderium approbabant) *summo ingenio præditum.*

LVII. Tum illa, quanto cum gemitu populi Romani ab eodem paulò pòst in eadem fabula sunt acta? *O pater....* Me, me ille absentem, ut patrem deplorandum putarat, quem Q. Catulus, quem multi alii sæpe in senatu patrem patriæ nominarant. Quanto cum fletu de illis nostris incendiis ac ruinis, quum patrem pulsum, patriam afflictam deploraret, domum incensam eversamque? sic egit, ut demonstratâ pristinâ fortunâ, quum se convertisset, *Hæc omnia vidi inflammari....* fletum

fletum etiam inimicis atque invidis excitaret.

122. Proh dii immortales! quid? illa quemadmodum dixit idem? quæ mihi quidem ita & acta & scripta videntur esse, ut vel a Catulo, si revixisset, præclarè posse dici viderentur: is enim liberè reprehendere, & accusare populi nonnumquam temeritatem solebat, aut errorem senatûs: *O ingratifici Argivi, inanes Graii, immemores beneficii!* Non erat illud quidem verum: non enim ingrati, sed miseri, quibus reddere salutem, a quo acceperant, non liceret: nec unus in quemquam umquam gratior, quàm in me universi: sed tamen illud scripsit disertissimus poëta pro me; egit fortissimus actor, non solùm optimus, de me, quum omnes ordines demonstraret; senatum, equites Romanos, universum populum Romanum accusaret: *Exsulare sinitis, sistis pelli, pulsum patimini.* Quæ tum significatio fuerit omnium, quæ declaratio voluntatis ab universo populo Romano in causa hominis non popularis, equidem audiebamus: existimare faciliùs possunt, qui affuerunt.

LVIII. Et, quoniam me huc provexit oratio, histrio casum meum toties collacrymavit, quum ita dolenter ageret causam meam, ut vox ejus illa præclara

lacrymis impediretur. Neque poëtæ, quorum ego ſemper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt; eaque populus Romanus non ſolùm plauſu, ſed etiam gemitu ſuo comprobavit. Utrùm igitur hæc Æſopum potiùs pro me, aut Accium dicere oportuit, si populus Romanus liber eſſet, an principes civitatis? Nominatim ſum appellatus in Bruto, *Tullius, qui libertatem civibus ſtabiliverat.* Millies revocatum eſt. Parumne videbatur populum Romanum judicare, id a me & a ſenatu eſſe conſtitutum, quod perditi cives ſublatum per nos criminabantur?

124. Maximum verò populi Romani judicium univerſo conſeſſu gladiatorio declaratum eſt: erat enim munus Scipionis, dignum & eo ipſo, & illo Q. Metello, cui dabatur. Id autem ſpectaculi genus erat, quod omni frequentiâ atque omni genere hominum celebratur: quo multitudo maximè delectatur. In hunc conſeſſum P. Sextius tribunus plebis, quum ageret nihil aliud in eo magiſtratu, nisi meam cauſam, venit, & ſe populo dedit, non plauſûs cupiditate, ſed ut ipsi inimici noſtri voluntatem universi populi viderent: venit (ut ſcitis) ad columnam Meniam: tantus eſt ex omnibus ſpectaculis uſque a Capitolio, tantus ex fori cancellis plauſus excitatus, ut numquam major conſenſio,

aut apertior populi Romani universi fuisse ulla in caufa diceretur. Ubi erant tum illi concionum moderatores, legum domini, civium expulfores? aliufne eft aliquis improbis civibus peculiaris populus, cui nos offensi, invisique fuerimus?

LIX. Equidem exiftimo, nullum tempus esse frequentioris populi, quàm illud gladiatorium; neque concionis ullius, neque verò ullorum comitiorum. Hæc igitur innumerabilis hominum multitudo, hæc populi Romani tanta significatio, sine ulla varietate universi, quum illis ipsis diebus de me actum iri putaretur, quid declaravit, nisi optimorum civium falutem & dignitatem populo Romano caram esse universo?

126. At verò & ille tribunus plebis, qui de me, non patris, avi, proavi, majorum denique fuorum omnium, fed Græculorum inftituto, concionem interrogare folebat, Velletne me redire; &, quum erat reclamatum femivivis mercenariorum vocibus, populum Romanum negare dicebat: is, quum quotidie gladiatores fpectaret, numquam eft confpectus, quum veniret: emergebat fubitò, quum fub tabulas fubrepferat, ut, *Mater te appello....* dicturus videretur. Itaque illa via latebrofa, quâ fpectatum ille veniebat, Appia Jam vocabatur: qui tamen, quoquo tem-

pore conſpectus erat, non modò gladiatores, ſed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis extimeſcebant.

127. Videtisne igitur, quantum inter populum Romanum, & concionem interſit? dominos concionum omni odio populi notari? quibus autem conſiſtere in operarum concionibus non liceat, eos omni populi Romani significatione decorari? Tu mihi etiam M. Atilium Regulum commemoras; qui redire ipſe Carthaginem ſuâ voluntate ad ſupplicium, quàm sine iis captivis, a quibus ad ſenatum miſſus erat, Romæ manere maluerit? & mihi negas optandum reditum fuiſſe per familias comparatas, & homines armatos.

LX. Vim ſcilicet ego desideravi, qui, dum vis fuit, nihil egi, & quem, si vis non fuiſſet, nulla res labefactare potuiſſet. Hunc ego reditum repudiarem, qui ita florens fuit, ut verear, ne quis me ſtudio gloriæ putet idcirco exiſſe, ut ita redirem? Quem enim umquam ſenatus civem, nisi me, nationibus exteris commendavit? cujus umquam propter ſalutem, nisi meam, ſenatus publicè ſociis populi Romani gratias egit? de me uno patres conſcripti decreverunt, ut, qui provincias cum imperio obtinerent, qui quæſtores legatique eſſent, ſalutem & vitam meam cuſtodirent. In una mea cauſa

post Romam conditam factum est, ut litteris consularibus ex senatusconsulto, cuncta ex Italia, omnes, qui rempublicam salvam vellent, convocarentur. Quod numquam senatus in universæ reipublicæ periculo decrevit, id in unius mea salute conservanda decernendum putavit. Quem curia magis requisivit? quem forum luxit? quem æquè ipsa tribunalia desideraverunt? Omnia discessu meo deserta, horrida, muta, plena luctûs, & mœroris fuerunt. Quis est Italiæ locus, in quo non fixum sit in publicis monumentis studium salutis meæ, testimonium dignitatis?

LXI. Nam quid ego illa de me divina senatusconsulta commemorem? vel quod in templo Jovis optimi maximi factum est, quum vir is, qui tripartitas orbis terrarum oras atque regiones tribus triumphis adjunctas huic imperio notavit, de scripto sententiâ dictâ, mihi uni testimonium patriæ conservatæ dedit? cujus sententiam ita frequentissimus senatus secutus est, ut unus dissentiret hostis; idque ipsum tabulis publicis mandaretur, ad memoriam posteri temporis sempiternam: vel quod est postridie decretum in curia, populi ipsius Romani, & eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu, ne quis de cœlo servaret; ne quis moram ullam afferret: si quis aliter fecisset, eum

planè everſorem reipublicæ fore, idque ſenatum gravissimè laturum; & ut ſtatim de ejus facto referretur. Quâ gravitate ſuâ, quum frequens ſenatus nonnullorum ſcelus audaciamque tardaſſet; tamen illud addidit, si diebus quinque, quibus agi de me potuiſſet, non eſſet actum, redirem in patriam, dignitate omni recuperatâ.

LXII. Decrevit eodem tempore ſenatus, ut iis, qui ex tota Italia, ſalutis meæ causâ convenerant, agerentur gratiæ; atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur. Hæc erat ſtudiorum in mea ſalute contentio; ut ii, qui a ſenatu de me rogabantur, iidem ſenatui pro me ſupplicarent. Atque ita in his rebus unus eſt ſolus inventus, qui ab hac tam impenſa voluntate bonorum palam diſſideret, ut etiam Q. Metellus conſul, qui mihi vel maximè ex magnis contentionibus reipublicæ fuiſſet inimicus, de mea ſalute retulerit. Qui excitatus quum ſummâ auctoritate P. Servilii, tum incredibili quadam gravitate dicendi, quum ille omnes propè ab inferis evocaſſet Metellos, & ad illius generis, quod ſibi cum eo commune eſſet, dignitatem, propinqui ſui mentem a Clodianis latrociniis reflexiſſet: quumque eum ad domeſtici exempli memoriam, & ad Numidici illius Metelli caſum vel glorioſum, vel gravem conver-

tisset, collacrymavit, ut vir egregius ac verè Metellus, totumque se P. Servilio dicenti etiam tum tradidit; nec illam divinam gravitatem, plenam antiquitatis, diutius homo ejusdem sanguinis potuit sustinere, & mecum absens beneficio suo rediit in gratiam. Quod certè, si est aliquis sensus in morte præclarorum virorum, quum omnibus Metellis, tum verò uni viro fortissimo, & præstantissimo civi gratissimum, fratri suo, fecit, socio laborum, periculorum, consiliorum meorum.

LXIII. Reditus verò meus qui fuerit, quis ignorat? quemamodum mihi advenienti, tamquam totius Italiæ, atque ipsius patriæ dexteram porrexerint Brundisini; quum ipsis nonis Sextilibus idem dies adventûs mei fuisset, qui & natalis idem carissimæ filiæ, quam ex gravissimo tum primùm desiderio luctuque conspexi; idem etiam ipsius coloniæ Brundisinæ, idemque Salutis: quumque me domus eadem optimorum & doctissimorum virorum, Lenii Flacci, & patris, & fratris ejus, lætissima accepisset, quæ proximo anno mœrens receperat, & suo præsidio periculoque defenderat: quumque itinere toto urbes Italiæ festos dies agere adventûs mei videbantur; viæ multitudine legatorum undique missorum celebrabantur; ad urbem accessus incredibili hominum mul-

titudine, & gratulatione florebat; iter a porta, in Capitolium adſcenſus, domum reditus erat ejuſmodi, ut ſumma in lætitia illud dolerem, civitatem tam gratam, tam miſeram atque oppreſſam fuiſſe.

132. Habes igitur, quod ex me quæſiſti, qui eſſent optimates: non eſt natio, ut dixiſti; quod ego verbum agnovi: eſt enim illius, a quo uno maximè P. Sextius ſe oppugnari videt, hominis ejus, qui hanc nationem deleri & concidi cupivit: qui C. Cæſarem, mitem hominem, & a cæde abhorrentem ſæpe increpuit, ſæpe accuſavit, quum affirmaret, illum numquam, dum hæc natio viveret, sine cura futurum: nihil profecit de universis: de me agere non deſtitit: me oppugnavit primùm per indicem Vectium, quem in concione de me, & de clarissimis viris interrogavit: in quo tamen eos cives conjunxit eodem periculo & crimine, ut a me inierit gratiam, quòd me cum amplissimis & fortissimis viris congregavit.

LXIV. Sed poſtea mihi, nullo meo merito, nisi quòd bonis placere cupiebam, omnes eſt insidias ſceleratissimè machinatus. Ille ad eos, a quibus audiebatur, quotidie aliquid defecti * afferebat: ille hominem mihi amicissimum, Cn. Pompeium, monebat, ut meam domum metueret, atque a me ipſo caveret; ille ſe

sic cum inimico meo copularat, ut illum meæ proſcriptionis, quam adjuvabat Sex. Clodius, homo iis dignissimus, quibuscum vivit, tabulam eſſe, ſe ſcriptorem diceret: ille unus ordinis noſtri diſceſſu meo, luctu veſtro palam exſultavit: de quo ego, quum quotidie rueret, verbum feci, Judices, numquam: neque putavi, quum omnibus machinis ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnarer, de uno ſagittario me queri convenire.

134. Acta mea sibi ait diſplicere: quis neſcit? qui legem eam contemnat, quæ dilucidè vetat, gladiatores biennio, quo quis petierit, aut petiturus sit, dare? In quo ejus temeritatem ſatis mirari, Judices, non queo: facit apertiſſimè contra legem: facit is, qui neque elabi ex judicio jucunditate ſuâ, neque emitti gratiâ poteſt; neque opibus & potentiâ leges ac judicia perfringere. Quæ res hominem impellit, ut sit tam intemperans? iſtâ nimiâ gloriæ cupiditate familiam gladiatoriam, credo, nactus eſt, ſpecioſam, nobilem, glorioſam: norat ſtudia populi: videbat clamores & concurſus futuros. Hac exſpectatione elatus homo, flagrans cupiditate gloriæ, tenere ſe non potuit, quin hos gladiatores induceret, quorum eſſet ipſe pulcherrimus. Si ob eam cauſam peccaret, pro recenti populi Romani in ſe

M v

benefico, populari ſtudio elatus; tamen ignoſceret nemo: quum verò ne de venalibus quidem homines electos, ſed ex ergaſtulis emptos, nominibus gladiatoriis ornarit, & ſortitò alios Samnites, alios Provocatores fecerit; tanta licentia, tanta legum contemptio, nonne quem habitura sit exitum, pertimeſcit?

135. Sed habet defensiones duas: primùm, Do, inquit, beſtiarios: lex eſt ſcripta de gladiatoribus. Feſtivè. Accipite aliquid etiam acutius. Dicit ſe non gladiatores, ſed unum gladiatorem dare, & totam ædilitatem in munus hoc tranſtuliſſe. Præclara ædilitas: unus leo: ducenti beſtiarii. Verùm utatur hàc defensione: cupio eum ſuæ cauſæ confidere. Solet enim tribunos plebis appellare, & vi judicium diſturbare, quum diffidit: quem non tam admiror, quòd meam legem contemnat, hominis inimici, quàm quòd ſe ſtatuit omnino conſularem legem nullam putare. Cæciliam-Didiam, Liciniam-Juniam contempsit. Etiamne ejus, quem ſuâ lege & ſuo beneficio ornatum, munitum, armatum ſolet gloriari, C. Cæſaris legem de pecuniis repetundis non putat eſſe legem? Et aiunt alios eſſe, qui acta Cæſaris reſcindant, quum hæc optima lex, & ab illo ſocero ejus, & ab hoc aſſecla negligatur?

LXV. Et cohortari auſus eſt accuſator

in hac causa vos, Judices, ut aliquando essetis severi, aliquando medicinam adhiberetis reipublicæ. Non est ea medicina, quum sanæ parti corporis scalpellum adhibetur, atque integræ: carnificina est ista, & crudelitas: hi medentur reipublicæ, qui exsecant pestem aliquam, tamquam strumam civitatis. Sed, ut extremum habeat aliquid oratio mea, & ut ego antè dicendi finem faciam, quam vos me tam attentè audiendi; concludam illud de optimatibus, eorumque principibus, ac reipublicæ defensoribus: vosque, adolescentes, &, qui nobiles estis, ad majorum vestrûm imitationem excitabo; & qui ingenio & virtute nobilitatem potestis consequi, ad eam rationem, in qua multi homines novi & honore & gloriâ floruerunt, cohortabor.

137. Hæc est una via, mihi credite, & laudis, & dignitatis, & honoris; a bonis viris, sapientibus & bene naturâ constitutis, laudari & diligi: nosse descriptionem civitatis, a majoribus nostris sapientissimè constitutam; qui, quum regum potestatem non tulissent, ita magistratus annuos creaverunt, ut consilium senatûs reipublicæ proponerent sempiternum: deligerentur autem in id consilium ab universo populo, aditusque in illum summum ordinem omnium civium indus-

triæ ac virtuti pateret: ſenatum reipublicæ cuſtodem, præsidem, propugnatorem collocaverunt: hujus ordinis auctoritate uti magiſtratus, & quasi miniſtros gravissimi consilii eſſe voluerunt: ſenatum autem ipſum proximorum ordinum ſplendore confirmari: plebis libertatem & commoda tueri atque augere voluerunt.

LXVI. Hæc qui pro virili parte defendunt, optimates ſunt, cujuſcumque sint ordinis: qui autem præcipuè ſuis cervicibus tanta munia, atque rempublicam ſustinent, ii ſemper habiti ſunt optimatium principes, auctores, & conſervatores civitatis. Huic hominum generi fateor, ut antè dixi, multos adverſarios, inimicos, invidos eſſe, multa proponi pericula, multas inferri injurias, magnos eſſe experiendos & ſubeundos labores: ſed mihi omnis oratio eſt cum virtute, non cum desidia; cum dignitate, non cum voluptate; cum iis, qui ſe patriæ, qui ſuis civibus, qui laudi, qui gloriæ, non qui ſomno, & conviviis, & delectationi natos arbitrantur. Nam, si qui voluptatibus ducuntur, & ſe vitiorum illecebris, & cupiditatum lenociniis dediderunt, miſſos faciant honores: ne attingant rempublicam: patiantur viros fortes labore, ſe otio ſuo perfrui.

139. Qui autem bonam famam bonorum, quæ ſola verè gloria nominari po-

test, expetunt, aliis otium quærere debent, & voluptates, non sibi: sudandum est his pro communibus commodis, adeundæ inimicitiæ, subeundæ sæpe pro republica tempestates: cum multis audacibus, improbis, nonnumquam etiam potentibus, dimicandum. Hæc audivimus de clarissimorum virorum consiliis, & factis: hæc accepimus, hæc legimus: neque eos in laude positos videmus, qui incitarunt aliquando populi animos ad seditionem, aut qui largitione cæcarunt mentes imperitorum, aut qui fortes & claros viros, & bene de republica meritos in invidiam aliquam vocaverunt: leves hos semper nostri homines, & audaces, & malos, & perniciosos cives putaverunt. At verò qui horum impetus & conatus represserunt; qui auctoritate, qui fide, qui constantiâ, qui magnitudine animi, consiliis audacium restiterunt; ii graves, ii principes, ii duces, ii auctores hujus ordinis, & dignitatis, atque imperii semper habiti sunt.

LXVII. Ac, ne quis ex nostro, aut aliquorum præterea casu hanc vitæ viam pertimescat: unus in hac civitate, quem quidem ego possim dicere, præclarè vir de republica meritus, L. Opimius, indignissimè concidit: cujus monumentum celeberrimum in foro, sepulcrum desertissi-

mum in littore Dyrrhachino relictum est. Atque hunc tamen flagrantem invidiâ propter interitum C. Gracchi semper ipse populus Romanus periculo liberavit : alia quædam civem egregium iniqui judicii procella pervertit : ceteri verò aut repentinâ vi perculsi, ac tempestate populari, per populum tamen ipsum recreati sunt, atque revocati ; aut omnino invulnerati, inviolatique vixerunt. At verò ii, qui senatûs consilium, qui auctoritatem bonorum, qui instituta majorum neglexerunt, & imperitæ, aut concitatæ multitudini jucundi esse voluerunt ; omnes ferè reipublicæ pœnas aut præsenti morte, aut turpi exsilio dependerunt.

141. Quòd si apud Athenienses, homines Græcos, longè a nostrorum hominum gravitate disjunctos, non deerant qui rempublicam contra populi temeritatem defenderent, quum omnes, qui ita fecerant, e civitate ejicerentur : si Themistoclem illum, conservatorem patriæ, non deterruit a republica defendenda nec Miltiadis calamitas, qui illam civitatem paulò antè servarat, nec Aristidis fuga, qui unus omnium justissimus fuisse traditur : si postea summi ejusdem civitatis viri, quos nominatim appellari non est necesse, propositis tot exemplis iracundiæ levitatisque popularis, tamen suam rempublicam illam

defenderunt : quid nos tandem facere debemus, primùm in ea civitate nati, unde orta mihi gravitas & magnitudo animi videtur ? tum in tanta gloria insistentes, ut omnia humana leviora videri debeant ? deinde, ad eam rempublicam tuendam aggressi, quæ tantâ dignitate est, ut eam defendentem occidere non aliud sit, quàm oppugnantem rerum potiri ?

LXVIII. Homines Græci, quos antea nominavi, iniquè a suis civibus damnati atque expulsi, tamen, quia bene sunt de suis civitatibus meriti, tantâ hodie gloriâ sunt, non in Græcia solùm, sed etiam apud nos, atque in ceteris terris, ut eos, a quibus illi oppressi sunt, nemo nominet ; horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant. Quis Carthaginiensium pluris fuit Annibale, consilio, virtute, rebus gestis ; qui unus cum tot imperatoribus nostris per tot annos de imperio & de gloria decertavit ? hunc sui cives e civitate ejecerunt ; nos etiam hostem litteris nostris & memoriâ videmus esse celebratum.

143. Quare imitemur nostros Brutos, Camillos, Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Æmilios, innumerabiles alios, qui hanc rempublicam stabiliverunt ; quos equidem in deorum immortalium cœtu ac numero repono : amemus patriam, pareamus se-

natui, consulamus bonis : præsentes fructus negligamus, posteritati & gloriæ serviamus : id esse optimum putemus, quod erit rectissimum : speremus quæ volumus, sed quod acciderit feramus : cogitemus denique, corpus virorum fortium, magnorumque hominum, esse mortale ; animi verò motus, & virtutis gloriam sempiternam : neque hanc opinionem si in illo sanctissimo Hercule consecratam videmus, cujus corpore ambusto, vitam ejus & virtutem immortalitas excepisse dicitur, minùs existimemus, eos, qui hanc tantam rempublicam suis consiliis, aut laboribus, aut auxerint, aut defenderint, aut servarint, esse immortalem gloriam consecutos.

LXIX. Sed me repentè, Judices, de fortissimorum & clarissimorum civium dignitate & gloria dicentem, & plura etiam dicere parantem, horum adspectus in ipso cursu orationis repressit. Video P. Sextium, meæ salutis, vestræ auctoritatis, publicæ causæ defensorem, propugnatorem, auctorem, reum : video hunc prætextatum ejus filium oculis lacrymantibus me intuentem : video Milonem, vindicem vestræ libertatis, custodem salutis meæ, subsidium afflictæ reipublicæ, exstinctorem domestici latrocinii, repressorem cædis quotidianæ, defensorem templorum atque tectorum, præsidium curiæ, sordidatum & reum : video P. Lentulum,

cujus ego patrem, deum ac parentem ſtatuo fortunæ ac nominis mei, & fratris, rerumque noſtrarum, in hoc miſero ſqualore & ſordibus: cui ſuperior annus idem & virilem, patris; & prætextam, populi judicio, togam dederit, hunc hoc anno in hac toga, rogationis injuſtissimæ ſubitam acerbitatem pro patre fortissimo & clarissimo cive deprecantem.

145. Atque hic tot & talium civium ſqualor, hic luctus, hæ ſordes ſuſceptæ ſunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum caſum luctumque doluerunt, quia me lugenti patriæ, flagitanti ſenatui, poſcenti Italiæ, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum eſt in me ſcelus? quid tantopere deliqui illo, illo die, quum ad vos indicia, litteras, confessiones communis exitii detuli? quum parui vobis? At, ſi ſceleſtum eſt amare patriam, pertuli pœnarum ſatis: everſa domus eſt, fortunæ vexatæ, dissipati liberi, raptata conjux, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito, maximo in ſqualore volutatus eſt ad pedes inimicissimorum: ego pulſus aris, focis, diis penatibus, diſtractus a meis, carui patriâ, quam (uti levissimè dicam) certè texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, ſcelus infidelium, fraudem invidorum.

146. Si hoc non eſt ſatis, quòd hæc omnia deleta videntur reditu meo: multò

mihi, multò, inquam, Judices, præstat, in eamdem illam recidere fortunam, quàm tantam importare meis defensoribus & conservatoribus calamitatem. An ego in hac urbe esse possim, his pulsis, qui me hujus urbis compotem fecerunt? non ero, non potero esse, Judices; neque hic umquam puer, qui his lacrymis, quâ sit pietate, declarat, amisso patre suo propter me, me ipsum incolumem videbit; nec, quotiescumque me viderit, ingemiscet, ac pestem suam, & patris sui, sese dicet videre. Ego verò vos in omni fortuna, quæcumque erit oblata, complectar: nec me ab iis, quos meo nomine sordidatos videtis, umquam ulla fortuna divellet: neque eæ nationes, quibus me senatus commendavit, quibus de me gratias egit, hunc exsulem propter me sine me videbunt.

147. Sed hæc dii immortales, qui me suis templis advenientem receperunt, stipatum ab his viris & P. Lentulo consule, atque ipsa respublica, quâ nihil est sanctius, vestræ potestati, Judices, commiserunt. Vos hoc judicio omnium bonorum mentes confirmare, improborum reprimere potestis: vos his civibus uti optimis: vos me reficere, & renovare rempublicam. Quare vos obtestor, atque obsecro, ut, si me salvum esse voluistis, eos conservetis, per quos me recuperavistis.

IN VATINIUM.

ORATIO TRIGESIMA SECUNDA.

I. Si tua tantummodò, Vatini, quid indignitas postularet, spectare voluissem, fecissem id, quod his vehementer placebat, ut te, cujus testimonium, propter turpitudinem vitæ, sordesque domesticas, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem: nemo enim horum aut ita te refutandum, ut gravem adversarium, aut ita rogandum, ut religiosum testem arbitrabatur. Sed fui paulò in te intemperantior fortasse, quàm debui: odio enim tuì, in quo, etsi omnes propter tuum in me scelus, superare debeo, tamen ab omnibus pene vincor, sic sum incitatus, ut, quum te non minùs contemnerem, quàm odissem, tamen vexatum potiùs, quàm despectum, vellem dimittere.

2. Quare, ne tibi hunc honorem a me haberi fortè mirere, quòd interrogem, quem nemo congressu, nemo aditu, nemo suffragio, nemo civitate, nemo luce

dignum putet ; nulla me ad id causa impulisset, nisi ut ferocitatem tuam istam comprimerem, & audaciam frangerem, & loquacitatem paucissimis interrogationibus irretitam retardarem. Etenim debuisti, Vatini, etiam si falsò venisses in suspicionem P. Sextio, tamen mihi ignoscere, si in tanto hominis de me optimè meriti periculo, & tempori ejus, & voluntati parere voluissem.

3. Sed hesterno pro testimonio esse mentitum, quum affirmares nullum tibi omnino cum Albinovano sermonem non modò de Sextio accusando, sed nulla umquam de re fuisse, paulò antè imprudens indicasti : qui & T. Claudium tecum communicasse, & a te consilium P. Sextii accusandi petisse, & Albinovanum, quem antea vix tibi notum esse dixisses, domum tuam venisse, multa tecum locutum dixeris : denique conciones P. Sextii scriptas, quas neque nosset, neque reperire posset, te Albinovano dedisse, easque in hujus judicio esse recitatas. In quorum altero es confessus, a te accusatores esse instructos, & subornatos ; in altero inconstantiam tuam quum levitate, tum etiam perjurio implicatam refellisti : quum, quem alienissimum a te esse dixisses, eum domi tuæ fuisse ; quem prævaricatorem ab initio judicasses, ei te, quos rogasset, ad accusandum libros dixeris dedisse.

II. Nimium es vehemens, feroxque naturâ: non putas fas esse verbum ex ore exire cujusquam, quod non jucundum & honorificum ad aures tuas accidat: venisti iratus omnibus; quod ego, simulac te adspexi, priùs quàm loqui cœpisti, quum antè Gellius, nutricula seditiosorum omnium, testimonium diceret, sensi, atque providi: repentè enim te, tamquam serpens e latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intulisti: ut mihi renovatus ille tuus in te **

5. Veterem meum amicum, sed tamen tuum familiarem defenderim, quum in hac civitate oppugnatio soleat, quâ tu nunc uteris, nonnumquam, defensio numquam vituperari. Sed quæro a te, cur C. Cornelium non defenderem: num legem aliquam Cornelius contra auspicia tulerit: num Æliam, num Fufiam legem neglexerit: num consuli vim attulerit: num armatis hominibus templum tenuerit: num intercessorem vi dejecerit: num religiones polluerit: ærarium exhauserit: rempublicam compilarit. Tua sunt, tua sunt hæc omnia. Cornelio ejusmodi nihil objectum est. Codicem legisse dicebatur. Defendebatur, testibus collegis suis, non recitandi causâ legisse, sed recognoscendi. Constabat tamen, Cornelium concilium illo die dimisisse, intercessioni paruisse.

Tu verò, cui Cornelii defensio displicet, quam causam ad patronos tuos, aut quod os afferes? quibus jam præscribis, quanto illis probro futurum sit, si te defenderint, quum tu mihi Cornelii defensionem in maledictis objiciendam putaris.

6. Attamen hoc, Vatini, memento, paulò post istam defensionem meam, quam tu bonis viris displicuisse dicis, me quum universi populi Romani summâ voluntate, tum optimi cujusque singulari studio, magnificentissimè post hominum memoriam consulem factum, omniaque ea me pudenter vivendo consecutum esse, quæ tu impudenter vaticinando sperare te sæpe dixisti.

III. Nam quòd mihi discessum objecisti meum, & quòd horum, quibus ille dies acerbissimus fuit, qui idem tibi lætissimus, luctum & gemitum renovare voluisti; tantum tibi respondeo, me, quum tu, ceteræque reipublicæ pestes, armorum causam quæreretis, & quum per meum nomen fortunas locupletium diripere, sanguinem principum civitatis exsorbere, crudelitatem vestram odiumque diuturnum, quod in bonos jam inveteratum habebatis, saturare cuperetis; scelus & furorem vestrum cedendo maluisse frangere, quàm resistendo. Quare peto a te, ut mihi ignoscas, Vatini, quum patriæ pepercerim,

quam ſervaram ; & , si ego te perditorem & vexatorem reipublicæ fero , tu me conſervatorem & cuſtodem feras. Deinde ejus viri diſceſſum increpas , quem vides , civium omnium desiderio , ipsius denique reipublicæ luctu, eſſe revocatum ?

8. At enim dixiſti , non meâ , ſed reipublicæ causâ homines de meo reditu laboraſſe. Quasi verò quiſquam vir excellenti animo in rempublicam ingreſſus optabilius quidquam arbitretur , quàm ſe a ſuis civibus reipublicæ causâ diligi. Scilicet aſpera mea natura , difficilis aditus , gravis vultus , ſuperba reſponſa , inſolens vita : nemo humanitatem meam , nemo conſuetudinem , nemo conſilium , nemo auxilium requirebat : cujus desiderio (ut hæc minima dicam) forum mœſtum , muta curia , omnia denique bonarum artium ſtudia siluerunt.

9. Sed nihil sit factum meâ causâ : omnia illa ſenatuſconſulta , populi juſſa , Italiæ totius , cunctarum ſocietatum , collegiorum omnium decreta de me reipublicæ causâ eſſe facta fateamur. Quid ergo , homo imperitissime ſolidæ laudis , ac veræ dignitatis , præſtantius mihi potuit accidere ? quid optabilius ad immortalitatem gloriæ , atque ad memoriam mei nominis ſempiternam , quàm omnes hoc cives meos judicare , civitatis ſalutem cum mea unius

ſalute eſſe conjunctam? quod quidem ego tibi reddo tuum: nam, ut tu me carum eſſe dixiſti ſenatui, populoque Romano, non tam meâ causâ, quàm reipublicæ; sic ego te, quamquam sis omni diritate atque immanitate teterrimus, tamen dico eſſe odio civitati, non tam tuo, quàm reipublicæ nomine.

IV. Atque, ut aliquando ad te veniam, de me hoc sit extremum. Quid quiſque noſtrûm de ſe ipſe loquatur, non eſt ſanè, non eſt requirendum: boni viri judicent: id eſt maximi momenti, & ponderis. Duo ſunt tempora, quibus nostrorum civium ſpectentur judicia de nobis; unum honoris, alterum ſalutis. Honos talis populi Romani voluntate paucis eſt delatus, ac mihi; ſalus tanto ſtudio civitatis nemini reddita: de te autem homines quid ſentiant, in honore experti ſumus; in ſalute exſpectamus. Sed tamen ne me cum his principibus civitatis, qui adſunt P. Sextio, ſed ut tecum, homine uno impudentissimo atque infimo, conferam; de te ipſo, homine & arrogantissimo & mihi inimicissimo, quæro, Vatini; utrùm tandem putes, huic civitati, huic reipublicæ, huic urbi, his templis, ærario, curiæ, viris his, quos vides, horum bonis, fortunis, liberis, civibus ceteris, denique deorum immortalium delubris, auſpiciis,

auſpiciis, religionibus, melius fuiſſe & præſtabilius, me civem in hac civitate naſci, an te? quum mihi hæc reſponderis, aut ita impudenter, ut manus a te homines vix abſtinere possint; aut ita dolenter, ut aliquando iſta, quæ ſunt inflata, rumpantur: tum memoriter reſpondeto ad ea, quæ de te ipſo rogaro.

V. Atque illud tenebricosissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere: licet impunè per me parietes in adoleſcentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris: habeat hoc præmium tua indignitas, ut adoleſcentiæ turpitudo obſcuritate & ſordibus tuis obtegatur. Quæſturam petiſti cum P. Sextio, quum hic nihil loqueretur, nisi quod agebat; tu de altero conſulatu gerendo te diceres cogitare. Quæro abs te, teneaſne memoriâ, quum P. Sextius quæſtor sit cunctis ſuffragiis factus, tunc te vix, invitis omnibus, non populi beneficio, ſed conſulis, extremum adhæsiſſe?

12. In eo magiſtratu, quum tibi magno clamore aquaria provincia ſorte obtigiſſet, miſſuſne sis a me conſule Puteolos, ut inde aurum exportari, argentumque prohiberes? in eo negotio, quum te non cuſtodem ad continendas, ſed portitorem ad partiendas merces miſſum putares, quumque omnium domos, apothecas,

naves, furacissimè ſcrutarere, hominesque negotia gerentes judiciis iniquissimis irretires, mercatores e 'navi egredientes terreres, conſcendentes morarere; teneaſne memoriâ, tibi in conventu Puteolis manus eſſe allatas? ad me conſulem Puteolanorum querelas eſſe delatas? poſt quæſturam, exieriſne legatus in ulteriorem Hiſpaniam, C. Coſconio proconſule? quum illud iter Hiſpanienſe pedibus ferè confici ſoleat, aut, si quis navigare velit, certa sit ratio navigandi; veneriſne in Sardiniam, atque inde in Africam? fueriſne, quod sine ſenatuſconſulto tibi facere non licuit, in regno Hiempſalis? fueriſne in regno Maſtaneſosi? veneriſne ad fretum per Mauritaniam? quem ſcias umquam legatum Hiſpanienſem iſtis itineribus in illam provinciam perveniſſe?

13. Factus es tribunus plebis: quid enim te de Hiſpaniensibus flagitiis tuis, ſordidissimiſque furtis interrogem? Quæro abs te primùm universè, quod genus improbitatis & ſceleris in eo magiſtratu prætermiſeris? Ac tibi jam inde præſcribo, ne tuas ſordes cum clarissimorum virorum ſplendore permiſceas. Ego te, quæcumque rogabo, de te ipſo rogabo; neque te ex amplissimi viri dignitate, ſed ex tuis tenebris extraham; omniaque mea tela

sic in te conjicientur ; ut nemo per tuum latus (quod soles dicere) saucietur : in tuis pulmonibus ac visceribus hærebunt.

VI. Et, quoniam omnium rerum magnarum a diis immortalibus principia ducuntur, volo ut mihi respondeas tu, qui te Pythagoricum soles dicere, & hominis doctissimi nomen tuis immanibus & barbaris moribus prætendere ; quæ te tanta pravitas mentis tenuerit, qui tantus furor, ut, quum inaudita ac nefaria sacra susceperis, quum inferorum animas elicere, quum puerorum extis deos manes mactare soleas, auspicia, quibus hæc urbs condita est, quibus omnis respublica atque imperium tenetur, contempseris ? initioque tribunatûs tui, senatui denuntiaris, tuis actionibus augurum responsa ; atque ejus collegii arrogantiam impedimento non futuram ?

15. Secundùm ea quæro, servarisne in eo fidem ? num quando tibi moram attulerit, quò minùs concilium advocares, legemque ferres, quòd eo die scires de cœlo esse servatum ? Et quoniam hic locus unus est, quem tibi cum Cæsare communem esse dicas ; sejungam te ab illo, non solùm reipublicæ causâ, verùm etiam Cæsaris, ne qua ex tua summa indignitate labes illius dignitati adspersa videatur. Primùm quæro, num tu senatui causam tuam

permittas, quod facit Cæsar? deinde, quæ sit auctoritas ejus, qui se alterius facto, non suo defendat? deinde (erumpet enim aliquando ex me vera vox, & dicam sine cunctatione quod sentio) si jam violentior aliqua in re C. Cæsar fuisset, si eum magnitudo contentionis, studium gloriæ, præstans animus, excellens nobilitas aliquò impulisset, quod in illo viro & tum ferendum esset, & maximis rebus, quas postea gessit, oblitterandum; id tu tibi, furcifer, sumes, & Vatinii latronis ac sacrilegi vox audietur, hoc postulantis, ut idem sibi concedatur, quod Cæsari?

VII. Sic enim ex te quæro. Tribunus plebis fuisti; sejunge te a consule: collegas habuisti viros fortes novem: ex his tres erant, quos tu quotidie sciebas servare de cœlo, quos irridebas, quos privatos esse dicebas; de quibus duos prætextatos sedentes vides, te ædilitiam prætextam togam, quam frustra confeceras, vendidisse: tertium scis ex illo obsesso atque afflicto tribunatu, consularem auctoritatem hominem esse adolescentem consecutum: reliqui sex fuerunt; ex quibus partim planè tecum sentiebant, partim medium quemdam cursum tenebant: omnes habuerunt leges promulgatas: in his multas meus necessarius, etiam de mea sententia, C. Cosconius, judex noster: quem,

tu disrumperis, quum ædilitium vides.

17. Volo uti mihi respondeas, num quis ex toto collegio legem sit ausus ferre, præter unum te? quæ tanta in te fuit audacia, quæ tanta vis, ut, quum novem tui collegæ sibi timendum esse duxerint, id unus tu, emersus e cœno, omnium facilè omnibus rebus infimus, contemnendum, despiciendum, irridendum putares? num quem post urbem conditam scias tribunum plebis egisse cum plebe, quum constaret servatum esse de cœlo?

18. Simul etiam illud volo uti respondeas, quum, te tribuno plebis, esset etiam tum in republica lex Ælia, & Fusia; quæ leges sæpenumero tribunitios furores debilitarunt, & represserunt; quas contra, præter te, nemo umquam est facere conatus; quæ quidem leges anno pòst, sedentibus in templo duobus non consulibus, sed proditoribus hujus civitatis ac pestibus, unà cum auspiciis, cum intercessionibus, cum omni jure publico conflagraverunt: ecquando dubitaris contra eas leges cum plebe agere, & concilium convocare? num quem ex tribunis plebis, quicumque seditiosi fuerint, tam audacem audieris fuisse, ut umquam contra legem Æliam aut Fusiam concilium advocaret?

VIII. Quæro illud etiam ex te, conatusne sis, voluerisne, denique cogitaris

(eſt enim res ejuſmodi, ut, si tibi modò in mentem venit, nemo sit, qui te ullo cruciatu eſſe indignum putet) cogitariſne, in illo tuo intolerabili, non regno (nam cupis id audire) ſed latrocinio, augur fieri in Q. Metelli locum ? ut, quicumque te adſpexiſſet, duplicem dolorem gemitumque ſuſciperet, & ex desiderio clarissimi & fortissimi civis, & ex honore turpissimi atque improbissimi ? Adeone non labefactam rempublicam te tribuno, neque conquaſſatam civitatem, ſed captam hanc urbem atque everſam putares, ut augurem Vatinium ferre poſſemus ?

20. Hoc loco quæro, si, id quod concupieras, augur factus eſſes : in qua tua cogitatione nos, qui te oderamus, vix dolorem ferebamus ; illi autem, quibus eras in deliciis, vix riſum tenebant : ſed quæro, si ad cetera vulnera, quibus putaſti rempublicam deleri, hanc quoque mortiferam plagam inflixiſſes auguratûs tui ; utrùm decreturus fueris id, quod augures omnes uſque a Romulo decreverunt, Jove fulgente, cum populo agi nefas eſſe, an, quia tu ſemper sic egiſſes, auſpicia fueris augur diſſoluturus ?

IX. Ac, ne diutius loquar de auguratu tuo (quod invitus facio, ut recorder ruinas reipublicæ : neque enim tu umquam, ſtante non modò majeſtate horum, ſed

etiam urbe, te augurem fore putasti : verumtamen, ut somnia tua relinquam, ad scelera veniam) volo uti mihi respondeas: quum M. Bibulum consulem, non dicam bene de republica sentientem, ne tu mihi homo potens irascare, qui ab eo dissensisti ; sed hominem certè nusquam progredientem, nihil in republica molientem, tantùm animo ab actionibus tuis dissentientem : quum eum tu consulem in vincla duceres, & a tabula Valeria collegæ tui mitti juberent ; fecerisne ante Rostra pontem, continuatis tribunalibus, per quem consul populi Romani moderatissimus & constantissimus, sublato auxilio, exclusis amicis, vi perditorum hominum incitatâ, turpissimo miserrimoque spectaculo non in carcerem, sed ad supplicium & ad necem duceretur ?

22. Quæro, num quis ante te tam fuerit nefarius, qui id fecerit ? ut sciamus, utrum veterum facinorum sis imitator, an inventor novorum. Idemque tu quum his atque hujusmodi consiliis ac facinoribus, nomine C. Cæsaris, clementissimi atque optimi viri, scelere verò atque audaciâ tuâ, M. Bibulum foro, curiâ, templis, locis omnibus expulisses, inclusum domi contineres ; quumque non majestate imperii, non jure legum, sed januæ præsidio & parietum custodiis, consulis vita

tegeretur; miserisne viatorem, qui M. Bibulum domo vi extraheret, ut, quod in privatis semper est servatum, id, te tribuno plebis, consuli domus exsilium esse non posset?

23. Simulque mihi respondeto tu, qui nos, qui de communi salute consentimus, tyrannos vocas, fuerisne non tribunus plebis, sed intolerandus ex cœno nescio qui, atque ex tenebris tyrannus? qui primùm eam rempublicam, quæ auspiciis inventis constituta est, iisdem auspiciis sublatis conarere pervertere: deinde sanctissimas leges, Æliam & Fufiam dico, quæ in Gracchorum ferocitate, & in audacia Saturnini, & in colluvione Drusi, & in contentione Sulpicii, & in cruore Cinnano, etiam inter Sullana arma vixerunt, solus conculcaris, ac pro nihilo putaris: qui consulem morti objeceris, inclusum obsederis, extrahere ex suis tectis conatus sis: qui in eo magistratu non modò emerseris ex mendicitate, sed etiam divitiis nos jam tuis terreas: fuerisne tantâ crudelitate, ut delectos viros, & principes civitatis tollere, & delere tuâ rogatione conareris?

X. Quum L. Vectium, qui in senatu confessus esset se cum telo fuisse, Cn. Pompeio, summo & clarissimo civi, suis manibus necem afferre voluisse, in concionem produxeris; indicem in Rostris, in il-

lo, inquam, augurato templo ac loco collocaris, quò auctoritatis exquirendæ causâ ceteri tribuni plebis principes civitatis producere consueverunt; ibi tu indicem Vectium, linguam & vocem suam sceleri & menti tuæ præbere voluisti, ut diceret L. Vectius in concione tua, rogatus a te, se auctores, & impulsores, & socios habuisse sceleris illius eos viros, quibus e civitate sublatis, quod tu eo tempore moliebare, civitas stare non posset: M. Bibulum, cujus inclusione contentus non eras, interficere volueras, spoliaveras consulatu, patriâ privare cupiebas: L. Lucullum, cujus tu rebus gestis, quòd ipse ad imperatorias laudes a puero videlicet spectaras, vehementiùs invidebas: C. Curionem, perpetuum hostem improborum omnium, auctorem publici consilii, libertate communi tuendâ maximè liberum, cum filio principe juventutis, cum republica conjunctiore etiam, quàm ab illa ætate postulandum fuit, delere voluisti:

25. L. Domitium, cujus dignitas & splendor præstringebat, credo, oculos Vatinii, quem tu propter commune odium in bonos oderas, in posterum autem propter omnium spem, quæ de illo est, atque erat, antè aliquantò timebas: L. Lentulum, hunc judicem nostrum, flaminem

Martialem, quòd erat eo tempore Gabinii tui competitor, ejusdem Vectii indicio opprimere voluisti: qui si tum illam labem pestemque vicisset, quod ei tuo scelere non licuit, respublica victa non esset: hujus etiam filium eodem indicio & crimine ad patris interitum aggregare voluisti: L. Paulum, qui tum quæstor Macedoniam obtinebat, quem civem? quem virum? qui duos nefarios patriæ proditores, domesticos hostes, legibus exterminarat, hominem ad conservandam rempublicam natum, in idem Vectii indicium, atque in eumdem hunc numerum congregasti. Quid ego de me querar? qui etiam gratias tibi agere debeo, quòd me ex fortissimorum civium numero sejungendum non putaris.

XI. Sed qui fuit ille tuus tantus furor, ut, quum jam Vectius ad arbitrium tuum perorasset, & civitatis lumina notasset, descendissetque de Rostris, eum repentè revocares, colloquerere, populo Romano vidente; deinde interrogares, ecquosnam alios posset nominare? inculcarisne, ut C. Pisonem, generum meum, nominaret, qui in summa copia optimorum adolescentium, pari continentiâ, virtute, pietate reliquit neminem? itemque M. Laterensem, hominem dies atque noctes de laude & de republica cogitantem? pro-

mulgarisne, impurissime & perditissime hostis, quæstionem de tot amplissimis & talibus viris, indicium Vectio, præmia amplissima? quibus rebus, omnium mortalium non voluntate, sed convicio repudiatis, fregerisne in carcere cervices ipsi illi Vectio, ne quod indicium corrupti indicii exstaret, ejusque sceleris in te ipsum quæstio flagitaretur?

27. Et, quoniam crebrò usurpas, legem te de alternis consiliis rejiciendis tulisse, ut omnes intelligant, te ne rectè quidem facere sine scelere potuisse, quæro, quum lex esset æqua promulgata initio magistratûs, multas etiam alias tulisses, exspectarisne, dum C. Antonius reus fieret apud Cn. Lentulum Clodianum? & postea quam ille est reus factus, statim tuleris in eum, qui tuam post legem reus factus esset; ut homo consularis exclusus, miser, puncto temporis spoliaretur beneficio & æquitate legis tuæ?

28. Dices familiaritatem tibi fuisse cum Q. Maximo. Præclara defensio facinoris tui: nam Maximi quidem summa laus est, sumptis inimicitiis, susceptâ causâ, quæsitore, consilioque delecto, commodiorem inimico suo conditionem rejectionis dare noluisse; nihilque Maximus fecit alienum aut suâ virtute, aut illis viris clarissimis, Paulis, Maximis, Africanis; quo-

rum gloriam hujus virtute renovatam non modò ſperamus, verùm etiam jam videmus: tua fraus, tuum maleficium, tuum ſcelus illud eſt, te id, quod promulgaſſes miſericordiæ nomine, ad crudelitatis tempus diſtuliſſe. Ac nunc quidem C. Antonius hac unâ re miſeriam ſuam conſolatur, quòd imagines patris, & fratris ſui, fratriſque filiam, non in familia, ſed in carcere collocatam audire maluit, quàm videre.

XII. Et quoniam pecunias aliorum deſpicis, de tuis divitiis intolerantissimè gloriaris, volo uti mihi reſpondeas, feceriſne fœdera tribunus plebis cum civitatibus, cum regibus, cum tetrarchis? erogariſne pecunias ex ærario tuis legibus? eripueriſne partes illo tempore carissimas partim a Cæſare, partim a publicanis? Quæ quum ita sint, quæro ex te, siſne ex pauperrimo dives factus illo ipſo anno, quo lex lata eſt de pecuniis repetundis acerrima? ut omnes intelligere poſſent, a te non modò noſtra acta, quos tyran nos vocas, ſed etiam amicissimi tui legem eſſe contemptam: apud quem tu etiam nos criminari ſoles, qui illi ſumus amicissimi, quum tu ei contumeliosissimè toties maledicas, quoties illi affinem te eſſe dicis.

30. Atque illud etiam ſcire ex te cupio, quo consilio, aut quâ mente feceris, ut in

epulo Q. Arrii, familiaris mei, cum toga pulla accumberes? quem umquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Dices, ſupplicationes te illas non probaſſe: optimè: nullæ fuerint ſupplicationes: videſne, me nihil de anni illius cauſa, nihil de eo, quod tibi cum ſummis viris commune eſſe videatur, ſed de tuis propriis ſceleribus ex te quærere? Nulla ſupplicatio fuerit: cedo, quis umquam cœnarit atratus? ita enim illud epulum eſt funebre, ut munus ſit funeris; epulæ quidem ipſæ, dignitatis.

XIII. Sed omitto epulum, populi Romani feſtum diem, argento, veſte, omni apparatu, ornatuque viſendo: quis umquam in luctu domeſtico, quis in funere familiari cœnavit cum toga pulla? cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla umquam data eſt? quum tot hominum millia accumberent, quum ipſe epuli dominus, Q. Arrius, albatus eſſet; tu in templum Caſtoris te cum C. Fidulo atrato, ceteriſque tuis furiis funeſtum intuliſti. Quis tum non ingemuit? quis non doluit reipublicæ caſum? quis ſermo alius in illo epulo fuit, niſi, hanc tantam & tam gravem civitatem ſubjectam eſſe non modo furori, verùm etiam irrisioni tuæ?

32. Hunc tu morem ignorabas? numquam epulum videras? numquam puer,

aut adolescens inter coquos fueras? Fausti, adolescentis nobilissimi, paulò antè ex epulo magnificentissimo famem illam veterem tuam non expleras? quem accumbere atratum videras, dominum cum toga pulla & ejus amicos ante convivium? quæ te tanta tenuit amentia, ut tu, nisi id fecisses, quod fas non fuit, nisi violasses templum Castoris, nomen epuli, oculos civium, morem veterem, ejus, qui te invitarat, auctoritatem, parum putares testificatum esse, supplicationes te illas non putare?

XIV. Quæro illud etiam ex te, quod privatus admisisti; in quo certè jam tibi dicere non licebit, cum clarissimis viris causam tuam esse conjunctam: postulatusne sis lege Liciniâ & Juniâ? edixeritne C. Memmius prætor ex ea lege, ut adesses die tricesimo? quum is dies venisset, fecerisne, quod in hac republica non modò factum antè numquam est, sed in omni memoria sit omnino inauditum? appellarisne tribunos plebis, ne causam diceres? levius dixi; quamquam idipsum esset & novum, & non ferendum: sed appellarisne nominatim pestem illius anni, furiam patriæ, tempestatem reipublicæ, Clodium? qui tamen quum jure, quum more, quum potestate judicium impedire non posset, rediit ad illam vim & furo-

rem suum, ducemque se militibus tuis præbuit. In quo, ne quid a me dictum in te potiùs putes, quàm abs te esse quæsitum; nullum onus imponam mihi testimonii: quæ mihi brevi tempore ex eodem isto loco video esse dicenda, servabo, teque non arguam, sed, ut in ceteris rebus feci, rogabo.

34. Quæro ex te, Vatini, num quis in hac civitate post urbem conditam tribunos plebis appellarit, ne causam diceret? num quis reus in tribunal sui quæsitoris adscenderit, eumque vi deturbarit? subsellia dissiparit? urnas delegerit? eas denique omnes res in judicio disturbando commiserit, quarum rerum causâ judicia sunt constituta? sciasne tum fugisse Memmium? accusatores esse tuos de tuis, tuorumque manibus ereptos? judices quæstionum de proximis tribunalibus esse depulsos? in foro, luce, inspectante populo Romano, quæstionem, magistratus, morem majorum, leges, judices, scelerum pœnam esse sublatam? hæc omnia sciasne diligentiâ C. Memmii publicis tabulis esse notata, atque testata? Atque illud etiam quæro, quum, posteaquam es postulatus, ex legatione redieris, ne quis te judicia defugere arbitraretur; teque, quum tibi, utrum velles, liceret, dictitaris causam dicere maluisse; quî consentaneum fuerit,

quum legationis perfugio uti noluisses, appellatione improbissimâ te ad auxilium nefarium confugisse?

XV. Et quoniam legationis tuæ facta mentio est, volo etiam audire de te, quo tandem senatusconsulto legatus sis? De gestu intelligo quid respondeas; tuâ lege dicis. Esne igitur patriæ certissimus parricida? sperarasne id, ut patres conscripti ex republica funditus tollerentur? ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo umquam ademit, ut legati ex ejus ordinis auctoritate legarentur? adeone tibi sordidum consilium publicum visum est? adeo afflictus senatus, adeo misera & prostrata respublica, ut non nuntios pacis ac belli, non curatores, non interpretes, non bellici consilii auctores, non ministros muneris provincialis senatus more majorum deligere posset?

36. Eripueras senatui provinciæ decernendæ potestatem, imperatoris deligendi judicium, ærarii dispensationem; quæ numquam sibi populus Romanus appetivit, qui numquam hæc a summi consilii gubernatione auferre conatus est. Age, factum est horum aliquid in aliis: rarò: sed tamen factum est, ut populus deligeret imperatorem. Quis legatos umquam audivit sine senatusconsulto? ante te nemo: pòst continuò fecit idem in duobus

prodigiis reipublicæ Clodius : quo etiam majore es malo mactandus, quòd non solùm facto tuo, sed etiam exemplo rempublicam vulnerasti; neque tantùm es improbus ipse, sed etiam alios docere voluisti.

37. Atque illud etiam audire a te cupio, quare, quum ego legem de ambitu ex senatusconsulto tulerim, sine vi tulerim, salvis auspiciis tulerim, salvâ lege Æliâ & Fufiâ, tu eam esse legem non putes; præsertim quum ego legibus tuis, quoquo modo latæ sint, paream. Quum mea lex dilucidè vetet, BIENNIO, QUO QUIS PETAT, PETITURUSVE SIT, GLADIATORES DARE, NISI EX TESTAMENTO PRÆSTITUTA DIE : quæ tanta in te sit amentia, ut in ipsa petitione gladiatores audeas dare ? num quem putes illius tui certissimi gladiatoris similem tribunum plebis posse reperiri, qui se interponat, quò minùs reus meâ lege fias? Ob hasce omnes res, sciasne te severissimorum hominum, Sabinorum, fortissimorum virorum, Marsorum & Pelignorum, tribulium tuorum judicio notatum, nec post Romam conditam, præter te, tribulem quemquam, tribum Sergiam perdidisse ?

XVI. Ac si hæc omnia contemnis ac despicis, quòd ita tibi persuaseris, ut palam dictitas, te, diis hominibusque invitis, amore in te increbibili quodam C. Cæsa-

ris, omnia, quæ velis, conſecuturum; ecquid audieris, ecquiſnam tibi dixerit, C. Cæſarem nuper Aquileiæ, quum de quibuſdam eſſet mentio facta, dixiſſe, C. Alfium præteritum permoleſtè tuliſſe, quòd in homine ſummam fidem probitatemque cognoſſet: graviterque etiam ſe ferre, prætorem aliquem eſſe factum, qui a ſuis rationibus diſſensiſſet? tum quæsiſſe quemdam, de Vatinio quemadmodum ferret, ipſum reſpondiſſe, Vatinium in tribunatu gratis nihil feciſſe? qui omnia in pecunia poſuiſſet, honore animo æquo carere debere?

39. Quòd si ipſe, qui te ſuæ dignitatis augendæ causâ periculo tuo, nullo ſuo delicto, ferri præcipitem eſt facilè paſſus, tamen te omni honore indignissimum judicat: si te vicini, si affines, si tribules ita oderunt, ut repulſam tuam, triumphum ſuum duxerint: si nemo adſpicit, quin ingemiſcat; nemo mentionem facit, quin exſecretur: si vitant, fugiunt, audire de te nolunt: quum viderunt, tamquam auſpicium malum deteſtantur: si cognati reſpuunt, tribules exſecrantur, vicini metuunt, affines erubeſcunt: ſtrumæ denique ab ore improbo demigrarunt, & aliis jam ſe locis collocarunt: si es odium publicum populi, ſenatûs, univerſorum hominum ruſticanorum; quid eſt, quam ob rem præturam potiùs exoptes, quàm mor-

tem? præsertim quum popularem te velis esse, neque ulla in re populo gratius facere possis. Sed ut aliquando audiamus, quàm copiosè mihi ad rogata respondeas, concludam jam interrogationem meam, teque in extremo pauca de ipsa causa rogabo.

XVII. Quæro, quæ tanta in te vanitas, tanta levitas fuerit, ut in hoc judicio T. Annium iisdem verbis laudares, quibus eum verbis laudare & boni viri, & boni cives consueverunt, quum in eumdem nuper ab eadem illa teterrima furia productus ad populum, cupidissimè falsum testimonium dixeris? An erit hæc optio & potestas tua, ut, quum Clodianas operas, & facinorosorum hominum & perditorum manum videris, Milonem dicas, id quod in concione dixisti, gladiatoribus & bestiariis obsedisse rempublicam; quum autem ad tales viros veneris, non audeas civem singulari virtute, fide, constantiâ, vituperare?

41. Sed, quum T. Annium tantopere laudes, & clarissimo viro nonnullam laudatione tuâ labeculam adspergas (in illorum enim numero mavult T. Annius esse, qui a te vituperantur) verumtamen quæro, quum in republica administranda, T. Annio cum P. Sextio consiliorum omnium societas fuerit (id quod non solùm bonorum, verùm etiam improborum judicio

declaratum est : est enim reus uterque ob eamdem causam, & eodem crimine : alter die dictâ ab eo, quem tu unum improbiorem esse, quàm te, nonnumquam soles confiteri; alter tuis consiliis, illo tamen adjuvante) quæro, quî possis eos, quos crimine conjungis, testimonio disjungere.

42. Extremum illud est, quod mihi abs te responderi velim : quum multa in Albinovanum de prævaricatione diceres, dixerisne, nec tibi placuisse, nec oportuisse Sextium de vi reum fieri? quâvis lege, quovis crimine accusandum potiùs fuisse? etiam illud dixeris, causam Milonis, fortissimi viri, conjunctam cum hoc existimari? quæ pro me a Sextio facta sint, bonis esse grata? Non coarguo inconstantiam orationis, ac testimonii tui. Quas enim hujus actiones probatas bonis esse dicis, in eas pluribus verbis testimonium dixisti : quicum autem ejus causam periculumque conjungis, eum summis laudibus extulisti. Sed hoc quæro, num P. Sextium, quâ lege accusandum omnino fuisse negas, eâ lege condemnari putes oportere? aut, si te in testimonio consuli nolis, ne quid tibi auctoritatis a me tributum esse videatur, dixerisne in eum testimonium de vi, quem negaris reum omnino de vi fieri debuisse?

PRO

L. CORNELIO BALBO.

ORATIO TRIGESIMA TERTIA.

Balbus, quum esset Gadibus in Hispania natus, ac bello Sertoriano imperatoribus Romanis probatus, bello confecto, a Cn. Pompeio civitate Romanâ donatus fuerat: quod beneficium quum consecutus esset per L. Cornelium, ideo L. Cornelius Balbus vocatus est. Eo præmio quum multis annis usus esset, huic inimici Cæsaris & Pompeii accusatorem compararunt Gaditanum quemdam, qui Balbo civitatis controversiam movit, negans eum jure & rectè civitate donatum, quum ex fœderato populo, quo in numero Gaditanus erat, nemo posset, nisi

is populus factus esset fundus, id est, auctor obstringendi se jure civium Romanorum, in civitatem venire Romanam, atque adeo suæ civitati auferri. Balbus defensores habuit M. Crassum, ipsum Pompeium, & Ciceronem. Anno urbis 697. Ciceronis 51. FABRICIUS.

I. SI auctoritates patronorum in judiciis valerent, ab amplissimis viris L. Cornelii causa defensa est: si usus, a peritissimis: si ingenia, ab eloquentissimis: si studia, ab amicissimis, & quum beneficiis cum L. Cornelio, tum maximâ familiaritate conjunctis. Quæ sunt igitur meæ partes? auctoritatis tantæ, quantam vos in me esse voluistis, usûs mediocris, ingenii minimè voluntati paris: nam ceteris, a quibus est defensus, hunc debere plurimum video; ego, quantum ei debeam, ostendam alio loco. Principio orationis hoc oppono, me omnibus, qui amici fuerint saluti & dignitati meæ, si minùs referendâ gratiâ satisfacere potuerim, at prædicandâ & habendâ certè satis esse facturum.

2. Quæ fuerit hesterno die Cn. Pompeii gravitas in dicendo, Judices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacitâ

vestrorum animorum, sed perspicuâ admiratione declarari videbatur: nihil enim umquam audivi, quod mihi de jure subtiliùs dici videretur, nihil de memoria, de more, de exemplis acutiùs, nihil peritiùs de fœderibus, nihil illustriore auctoritate de bellis, nihil de republica graviùs, nihil de ipso modestiùs, nihil de causa & crimine ornatiùs.

3. Ut mihi jam verum videatur illud esse, quod nonnulli litteris ac studiis doctrinæ dediti, quasi quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui omnes animo virtutes penitus comprehendisset, omnia, quæ facere vellet, facillimè tractare. Quæ enim in L. Crasso potuit, homine nato ad dicendi singularem quamdam facultatem, si hanc causam ageret, major esse ubertas, varietas, copia, quàm fuit in eo, qui tantum potuit impertire huic studio temporis, quantum ipse a pueritia usque ad hanc ætatem a continuis bellis & victoriis conquievit? Quò mihi difficilior est hic extremus perorandi locus: etenim ei succedo orationi, quæ non prætervecta sit aures vestras, sed in animis omnium penitus insederit; ut plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quàm non modò ex mea, sed ex cujusquam oratione capere possitis.

II. Sed mos est gerendus non modò

Cornelio, cujus ego voluntati in ejus periculis nullo modo deesse possum; sed etiam Cn. Pompeio, qui sui facti, sui judicii, sui beneficii, voluit me esse, ut apud eosdem vos, Judices, nuper in alia causa fuerim, & prædicatorem, & auctorem.

5. Ac mihi quidem hoc dignum reo videtur, hoc deberi hujus excellentis viri præstantissimæ gloriæ, hoc proprium esse vestri officii, hoc satis esse causæ, ut, quod fecisse Cn. Pompeium constet, id omnes & licuisse concedant. Nam verius nihil est, quàm quod hesterno die dixit ipse, ita L. Cornelium de fortunis omnibus dimicare, ut nullius in delicti crimen vocaretur. Non enim furatus esse civitatem, non genus suum ementitus, non in aliquo impudenti mendacio delituisse, non irrepsisse in censum dicitur: unum objicitur, natum esse Gadibus; quod negat nemo: cetera accusator fatetur, hunc in Hispania, durissimo bello, cum Q. Metello, cum C. Memmio, & in classe, & in exercitu fuisse, &, ut Pompeius in Hispaniam venerit, Memmiumque habere quæstorem cœperit, numquam a Memmio discessisse: Carthaginem esse profectum: acerrimis illis prœliis & maximis, Sucronensi & Duriensi, interfuisse: cum Pompeio ad extremum belli tempus fuisse.

Hæc

Hæc ſunt prœlia Cornelii : talis in rempublicam noſtram labor, assiduitas, dimicatio, virtus digna ſummo imperatore, ſpes pro periculis præmiorum : præmia quidem ipſa non ſunt in ejus facto, qui adeptus eſt, ſed in ejus, qui dedit.

III. Donatus igitur eſt ob eas cauſas a Cn. Pompeio civitate : id accuſator non negat ; ſed reprehendit : ut in Cornelio cauſa ipsius probetur, pœna quæratur ; in Pompeio cauſa lædatur, pœna ſit nulla. Sic famam, sic innocentissimi hominis fortunas, præſtantissimi imperatoris factum condemnari volunt. Ergo in judicium caput Cornelii, factum Pompeii vocatur : hunc enim in ea civitate, in qua ſit natus, honeſtissimo loco natum eſſe concedis, & ab ineunte ætate, relictis rebus ſuis omnibus, in noſtris bellis, noſtris cum imperatoribus eſſe verſatum : nullius laboris, nullius obsidionis, nullius prœlii expertem fuiſſe : hæc ſunt omnia quum plena laudis, tum propria Cornelii, nec in his rebus crimen eſt ullum.

7. Ubi igitur eſt crimen ? quòd eum Pompeius civitate donavit. Hujuſcemodi crimen ? minimè : nisi honos ignominia putanda eſt. Cujus igitur ? reverâ nullius ; actione accuſatoris, ejus unius, qui donavit : qui si adductus gratiâ, minùs idoneum hominem præmio affeciſſet ; qui

etiam si virum bonum, sed non ita meritum; si denique aliquid, quod non contrà, ac liceret, factum diceretur, sed contrà, atque oporteret: tamen esset omnis ejusmodi reprehensio a vobis, Judices, repudianda.

8. Nunc verò quid dicitur? quid ait accusator? fecisse Pompeium quod ei facere non licuerit? quod gravius est, quàm, si id factum ab eo diceret, quod non oportuisset. Est enim aliquid, quod non oporteat, etiam si licet: quidquid verò non licet, certè non oportet.

IV. Hìc ego nunc cuncter sic agere, Judices, non esse fas dubitari, quin, quod Cn. Pompeium fecisse constet, id non solum decuisse, sed etiam debuisse fateamur? Quid enim abest huic homini, quod si adesset, jure hoc tribui & concedi putaremus? usufne rerum? qui pueritiæ tempus extremum, principium habuit bellorum atque imperiorum maximorum? cujus plerique æquales minùs sæpe castra viderunt, quàm hic triumphavit? qui tot habet triumphos, quot oræ sunt, partesque terrarum? tot victorias bellicas, quot sunt in rerum natura genera bellorum? an ingenium? quum etiam ipsi casus eventusque rerum, non duces, sed comites ejus consiliorum fuerint? in quo uno ita summa Fortuna cum summa virtute certavit,

ut omnium judicio plus homini, quàm deæ tribueretur? an pudor, an integritas, an religio in eo, an diligentia umquam requisita est? quem provinciæ nostræ, quem liberi populi, quem reges, quem exteræ gentes, castiorem, moderatiorem, sanctiorem, non modò viderunt, sed aut sperando umquam, aut optando cogitaverunt?

10. Quid dicam de auctoritate? quæ tanta est, quanta in his tantis virtutibus ac laudibus esse debet: cui senatus populusque Romanus amplissimæ dignitatis præmia dedit, non postulanti imperia, verùm etiam recusanti: hujus de facto, Judices, ita quæri, ut id agatur, licueritne ei facere, quod fecit, an verò, non dicam, non licuerit, sed nefas fuerit (contra fœdus enim, id est, contra populi Romani religionem & fidem fecisse dicitur) non turpe populo Romano? nonne vobis?

V. Audivi hoc de parente meo puer: quum Q. Metellus, Lucii filius, causam de pecuniis repetundis diceret, ille, ille vir, cui patriæ salus dulcior, quàm conspectus fuit: qui de civitate decedere, quàm de sententia maluit: hoc igitur causam dicente, quum ipsius tabulæ circumferrentur inspiciendi nominis causâ, fuisse judicem ex illis equitibus Romanis, gra-

vissimis viris, neminem, quin removeret oculos, & se totum averteret, ne fortè, quod ille in tabulas publicas retulisset, dubitasse quisquam, verumne an falsum esset, videretur. Nos Cn. Pompeii decretum, judicium, de consilii sententia pronuntiatum recognoscemus? cum legibus conferemus? cum fœderibus omnia acerbissimâ diligentiâ perpendemus?

12. Athenis aiunt, quum quidam apud eos, qui sanctè graviterque vixisset, & testimonium publicè dixisset, & (ut mos Græcorum est) jurandi causâ ad aras accederet, unâ voce omnes judices, ne is juraret, reclamasse. Quum Græci homines, spectati viri noluerint religione videri potiùs, quàm veritate, fidem esse constrictam; nos etiam in ipsa religione & legum & fœderum conservandâ, qualis fuerit Cn. Pompeius, dubitabimus?

13. Utrùm enim inscientem vultis contra fœdera fecisse, an scientem? si scientem? ô nomen nostri imperii! ô populi Romani excellens dignitas! ô Cn. Pompeii sic latè longéque diffusa laus, ut ejus gloriæ domicilium communis imperii finibus terminetur! ô nationes, urbes, populi, reges, tetrarchæ, tyranni, testes Cn. Pompeii non solùm virtutis in bello, sed etiam religionis in pace! vos denique mutæ regiones imploro, & sola terrarum

ultimarum : vos maria, portus, insulæ, littoraque. Quæ est enim ora, quæ sedes, qui locus, in quo non exstent hujus quum fortitudinis, tum verò humanitatis, tum animi, tum consilii impressa vestigia ? Hunc quisquam incredibili quadam atque inauditâ gravitate, virtute, constantiâ præditum, fœdera scientem neglexisse, violasse, rupisse, dicere audebit ?

VI. Gratificatur mihi gestu accusator ; inscientem Cn. Pompeium fecisse significat : quasi verò levius sit, quum in tanta republica versere, & maximis negotiis præsis, facere aliquid, quod scias non licere ; an omnino nescire quid liceat. Etenim quum in Hispania bellum acerrimum & maximum gesserat, quo jure Gaditana civitas esset, nesciebat ? an, cujus linguam populi non nosset, interpretationem fœderis non tenebat ? Id igitur quisquam Cn. Pompeium ignorasse dicere audebit, quod mediocres homines, quod nullo usu, nullo studio militari præditi, quod librarioli denique scire profiteantur ?

15. Equidem contrà existimo, Judices, quum in omni genere ac varietate artium, etiam illarum, quæ sine summo otio non facilè discuntur, Cn. Pompeius excellat, singularem quamdam laudem ejus, & præstabilem esse scientiam in fœderibus, pactionibus, conditionibus po-

pulorum, regum, exterarum nationum; in univerſo denique belli jure, ac pacis: niſi fortè, quæ nos libri docent in umbra & otio, ea Cn. Pompeium, neque quum requieſceret, litteræ; neque, quum rem gereret, res ipſæ docere potuerunt.

16. Atque ut ego ſentio, Judices, cauſa dicta eſt temporis magis hujus vitio, quàm hominis: neque ego de tam iniquo genere judicii plura dicam. Eſt enim hujus ſeculi labes quædam, & macula, virtuti invidere, velle ipſum florem dignitatis infringere. Etenim, ſi Cn. Pompeius abhinc annos quingentos fuiſſet, is vir, a quo ſenatus adoleſcentulo, atque equite Romano, ſæpe communis ſalutis auxilium expetiſſet: cujus res geſtæ omnes gentes, cum clarissima victoria, terrâ marique peragraſſent: cujus tres triumphi teſtes eſſent, totum orbem terrarum noſtro imperio teneri: quem populus Romanus ſingularibus honoribus decoraſſet: ſi nunc apud vos, id, quod is feciſſet, contra fœdus factum diceretur, quis audiret? nemo profectò: mors enim quum exſtinxiſſet invidiam, res ejus geſtæ ſempiterni nominis gloriâ niterentur. Cujus igitur audita virtus dubitationi locum non daret; hujus præſens, experta, atque perſpecta, obtrectatorum voce lædetur?

VII. Omittam igitur Pompeium jam

oratione meâ reliquâ : sed vos, Judices, animis ac memoriâ tenetote : de lege, de fœdere, de exemplis, de perpetua consuetudine civitatis noſtræ renovabo ea, quæ dicta ſunt : nihil enim mihi novi, nihil integri, neque M. Craſſus, qui totam cauſam & pro facultate & pro fide ſua diligentissimè vobis explicavit, neque Cn. Pompeius, cujus oratio omnibus ornamentis abundavit, ad dicendum reliquit. Sed, quoniam, me recuſante, placuit ambobus adhiberi hunc a me quasi perpoliendi quemdam operis extremum laborem; peto a vobis, ut me officii potiùs, quàm dicendi ſtudio, hanc ſuſcepiſſe operam ac munus putetis.

18. Ac priùs quàm aggrediar ad jus cauſamque Cornelii, quiddam de communi conditione omnium noſtrûm, deprecandæ malevolentiæ causâ, breviter commemorandum videtur. Si, quo quiſque loco noſtrûm eſt, Judices, natus, aut, si in qua fortuna eſt naſcendi initio conſtitutus, hunc vitæ ſtatum uſque ad ſenectutem obtinere debet, &, si omnes, quos aut fortuna extulit, aut ipſorum illuſtravit labor & induſtria, pœnâ ſunt afficiendi; non gravior L. Cornelio, quàm multis viris bonis, atque fortibus, conſtitui lex vitæ & conditio videtur : sin autem multorum virtus, ingenium, humanitas, ex infimo

O iv

genere & fortunæ gradu non modò amicitias, & rei familiaris copias consecuta est, sed summam laudem, honores, gloriam, dignitatem; non intelligo, cur potiùs invidia violatura virtutem L. Cornelii, quàm æquitas vestra pudorem ejus adjutura videatur. Itaque, quod maximè petendum est, a vobis idcirco non peto, Judices, ne de vestra sapientia, atque de vestra humanitate dubitare videar. Est autem petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici sitis industriæ, ne humanitatem opprimendam, ne virtutem puniendam putetis: illud peto, ut, si causam ipsam per se firmam esse & stabilem videritis, hominis ipsius ornamenta adjumento causæ potiùs, quàm impedimento, esse malitis.

VIII. Nascitur, Judices, causa Cornelii ex ea lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius ex senatus sententia tulerunt; quâ lege videmus, satis esse sanctum, uti cives Romani sint ii, quos Cn. Pompeius de consilii sententia singillatim civitate donaverit. Donatum esse L. Cornelium præsens Pompeius dicit; indicant publicæ tabulæ; accusator fatetur: sed negat ex fœderato populo quemquam potuisse, nisi is populus fundus factus esset, in hanc civitatem venire.

20. O præclarum interpretem juris! auctorem antiquitatis! correctorem, atque

emendatorem noſtræ civitatis ! qui hanc pœnam fœderibus adſcribat, ut omnium præmiorum beneficiorumque noſtrorum expertes faciat fœderatos. Quid enim potuit dici imperitius, quàm fœderatos populos fieri fundos oportere? nam id non magis eſt proprium fœderatorum, quàm omnium liberorum. Sed totum hoc, Judices, in ea fuit positum ſemper ratione atque ſententia, ut, quum jussiſſet populus Romanus aliquid, si id adſciviſſent ſocii populi ac Latini, &, si ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tamquam in fundo, reſediſſet; ut tum lege eâdem is populus teneretur; non ut de noſtro jure aliquid diminueretur: ſed ut illi populi aut jure eo, quod a nobis eſſet conſtitutum, aut aliquo commodo, aut beneficio uterentur.

21. Tulit apud majores noſtros legem C. Furius de teſtamentis: tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliæ leges de civili jure ſunt latæ: quas Latini voluerunt, adſciverunt: ipsâ denique Juliâ, quâ lege civitas eſt ſociis & Latinis data, qui fundi populi facti non eſſent, civitatem non haberent. In quo magna contentio Heracliensium, & Neapolitanorum fuit, quum magna pars in iis civitatibus fœderis ſui libertatem civitati anteferret. Poſtremò hæc vis eſt iſtius &

juris, & verbi, ut fundi populi, beneficio nostro, non suo jure, fiant.

22. Quum aliquid populus Romanus jussit, id si est ejusmodi, ut quibusdam populis sive fœderatis, sive liberis, permittendum esse videatur, ut statuant ipsi non de nostris, sed de suis rebus, quo jure uti velint; tum, utrùm fundi facti sint, an non, quærendum esse videatur: de nostra verò republica, de nostro imperio de nostris bellis, de victoria, de salute, fundos populos fieri noluerunt.

IX. Atqui si imperatoribus nostris, si senatui, si populo Romano non licebit propositis præmiis elicere ex civitatibus sociorum, atque amicorum, fortissimum atque optimum quemque ad subeunda pro salute nostra pericula; summâ utilitate, ac maximo sæpe præsidio in periculis, atque asperis temporibus carendum erit. Sed, per deos immortales! quæ est ista societas, quæ amicitia, quod fœdus, ut aut nostra civitas careat in suis periculis Massiliensi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino: aut, si quis ex illis populis sit exortus, qui nostros duces auxilio laboris, commeatûs, periculo suo juverit, qui cum hoste nostro cominus in acie sæpe pugnarit, qui se sæpe telis hostium, qui dimicationi capitis, qui morti objecerit; nullâ conditione hujus civitatis præmiis affici possit?

24. Etenim in populum Romanum grave eſt, non poſſe uti ſociis excellenti virtute præditis, qui velint cum periculis noſtris ſua communicare: in ſocios verò ipſos, & in eos, de quibus agimus, fœderatos, injurioſum & contumelioſum eſt, his præmiis & his honoribus excluſos eſſe fideliſſimos & conjunctiſſimos ſocios, quæ pateant ſtipendiariis, pateant hoſtibus, pateant ſæpe ſervis. Nam & ſtipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, ceteris provinciis multos civitate donatos videmus: &, qui hoſtes ad noſtros imperatores perfugiſſent, & magno uſui reipublicæ noſtræ fuiſſent, ſcimus civitate eſſe donatos: ſervos denique, quorum jus & fortunæ conditio infima eſt, bene de republica meritos, perſæpe libertate, id eſt, civitate publicè donari videbamus.

X. Hanc tu igitur, patrone fœderum ac fœderatorum, conditionem ſtatuis Gaditanis, tuis civibus, ut, quod iis, quos Gaditanis adjutoribus armis ſubegimus, atque in ditionem noſtram redegimus, liceat, ſi populus Romanus permiſerit, ut ab ſenatu, ab imperatoribus noſtris, civitate donentur; id ne liceat ipſis? qui ſi ſuis decretis legibuſve ſanxiſſent, ne quis ſuorum civium caſtra imperatorum populi Romani iniret; ne quis ſe pro noſtro imperio in periculum capitis, atque in vitæ

discrimen inferret; Gaditanorum auxiliis, quum vellemus, uti nobis non liceret: privatim verò, si, ne quis vir, & animo & virtute præcellens, pro nostro imperio periculo suo dimicaret; graviter id jure ferremus, minui auxilia populi Romani, debilitari animos fortissimorum virorum, alienigenarum nos hominum studiis, atque externâ virtute privari.

26. Atqui nihil interest, Judices, utrùm hæc fœderati jura constituant, ut ne cui liceat ex his civitatibus ad nostrorum bellorum pericula accedere; an, quæ nos eorum civibus, virtutis causâ, tribuerimus, ea rata esse non possint: nihil enim magis uteremur his adjutoribus, sublatis præmiis virtutis, quàm, si omnino his versari in nostris bellis non liceret. Etenim, quum pro sua patria pauci post genus hominum natum reperti sint, qui nullis præmiis propositis, vitam suam hostium telis objecerint; pro aliena republica quemquam fore putatis, qui se opponat periculis, non modò nullo proposito præmio, sed etiam interdicto?

XI. Sed, quum est illud imperitissimè dictum de populis fundis, quod commune est liberorum populorum, non proprium fœderatorum; ex quo intelligi necesse est, aut neminem ex sociis civem fieri posse; aut etiam posse ex fœderatis: tum verò

jus omne noſter iſte magiſter mutandæ civitatis ignorat; quod eſt, Judices, non ſolùm in legibus publicis positum, ſed etiam in privatorum voluntate. Jure enim noſtro neque mutare civitatem quiſquam invitus poteſt, neque, si velit, mutare non poteſt, modò adſciſcatur ab ea civitate, cùjus eſſe ſe civitatis velit: ut, si Gaditani ſciverint nominatim de aliquo cive Romano, ut sit is civis Gaditanus, magna poteſtas sit noſtro civi mutandæ civitatis, nec fœdere impediatur, quò minùs ex cive Romano civis Gaditanus possit eſſe.

28 Duarum civitatum civis eſſe noſtro jure civili nemo poteſt: non eſſe hujus civitatis civis, qui ſe alii civitati dicarit, poteſt. Neque ſolùm dicatione, quod in calamitate clarissimis viris Q. Maximo, C. Lænati, Q. Philippo Nuceriæ, C. Catoni Tarracone, Q. Cæpioni, P. Rutilio Smyrnæ, vidimus accidiſſe, ut earum civitatum fierent cives, hanc antè amittere non potuiſſent, quàm hujus ſolum civitatis mutatione vertiſſent: ſed etiam poſtliminio poteſt civitatis fieri mutatio. Neque enim sine cauſa de Cn. Publicio Menandro, libertino homine, quem apud majores legati noſtri in Græciam proficiscentes interpretem ſecum habere voluerunt, ad populum latum, ut is Publicius,

si domum reveniſſet, & inde Romam rediiſſet, ne minùs civis eſſet. Multi etiam ſuperiore memoriâ cives Romani ſuâ voluntate indemnati, & incolumes, his rebus relictis, alias ſe in civitates contulerunt.

XII. Quòd si civi Romano licet eſſe Gaditanum sive exsilio, sive poſtliminio, sive rejectione hujus civitatis; ut jam ad fœdus veniam, quod ad cauſam nihil pertinet (de civitatis enim jure, non de fœderibus diſceptamus) quid eſt, quamobrem civi Gaditano in hanc civitatem venire non liceat? Equidem longè ſecus ſentio: nam quum ex omnibus civitatibus via sit in noſtram, quumque noſtris civibus pateat iter ad ceteras civitates; tum verò, ut quæque nobiſcum maximè ſocietate, amicitiâ, ſponsione, pactione, fœdere conjunctá eſt; ita mihi maximè communionem beneficiorum, præmiorum, civitatis, continere videtur.

30. Atqui ceteræ civitates omnes non dubitarent noſtros recipere in ſuas civitates, si idem nos juris haberemus, quod ceteri: ſed nos non poſſumus & hujus eſſe civitatis, & cujuſvis præterea; ceteris conceſſum eſt. Itaque in Græcis civitatibus videmus, Athenis Rhodios, Lacedæmonios, ceteros undique adſcribi, multarumque eſſe eoſdem homines civitatum.

Quo errore ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines, nostros cives, Athenis in numero judicum atque Areopagitarum, certâ tribu, certo numero; quum ignorarent, si illam civitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi postliminio recuperassent. Peritus verò nostri juris ac moris nemo umquam, qui hanc civitatem retinere vellet, in aliam civitatem se dicavit.

XIII. Sed hic totus locus disputationis, atque orationis meæ, Judices, pertinet ad commune jus mutandarum civitatum: nihil habet, quod sit proprium religionis, ac fœderum. Defendo enim rem universam, nullam esse gentem ex omni regione terrarum, neque tam dissidentem a populo Romano odio quodam, atque dissidio, neque tam fide, benevolentiâque conjunctam, ex qua nobis interdictum sit, ut ne quem adsciscere civem, aut civitate donare possimus.

31. O jura præclara, atque divinitus jam inde a principio Romani nominis a majoribus nostris comparata! ne quis nostrûm plus quàm unius civitatis esse possit (dissimilitudo enim civitatum varietatem juris habeat necesse est) ne quis invitus civitate mutetur; neve in civitate maneat invitus. Hæc sunt enim fundamenta firmissima nostræ libertatis, sui quemque juris & retinendi, & dimittendi esse domi-

num. Illud verò sine ulla dubitatione maximè noſtrum fundavit imperium, & populi Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator hujus urbis, Romulus, fœdere Sabino docuit, etiam hoſtibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere: cujus auctoritate, & exemplo numquam eſt intermiſſa a majoribus noſtris largitio, & communicatio civitatis. Itaque & ex Latio multi, & Tuſculani, & Lanuvini, & ex ceteris generibus gentes univerſæ in civitatem ſunt receptæ; ut Sabinorum, Volſcorum, Hernicorum: quibus ex civitatibus nec coacti eſſent civitatem mutare, si qui noluiſſent; nec, si qui eſſent civitatem noſtram beneficio populi Romani conſecuti, violatum fœdus eorum videretur.

XIV. At enim quædam fœdera exſtant, ut Germanorum, Inſubrium, Helvetiorum, Iapidum, nonnullorum item ex Gallia Barbarorum, quorum in fœderibus exceptum eſt, ne quis eorum a nobis civis recipiatur. Quòd si exceptio facit, ne liceat; ibi neceſſe eſt licere, ubi non eſt exceptum. Ubi eſt igitur exceptum fœdere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate? nuſquam: ac sicubi eſſet; lex id Gellia & Cornelia, quæ definitè poteſtatem Pompeio civitatem donandi dederat, ſuſtuliſſet. Excep-

tum eſt, inquit : fœdus siquidem ſacroſanctum eſt. Ignoſco tibi, si neque Pœnorum jura calles (reliqueras enim civitatem tuam) neque noſtras potuiſti leges inſpicere ; ipſæ enim te a cognitione ſua judicio publico repulerunt.

33. Quid fuit in rogatione ea, quæ de Pompeio a Gellio & a Lentulo, conſulibus, lata eſt, in qua aliquid ſacroſanctum exceptum videretur ? Primùm enim ſacroſanctum eſſe nihil poteſt, nisi quod populus plebſve ſanxiſſet : deinde ſanctiones ſacrandæ ſunt aut genere ipſo, aut obteſtatione & conſecratione legis, aut pœnæ, quum caput ejus, qui contrà facit, conſecratur. Quid habes igitur dicere de Gaditano fœdere ejuſmodi ? Utrùm capitis conſecratione, an obteſtatione legis ſacroſanctum eſſe confirmas ? nihil omnino umquam de iſto fœdere ad populum, nihil ad plebem latum eſſe dico : de quibus etiam si latum eſſet, neque legem, neque pœnam latam eſſe, ne quem civem reciperemus : tamen id eſſet, quod populus poſtea jussiſſet, ratum ; neque quidquam illis verbis, *Si quid ſacroſanctum eſſet*, eſſe exceptum videretur. De his, quum populus Romanus nihil umquam juſſerit, quidquam audes dicere ſacroſanctum fuiſſe?

XV. Nec verò hæc oratio mea ad infirmandum fœdus Gaditanorum, Judices,

pertinet : neque enim eſt meum, contra opinionem vetuſtatis, contra jus optimè meritæ civitatis, contra auctoritatem ſenatûs dicere. Duris enim quondam temporibus reipublicæ noſtræ, quum præpotens terrâ marique Carthago, nixa duabus Hiſpaniis, huic imperio immineret, & quum duo fulmina noſtri imperii ſubitò, in Hiſpania, Cn. & P. Scipiones, exſtincti occidiſſent; L. Marcius, primipili centurio, cum Gaditanis fœdus feciſſe dicitur : quod quum magis fide illius populi, juſtitiâ veſtrâ, vetuſtate denique ipsâ, quàm aliquo publico vinculo religionis teneretur; ſapientes homines, & publici juris periti, Gaditani, M. Lepido, Q. Catulo conſulibus, a ſenatu de fœdere poſtulaverunt. Tum eſt cum Gaditanis fœdus vel renovatum, vel ictum : de quo fœdere populus Romanus ſententiam non tulit, qui injuſſu ſuo, nullo pacto poteſt religione obligari.

35. Ita Gaditana civitas, quod beneficiis ſuis erga rempublicam noſtram conſequi potuit, quod imperatorum teſtimoniis, quod vetuſtate, quod Q. Catuli, ſummi viri, auctoritate, quod judicio ſenatûs, quod fœdere, conſecuta eſt : quod publicâ religione ſanciri potuit, id abeſt; populus enim ſe nuſquam obligavit : neque ideo eſt Gaditanorum cauſa deterior:

gravissimis enim & plurimis rebus est fulta : sed isti disputationi certè nihil est loci. Sacrosanctum enim nihil potest esse, nisi quod per populum plebemve sancitum est.

XVI. Quòd si hoc fœdus, quod populus Romanus, auctore senatu, commendatione & judicio vetustatis, voluntate & sententiis suis comprobat, idem suffragiis comprobasset : quid erat, cur ex ipso fœdere Gaditanum in civitatem nostram recipi non liceret ? Nihil est enim aliud in fœdere, nisi, *ut pia & æterna pax* sit. Quid id ad civitatem ? Adjunctum illud etiam est, quod non est in omnibus fœderibus : *Majestatem populi Romani comiter conservanto :* id habet hanc vim, ut sit ille in fœdere inferior.

36. Primùm verbi genus hoc conservandi, quo magis in legibus quàm in fœderibus uti solemus, imperantis est, non precantis. Deinde, quum alterius populi majestas conservari jubetur, de altero siletur ; certè ille populus in superiori conditione causaque ponitur, cujus majestas fœderis sanctione defenditur. In quo erat accusatoris interpretatio indigna responsione, qui ita dicebat, *comiter* esse *communiter :* quasi verò priscum aliquod, aut insolitum verbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, suaves homines esse dicuntur. *Qui erranti comiter monstrat viam ;*

benignè, & non gravatè: *communiter* quidem certè non convenit.

37. Et simul absurda res est, caveri fœdere, ut majestatem populi Romani communiter conservent; id est, ut populus Romanus suam majestatem velit esse salvam: quod si jam ita esset, ut esse non potest; tamen de nostra majestate, nihil de illorum caveretur. Potestne igitur nostra majestas a Gaditanis benignè conservari, si ad eam retinendam Gaditanos præmiis elicere non possumus? potest esse ulla denique majestas, si impedimur, quò minùs per populum Romanum, beneficiorum, virtutis causâ, tribuendorum potestatem imperatoribus nostris deferamus?

XVII. Sed quid ego disputo, quæ mihi tum, si Gaditani contra me dicerent, verè posse dici viderentur? illis enim repetentibus L. Cornelium, responderem, legem populum Romanum jussisse de civitate tribuenda: huic generi legum fundos populos fieri non solere: Cn. Pompeium de consilii sententia civitatem huic dedisse: nullum populi nostri jussum Gaditanos habere: itaque nihil esse sacrosanctum, quod lege exceptum videretur: si esset; tamen in fœdere nihil esse cautum, præter pacem: additum etiam esse illud, ut majestatem illi nostram conservare deberent; quæ certè minueretur, si aut adju-

toribus illorum civibus uti in bellis nobis non liceret, aut præmii tribuendi potestatem nullam haberemus.

39. Nunc verò quid ego contra Gaditanos loquar, quum id, quod defendo, voluntate eorum, auctoritate, legatione ipsâ comprobetur? qui a principio sui generis ac reipublicæ, ab omni studio, sensuque Pœnorum mentes suas ad nostrum imperium, nomenque flexerunt? quos, quum maxima bella nobis inferrentur, mœnibus excluserunt? classibus insecuti sunt? corporibus, copiis, opibus depulerunt? qui & veterem illam speciem fœderis Marciani semper omni arce duxerunt sanctiorem, & hoc fœdere, Catuli senatûsque auctoritate, se nobiscum conjunctissimos esse arbitrati sunt? quorum mœnia, delubra, agros, ut ipse Hercules, itinerum ac laborum suorum, sic majores nostri imperii ac nominis populi Romani terminos esse voluerunt?

40. Testantur & mortuos nostros imperatores, quorum vivit immortalis memoria & gloria, Scipiones, Brutos, Horatios, Cassios, Metellos, & hunc præsentem Cn. Pompeium, quem procul ab eorum mœnibus, acre & magnum bellum gerentem, commeatu, pecuniâque juverunt; & hoc tempore ipso populum Romanum, quem in caritate annonæ, ut

fæpe antè fecerant, frumento fuppeditat
levaverunt; fe hoc jus effe velle, ut sib
& liberis, si qui eximià virtute fuerin
sit in noftris caftris, sit in imperatoru
prætoriis, sit denique inter signa, atq
in acie locus; sit his gradibus adfcen
etiam ad civitatem.

XVIII. Quod si Afris, si Sardis,
Hifpanis, agris ftipendioque multatis, v
tute adipifci licet civitatem; Gaditanis a
tem, officiis, vetuftate, fide, periculi
fœdere conjunctis, hoc idem non licebi
non fœdus sibi nobifcum, fed iniquissim
leges impositas a nobis effe arbitrabunt
Atque hanc, Judices, non a me fi
orationem, fed me dicere, quæ Gadita
judicarint, res ipfa declarat. Hofpitiu
multis annis ante hoc tempus cum L. Co
nelio Gaditanos feciffe publicè dico: pr
feram teftes, proferam legatos: excita
laudatores, quos ad hoc judicium, fu
mos homines ac nobilissimos, deprec
tores hujus periculi, miffos videtis:
denique multò antè Gadibus inauditâ
fore, huic ut ab illo periculum crearetu
gravissima tum in iftum civem fuum G
ditani fenatufconfulta fecerunt.

42. Potuit magis fundus populus Gad
tanus fieri (quoniam hoc magnopere d
lectare verbo) si tum fit fundus, quu
fcita ac juffa noftra fuâ fententiâ compr

bat, quàm quum hospitium fecit, ut & civitate illum mutatum esse fateretur, & jus civitatis honore dignissimum judicaret? potuit certius interponere judicium voluntatis suæ, quàm quum etiam accusatorem hujus multâ & pœnâ multavit? potuit magis de re judicare, quàm quum ad vestrum judicium cives amplissimos legavit, testes hujus juris, vitæ laudatores, periculi deprecatores?

43. Etenim quis est tam demens, quin sentiat, jus hoc Gaditanis esse retinendum, ne interseptum sit iis iter perpetuò ad hoc amplissimum præmium civitatis; & magnopere iis esse lætandum, hujus L. Cornelii benevolentiam erga suos remanere Gadibus; gratiam, & facultatem commendandi in hac civitate versari? Quis enim nostrûm est, cui non illa civitas sit hujus studio, curâ, diligentiâ, commendatior?

XIX. Omitto quantis ornamentis populum istum C. Cæsar, quum esset in Hispania prætor, affecerit, controversias sedarit, jura ipsorum permissu statuerit, inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus disciplinaque delerit; summa in eam civitatem, hujus rogatu, studia & beneficia contulerit: multa prætereo, quæ quotidie labore hujus & studio, aut omnino, aut certè faciliùs con-

ſequuntur. Itaque & adſunt principes civitatis, & defendunt: amore, ut ſuum civem; teſtimonio, ut noſtrum; officio, ut ex nobilissimo civi ſanctissimum hoſpitem; ſtudio, ut diligentissimum defenſorem commodorum ſuorum.

44. Ac, ne ipsi Gaditani arbitrentur; quamquam nullo incommodo afficiantur, si liceat eorum cives virtutis causâ in noſtram civitatem venire, tamen hoc ipſo inferius eſſe ſuum fœdus, quàm ceterorum; conſolabor & hos præſentes viros optimos, & illam fidelissimam atque amicissimam nobis civitatem: simul & vos, non ignorantes, Judices, admonebo, quo de jure hoc judicium conſtitutum sit, de eo numquam omnino eſſe dubitatum. Quos igitur prudentissimos interpretes fœderum, quos peritissimos bellici juris, quos diligentissimos in exquirendis conditionibus civitatum atque causis, eſſe arbitramur? eos profectò, qui jam imperia ac bella geſſerunt.

XX. Etenim, si Q. Scævola ille augur, quum de jure prædiatorio conſuleretur, homo juris peritissimus, conſultores ſuos nonnumquam ad Furium & Caſcellium, prædiatores, rejiciebat: si nos de aqua noſtra Tuſculana M. Tugionem potiùs quàm C. Aquilium, conſulebamus, quòd assiduus uſus, uni rei deditus, & ingenium

nium & artem ſæpe vincit : quis dubitet de fœderibus , & de toto jure pacis & belli , omnibus juris peritissimis imperatores noſtros anteferre ?

46. Poſſumuſne igitur tibi probare auctorem exempli , atque facti illius , quod a te reprehenditur , C. Marium ? quæris aliquem graviorem ? conſtantiorem ? præſtantiorem virtute , prudentiâ , religione , æquitate ? Is igitur M. Annium Appium , fortissimum virum , ſummâ virtute præditum , civitate donavit , quum Camertinum fœdus ſanctiſſimum , atque æquissimum ſciret eſſe. Poteſt igitur, Judices, L. Cornelius condemnari , ut non C. Marii factum condemnetur ?

47. Exsiſtat ergo ille vir parumper cogitatione veſtrâ , quoniam re non poteſt ; ut conſpiciatis eum mentibus , quem oculis non poteſtis : dicat , ſe non imperitum fœderis , non rudem exemplorum , non ignarum belli fuiſſe : ſe Publii Africani diſcipulum , ac militem : ſe ſtipendiis , ſe legationibus bellicis eruditum : ſe , si tanta bella legiſſet , quanta gessit , & confecit ; si tot conſulibus meruiſſet , quoties ipſe conſul fuiſſet , omnia jura belli perdiſcere ac noſſe potuiſſe : sibi non fuisſe dubium , quin nullo fœdere a republica bene gerenda impediretur : a ſe ex conjunctiſſima atque amiciſſima civitate for-

tissimum quemque esse delectum : neque Iguvinatium, neque Camertium fœdere esse exceptum, quò minùs eorum civibus a populo Romano præmia virtutis tribuerentur.

XXI. Itaque, quum paucis annis post hanc civitatis donationem acerrima de civitate quæstio, Liciniâ & Muciâ lege, venisset; num quis eorum, qui de fœderatis civitatibus esset civitate donatus, in judicium est vocatus ? nam Spoletinus Lucius Matrinius, unus ex iis, quos Caius Marius civitate donasset, dixit causam ex colonia Latina, in primis firma & illustri : quem quum disertus homo L. Antistius accusaret, non dixit, fundum populum Spoletinum non esse factum : videbat enim, populos de suo jure, non de nostro, fundos fieri solere; sed, quum lege Apuleiâ coloniæ non essent deductæ, quâ lege Saturninus C. Mario tulerat, ut in singulas colonias ternos cives Romanos facere posset, negabat hoc beneficium, re ipsâ sublatâ, valere debere.

49. Nihil habet similitudinis ista accusatio : sed tamen tanta auctoritas in C. Mario fuit, ut non per L. Crassum, affinem suum, hominem incredibili eloquentiâ, sed paucis ipse verbis causam illam gravitate suâ defenderit, & proba-

rit. Quis enim esset, Judices, qui imperatoribus nostris, in bello, in acie, in exercitu, delectum virtutis; qui sociis, qui fœderatis, in defendenda republica nostra spem præmiorum eripi vellet? Quod si vultus C. Marii, si vox, si ille imperatorius ardor oculorum, si recentes triumphi, si præsens valuit adspectus; valeat auctoritas, valeant res gestæ, valeat memoria, valeat fortissimi & clarissimi viri nomen æternum: sit hoc discrimen inter gratiosos cives atque fortes, ut illi vivi fruantur opibus suis; horum, etiam mortuorum (si quisquam hujus imperii defensor mori potest) vivat auctoritas immortalis.

XXII. Quid? Cn. Pompeius, pater, rebus Italico bello maximis gestis, P. Cæsium, equitem Romanum, virum bonum, qui vivit Ravennæ, fœderato ex populo, nonne civitate donavit? quid? cohortes duas universas Camertium? quid? Heracliensium legionem, P. Crassus, vir amplissimus, ex ea civitate, quacum propè singulare fœdus Pyrrhi temporibus, C. Fabricio consule, ictum putatur? quid? Massiliensem Aristonem Sulla? quid? quoniam de Gaditanis agimus, idem * heros novem Gaditanos? quid? vir sanctissimus, & summâ religione ac modestiâ, Q. Metellus Pius, Q. Fabium Saguntinum? quid? hic,

qui adest, a quo hæc, quæ ego nunc percurro, subtilissimè sunt omnia perpolita, M. Crassus, non Aletrinensem fœderatum civitate donavit, homo tum gravitate & prudentiâ præstans, tum vel nimiùm parcus in largienda civitate?

51. Hic tu Cn. Pompeii beneficium, vel potiùs judicium & factum, infirmare conaris, qui fecit, quod C. Marium fecisse audierat: fecit, quod P. Crassum, quod L. Sullam, quod Q. Metellum, quod denique domesticum auctorem, patrem suum, facere viderat? neque verò in uno Cornelio id fecit: nam & Gaditanum Asdrubalem ex bello illo Africano, & Mamertinos Ovios, & quosdam Uticenses, & Saguntinos fabros, civitate donavit. Etenim, quum ceteris præmiis digni sunt, qui suo labore & periculo nostram rempublicam defendunt; tum certè dignissimi sunt, qui civitate eâ donentur, pro qua pericula ac tela subierunt. Atque utinam, qui ubique sunt propugnatores hujus imperii, possent in hanc civitatem venire, & contrà oppugnatores reipublicæ de civitate exterminari! Neque enim ille summus poeta noster Annibalis illam magis cohortationem, quàm communem imperatorum, voluit esse, *Hostem qui feriet, erit*, inquit, *mihi Carthaginiensis, Quisquis erit, cujatis siet*: id habent om-

nes leve, & ſemper habuerunt. Itaque & cives undique fortes viros adſciverunt, & hominum ignobilium virtutem perſæpe nobilitatis inertiæ prætulerunt.

XXIII. Habetis imperatorum ſummorum & ſapientissimorum hominum, clarissimorum virorum, interpretationem juris ac fœderum : dabo etiam judicum, qui huic quæſtioni præfuerunt : dabo universi populi Romani : dabo & ſanctissimum judicium ſenatûs. Judices, quum præ ſe ferrent palamque loquerentur, quid eſſent lege Papiâ de M. Cassio, Mamertinis repetentibus, judicaturi ; Mamertini, publicè ſuſceptâ causâ, deſtiterunt. Multi, in civitatem recepti ex liberis fœderatiſque populis, ſunt liberati : nemo umquam eſt de civitate accuſatus, quòd aut populus fundus factus non eſſet, aut quòd fœdere civitatis mutandæ jus impediretur. Audebo etiam hoc contendere, numquam eſſe condemnatum, quem conſtaret ab imperatore noſtro civitate donatum.

53. Cognoſcite nunc populi Romani judicium, multis rebus interpoſitum, atque in maximis causis re ipsâ, atque uſu comprobatum. Cum Latinis omnibus fœdus ictum, Sp. Cassio, Poſtumio Cominio, conſulibus, quis ignorat ? quod quidem nuper in columna ænea meminimus

post Rostra incisum, & perscriptum fuisse. Quomodo igitur L. Cossinius Tiburs, pater hujus equitis Romani, optimi atque ornatissimi viri, damnato T. Cœlio; quomodo ex eadem civitate T. Coponius, civis item summâ virtute & dignitate (nepotes T. & C. Coponios nostis) damnato C. Massone, civis Romanus est factus? An linguâ, & ingenio patefieri aditus ad civitatem potuit? manu, & virtute non potuit? anne de nobis trahere spolia fœderatis licebit; de hostibus non licebit? an, quod adipisci poterunt dicendo, id eis assequi pugnando non licebit? an accusatoris majores nostri majora præmia, quàm bellatorum, esse voluerunt?

XXIV. Quòd si acerbissimâ lege Servilia principes viri, ac gravissimi & sapientissimi cives, hanc Latinis, id est fœderatis, viam ad civitatem populi jussu patere passi sunt; neque in his est hoc reprehensum Liciniâ & Muciâ lege; quum præsertim genus ipsum accusationis & nomen, ejusmodi præmium, quod nemo assequi possit, nisi ex senatoris calamitate, neque senatori, neque bono cuiquam nimis jucundum esse posset; dubitandum fuit, quin, quo in genere judicum præmia rata essent, in eodem judicia imperatorum valerent? num fundos igitur fac-

tos populos Latinos arbitramur aut Serviliâ lege, aut ceteris, quibus Latinis hominibus erat propositum aliqua ex re præmium civitatis?

55. Cognoſcite nunc judicium ſenatûs, quod ſemper eſt judicio populi comprobatum. Sacra Cereris, Judices, ſummâ majores noſtri religione confici, cæremoniâque voluerunt; quæ quum eſſent asſumpta de Græcia, & per Græcas ſemper curata ſunt ſacerdotes, & Græca omnia nominata: ſed quum illam, quæ Græcum illud ſacrum monſtraret, & faceret, ex Græcia deligerent; tamen ſacra pro civibus civem facere voluerunt, ut deos immortales ſcientiâ peregrinâ & externâ, mente domeſticâ & civili, precaretur. Has ſacerdotes video ferè aut Neapolitanas, aut Velienſes fuiſſe, fœderatarum sine dubio civitatum. Mitto vetera: proxima dico: ante civitatem Veliensibus datam, de ſenatûs ſententia C. Valerium Flaccum, prætorem urbanum, nominatim ad populum de Calliphana Velienſe, ut ea civis Romana eſſet, tuliſſe. Num igitur aut fundos factos Velienſes, aut ſacerdotem illam civem Romanam factam non eſſe, aut fœdus & a ſenatu & a populo Romano violatum arbitrabimur?

XXV. Intelligo, Judices, in cauſa aper-

ta, miniméque dubia, multò & plura, & a pluribus peritissimis esse dicta, quàm res postularet: sed id factum est, non ut vobis rem tam perspicuam dicendo probaremus, verùm ut omnium malevolorum, iniquorum, invidorum animos frangeremus; quos ut accusator incenderet, ut aliqui sermones hominum, alienis bonis mœrentium, etiam ad vestras aures permanarent, & in judicio ipso redundarent, idcirco illa in omni parte orationis suæ arte adspergi videbatis: tum pecuniam L. Cornelii, quæ neque invidiosa est, &, quantacumque est, ejusmodi est, ut conservata magis, quàm correpta, esse videatur: tum luxuriam, quæ non crimine aliquo libidinis, sed communi maledicto notabatur: tum Tusculanum, quod Q. Metelli fuisse meminerat, & L. Crassi: Crassum emisse de libertino homine, Soterico Marcio; ad Metellum pervenisse de Venonii Vindicii bonis non tenebat: simul illud nesciebat, prædiorum nullam esse gentem: emptionibus ea solere sæpe ad alienos homines, sæpe ad infimos, non legibus, tamquam tutelas, pervenire.

57. Objectum est etiam, quòd in tribum Crustuminam pervenerit; quod hic assecutus est legis de ambitu præmio, mi-

nùs invidioſo, quàm qui legum præmiis prætoriam ſententiam, & prætextam togam conſequuntur. Et adoptio Theophanis agitata eſt, per quam Cornelius nihil eſt, præterquam propinquorum ſuorum hereditates, aſſecutus.

XXVI. Quamquam iſtorum animos; qui ipsi Cornelio invident, non eſt difficillimum mitigare: more hominum invident, in conviviis rodunt, in circulis vellicant; non illo inimico, ſed hoc maledico dente carpunt. Qui amicis L. Cornelii aut inimici ſunt, aut invident, hi ſunt huic multò vehementiùs pertimeſcendi. Nam huic quidem ipsi quis eſt umquam inventus inimicus? aut quis jure eſſe potuit? quem bonum non coluit? cujus fortunæ, dignitatique non concessit? Verſatus in intima familiaritate hominis potentissimi, in maximis noſtris malis atque discordiis neminem umquam alterius rationis ac partis non re, non verbo, non vultu denique offendit: fuit hóc sive meum, sive reipublicæ fatum, ut in me unum omnis illa inclinatio communium temporum incumberet: non modò non exſultavit in ruinis noſtris, veſtriſque diſcordiis Cornelius; ſed omni officio, lacrymis, operâ, conſolatione, omnes, me abſente, meos ſublevavit.

59. Quorum ego testimonio ac precibus munus hoc meritum huic, &, ut a principio dixi, justam & debitam gratiam refero: speroque, Judices, ut eos, qui principes fuerunt conservandæ salutis, aut dignitatis meæ, diligitis, & caros habetis; sic, quæ ab hoc pro facultate hujus, pro loco facta sunt, & grata esse vobis, & probata. Non igitur a suis, quos nullos habet, sed a suorum, qui & multi, & potentes sunt, urgetur inimicis: quos quidem hesterno die Cn. Pompeius copiosâ oratione, & gravi, secum, si vellent, contendere jubebat; ab hoc impari certamine, atque injusta contentione avocabat.

XXVII. Et erat æqua lex, & nobis, Judices, atque omnibus, qui nostris familiaritatibus implicantur, vehementer utilis, ut nostras inimicitias ipsi inter nos geramus, amicis nostrorum inimicorum temperemus. Ac, si mea auctoritas satis apud illos in hac re ponderis haberet, quum me præsertim rerum varietate, atque usu ipso jam perdoctum viderent; etiam ab illis eos majoribus discordiis avocarem: ita enim contendere de republica, quum id defendas, quod esse optimum sentias, & fortium virorum, & magnorum hominum semper putavi; neque huic

umquam labori, officio, muneri defui: ſed contentio tamdiu ſapiens eſt, quamdiu aut proficit aliquid, aut, si non proficit, non obeſt civitati.

61. Voluimus quædam, contendimus, experti ſumus; obtenta non ſunt: dolorem alii, nos luctum mœroremque ſuſcepimus. Cur ea, quæ mutare non poſſumus, convellere malumus, quàm tueri? C. Cæſarem ſenatus & genere ſupplicationum amplissimo ornavit, & numero dierum novo. Idem in anguſtiis ærarii victorem exercitum ſtipendio affecit; imperatori decem legatos decrevit; lege Semproniâ ſuccedendum non cenſuit. Harum ego ſententiarum & princeps, & auctor fui: neque me diſſensioni meæ priſtinæ putavi potiùs aſſentiri, quàm præſentibus reipublicæ temporibus, & concordiæ, convenire. Non idem aliis videtur: ſunt fortaſſe in ſententia firmiores: reprehendo neminem; ſed aſſentior non omnibus: neque eſſe inconſtantis puto, ſententiam aliquam, tamquam aliquod navigium, atque curſum, ex reipublicæ tempeſtate moderari.

62. Sed si qui ſunt, quibus infinitum sit odium, in quos ſemel ſuſceptum sit, quos video eſſe nonnullos; cum ducibus ipsis, non cum comitatu, aſſectatoribuſque con-

fligant : illam enim fortaſſe pertinaciam nonnulli, virtutem alii putabunt ; hanc verò iniquitatem omnes cum aliqua crudelitate conjunctam. Sed, si certorum hominum mentes nullâ ratione placare, Judices, poſſumus ; veſtros quidem animos certè confidimus, non oratione noſtrâ, ſed humanitate veſtrâ eſſe placatos.

XXVIII. Quid enim eſt, cur non potiùs ad ſummam laudem huic, quàm ad minimam fraudem, Cæſaris familiaritas valere debeat? cognovit adoleſcens : placuit homini prudentissimo : in ſumma amicorum copia cum familiarissimis ejus eſt adæquatus in prætura : in conſulatu præfectum fabrûm detulit, consilium hominis probavit, fidem eſt complexus, officia, obſervantiamque dilexit : fuit hic multorum illi laborum ſocius aliquando ; eſt fortaſſe nunc nonnullorum particeps commodorum : quæ quidem si huic obfuerint apud vos, non intelligo, quod bonum cuiquam sit apud tales viros profuturum.

64. Sed quoniam C. Cæſar abeſt longissimè, atque in iis eſt nunc locis, quæ regione, orbem terrarum, rebus illius geſtis, imperium populi Romani definiunt: nolite, per deos immortales ! Judices, hunc illi acerbum nuntium velle perferri, ut ſuum præfectum fabrûm, ut hominem

sibi carissimum & familiarissimum ; non ob ipsius aliquod delictum, sed ob suam familiaritatem vestris oppressum sententiis audiat. Miseremini ejus, qui non de suo peccato, sed de hujus summi & clarissimi viri facto; non de aliquo crimine, sed periculo suo, de publico jure disceptat: quod jus si Cn. Pompeius ignoravit, si M. Crassus, si Q. Metellus, si Cn. Pompeius pater, si L. Sulla, si L. Crassus, si C. Marius, si senatus, si populus Romanus, si, qui de re simili judicarunt, si fœderati populi, si socii, si illi antiqui Latini; videte, ne utilius vobis, & honestius sit illis ducibus errare, quàm hoc magistro erudiri. Sed, si de certo, de perspicuo, de utili, de probato, de judicato vobis jure esse constituendum videtis; nolite committere, ut in re tam inveterata quidquam novi sentiatis. Simul & illa, Judices, omnia ante oculos vestros proponite: primùm esse omnes etiam post mortem reos, clarissimos illos viros, qui fœderatos civitate donarunt; deinde senatum, qui persæpe hoc judicavit; populum, qui jussit; judices, qui approbarunt: tum etiam illud cogitatote; sic vivere, ac vixisse Cornelium, ut, quum omnium peccatorum quæstiones sint, non de vitiorum suorum pœna, sed de virtutis præmio in judicium

vocetur. Accedat etiam illud, ut ſtatuatis hoc judicio, utrùm poſthac amicitias clarorum virorum calamitati hominibus, an ornamento eſſe malitis. Poſtremò illud, Judices, fixum in animis veſtris tenetote, vos in hac cauſa non de maleficio L. Cornelii, ſed de beneficio Cn. Pompeii judicaturos.

DE PROVINCIIS CONSULARIBUS.

ORATIO TRIGESIMA QUARTA.

C. Sempronius Gracchus, Tiberii Frater, in tribunatu legem tulit, ut provinciæ consulares a senatu quotannis decernerentur. Ex ea lege consules Lentulus Marcellinus & L. Philippus retulerunt ad senatum de provinciis consularibus decernendis. Eæ tum quatuor erant, de quibus variæ sententiæ dictæ sunt; Macedonia, cui L. Piso, Syria, cui A. Gabinius, Galliæ duæ, quibus conjunctis cum imperio præerat C. Julius Cæsar. Qui ante Ciceronem sententiam dixere, id omnes, excepto P. Servilio, spectabant, ut Cæsari, quem oderant, vel omnino

auferretur imperium, ademptâ utraque Galliâ, vel certè, ulteriore aut citeriore detractâ, minueretur. Contradixit Cicero sententiam rogatus. De Cæsare magnas res gerente, propositâ reip. utilitate, nihil mutandum: Pisonem autem & Gabinium, qui provincias avarè, crudeliter, superbè administrarent, esse revocandos censuit. Anno urbis 697. Ciceronis 51. MANUTIUS.

I. SI quis vestrûm, Patres conscripti, exspectat, quas sim provincias decreturus, consideret ipse secum, qui mihi homines ex provinciis potissimùm detrahendi sint: non dubitabit, quid me sentire conveniat, quum, quid mihi sentire necesse sit, cogitarit. Ac, si princeps eam sententiam dicerem; laudaretis profectò: si solus; certè ignosceretis: etiam si paulò minùs utilis vobis sententia videretur; veniam tamen aliquam dolori meo tribueretis. Nunc verò, Patres conscripti, non parvâ afficior voluptate, vel quòd hoc maximè reipublicæ conducit, Syriam, Macedoniamque decerni, ut dolor meus nihil a communi utilitate dissentiat; vel quòd habeo

auctorem P. Servilium, qui ante me sententiam dixit, virum clarissimum, & quum in universam rempublicam, tum etiam erga meam salutem, fide ac benevolentiâ singulari.

2. Quòd si ille & paulò antè, & quotiescumque ei locus dicendi ac potestas fuit, Gabinium & Pisonem, duo reipublicæ portenta, ac pene funera, quum propter alias causas, tum maximè propter illud insigne scelus eorum, & importunam in me crudelitatem, non solùm sententiâ suâ, sed etiam verborum gravitate esse notandos putavit; quonam me animo in eos esse oportet, cujus illi salutem pro pignore tradiderunt ad explendas suas cupiditates? Sed ego in hac sententia dicenda non parebo dolori meo, nec iracundiæ serviam: quo animo unusquisque vestrûm debet esse in illos, hoc ero: præcipuum illum & proprium sensum doloris mei, quem tamen vos communem semper vobis mecum esse duxistis, a sententia dicenda amovebo; ad ulciscendi tempora reservabo.

II. Quatuor sunt Provinciæ, Patres conscripti, de quibus adhuc intelligo sententias esse dictas: Galliæ duæ, quas hoc tempore uno imperio videmus esse conjunctas; & Syria, & Macedonia; quas, vobis invitis & oppressis, pestiferi con-

ſules pro everſæ reipublicæ præmiis occupaverunt. Decernendæ nobis ſunt lege Sempronia duæ : quid eſt, quod possimus de Syria, Macedoniaque dubitare ? Mitto, quòd eas ita partas habent ii, qui nunc obtinent, ut non antè attigerint, quàm hunc ordinem condemnarint : quàm auctoritatem veſtram e civitate exterminarint : quàm fidem publicam, quàm perpetuam populi Romani ſalutem, quàm me, ac meos omnes fœdissimè, crudelissiméque vexarint.

4. Omnia domeſtica illa, atque urbana mitto ; quæ tanta ſunt, ut numquam Annibal huic urbi tantum mali optarit, quantum illi effecerint. Ad ipſas venio provincias : quarum Macedonia, quæ erat antea munita plurimorum imperatorum, non turribus, ſed tropæis ; quæ multis victoriis erat jamdiu, triumphiſque pacata ; sic a Barbaris, quibus eſt propter avaritiam pax erepta, vexatur, ut Theſſalonicenſes, positi in gremio imperii noſtri, relinquere oppidum, & arcem munire cogantur : ut via illa noſtra, quæ per Macedoniam eſt uſque ad Helleſpontum militaris, non ſolùm excursionibus Barbarorum sit infeſta, ſed etiam caſtris Threciis diſtincta, ac notata. Ita gentes eæ, quæ, ut pace uterentur, vim argenti dederant præclaro noſtro imperatori ; ut exhauſtas domos re-

plere possent, pro empta pace bellum nobis propè justum intulerunt. Jam verò exercitus ille noster, superbissimo delectu, & durissimâ conquisitione collectus, omnis interiit.

III. Magno hoc dico cum dolore : miserandum in modum milites populi Romani capti, necati, deserti, dissipati sunt; incuriâ, fame, morbo, vastitate consumpti : ut, quod est indignissimum, scelus imperatoris in pœnam exercitûs expetitum esse videatur. Atque hanc Macedoniam, domitis jam gentibus finitimis, Barbariâque compressâ, pacatam ipsam per se & quietam tenui præsidio, atque exiguâ manu, etiam sine imperio, per legatos nomine ipso populi Romani tuebamur : quæ nunc consulari imperio, atque exercitu ita vexata est, vix ut se possit diuturnâ pace recreare : quum interea, quis vestrûm hoc non audivit, quis ignorat, Achæos ingentem pecuniam pendere L. Pisoni quotannis ? vectigal ac portorium Dyrrhachinorum totum in hujus unius quæstum esse conversum ? urbem Byzantiorum, vobis atque huic imperio fidelissimam, hostilem in modum esse vexatam ? quò ille, posteaquam nihil exprimere ab egentibus, nihil ullâ vi a miseris extorquere potuit, cohortes in hiberna misit : his præposuit, quos putavit fore diligentissimos satellites

ſcelerum, miniſtros cupiditatum ſuarum.

6. Omitto juriſdictionem in libera civitate contra leges, ſenatûſque conſulta: cædes relinquo, libidines prætereo: quarum acerbissimum exſtat indicium, & ad insignem memoriam turpitudinis, & pene ad juſtum imperii noſtri odium, quòd conſtat, nobilissimas virgines ſe in puteos abjeciſſe, & morte voluntariâ neceſſariam turpitudinem depuliſſe. Nec hæc idcirco omitto, quòd non gravissima sint, ſed quia nunc sine teſte dico.

IV. Ipſam verò urbem Byzantiorum fuiſſe refertissimam atque ornatissimam signis, quis ignorat? quæ illi, exhauſti ſumptibus, belliſque maximis, quum Mithridaticos impetus, totumque Pontum armatum, efferveſcentem in Asiam atque erumpentem, ægrè repulſum, & cervicibus interclusum ſuis, ſuſtinerent, tum, inquam, Byzantii, & poſtea signa illa, & reliqua urbis ornamenta, ſanctissimè cuſtodita, tenuerunt. Te imperatore infelicissimo & teterrimo, Cæſonine Calventi, civitas libera, & proximis ſuis beneficiis a ſenatu & a populo Romano liberata, sic ſpoliata, atque nudata eſt, ut, nisi C. Virgilius, legatus, vir fortis & innocens, interveniſſet, unum signum Byzantii ex maximo numero nullum haberent. Quod fanum in Achaia, qui lo-

cus, aut lucus in Græcia tota tam ſanctus fuit, in quo ullum ſimulacrum, ullum ornamentum reliquum ſit? Emiſti a fœdissimo tribuno plebis, tum in illo naufragio hujus urbis, quam tu idem, qui gubernare debueras, everteras: tum, inquam, emiſti grandi pecuniâ, ut tibi de pecuniis creditis jus in liberos populos contra ſenatuſconſultum, & contra legem generi tui dicere liceret: id emptum ita vendidiſti, ut aut jus non diceres, aut bonis cives Romanos everteres.

8. Quorum ego nihil nunc, Patres conſcripti, in hominem ipſum; de provincia diſputo. Itaque omnia illa, quæ & ſæpe audiſtis, & tenetis animis, etiam si non audiatis, prætermitto: nihil de hac ejus urbana, quam ille præſens, in oculis veſtris mentibuſque defixit, audacia loquor: nihil de ſuperbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate diſputo: lateant libidines ejus illæ tenebricoſæ, quas fronte & ſupercilio, non pudore & temperantiâ contegebat: de provincia, quod agitur, id diſputo. Huic vos non ſummittetis? hunc diutius manere patiemini? cujus, ut provinciam tetigit, sic fortuna cum improbitate certavit, ut nemo poſſet, utrùm poſterior, an infelicior eſſet, judicare.

9. An verò in Syria diutius eſt Semi-

ramis illa retinenda? cujus iter in provinciam fuit ejusmodi, ut rex Ariobarzanes consulem vestrum ad cædem faciendam, tamquam aliquem Threcem conduceret. Deinde adventus in Syriam primus, equitatûs habuit interitum: pòst concisæ sunt optimæ cohortes. Igitur in Syria, imperatore illo, nihil aliud actum est, nisi pactiones pecuniarum cum tyrannis, decisiones, direptiones, latrocinia, cædes, quum palam populi Romani imperator, instructo exercitu, dexteram tendens, non ad laudem milites hortaretur, sed omnia sibi & empta, & emenda esse clamaret.

V. Jam verò publicanos miseros (me etiam miserum, illorum ita de me meritorum miseriis, ac dolore) tradidit in servitutem Judæis, & Syris, nationibus natis servituti. Statuit ab initio, & in eo perseveravit, jus publicano non dicere: pactiones sine ulla injuria factas rescidit: custodias sustulit: vectigales multos, ac stipendiarios liberavit: quo in oppido ipse esset, aut quò veniret, ibi publicanum, aut publicani servum esse vetuit: quid multa? crudelis haberetur, si in hostem animo fuisset eo, quo fuit in cives Romanos, ejus ordinis præsertim, qui est semper, dignitate suâ, benignitate magistratûs sustentatus.

11. Itaque videtis, Patres conscripti,

non temeritate redemptionis, aut negotii gerendi inscitiâ, sed avaritiâ, superbiâ, crudelitate Gabinii, pene afflictos jam atque eversos publicanos: quibus quidem vos, in his angustiis ærarii, tamen subveniatis necesse est: etsi jam multis non potestis, qui propter illum hostem senatûs, inimicissimum ordinis equestris, bonorumque omnium, non solùm bona, sed etiam honestatem miseri deperdiderunt: quos non parcimonia, non continentia, non virtus, non labor, non splendor tueri potuit contra illius helluonis & prædonis audaciam.

12. Quid? qui se etiam nunc subsidiis patrimonii, aut amicorum liberalitate sustentant, hos perire patiemur? An, si qui frui publico non potuit per hostem, hic tegitur ipsâ lege censoriâ; quem is frui non sinit, qui est, etiam si non appellatur, hostis, huic ferri auxilium non oportet? Retinete igitur in provincia diutius eum, qui de sociis cum hostibus, de civibus cum sociis faciat pactiones: qui hoc etiam se pluris esse, quàm collegam, putet, quòd ille vos tristitiâ, vultuque deceperit, ipse numquam se minùs, quàm erat, nequam esse simularit. Piso autem alio quodam modo gloriatur, se brevi tempore perfecisse, ne A. Gabinius unus omnium nequissimus existimaretur.

13. Hos vos de provinciis, si non aliquando deducendi essent, deripiendos non putaretis? & has duplices pestes sociorum, militum clades, publicanorum ruinas, provinciarum vastitates, imperii maculas, teneretis? At iidem vos, anno superiore hos eosdem revocabatis, quum in provincias jam pervenissent: quo tempore si liberum vestrum judicium fuisset, nec toties dilata res, nec ad extremum e manibus erepta esset, restituissetis, id quod cupiebatis, vestram auctoritatem, iis, per quos erat amissa, revocatis, & his ipsis præmiis extortis, quæ erant pro scelere, atque eversione patriæ consecuti.

VI. Quam pœnam si tum aliorum opibus, non suis, invitissimis vobis, evolarunt; at aliam multò majorem, graviorem que subierunt: quæ enim homini, in quo aliquis si non famæ pudor, at supplicii timor est, gravior pœna accidere potuit, quàm non credi litteris iis, quæ rempublicam bene gestam in bello nuntiarent? Hoc statuit senatus, quum frequens supplicationem Gabinio denegavit: primùm homini, sceleribus, flagitiis contaminatissimo, nihil esse credendum: deinde a proditore, atque eo, quem præsentem hostem reipublicæ cognosset, bene rempublicam geri non potuisse: postremò, ne deos quidem immortales velle aperiri sua templa,

templa, & sibi ſupplicari hominis impuriſsimi & ſceleratissimi nomine. Itaque ille alter, aut ipſe eſt homo doctus, & a ſuis Græcis ſubtiliùs eruditus, quibuſcum jam in exoſtra hellùatur, antea poſt siparium ſolebat; aut amicos habet prudentiores, quàm Gabinius, cujus nullæ litteræ perferuntur.

VII. Hoſce igitur imperatores habebimus? quorum alter non audet nos certiores facere, ne imperator appelletur; alterum, si tabellarii non ceſſarint, neceſſe eſt paucis diebus pœniteat audere: cujus amici, si qui ſunt, aut si belluæ tam immani tamque tetræ poſſunt ulli eſſe amici, hac conſolatione utuntur, etiam T. Albucio ſupplicationem hunc ordinem denegaſſe. Quod eſt primùm dissimile: res in Sardinia cum maſtrucatis latrunculis a proprætore unâ cohorte auxiliariâ geſta, & bellum cum maximis Syriæ gentibus, ac tyrannis, conſulari exercitu imperioque confectum: deinde Albucius, quod a ſenatu petebat, ipſe sibi in Sardinia antè decreverat: conſtabat enim, Græcum hominem ac levem in ipſa provincia quasi triumphaſſe. Itaque hanc ejus temeritatem ſenatus ſupplicatione denegatâ notavit.

16. Sed fruatur ſanè hoc ſolatio; atque hanc insignem ignominiam, quoniam uni, præter ſe, inuſta eſt, putet eſſe leviorem,

dummodo, cujus exemplo se consolatur; ejus exitum exspectet: præsertim quum in Albucio nec Pisonis libidines, nec audacia Gabinii fuerit; hac tamen unâ plagâ conciderit, ignominiâ senatûs.

17. Atqui duas Gallias qui decernit consulibus duobus, hos retinet ambo; qui autem alteram Galliam, & aut Syriam, aut Macedoniam, tamen alterum retinet, & in utriusque pari scelere disparem conditionem facit. Faciam, inquit, illas prætorias, ut Pisoni & Gabinio succedatur statim. Si hic sinat. Tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non potest. Itaque ego idem, qui nunc consulibus iis, qui designati erunt, Syriam, Macedoniamque decerno, decernam easdem prætorias, ut & prætores annuas provincias habeant, & eos quàm primùm videamus, quos animo æquo videre non possumus.

VIII. Sed mihi credite: numquam succedetur illis, nisi quum eâ lege referetur, quâ intercedi de provinciis non licebit. Itaque, hoc tempore amisso, annus est integer vobis exspectandus: quo interjecto, civium calamitas, sociorum ærumna, sceleratissimorum hominum impunitas propagatur. Quòd si essent illi optimi viri, tamen ego meâ sententiâ C. Cæsari succedendum nondum putarem. Qua de re dicam, Patres conscripti, quod sentio,

atque illam interpellationem mei familiarissimi, quâ paulò antè interrupta est oratio mea, non pertimescam. Negat me vir optimus inimiciorem Gabinio debere esse, quàm Cæsari : omnem enim illam tempestatem, cui cesserim, Cæsare impulsore atque adjutore esse excitatam. Cui si primùm sic respondeam, me communis utilitatis habere rationem, non doloris mei; possimne probare, quum id me facere dicam, quod exemplo fortissimorum & clarissimorum civium facere possim? An Tib. Gracchus (patrem dico, cujus utinam filii ne degenerassent a gravitate paterna) tantam laudem est adeptus, quòd tribunus plebis solus ex toto illo collegio L. Scipioni auxilio fuit, inimicissimus & ipsius, & fratris ejus Africani, juravitque in concione, se in gratiam non rediisse; sed alienum sibi videri dignitate imperii, quò duces essent hostium, Scipione triumphante, ducti, eódem ipsum duci, qui triumphasset?

19. Quis plenior inimicorum fuit C. Mario? L. Crassus, M. Scaurus. Aliine inimici? omnes Metelli. At hi non modò illum inimicum ex Gallia sententiis suis non detrahebant, sed & propter rationem Gallici belli, provinciam extra ordinem decernebant. Bellum in Gallia maximum gestum est : domitæ sunt a Cæsare maximæ

nationes, ſed nondum legibus, nondum jure certo, nondum ſatis firmâ pace devinctæ: bellum affectum videmus, &, verè ut dicam, pene confectum; ſed ita, ut, ſi idem extrema perſequitur, qui inchoavit, jam omnia perfecta videamus: ſi ſuccedìtur; periculum ſit, ne inſtauratas maximi belli reliquias, ac renovatas audiamus. Ergo ego ſenator, inimicus, ſi ita vultis, homini; amicus eſſe, ſicut ſemper fui, reipublicæ debeo. Quid, ſi ipſas inimicitias depono reipublicæ cauſa? quis me tandem jure reprehendat? præſertim quum ego omnium meorum conſiliorum, atque factorum exempla ſemper ex ſummorum hominum factis mihi cenſuerim petenda.

IX. An verò M. ille Lepidus, qui bis conſul & pontifex maximus fuit, non ſolùm memoriæ teſtimonio, ſed etiam annalium litteris, & ſummi poetæ voce laudatus eſt, quòd cum M. Fulvio collega, quo die cenſor eſt factus, homine inimiciſſimo, in campo ſtatim rediit in gratiam, ut commune officium cenſuræ communi animo ac voluntate defenderent?

21. Atque, ut vetera, quæ ſunt innumerabilia, mittam; tuus pater, Philippe, nonne uno tempore cum ſuis inimiciſſimis in gratiam rediit? quibus eum omnibus eadem reſpublica reconciliavit, quæ alienarat.

22. Multa prætereo, quòd intueor coràm hæc lumina atque ornamenta reipublicæ, P. Servilium, & M. Lucullum: utinam etiam L. Lucullus ille viveret! Quæ fuerunt inimicitiæ graviores in civitate, quàm Lucullorum, atque Serviliorum? quas in viris fortissimis non solùm exstinxit respublica dignitasque ipsorum, sed etiam ad amicitiam consuetudinemque traduxit. Quid? Q. Metellus Nepos, nonne consul in templo Jovis optimi maximi, permotus quum auctoritate vestrâ, tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi, absens mecum, summo suo beneficio, rediit in gratiam? An ego possum huic esse inimicus, cujus litteris, famâ, nuntiis, celebrantur aures quotidie meæ novis nominibus gentium, nationum, locorum?

23. Ardeo, mihi credite, Patres conscripti (id quod vosmet de me existimatis, & facitis ipsi) incredibili quodam amore patriæ; qui me amor & subvenire olim impendentibus periculis maximis cum dimicatione capitis, & rursùm, quum omnia tela undique esse intenta in patriam viderem, subire coëgit atque excipere unum pro universis: hic me meus in rempublicam animus pristinus ac perennis cum C. Cæsare reducit, reconciliat, restituit in gratiam. Quod volent denique homi-

nes exiſtiment ; nemini ego poſſum eſſe bene de republica merenti non amicus.

X. Etenim si iis, qui hæc omnia flammâ ac ferro delere voluerunt, non inimicitias ſolùm, ſed etiam bellum indixi, atque intuli, quum partim mihi illorum familiares, partim etiam, me defendente, capitis judiciis eſſent liberati ; cur eadem reſpublica, quæ me in amicos inflammare potuit, inimicis placare non possit ? Quod mihi odium cum P. Clodio fuit, nisi quòd perniciosum patriæ civem fore putabam, qui, turpissimâ libidine incenſus, duas res ſanctissimas, religionem & pudicitiam, uno ſcelere violaſſet ? Num eſt igitur dubium ex iis rebus, quas is egit, agitque quotidie, quin ego, in illo oppugnando, reipublicæ plus, quàm otio meo ; nonnulli in eodem defendendo, ſuo plus otio, quàm communi, proſpexerint ?

25. Ego me a C. Cæſare in republica diſſensiſſe fateor, & ſensiſſe vobiſcum : ſed nunc iiſdem vobis aſſentior, cum quibus antea ſentiebam. Vos enim, ad quos litteras L. Piſo de ſuis rebus non audet mittere, qui Gabinii litteras insigni quadam notâ, atque ignominiâ novâ condemnaſtis, C. Cæſari ſupplicationes decreviſtis, numero, ut nemini uno ex bello ; honore, ut omnino nemini. Cur igitur exſpectem hominem aliquem, qui me

cum illo in gratiam reducat? reduxit ordo amplissimus, & ordo is, qui eſt & publici consilii, & meorum omnium consiliorum auctor & princeps. Vos ſequor, Patres conſcripti, vobis obtempero, vobis aſſentior : qui, quamdiu C. Cæſaris consilia in republica non maximè diligebatis, me quoque cum illo minùs conjunctum videbatis : poſteaquam rebus geſtis mentes veſtras, voluntateſque mutaſtis, me non ſolùm comitem eſſe ſententiæ veſtræ, ſed etiam laudatorem vidiſtis.

XI. Sed quid eſt, quòd in hac cauſa maximè homines admirentur, & reprehendant meum consilium, quum ego idem antea multa decreverim, quæ magis ad hominis dignitatem, quàm ad reipublicæ necessitatem pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decrevi ſententiâ meâ. Reipublicæ ſatis erat tot dierum, quot C. Mario. Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio, quæ ex maximis bellis. Ergo ille cumulus dierum hominis eſt dignitati tributus.

27. In quo ego (quo conſule referente, primùm decem dierum ſupplicatio decreta Cn. Pompeio, Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello, cujus ſententiâ primùm duplicata eſt ſupplicatio conſularis; mihi enim eſtis aſſensi, quum ejuſdem Pompeii litteris recitatis,

confectis omnibus maritimis terrestribusque bellis, supplicationem decem dierum decrevistis) sum Cn. Pompeii virtutem & animi magnitudinem admiratus, quòd, quum ipse ceteris omnibus esset omni honore antelatus, ampliorem honorem alteri tribuebat, quàm ipse erat consecutus. Ergo in illa supplicatione, quam ego decrevi, res ipsa tributa est diis immortalibus, & majorum institutis, & utilitati reipublicæ: sed dignitas verborum, honos, & novitas, & numerus dierum, Cæsaris ipsius laudi gloriæque concessus est.

28. Relatum est ad nos nuper de stipendio exercitûs: non decrevi solùm, sed etiam, ut vos decerneretis, laboravi: multa dissentientibus respondi: scribendo affui: tum quoque homini plus tribui, quàm nescio cui necessitati: illum enim arbitrabar, etiam sine hoc subsidio pecuniæ, retinere exercitum prædâ antè partâ, & bellum conficere posse: sed decus illud & ornamentum triumphi minuendum nostrâ parcimoniâ non putavi. Actum est de decem legatis, quos alii omnino non dabant, alii exempla quærebant, alii tempus differebant, alii sine ullis verborum ornamentis dabant: in ea quoque re sic sum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reipublicæ causâ sentirem, facere uberiùs propter ipsius Cæsaris dignitatem.

XII. At ego idem nunc in provinciis decernendis, qui illas omnes res egi silentio, interpellor; quum superioribus causis hominis ornamenta fuerint, in hac me nihil aliud, nisi ratio belli, nisi summa utilitas reipublicæ moveat. Nam ipse Cæsar, quid est, cur in provincia commorari velit, nisi ut ea, quæ per eum affecta sunt, perfecta reipublicæ tradantur? Amœnitas eum, credo, locorum, urbium pulchritudo, hominum nationumque illarum humanitas & lepos, victoriæ cupiditas, finium imperii nostri propagatio retinet. Quid illis terris asperius? quid incultius oppidis? quid nationibus immanius? quid porrò tot victoriis præstabilius? quid Oceano longius inveniri potest? An reditus in patriam habet aliquam offensionem? utrùm apud populum, a quo missus; an apud senatum, a quo ornatus est? an dies auget ejus desiderium, an magis oblivionem? ac laurea illa magnis periculis parta, amittit longo intervallo viriditatem? Quare, si qui hominem non diligunt, nihil est, quòd eum de provincia devocent: ad gloriam devocant, ad triumphum, ad gratulationem, ad summum honorem senatûs, equestris ordinis gratiam, populi caritatem.

30. Sed, si ille hac tam eximiâ fortunâ propter utilitatem reipublicæ frui non pro-

perat, ut omnia illa conficiat; quid ego senator facere debeo, quem, etiam si ille aliud vellet, reipublicæ consulere oporteret? Ego verò sic intelligo, Patres conscripti, nos hoc tempore in provinciis decernendis, perpetuæ pacis habere oportere rationem: nam quis hoc non sentit, omnia alia esse nobis vacua ab omni periculo, atque etiam ab omni suspicione belli?

31. Jamdiu mare videmus illud immensum, cujus fervore non solùm maritimi cursus, sed urbes etiam & viæ militares jam tenebantur, virtute Cn. Pompeii sic a populo Romano, ab Oceano usque ad ultimum Pontum, tamquam unum aliquem portum, tutum & clausum teneri: nationes eas, quæ numero hominum, ac multitudine ipsâ poterant in provincias nostras redundare, ita ab eodem esse partim recisas, partim repressas, ut Asia, quæ imperium antea nostrum terminabat, nunc tribus novis provinciis ipsa cingatur. Possum de omni regione, de omni hostium genere dicere: nulla gens est, quæ non aut ita subacta sit, ut vix exstet; aut ita domita, ut quiescat; aut ita pacata, ut victoriâ nostrâ imperioque lætetur.

XIII. Bellum Gallicum, Patres conscripti, C. Cæsare imperatore gestum est; antea tantummodo repulsum: semper illas

nationes noſtri imperatores refutandas potiùs bello, quàm laceſſendas putaverunt. Ipſe ille C. Marius, cujus divina atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus funeribuſque ſubvenit, influentes in Italiam Gallorum maximas copias repressit, non ipſe ad eorum urbes ſedeſque penetravit. Modò ille meorum laborum, periculorum, consiliorum ſocius, Caius Pomptinus, fortissimus vir, ortum repentè bellum Allobrogum, atque hac ſceleratâ conjuratione excitatum, prœliis fregit, eoſque domuit, qui lacessierant; & eâ victoriâ contentus, republicâ metu liberatâ, quievit. C. Cæſaris longè aliam video fuiſſe rationem: non enim sibi ſolùm cum iis, quos jam armatos contra populum Romanum videbat, bellandum eſſe duxit, ſed totam Galliam in noſtram ditionem eſſe redigendam.

33. Itaque cùm acerrimis nationibus, & maximis Germanorum & Helvetiorum, prœliis felicissimè decertavit: ceteras contrivit, domuit, compulit, imperio populi Romani parere aſſuefecit, &, quas regiones, quaſque gentes nullæ nobis antea litteræ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noſter imperator, noſterque exercitus, & populi Romani arma peragrarunt. Semitam tantùm Galliæ tenebamus antea, Patres conſcripti: ceteræ partes a

gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certè immanibus, & barbaris, & bellicosis tenebantur: quas nationes nemo umquam fuit, qui non frangi, domarique cuperet: nemo sapienter de republica nostra cogitavit jam inde a principio hujus imperii, quin Galliam maximè timendam huic imperio putaret: sed propter vim ac multitudinem gentium illarum numquam est antea cum omnibus dimicatum: restitimus semper lacessiti: nunc denique est perfectum, ut imperii nostri, terrarumque illarum idem esset extremum.

XIV. Alpibus Italiam munierat antè natura, non sine aliquo divino numine: nam, si ille aditus Gallorum immanitati, multitudinique patuisset, numquam hæc urbs summo imperio domicilium ac sedem præbuisset: quæ jam licet considant: nihil est enim ultra illam altitudinem montium usque ad Oceanum, quod sit Italiæ pertimescendum. Sed tamen una atque altera æstas, vel metu, vel spe, vel pœnâ, vel præmiis, vel armis, vel legibus potest totam Galliam sempiternis vinculis adstringere: impolitæ verò res, & acerbæ si erunt relictæ; quamquam sunt accisæ, tamen efferent se aliquando, & ad renovandum bellum revirescent.

35. Quare sit in ejus tutela Gallia, cu-

jus virtuti, fidei, felicitati, commendata est. Etenim si Fortunæ muneribus amplissimis ornatus, sæpius ejus deæ periculum facere nollet: si in patriam, si ad deos penates, si ad eam dignitatem, quam in civitate sibi propositam videt: si ad jucundissimos liberos, si ad clarissimum generum redire properaret: si in Capitolium invehi victor cum illa insigni laurea gestiret: si denique timeret casum aliquem, qui illi tantum addere jam non potest, quantum auferre: vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, a quo profligata sunt, confici velle. Quum verò ille suæ gloriæ jampridem, reipublicæ nondum satisfecerit, & malit tamen tardiùs ad suorum laborum fructus pervenire, quàm non explere susceptum reipublicæ munus: nec imperatorem incensum ad rempublicam bene gerendam revocare, nec totam Gallici belli rationem, propè jam explicatam, perturbare, atque impedire debemus.

XV. Nam illæ sententiæ virorum clarissimorum minimè probandæ sunt; quorum alter ulteriorem Galliam decernit cum Syria, alter citeriorem: qui ulteriorem; omnia illa, de quibus disserui paulò antè, perturbat; simul ostendit, eam se scire legem, quam esse legem neget; &, quæ pars provinciæ sit, cui non possit intercedi, hanc se avellere; quæ defensorem

habeat, non tangere : simul & illud facit, ut, quod illi a populo datum sit, id non violet ; quod senatus dederit, id senator properet auferre.

37. Alter belli Gallici rationem habet : fungitur officio boni senatoris : legem, quam non putat, eam quoque servat ; præfinit enim successori diem : qui mihi nihil videtur minùs a dignitate disciplinaque majorum dissidere, quàm ut, qui consul Kalendis Jan. habere provinciam debet, is ut eam desponsam, non decretam habere videatur. Fuerit toto in consulatu sine provincia, cui fuerit, antequam designatus esset, provincia decreta. Sortietur, an non ? nam & non sortiri absurdum est, & quod sortitus sis, non habere. Proficiscetur paludatus ? quò ? quò pervenire ante certam diem non licebit. Januario, Februario, provinciam non habebit. Kalendis ei denique Martiis, nascetur repentè provincia. Attamen his sententiis Piso in provincia permanebit. Quæ quum gravia sunt, tum nihil gravius illo, quòd multari imperatorem deminutione provinciæ contumeliosum est ; neque solùm summo in viro, sed etiam mediocri in homine ne accidat, providendum.

XVI. Ego vos intelligo, Patres conscripti, multos decrevisse honores eximios C. Cæsari, & propè singulares : quòd ita

meritus erat, grati, sin etiam, ut quàm conjunctissimus huic ordini esset, sapientes ac divini fuistis. Neminem umquam est hic ordo complexus honoribus & beneficiis suis, qui ullam dignitatem præstabiliorem eâ, quam per vos esset adeptus, putarit: nemo umquam hìc potuit esse princeps, qui maluerit esse popularis. Sed homines aut propter dignitatem suam diffisi ipsi sibi, aut propter reliquorum obtrectationem, ab hujus ordinis conjunctione depulsi, sæpe ex hoc portu se in illos fluctus propè necessariò contulerunt: qui, si ex illa jactatione cursuque populari, bene gestâ republicâ, referunt adspectum in curiam, atque huic amplissimæ dignitati commendati esse volunt, non modò non repellendi sunt, verùm etiam expetendi.

39. Monemur a fortissimo viro, atque optimo post hominum memoriam consule, ut provideamus, ne citerior Gallia nobis invitis alicui decernatur, post eos consules, qui nunc erunt designati; perpetuóque posthac ab iis, qui hunc ordinem oppugnent, populari ac turbulentâ ratione teneatur. Quam ego plagam etsi non contemno, Patres conscripti, præsertim monitus a sapientissimo consule, & diligentissimo custode pacis & otii,

tamen vehementiùs arbitror pertimescendum, si hominum clarissimorum ac potentissimorum aut honorem minuero, aut studium erga hunc ordinem repudiaro. Nam ut C. Julius omnibus a senatu eximiis, aut novis rebus ornatus, per manus hanc provinciam tradat ei, cui minimè vos velitis; per quem ordinem ipse amplissimam sit gloriam consecutus, ei ne libertatem quidem relinquat, adduci ad suspicandum nullo modo possum. Postremò, quo quisque animo futurus sit, nescio; quid sperem video: præstare hoc senator debeo, quantum possum, ne quis vir clarus, aut potens, huic ordini jure irasci posse videatur. Atque hoc, si inimicissimus essem C. Cæsari, sentirem tamen reipublicæ causâ.

XVII. Sed non alienum esse arbitror, quò minùs sæpe aut interpeller a nonnullis, aut tacitorum existimatione reprehendar, explicare breviter, quæ mihi sit ratio & causa cum Cæsare. Ac primùm illud tempus familiaritatis & consuetudinis, quæ mihi cum illo, quæ fratri meo, quæ C. Varroni, consobrino nostro, ab omnium nostrûm adolescentia fuit, prætermitto. Posteaquam sum penitus in rempublicam ingressus, ita dissensi ab illo, ut in disjunctione sententiæ conjuncti tamen amicitiâ maneremus.

41. Consul ille egit eas res, quarum me participem esse voluit; quibus ego si minùs assentiebar, tamen illius mihi judicium gratum esse debebat: me ille, ut quinqueviratum acciperem, rogavit; me in tribus sibi conjunctissimis consularibus esse voluit: mihi legationem, quam vellem, quanto cum honore vellem, detulit: quæ ego omnia non ingrato animo, sed obstinatione quadam sententiæ repudiavi: quàm sapienter non disputo; multis enim non probabo: constanter quidem, & fortiter certè: qui quum me firmissimis opibus contra scelus inimicorum munire, & populares impetus populari præsidio propulsare possem, quamvis excipere fortunam, subire vim atque injuriam malui, quàm aut a vestris sanctissimis mentibus dissidere, aut de meo statu declinare. Sed non is solùm gratus debet esse, qui accepit beneficium, verùm etiam is, cui potestas accipiendi fuit. Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, & convenire iis rebus, quas gesseram, non putabam: illum quidem amico animo me habere eodem loco, quo principem civium, suum generum, sentiebam.

XVIII. Traduxit ad plebem inimicum meum; sive iratus mihi, quòd me secum ne beneficiis quidem videbat posse con-

jungi; sive exoratus. Ne hæc quidem fuit injuria: nam poftea me, ut sibi effem legatus, non folùm fuasit, verùm etiam rogavit. Ne id quidem accepi; non quò alienum meâ dignitate arbitrarer, fed quòd tantum reipublicæ fceleris impendere a confulibus proximis non fufpicabar.

43. Ergo adhuc magis eft mihi verendum, ne mea fuperbia in illius liberalitate, quàm ne illius injuria in noftra amicitia reprehendatur. Ecce illa tempeftas, caligo bonorum, & fubita, atque improvifa formido, tenebræ reipublicæ, ruina, atque incendium civitatis: terror injectus Cæfari de ejus actis, metus cædis bonis omnibus; confulum fcelus, cupiditas, egeftas, audacia. Si non fum adjutus; non debuit: si defertus; sibi fortaffe providit: si etiam oppugnatus, ut quidam aut putant, aut volunt; violata amicitia eft, accepi injuriam, inimicus effe debui, non nego: fed, si idem ille tum me falvum effe voluit, quum vos me ut carissimum filium desiderabatis; & si vos iidem pertinere ad caufam illam putabatis, voluntatem C. Cæfaris a falute mea non abhorrere; &, si illius voluntatis generum ejus habeo teftem, qui idem Italiam in municipiis, populum Romanum in con-

cione, vos, mei semper cupidissimos, in Capitolio, ad meam salutem incitavit: si denique Cn. Pompeius idem mihi testis de voluntate Cæsaris, & sponsor est illi de mea; nonne vobis videor & ultimi temporis recordatione, & proximi memoriâ, medium illud tristissimum tempus debere, si ex rerum naturâ non possem evellere, ex animo quidem certè excidere? Ego verò, si mihi non licet per aliquos ita gloriari, me dolorem atque inimicitias meas reipublicæ concessisse, quod magni cujusdam hominis, & persapientis videtur; utar hoc, quod non tam ad laudem adipiscendam, quàm ad vitandam vituperationem valet, hominem me esse gratum, & non modò tantis beneficiis, sed etiam mediocri hominum benevolentiâ commoveri.

XIX. A viris fortissimis, & de me optimè meritis quibusdam peto, ut, si ego illos meorum laborum & incommodorum participes esse nolui, ne illi me suarum inimicitiarum socium velint esse, præsertim quum mihi iidem illì concesserint, ut etiam acta illa Cæsaris, quæ neque oppugnavi antea, neque defendi, meo jam jure possim defendere.

45. Nam summi civitatis vìri, quorum ego consilio rempublicam conservavi, &

quorum auctoritate illam conjunctionem Cæsaris defugi, Julias leges, & ceteras, illo consule, rogatas, jure latas negant: iidem illam proscriptionem capitis mei, contra salutem reipublicæ, sed salvis auspiciis rogatam esse dicebant. Itaque vir summâ auctoritate, summâ eloquentiâ, dixit graviter, casum illum meum funus esse reipublicæ, sed funus justum & indictum. Mihi ipsi omnino perhonorificum, discessum meum funus dici reipublicæ. Reliqua non reprehendo; sed mihi ad id, quod sentio, assumo: nam, si illud jure rogatum dicere ausi sunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nullâ lege licuit, quia nemo de cœlo servarat; oblitine erant, tum, quum ille, qui id egerat, plebeius est lege curiatâ factus, dici de cœlo esse servatum? qui si plebeius omnino esse non potuit, quî tribunus plebis potuit esse? &, cujus tribunatus si ratus est, nihil est, quod irritum ex actis Cæsaris possit esse; ejus non solùm tribunatus, sed etiam perniciosissimæ res, auspiciorum religione conservatâ, jure latæ videbuntur?

46. Quare aut vobis statuendum est, legem Æliam manere, legem Fufiam non esse abrogatam, non omnibus fastis legem ferri licere: quum lex feratur, de cœlo servari, obnuntiari, intercedi licere: cen-

forium judicium, ac notionem, & illud morum severissimum magisterium, non esse nefariis legibus de civitate sublatum: si patricius tribunus plebis fuerit, contra leges sacratas; si plebeius, contra auspicia fuisse: aut mihi concedant homines oportet, in rebus bonis non exquirere jura ea, quæ ipsi in perditis non exquirunt, præsertim quum ab illis aliquoties conditio C. Cæsari lata sit, ut easdem res alio modo ferret; quâ conditione auspicia requirebant, leges comprobabant: in Clodio auspiciorum ratio sit eadem, leges omnes sint eversæ ac perditæ civitatis.

XX. Extremum illud est. Ego, si essent inimicitiæ mihi cum C. Cæsare, tamen hoc tempore reipublicæ consulere, inimicitias in aliud tempus reservare deberem: possem etiam summorum virorum exemplo inimicitias reipublicæ causâ deponere: sed, quum inimicitiæ fuerint numquam; opinio injuriæ beneficio sit exstincta: sententiâ meâ, Patres conscripti, si dignitas agitur C. Cæsaris, homini tribuam: si honos quidam, senatûs concordiæ consulam: si auctoritas decretorum vestrorum, constantiam ordinis in eodem ornando imperatore servabo: si perpetua ratio Gallici belli, reipublicæ providebo: si aliquod meum privatum officium, me non ingra-

tum esse præstabo. Atque hoc velim probare omnibus, Patres conscripti: sed levissimè feram, si fortè aut iis minùs probaro, qui meum inimicum, repugnante vestrâ auctoritate, texerunt; aut iis, si qui meum cum inimico suo reditum in gratiam vituperabunt, quum ipsi & cum meo, & cum suo inimico in gratiam non dubitarint redire.

PRO

MARCO CŒLIO.

ORATIO TRIGESIMA QUINTA.

M. Cælius Rufus eques Romanus, cujus exſtat epiſtolarum liber ad Ciceronem, adoleſcens pulcher adſpectu, & ſummo ingenio præditus, poſt damnatum C. Antonium conſularem, quem ipſe de majeſtate accuſaverat, factus eſt familiaris Clodiæ, uxoris quondam Metelli Celeris, impudicæ matronæ, a qua etiam pecuniam mutuam accepit. Quum deinde accuſaret Sempronium Atratinum de ambitu, & abſolutum rurſus in judicium retraheret, Clodia verò ſuſpicaretur a Cælio ſibi venenum paratum fuiſſe; hæc L. Atratino Sempronii filio perſua-

sit, ut nomen Cœlii deferret lege Lutatiâ de vi, cum ſubſcriptoribus L. Herennio Balbo, & P. Clodio quodam, non eo, qui frater Clodiæ, Ciceronis inimicissimus erat. Defenſum a M. Craſſo Cœlium, Cicero ipſe hac oratione defendit apud Cn. Domitium prætorem, Marcellino & Philippo coſſ. anno Urbis 697. Cic. 51. FERRATIUS. *Ipſe quoque Cœlius egit cauſam ſuam, auctore Quintiliano 11, 1. & Suetonio de claris Oratoribus.*

I. SI quis, Judices, fortè nunc adsit, ignarus legum, judiciorum, conſuetudinis noſtræ: miretur profectò, quæ sit tanta atrocitas hujuſce cauſæ, quòd diebus feſtis ludiſque publicis, omnibus negotiis forenſibus intermissis, unum hoc judicium exerceatur; nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, ut, eo neglecto, civitas ſtare non possit. Idem, quum audiat eſſe legem, quæ de ſeditiosis conſceleratiſque civibus, qui armati ſenatum obſederint, magiſtratibus vim attulerint, rempublicam oppugnarint, quotidie quæri jubeat: legem non improbet; crimen, quod verſetur

ſetur in judicio, requirat : quum audiat, nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in judicium vocari ; ſed adoleſcentem illuſtri ingenio, induſtriâ, gratiâ, accuſari ab ejus filio, quem ipſe in judicium & vocet, & vocarit ; oppugnari autem opibus meretriciis : Atratini illius pietatem non reprehendat, muliebrem libidinem comprimendam putet, vos laborioſos existimet, quibus otiosis ne in communi quidem otio liceat eſſe.

2. Etenim, si attendere diligenter, atque exiſtimare verè de omni hac cauſa volueritis, sic conſtituetis, Judices, nec desceſurum quemquam ad hanc accuſationem fuiſſe, cui, utrum vellet, liceret ; nec, quum deſcendiſſet, quidquam habiturum ſpei fuiſſe, nisi alicujus intolerabili libidine, & nimis acerbo odio niteretur. Sed ego Atratino, humanissimo atque optimo adoleſcenti, meo neceſſario, ignoſco, qui habet excuſationem vel pietatis, vel necessitatis, vel ætatis. Si voluit accuſare ; pietati tribuo : si juſſus eſt ; necessitati : si ſperavit aliquid ; pueritiæ : ceteris non modò nihil ignoſcendum, ſed etiam acriter resiſtendum.

II. Ac mihi quidem videtur, Judices, hic introitus defensionis adoleſcentiæ M. Cœlii maximè convenire, ut ad ea, quæ accuſatores, deformandi hujus causâ, de-

trahendæ ſpoliandæque dignitatis gratiâ dixerunt, primùm reſpondeam. Objectus eſt pater variè, quòd aut parum ſplendidus ipſe, aut parum piè tractatus a filio diceretur. De dignitate Cœlius notis ac majoribus natu, etiam sine mea oratione, tacitus, facilè ipſe reſpondet: quibus autem, propter ſenectutem, quòd jam diu minùs in foro nobiſcum verſatur, non æquè eſt cognitus; hi sic habeant: quæcumque in equite Romano dignitas eſſe possit, quæ certè poteſt eſſe maxima, eam ſemper in M. Cœlio habitam eſſe ſummam, hodieque haberi, non ſolùm a ſuis, ſed etiam ab omnibus, quibus potuerit aliqua de cauſa eſſe notus.

4. Equitis autem Romani eſſe filium, criminis loco poni ab accuſatoribus, neque his judicantibus oportuit, neque defendentibus nobis. Nam, quod de pietate dixiſtis, eſt quidem iſta noſtra exiſtimatio, ſed judicium certè parentis: quid nos opinemur, audietis ex juratis: quid parentes ſentiant, lacrymæ matris incredibiliſque mœror, ſqualor patris & hæc præſens mœſtitia, quam cernitis, luctuſque declarat.

5. Nam, quod eſt objectum, municipibus eſſe adoleſcentem non probatum ſuis; nemini umquam præſenti Puteolani majores honores habuerunt, quàm abſenti

M. Cœlio; quèm & absentem in amplissimum ordinem cooptarunt, & ea non petenti detulerunt, quæ multis petentibus denegarunt: iidemque nunc lectissimos viros, & nostri ordinis, & equites Romanos cum legatione ad hoc judicium, & cum gravissima atque ornatissima laudatione miserunt. Videor mihi jecisse fundamenta defensionis meæ; quæ firmissima sunt, si nituntur judicio suorum: neque enim vobis satis commendata hujus ætas esse posset, si non modò parenti, tali viro, verùm etiam municipio tam illustri ac tam gravi displiceret.

III. Equidem, ut ad me revertar, ab his fontibus profluxi ad hominum famam; & meus hic forensis labor, vitæque ratio dimanavit ad existimationem hominum paulò latiùs commendatione ac judicio meorum. Nam, quod objectum est de pudicitia, quodque omnium accusatorum non criminibus, sed vocibus maledictisque celebratum est, id numquam tam acerbè feret M. Cœlius, ut eum pœniteat non deformem esse natum: sunt etenim ista maledicta pervulgata in omnes, quorum in adolescentia forma & species fuit liberalis. Sed aliud est maledicere, aliud accusare: accusatio crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teste confirmet: maledictio

autem nihil habet propositi, præter contumeliam; quæ si petulantiùs jactatur, convicium; si facetiùs, urbanitas nominatur.

7. Quam quidem partem accusationis admiratus sum, & molestè tuli potissimùm esse Atratino datam: neque enim decebat, neque ætas illa postulabat, neque, id quod animadvertere poteratis, pudor patiebatur optimi adolescentis, in tali illum oratione versari. Vellem aliquis ex vobis robustioribus hunc maledicendi locum suscepisset: aliquantò liberiùs, & fortiùs, & magis more nostro refutaremus istam maledicendi licentiam. Tecum, Atratine, agam leviùs, quòd & pudor tuus moderatur orationi meæ; & meum erga te, parentemque tuum, beneficium tueri debeo.

8. Illud tamen te esse admonitum volo: primùm, qualis es, talem te esse existimes; ut, quantum a rerum turpitudine abes, tantum te a verborum libertate sejungas: deinde, ut ea in alterum ne dicas, quæ quum tibi falsò responsa sint, erubescas. Quis est enim, cui via ista non pateat? qui isti ætati, atque etiam dignitati non possit quàm velit petulanter, etiam si sine ulla suspicione, at non sine argumento, maledicere? Sed istarum partium culpa est eorum, qui te agere vo-

luerunt : laus pudoris tui, quòd ea te invitum dicere videbamus ; ingenii, quòd ornatè politéque dixisti.

IV. Verùm ad istam omnem orationem brevis est defensio ; nam quoad ætas M. Cœlii dare potuit isti suspicioni locum, fuit primùm ipsius pudore, deinde etiam patris diligentiâ disciplinâque munita : qui ut huic virilem togam dedit, nihil dicam hoc loco de me ; tantum sit, quantum vos existimatis : hoc dicam, hunc a patre continuò ad me esse deductum : nemo hunc M. Cœlium in illo ætatis flore vidit, nisi aut cum patre, aut mecum, aut in M. Crassi castissima domo, quum artibus honestissimis erudiretur.

10. Nam quòd Catilinæ familiaritas objecta Cœlio est, longè ab ista suspicione abhorrere debet. Hoc enim adolescente scitis consulatum mecum petisse Catilinam : ad quem si accessit, aut si a me discessit umquam (quamquam multi boni adolescentes illi homini nequam atque improbo studuerunt) tum existimetur Cœlius Catilinæ nimiùm familiaris fuisse. At enim postea scimus, & vidimus esse hunc in illius amicis. Quis negat ? sed ego illud tempus ætatis, quod ipsum suâ sponte infirmum, aliorum libidine infestum est, id hoc loco defendo. Fuit assiduus mecum, prætore me : non noverat Cati-

linam : Africam tum prætor ille obtinebat. Secutus eſt annus : cauſam de pecuniis repetundis Catilina dixit. Mecum erat hic : illi ne advocatus quidem venit umquam. Deinceps fuit annus, quo ego conſulatum petivi : petebat Catilina mecum. Numquam ad illum acceſſit : a me numquam receſſit.

V. Tot igitur annos verſatus in foro sine ſuſpicione, sine infamia, ſtuduit Catilinæ iterum petenti. Quem ergo ad finem putas cuſtodiendam illam ætatem fuiſſe ? Nobis quidem olim annus erat unus, ad cohibendum brachium togâ, conſtitutus ; & ut exercitatione ludoque campeſtri tunicati uteremur : eademque erat, si ſtatim mereri ſtipendia cœperamus, caſtrensis ratio ac militaris : qua in ætate, nisi qui ſe ipſe ſuâ gravitate & castimoniâ, & quum diſciplinâ domeſticâ, tum etiam naturali quodam bono defenderat, quoquo modo a ſuis cuſtoditus esſet, tamen infamiam veram effugere non poterat. Sed qui prima illa imperia ætatis integra, atque inviolata præſtitiſſet ; de ejus fama ac pudicitia, quum is jam ſe corroboraviſſet, ac vir inter viros eſſet, nemo loquebatur.

12. Studuit Catilinæ, quum jam aliquot annos eſſet in foro, Cœlius ; & multi hoc idem ex omni ordine, atque ex-

omni ætate fecerunt : habuit enim ille, sicuti meminisse vos arbitror, permulta maximarum non expressa signa, sed adumbrata virtutum : utebatur hominibus improbis multis; & quidem optimis se viris deditum esse simulabat : erant apud illum illecebræ libidinum multæ; erant etiam industriæ quidam stimuli, ac laboris : flagrabant vitia libidinis apud illum; vigebant etiam studia rei militaris : neque ego umquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, tam ex contrariis, diversisque inter se pugnantibus naturæ studiis, cupiditatibusque conflatum.

VI. Quis clarioribus viris quodam tempore jucundior? quis turpioribus conjunctior? quis civis meliorum partium aliquando? quis tetrior hostis huic civitati? quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? quis in rapacitate avarior? quis in largitione effusior? Illa verò, Judices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitiâ, tueri obsequio, cum omnibus communicare quod habebat, servire temporibus suorum omnium pecuniâ, gratiâ, labore corporis, scelere etiam, si opus esset audaciâ : versare suam naturam & regere ad tempus, atque huc & illuc torquere, & flectere : cum tristibus severè, cum remissis jucundè, cum senibus graviter, cum juventute

comiter, cum facinorosis audaciter, cum libidinosis luxuriosè vivere.

14. Hac ille tam variâ, multiplicique naturâ, quum omnes omnibus ex terris homines improbos, audacesque collegerat; tum etiam multos fortes viros, & bonos specie quadam virtutis assimulatæ tenebat: neque umquam ex illo delendi hujus imperii tam consceleratus impetus exstitisset, nisi tot vitiorum tanta immanitas quibusdam facilitatis & patientiæ radicibus niteretur. Quare ista conditio, Judices, respuatur, nec Catilinæ familiaritatis crimen hæreat: est enim commune cum multis, & cum quibusdam etiam bonis. Me ipsum, me, inquam, quondam pene ille decepit, quum & civis mihi bonus, & optimi cujusque cupidus, & firmus amicus ac fidelis videretur: cujus ego facinora oculis priùs, quàm opinione, manibus antè, quàm suspicione, deprehendi: cujus in magnis catervis amicorum, si fuit etiam Cœlius, magis est, ut ipse molestè ferat erravisse se, sicuti nonnumquam in eodem homine me quoque erroris mei pœnitet, quàm ut istius amicitiæ crimen reformidet.

VII. Itaque a maledictis pudicitiæ ad conjurationis invidiam oratio est vestra delapsa: posuistis enim, atque id tamen titubanter & strictim, conjurationis hunc,

propter amicitiam Catilinæ, participem fuiſſe: in quo non modò crimen non hærebat, ſed vix diſerti adoleſcentis cohærebat oratio. Qui enim tantus furor in Cœlio? quod tantum aut in moribus naturaque vulnus, aut in re atque fortuna? ubi denique eſt in iſta ſuſpicione Cœlii nomen auditum? Nimiùm multa de re minimè dubiâ loquor: hoc tamen dico, non modò ſi ſocius conjurationis, ſed niſi inimiciſſimus iſtius ſceleris fuiſſet, numquam conjurationis accuſatione adoleſcentiam ſuam potiſſimùm commendare voluiſſet.

16. Quod, haud ſcio, an de ambitu & de criminibus iſtis ſodalium ac ſequeſtrium (quoniam huc incidi) ſimiliter reſpondendum putem: numquam enim tam Cœlius amens fuiſſet, ut, ſi ſe iſto infinito ambitu commaculaſſet, ambitûs alterum accuſaret; neque ejus facti in altero ſuſpicionem quæreret, cujus ipſe ſibi perpetuam licentiam optaret; nec, ſi ſibi ſemel periculum ambitûs ſubeundum putaret, ipſe alterum iterum ambitûs crimine arceſſeret: quod quamquam nec ſapienter & me invito facit, tamen eſt ejus omnino cupiditatis, ut magis inſectari alterius innocentiam, quàm de ſe timidè cogitare videatur.

17. Nam quòd æs alienum objectum

eſt, ſumptus reprehensi, tabulæ flagitatæ; videte, quàm pauca reſpondeam. Tabulas, qui in patris poteſtate eſt, nullas conficit; verſuram numquam omnino fecit ullam. Sumptus unius generis objectus eſt, habitationis: triginta millibus dixiſtis eum habitare. Nunc demum intelligo, P. Clodii inſulam eſſe venalem, cujus hic in ædiculis habitet, decem, ut opinor, millibus. Vos autem, dum illi placere vultis, ad tempus ei mendacium veſtrum accommodaviſtis.

18. Reprehendiſtis, a patre quòd ſemigrârit; quod quidem jam in hac ætate minimè reprehendendum eſt: qui quum & ex reipublicæ cauſa eſſet mihi quidem moleſtam, sibi tamen glorioſam victoriam conſecutus, & per ætatem magiſtratus petere poſſet, non modò permittente patre, ſed etiam ſuadente, ab eo ſemigravit: &, quum domus patris a foro longè abeſſet, quò faciliùs & noſtras obire domos, & ipſe a ſuis coli poſſet, conduxit in Palatio non magno domum.

VIII. Quo loco poſſum dicere id, quod vir clariſſimus, M. Craſſus, quum de adventu regis Ptolemæi quereretur, paulò antè dixit: *Utinam ne in nemore Pelio......* ac longiùs quidem mihi contexere hoc carmen liceret. *Nam numquam hera errans* hanc moleſtiam nobis exhiberet, *Medea*

animo ægra, amore sævo saucia.... Sic enim, Judices, reperietis, quod, quum ad id loci venero, ostendam, hanc Palatinam Medeam, migrationemque huic adolescenti causam sive malorum omnium, sive potiùs sermonum fuisse.

19. Quamobrem illa, quæ ex accusatorum oratione præmuniri jam, & fingi intelligebam, fretus vestrâ prudentiâ, Judices, non pertimesco. Aiebant enim fore testem senatorem, qui se pontificiis comitiis pulsatum a Cœlio diceret: a quo quæram, si prodierit, primùm cur statim nihil egerit: deinde, si id queri, quàm agere maluerit, cur productus a vobis potiùs, quàm ipse per se: cur tantò pòst potiùs, quàm continuò, queri maluerit. Si mihi ad hæc acutè, argutéque responderit, tum quæram denique, ex quo iste fonte senator emanet: nam si ipse orietur & nascetur ex sese, fortasse, ut soleo, commovebor: sin autem, ut rivulus, arcessitus & ductus ab ipso capite accusationis vestræ; lætabor, quum tantâ gratiâ tantisque opibus accusatio vestra nitatur, unum senatorem solum esse, qui vobis gratificari vellet, inventum.

20. Nec tamen illud genus alterum nocturnorum testium pertimesco: est enim dictum ab illis, fore qui dicerent, uxores suas, a cœna redeuntes, attrectatas esse

a Cœlio. Graves erunt homines, qui hoc jurati dicere audebunt; quum sit his confitendum, numquam se, ne congressu quidem, & constituto cœpisse de tantis injuriis experiri.

IX. Sed totum genus oppugnationis hujus, Judices, & jam prospicitis animis, &, quum inferetur, propulsare debebitis: non enim ab iisdem accusatur M. Cœlius, a quibus oppugnatur: palam in eum tela jaciuntur, clam subministrantur. Neque id ego dico, ut invidiosum sit in eos, quibus gloriosum hoc etiam esse debet: funguntur officio: defendunt suos: faciunt quod viri fortissimi solent: læsi dolent, irati efferuntur, pugnant lacessiti: sed vestræ sapientiæ tamen est, Judices, non, si causa justa est viris fortibus oppugnandi M. Cœlium, ideo vobis quoque vos causam putare esse justam alieno dolori potiùs, quàm vestræ fidei consulendi. Quæ sit multitudo in foro, quæ genera, quæ studia, quæ varietas hominum, videtis: ex hac copia quàm multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus, gratiosis, disertis, quum aliquid eos velle arbitrentur, ultro se offerre soleant, operam navare, testimonium polliceri?

22. Hoc ex genere si qui se in hoc judicium fortè projecerint, excluditote eorum cupiditatem, Judices, sapientiâ ves-

trâ: ut eodem tempore & hujus saluti, & religioni vestræ, & contra periculosissimas hominum potentias conditioni omnium civium providisse videamini. Equidem vos abducam a testibus; neque hujus judicii veritatem, quæ mutari nullo modo potest, in voluntate testium collocari sinam; quæ facillimè fingi, nullo negotio flecti ac detorqueri potest: argumentis agemus: signis omni luce clarioribus crimina refellemus: res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione pugnabit.

X. Itaque illam partem causæ facilè patior graviter & ornatè a M. Crasso esse peroratam, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolana, de bonis Pallæ. Vellem dictum esset ab eodem etiam de Dione: de quo ipso tamen quid est, quod exspectetis; quod is, qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? est enim reus, qui hujus dictus est & adjutor fuisse, & conscius, P. Ascitius; is judicio est liberatus. Quod igitur est hujusmodi crimen, ut, qui commisit, non neget; qui negavit, absolutus sit; id hic pertimescat, qui non modò a facto, verùm etiam a conscientiæ suspicione abfuit? &, si Ascitio causa plus profuit, quàm nocuit invidia, huic oberit tuum maledictum, qui istius facti non modò

ſuſpicione, ſed ne infamiâ quidem eſt adſperſus?

24. At prævaricatione eſt Aſcitius liberatus. Perfacile eſt iſti loco reſpondere, mihi præſertim, a quo iſta cauſa defenſa eſt. Sed Cœlius optimam cauſam Aſcitii eſſe arbitratur; cujuſmodi autem ſit, a ſua putat eſſe ſejunctam: neque ſolùm Cœlius, ſed etiam adoleſcentes humanissimi & doctissimi, rectissimis ſtudiis atque optimis artibus præditi, Titus Caiuſque Coponii, qui ex omnibus maximè Dionis mortem doluerunt; qui quum doctrinæ ſtudio atque humanitatis, tum etiam hospitio Dionis tenebantur. Habitabat is apud L. Lucceium, ut audiſtis: fuerat ei cognitus Alexandriæ. Quid aut hic, aut ſummo ſplendore præditus, frater ejus, de Marco Cœlio exiſtimet, ex ipsis, si producti erunt, audietis. Ergo hæc removeantur, ut aliquando, in quibus cauſa nititur, ad ea veniamus.

XI. Animadverti enim, Judices, audiri a vobis meum familiarem, L. Herennium, perattentè: in quo etsi magna ex parte ingenio ejus, & dicendi genere quodam tenebamini; tamen nonnumquam verebar, ne illa ſubtiliter ad criminandum inducta oratio ad animos veſtros ſensim ac leniter accideret: dixit enim multa de luxuria, multa de libidine, multa de vi-

tis juventutis, multa de moribus; &, qui in reliqua vita mitis esset, & in hac suavitate humanitatis, quâ prope jam delectantur homines, versari perjucundè soleret, fuit in hac causa pertristis quidam patruus, censor, magister: objurgavit M. Cœlium, sicut neminem umquam parens: multa de incontinentia, intemperantiaque disseruit. Quid quæritis, Judices? ignoscebam vobis attentè audientibus, propterea quòd egomet tam triste illud, & tam asperum genus orationis horrebam.

26. Ac prima pars fuit illa, quæ me minùs movebat, fuisse meo necessario Bestiæ Cœlium familiarem, cœnasse apud eum, ventitasse domum, studuisse præturæ. Non me hæc movent, quæ perspicuè falsa sunt: etenim eos unà cœnasse dicit, qui aut absunt, aut quibus necesse est idem dicere. Neque verò illud me commovet, quòd sibi in Lupercis sodalem esse Cœlium dixit. Fera quædam sodalitas, & planè pastoritia, atque agrestis germanorum Lupercorum; quorum coitio illa silvestris antè est instituta, quàm humanitas atque leges; si quidem non modò nomina deferunt inter se sodales, sed etiam commemorant sodalitatem in accusando, ut ne, si quis id fortè nesciat, timere videatur.

27. Sed hæc omittam : ad illa, quæ me magis moverunt, respondebo. Deliciarum objurgatio fuit longa, & ea lenior; plusque disputationis habuit, quàm atrocitatis ; quò etiam audita est attentiùs. Nam P. Clodius, amicus meus, quum se gravissimè vehementissiméque jactaret, & omnia inflammatus ageret tristissimis verbis, voce maximâ; tametsi probabam ejus eloquentiam, tamen non pertimescebam: aliquot enim in causis eum videram frustra litigantem. Tibi autem, Balbe, respondebo primùm precariò, si licet, si fas est defendi a me eum, qui nullum convivium renuerit, qui unguenta sumpserit, qui Baias viderit.

XII. Equidem multos & vidi in hac civitate, & audivi, non modò qui primoribus labris gustassent genus hoc vitæ, & extremis, ut dicitur, digitis attigissent, sed qui totam adolescentiam voluptatibus dedissent, emersisse aliquando, & se ad frugem bonam, ut dicitur, recepisse, gravesque homines atque illustres fuisse. Datur enim concessu omnium huic aliquis ludus ætati, & ipsa natura profundit adolescentiæ cupiditates: quæ si ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius domum evertant, faciles & tolerabiles haberi solent.

29. Sed tu mihi videbare ex communi

infamia juventutis aliquam invidiam Cœlio velle conflare. Itaque omne illud silentium, quod eſt orationi tributum tuæ, fuit ob eam cauſam, quòd uno reo propoſito de multorum vitiis cogitabamus. Facile eſt accuſare luxuriem: dies jam me deficiet, si, quæ dici in eam ſententiam poſſunt, coner expromere: de corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de ſumptibus, immenſa oratio eſt: ut tibi reum neminem, ſed vitia proponas, res tamen ipſa & copiosè & graviter accuſari poteſt. Sed veſtræ ſapientiæ eſt, Judices, non abduci ab reo: nec, quos aculeos habeat ſeveritas gravitaſque veſtra, quum eos accuſator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in hominem, & in reum; quum is non ſuo crimine, ſed multorum vitio sit in quoddam odium injuſtum vocatus.

30. Itaque ſeveritati tuæ, ut oportet, ita reſpondere non audeo: erat enim meum, deprecari vacationem adoleſcentiæ, veniamque petere: non inquam, audeo: perfugiis non utor ætatis: conceſſa omnibus jura dimitto: tantùm peto, ut, si qua eſt invidia communis hoc tempore æris alieni, petulantiæ, libidinum juventutis, quam video eſſe magnam, ne huic aliena peccata, ne ætatis ac temporum vitia noceant. Atque ego idem, qui hæc

poſtulo, quin criminibus, quæ in hunc propriè conferuntur, diligentissimè respondeam, non recuſo.

XIII. Sunt autem duo crimina, auri, & veneni; in quibus una atque eadem perſona urgetur: aurum ſumptum a Clodia; venenum quæsitum, quod Clodiæ daretur, dicitur: omnia ſunt alia, non crimina, ſed maledicta jurgii petulantis magis, quàm publicæ quæſtionis. Adulter, impudicus, ſequeſter, convicium eſt, non accuſatio: nullum eſt enim fundamentum horum criminum, nulla ſedes: voces ſunt contumelioſæ, temerè ab irato accuſatore, nullo auctore, emiſſæ.

31. Horum duorum criminum video fontem, video auctorem, video certum nomen, & caput. Auro opus fuit: ſumpsit a Clodia, ſumpsit sine teſte, habuit quamdiu voluit: maximum video signum cujuſdam egregiæ familiaritatis. Necare eamdem voluit, quæsivit venenum, ſollicitavit quos potuit, paravit, locum conſtituit, attulit: magnum rurſus odium video cum crudelissimo diſcidio exſtitiſſe. Res eſt omnis in hac cauſa nobis, Judices, cum Clodiâ, muliere non ſolùm nobili, ſed etiam notâ: de qua ego nihil dicam, nisi depellendi criminis cauſâ.

32. Sed intelligis pro tua præſtanti prudentia, Cn. Domiti, cum hac ſola rem

esse nobis: quæ si se aurum Cœlio commodasse non dicit, si venenum ab hoc sibi paratum esse non arguit; petulanter facimus, si matremfamiliâs secus, quàm matronarum sanctitas postulat, nominamus: sin, istâ muliere remotâ, nec crimen ullum, nec opes ad oppugnandum Cœlium illis relinquentur; quid est aliud, quod nos patroni facere debeamus, nisi ut eos, qui insectantur, repellamus? quod quidem facerem vehementiùs, nisi intercederent mihi inimicitiæ cum istius mulieris viro: fratrem volui dicere; semper hîc erro: nunc agam modicè, nec longiùs progrediar, quàm me mea fides & causa ipsa coget: neque enim muliebres umquam inimicitias mihi gerendas putavi; præsertim cum ea, quam omnes semper amicam omnium potiùs, quàm cujusquam inimicam putaverunt.

XIV. Sed tamen ex ipsa quæram priùs, utrùm me secum severè, & graviter, & priscè agere malit, an remissè, ac leniter, & urbanè: si illo austero more ac modo, aliquis mihi ab inferis excitandus est, ex barbatis illis, non hac barbulâ, quâ ista delectatur; sed illâ horridâ, quam in statuis antiquis & imaginibus videmus; qui objurget mulierem, & pro me loquatur, ne ista mihi fortè succenseat. Exsistat igitur ex hac ipsa familia aliquis; ac potissi-

mùm Cæcus ille : minimum enim dolorem capiet, qui iſtam non videbit : qui profectò, si exſtiterit, sic aget & sic loquetur : Mulier, quid tibi cum Cœlio ? quid cum homine adoleſcentulo ? quid cum alieno ? cur aut tam familiaris huic fuiſti, ut aurum commodares, aut tam inimica, ut venenum timeres ? non patrem tuum videras ? non patruum ? non avum, proavum, atavum audieras conſules fuiſſe ?

34. Non denique modò te Q. Metelli matrimonium tenuiſſe ſciebas, clarissimi ac fortissimi viri, patriæque amantissimi ? qui, simul ac pedem limine extulerat, omnes propè cives, virtute, gloriâ, dignitate ſuperabat : cui quum ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupsiſſes, cur tibi Cœlius tam conjunctus fuit ? cognatus ? affinis ? viri tui familiaris ? nihil horum : quid igitur fuit, nisi quædam temeritas ac libido ? Nonne te, si noſtræ imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Q. illa Claudia, æmulam domeſticæ laudis in gloria muliebri eſſe admonebat ? non virgo illa Veſtalis Claudia ; quæ patrem complexa triumphantem ab inimico tribuno plebis de curru detrahi paſſa non eſt ? cur te fraterna vitia potiùs, quàm bona paterna, & avita, & uſque a nobis quum in viris, tum etiam in feminis repetita, moverunt ? ideone

ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpissimorum quotidie fœdera ferires? ideo aquam adduxi, ut eâ tu incestè uterere? ideo viam munivi, ut eam tu alienis viris comitata celebrares?

XV. Sed quid ego, Judices, ita gravem personam induxi, ut verear, ne se idem Appius repentè convertat, & Cœlium incipiat accusare illâ suâ gravitate censoriâ? Sed videro hoc posteriùs, atque ita, Judices, ut vel severissimis disceptatoribus M. Cœlii vitam me probaturum esse confidam. Tu verò mulier (jam enim ipse tecum nullâ personâ introductâ loquor) si ea, quæ facis, quæ dicis, quæ insimulas, quæ moliris, quæ arguis, probare cogitas; rationem tantæ familiaritatis, tantæ consuetudinis, tantæ conjunctionis reddas atque exponas necesse est. Accusatores quidem libidines, amores, adulteria, Baias, actas, convivia, comessationes, cantus, symphonias, navigia jactant; iidemque significant, nihil se, te invitâ, dicere: quæ tu, quoniam mente nescio quâ effrenatâ, atque præcipiti, in forum deferri judiciumque voluisti; aut diluas oportet, & falsa esse doceas, aut nihil neque crimini tuo, neque testimonio credendum esse fateare.

36. Sin autem urbaniùs me agere mavis, sic agam tecum: removebo illum se-

nem durum ac pene agrestem : ex his igitur tuis sumam aliquem, ac potissimùm minimum fratrem, qui est in isto genere urbanissimus : qui te amat plurimum : qui, propter nescio quam, credo, timiditatem, & nocturnos quosdam inanes metus, tecum semper pusio cum majore sorore cubitavit : eum putato tecum loqui : Quid tumultuaris, soror ? quid insanis ? quid, clamore exorsa, verbis parvam rem magnam facis ? vicinum adolescentulum adspexisti : candor hujus te, & proceritas, vultus, oculique pepulerunt : sæpius videre voluisti : fuisti nonnumquam in iisdem hortis visa nobilis mulier : illum filium familiâs patre parco ac tenaci, habere tuis copiis devinctum non potes : calcitrat, respuit, non putat tua dona esse tanti : confer te aliò : habes hortos ad Tiberim ; ac diligenter eo loco præparasti, quò omnis juventus natandi causâ venit : hinc licet conditiones quotidie legas : cur huic, qui te spernit, molesta es ?

XVI. Redeo nunc ad te, Cœli, vicissim, ac mihi auctoritatem patriam, severitatemque suscipio : sed dubito quem patrem potissimum sumam ; Cæcilianumne aliquem, vehementem atque durum ? *Nunc enim demum mihi animus ardet, nunc meum cor cumulatur irâ*... Aut illum, *O infelix, ô scelefte*... Ferrei sunt isti patres...

Egone quid dicam? egone quid velim? quæ tu omnia tuis fœdis factis facis, ut nequidquam velim. Vix ferenda diceret talis pater, *Cur te in istam vicinitatem meretriciam contulisti? cur illecebris cognitis non refugisti? cur alienam ullam mulierem nosti? dide, ac dissice, per me licebit: si egebis, tibi dolebit: mihi sat est, quî, ætatis quod reliquum est, oblectem meæ.*

38. Huic tristi ac decrepito seni responderet Cœlius, se nullâ cupiditate inductum de via decessisse. Quid signi? nulli sumptus, nulla jactura, nulla versura. At fuit fama. Quotus quisque istam effugere potest in tam maledica civitate? Vicinum ejus mulieris miraris malè audisse, cujus frater germanus sermones iniquorum effugere non potuit? Leni verò & clementi patri, cujusmodi ille est, *Fores effregit? restituentur: discidit vestem? resarcietur*, filii causa est expeditissima. Quid enim esset, in quo se non facilè defenderet? Nihil jam in istam mulierem dico: sed, si esset aliqua dissimilis istius, quæ se omnibus pervulgaret, quæ haberet palam decretum semper aliquem, cujus in hortos, domum, Baias, jure suo libidines omnium commearent: quæ etiam aleret adolescentes, & parcimoniam patrum suis sumptibus sustentaret: si vidua liberè, proterva petulanter, dives effusè, libidi-

nosa meretricio more viveret; adulterum ego putarem, si quis hanc paulò liberiùs salutasset?

XVII. Dicet aliquis, Hæc igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescentes? ob hanc causam tibi hunc puerum parens commendavit, & tradidit, ut in amore & voluptatibus adolescentiam suam collocaret; & hanc tu vitam, atque hæc studia defenderes? Ego, si qui, Judices, hoc robore animi, atque hac indole virtutis ac continentiæ fuit, ut respueret omnes voluptates, omnemque vitæ suæ cursum in labore corporis, atque in animi contentione conficeret: quem non quies, non remissio, non æqualium studia, non ludi, non convivia delectarent: nihil in vita expetendum putaret, nisi quod esset cum laude & cum dignitate conjunctum: hunc meâ sententiâ divinis quibusdam bonis instructum, atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuisse arbitror, Camillos, Fabricios, Curios, omnesque eos, qui hæc ex minimis tanta fecerunt.

40. Verùm hæc genera virtutum non solùm in moribus nostris, sed vix jam in libris reperiuntur: chartæ quoque, quæ illam pristinam severitatem continebant, obsoleverunt; neque solùm apud nos, qui hanc sectam rationemque vitæ re magis, quàm verbis secuti sumus, sed etiam apud

apud Græcos, doctissimos homines, quibus, quum facere non possent, loqui tamen & scribere honestè & magnificè licebat. Alia quædam, mutatis Græciæ temporibus, præcepta exstiterunt.

41. Itaque alii voluptatis causâ omnia sapientes facere dixerunt; neque ab hac orationis turpitudine eruditi homines refugerunt: alii cum voluptate dignitatem conjungendam putaverunt, ut res maximè inter se repugnantes dicendi facultate conjungerent: illud unum directum iter ad laudem cum labore qui probaverunt, propè jam soli in scholis sunt relicti. Multa enim nobis blandimenta natura ipsa genuit, quibus sopita virtus conniveret; & interdum multas vias adolescentiæ lubricas ostendit, quibus illa insistere, aut ingredi sine casu aliquo, aut prolapsione vix posset; & multarum rerum jucundissimarum varietatem dedit, quâ non modò hæc ætas, sed etiam jam corroborata caperetur. Quamobrem si quem fortè inveneritis, qui aspernetur oculis pulchritudinem rerum, non odore ullo, non tactu, non sapore capiatur; excludat auribus omnem suavitatem; huic homini ego fortasse, & pauci deos propitios, plerique autem iratos putabunt.

XVIII. Ergo hæc deserta via, & inculta, atque interclusa jam frondibus &

virgultis relinquatur: detur aliquid ætati: sit adolescentia liberior: non omnia voluptatibus denegentur: non semper superet vera illa & directa ratio: vincat aliquando cupiditas, voluptasque rationem, dummodo illa in hoc genere præscriptio, moderatioque teneatur: parcat juventus pudicitiæ suæ, ne spoliet alienam: ne effundat patrimonium, ne fœnore trucidetur: ne incurrat in alterius domum atque famam: ne probrum castis, labem integris, infamiam bonis inferat: ne quem vi terreat: ne intersit insidiis: scelere careat: postremò, quum paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum ætátis, atque ad inanes hasce adolescentiæ cupiditates; revocet se aliquando ad curam rei domesticæ, rei forensis, rei publicæ: ut ea, quæ ratione antea non perspexerat, satietate abjecisse, experiendo contempsisse videatur.

43. Ac multi & nostrâ, & patrum, majorumque memoriâ, Judices, summi homines, & clarissimi cives fuerunt, quorum quum adolescentiæ cupiditates defervissent, eximiæ virtutes, firmatâ jam ætate, exstiterunt: ex quibus neminem mihi necesse est nominare; vosmet vobiscum recordamini: nolo enim cujusquam fortis atque illustris viri ne minimum quidem erratum cum maxima laude conjungere:

quod si facere vellem, multi a me summi atque ornatissimi viri prædicarentur; quorum partim nimia libertas in adolescentia, partim profusa luxuries, magnitudo æris alieni, sumptus, libidines, nominarentur: quæ multis postea virtutibus obtecta, adolescentiæ, qui vellet, excusatione defenderet.

. XIX. At verò in M. Cœlio (dicam enim jam confidentiùs de studiis ejus honestis, quoniam audeo quædam, fretus vestrâ sapientiâ, liberè confiteri) nulla luxuries reperietur, nulli sumptus, nullum æs alienum, nulla conviviorum ac lustrorum libido: quod quidem vitium ventris & gutturis non modò non minuit ætas hominibus, sed etiam auget. Amores autem, & hæ deliciæ quæ vocantur, quæ firmiore animo præditis diutius molestæ non solent esse (maturè enim & celeriter deflorescunt) numquàm hunc occupatum impeditumque tenuerunt.

45. Audistis, quum pro se diceret: audistis antea, quum accusaret (defendendi hæc causâ, non gloriandi loquor) genus orationis, facultatem, copiam sententiarum atque verborum, quæ vestra prudentia est, perspexistis. Atque in eo non solùm ingenium elucere ejus videbatis; quod sæpe etiam si industriâ non alitur, valet tamen ipsum suis viribus: sed inerat, nisi

me propter benevolentiam fortè fallebat, ratio & bonis artibus instituta, & curâ & vigiliis elaborata. Atqui scitote, Judices, eas cupiditates, quæ objiciuntur Cœlio, atque hæc studia, de quibus disputo, non facilè in eodem homine esse posse. Fieri enim non potest, ut animus libidini deditus, amore, desiderio, cupiditate, sæpe nimiâ copiâ, inopiâ etiam nonnumquam impeditus, hoc, quidquid est, quod nos facimus in dicendo, non modò agendo, verùm etiam cogitando possit sustinere.

46. An vos aliam causam esse ullam putatis, cur, in tantis præmiis eloquentiæ, tanta voluptate dicendi, tanta laude, tanta gratia, tanto honore, tam sint pauci, semperque fuerint, qui in hoc labore versentur? obterendæ sunt omnes voluptates; relinquenda studia delectationis, Judices: ludus, jocus, convivium, sermo est pene familiarium deserendus: quæ res in hoc genere homines a labore, studioque dicendi deterret; non quò aut ingenia deficiant, aut doctrina puerilis.

47. An hic, si sese isti vitæ dedisset, consularem hominem admodùm adolescens in judicium vocavisset? hic, si laborem fugeret, si obstrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie versaretur? appeteret inimicitias? in judicium vocaret? subiret periculum capitis? ipso in-

ſpectante populo Romano tot menſes aut de ſalute, aut de gloria dimicaret?

XX. Nihil igitur illa vicinitas redolet? nihil hominum fama? nihil Baiæ denique ipſæ loquuntur? Illæ verò non loquuntur ſolùm, verùm etiam perſonant, huc unius mulieris libidinem eſſe prolapſam, ut ea non modò ſolitudinem ac tenebras, atque hæc flagitiorum integumenta non quærat, ſed in turpissimis rebus frequentissimâ celebritate, & clarissimâ luce lætetur. Verùm si quis eſt, qui etiam meretriciis amoribus interdictum juventuti putet; eſt ille quidem valde ſeverus: negare non poſſum: ſed abhorret non modò ab hujus ſeculi licentia, verùm etiam a majorum conſuetudine, atque concessis. Quando enim hoc factum non eſt? quando reprehenſum? quando non permiſſum? quando denique fuit, ut, quod licet, non liceret? Hìc ego jam rem definiam: mulierem nullam nominabo: tantùm in medio relinquam.

49. Si qua non nupta mulier domum ſuam patefecerit omnium cupiditati, palamque ſeſe in meretricia vita collocarit; virorum alienissimorum conviviis uti inſtituerit; si hoc in urbe, si in hortis, si in Baiarum illa celebritate faciet; si denique ita ſeſe geret, non inceſſu ſolùm, ſed ornatu, atque comitatu; non flagrantiâ ocu-

lorum, non libertate ſermonis, ſed etiam complexu, oſculatione, aquis, navigatione, conviviis, ut non ſolùm meretrix, ſed etiam procax videatur: cum hac si quis adoleſcens fortè fuerit, utrùm hic tibi, L. Herenni, adulter, an amator; expugnare pudicitiam, an explere libidinem voluiſſe videatur?

50. Obliviſcor jam injurias, Clodia; depono memoriam doloris mei: quæ abs te crudeliter in meos, me abſente, facta ſunt, negligo: ne sint hæc in te dicta, quæ dixi: ſed ex te ipſa requiro, quoniam & crimen accuſatores abs te, & teſtem ejus criminis te ipſam dicunt ſe habere: si qua mulier sit hujuſmodi, qualem ego paulò antè deſcripsi, tui dissimilis, vitâ, inſtitutoque meretricio; cum hac aliquid adoleſcentem hominem habuiſſe rationis, num tibi perturpe aut perflagitioſum eſſe videatur? Ea si tu non es, sicut ego malo, quid eſt, quod objiciant Cœlio? sin eam te volunt eſſe, quid eſt, cur nos crimen hoc, si tu contemnis, pertimeſcamus? Quare nobis da viam, rationemque defensionis: nam aut pudor tuus defendet, nihil a M. Cœlio petulantiùs eſſe factum; aut impudentia & huic, & ceteris magnam ad ſe defendendum facultatem dabit.

XXI. Sed quoniam emersiſſe jam e

vadis, & ſcopulos prætervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus curſus oſtenditur. Duo ſunt enim crimina una in muliere ſummorum facinorum: auri, quod ſumptum a Clodia dicitur; & veneni, quod ejuſdem Clodiæ necandæ causâ paraſſe Cœlium criminantur. Aurum ſumpsit, ut dicitis, quod L. Lucceii ſervis daret, per quos Alexandrinus Dio, qui tum apud Lucceium habitabat, necaretur: magnum crimen vel in legatis insidiandis, vel in ſervis ad hoſpitem domi necandum ſollicitandis: plenum ſceleris consilium, plenum audaciæ.

52. Quo quidem in crimine primum illud requiram, dixeritne Clodiæ, quam ad rem aurum tum ſumeret, an non dixerit: si non dixit, cur dedit? si dixit, eodem ſe conſcientiæ ſcelere devinxit. Tune aurum ex armario tuo promere auſa es? tune Venerem illam tuam ſpoliatricem ſpoliare ornamentis? Ceterùm, quum ſcires, quantum ad facinus aurum hoc quæreretur, ad necem legati, ad L. Lucceii, ſanctiſſimi hominis atque integerrimi, labem ſceleris ſempiterni; huic facinori tanto tua mens liberalis conſcia, tua domus popularis miniſtra, tua denique hoſpitalis illa Venus adjutrix eſſe non debuit.

53. Vidit hoc Balbus: celatam eſſe

Clodiam dixit, atque ita Cœlium ad illam attulisse, se ad ornatum ludorum aurum quærere. Si tam familiaris erat Clodiæ, quàm tu esse vis, quum de libidine ejus tam multa dicis, dixit profectò, quò vellet aurum: si tam familiaris non erat, non dedit. Ita si verum tibi Cœlius dixit, ô immoderata mulier, sciens tu aurum ad facinus dedisti: si non est ausus dicere, non dedisti.

XXII. Quid ego nunc argumentis huic crimini, quæ sunt innumerabilia, resistam? possum dicere, mores M. Cœlii longissimè a tanti sceleris atrocitate esse disjunctos; minimè esse credendum, homini tam ingenioso tamque prudenti non venisse in mentem, rem tanti sceleris ignotis alienisque servis non esse credendam: possum etiam illa & ceterorum patronorum, & meâ consuetudine, ab accusatore perquirere, ubi sit congressus cum servis Lucceii Cœlius: qui ei fuerit aditus: si per se, quâ temeritate? si per alium, per quem? possum omnes latebras suspicionum peragrare dicendo: non causa, non locus, non facultas, non conscius, non perficiendi, non occultandi maleficii spes, non ratio ulla, non vestigium maximi facinoris reperietur.

54. Sed hæc, quæ sunt oratoris pro-

pria ; quæ mihi non propter ingenium meum , ſed propter hanc exercitationem uſumque dicendi fructum aliquem ferre potuiſſent , quum a me ipſo laborata proferri viderentur, brevitatis causâ relinquo omnia : habeo enim, Judices, quem vos ſocium veſtræ religionis juriſque jurandi facilè eſſe patiamini , L. Lucceium , ſanctiſſimum hominem & graviſſimum teſtem : qui tantum facinus in famam , atque fortunas ſuas, neque non audiſſet illatum a Cœlio , neque neglexiſſet, neque tuliſſet. An ille vir , illâ humanitate præditus , illis ſtudiis , artibus , atque doctrinâ , illius ipsius periculum , quem propter hæc ipſa ſtudia diligebat , negligere potuiſſet ? & , quod facinus in alienum hominem illatum ſeverè acciperet , id omiſiſſet curare in hoſpite ? quod per ignotos actum quum comperiſſet , doleret , id a ſuis tentatum eſſe negligeret ? quod in agris lociſve publicis factum reprehenderet, id in urbe, ac ſuæ domi cœptum eſſe leviter ferret ? quod in alicujus agreſtis periculo non prætermitteret , id homo eruditus in insidiis doctiſſimi hominis diſſimulandum putaret ?

55. Sed cur diutius vos , Judices , teneo ? ipsius jurati religionem , auctoritatemque percipite , atque omnia diligenter

testimonii verba cognoscite. Recita testimonium Lucceii. TESTIMONIUM LUCCEII. Quid exspectatis amplius? an aliquam vocem putatis ipsam pro se causam, & veritatem posse mittere? hæc est innocentiæ defensio, hæc ipsius causæ oratio, hæc una vox veritatis. In crimine ipso nulla suspicio est, & in re nihil est argumenti: in negotio, quod actum esse dicitur, nullum vestigium sermonis, loci, temporis: nemo testis, nemo conscius nominatur: totum crimen profertur ex inimica, ex infami, ex crudeli, ex facinorosa, ex libidinosa domo: domus autem illa, quæ tentata scelere isto nefario dicitur, plena est integritatis, officii, religionis; ex qua domo recitatur vobis jurejurando devincta auctoritas: ut res minimè dubitanda in contentione ponatur, utrùm temeraria, procax, irata mulier finxisse crimen, an gravis, sapiens, moderatusque vir religiosè testimonium dixisse videatur.

XXIII. Reliquum est igitur crimen de veneno; cujus ego neque principium invenire, neque evolvere exitum possum. Quæ fuit enim causa, quamobrem isti mulieri venenum vellet dare Cœlius? ne aurum redderet? num petivit? ne crimen hæreret? num quis objecit? num quis de-

nique fecisset mentionem, si hic nemini nomen detulisset? Quin etiam Herennium dicere audistis, verbo se molestum non futurum fuisse Cœlio, nisi iterum eadem de re suo familiari absoluto nomen hic detulisset. Credibile est igitur, tantum facinus nullam ob causam esse commissum? & vos non videtis fingi sceleris maximi crimen, ut alterius causa sceleris suscipiendi fuisse videatur?

57. Cui denique commisit? quo adjutore usus est? quo socio? quo conscio? cui tantum facinus, cui se, cui salutem suam credidit? servisne mulieris? sic enim objectum est. Et erat tam demens hic, cui vos ingenium certè tribuitis, etiam si cetera inimicâ oratione detrahitis, ut omnes suas fortunas alienis servis committeret? At quibus servis? refert enim magnopere idipsum: hisne, quos intelligebat non communi conditione servitutis uti, sed licentiùs, liberiùs, familiariùs cum domina vivere? quis enim hoc non videt, Judices? aut quis hoc ignorat, in ejusmodi domo, in qua materfamiliâs meretricio more vivat; in qua nihil geratur, quod foras proferendum sit; in qua lustra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia, atque flagitia versentur; hic servos, non esse servos? quibus omnia

committantur, per quos gerantur, qui verſentur iiſdem in voluptatibus, quibus occulta credantur, ad quos aliquantum etiam ex quotidianis ſumptibus ac luxuriâ redundet? Id igitur Cœlius non videbat? si enim tam familiaris erat mulieris, quàm vos vultis, iſtos quoque ſervos familiares eſſe dominæ ſciebat: sin ei tanta conſuetudo, quanta a vobis inducitur, non erat; quæ cum ſervis potuit familiaritas eſſe tanta?

XXIV. Ipsius autem veneni quæ ratio fingitur? ubi quæsitum eſt? quemadmodum paratum? quo pacto? cui? quo in loco traditum? Habuiſſe aiunt domi, vimque ejus eſſe expertum in ſervo quodam, ad rem ipſam parato; cujus perceleri interitu eſſe ab hoc comprobatum venenum.

59. Proh dii immortales! cur interdum in hominum ſceleribus maximis aut connivetis, aut præſentis fraudis pœnas in diem reſervatis? Vidi enim, vidi, & illum hausi dolorem vel acerbissimum in vita, quum Q. Metellus abſtraheretur e sinu gremioque patriæ; quumque ille vir, qui ſe natum huic imperio putavit, tertio die pòſt, quàm in curia, quàm in Roſtris, quàm in republica floruiſſet, integerrimâ ætate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indignissimè bonis omnibus,

atque universæ civitati : quo quidem tempore ille moriens, quum jam ceteris ex partibus oppressa mens esset, extremum sensum ad memoriam reipublicæ revocabat : quum me intuens flentem significabat interruptis atque morientibus vocibus, quanta impenderet procella urbi, quanta tempestas civitati : & quum parietem sæpe feriens eum, qui cum Q. Catulo fuerat ei communis ; crebrò Catulum, sæpè me, sæpissimè rempublicam nominabat : ut non tam se emori, quàm spoliari suo præsidio quum patriam, tum etiam me doleret.

60. Quem quidem virum si nulla vis repentini sceleris sustulisset ; quonam modo ille furenti fratri suo patrueli consularis restitisset ; qui consul incipientem furere, atque conantem, suâ se manu interfecturum, audiente senatu, dixerit ? Ex hac igitur domo progressa ista mulier, de veneni celeritate dicere audebit ? nonne ipsam domum metuet, ne quam vocem eliciat ? non parietes conscios, non noctem illam funestam ac luctuosam perhorrescet ? Sed revertar ad crimen : etenim hæc facta illius clarissimi ac fortissimi viri mentio, & vocem meam fletu debilitavit, & mentem dolore impedivit.

XXV. Sed tamen venenum unde fue-

rit, quemadmodum paratum sit, non dicitur. Datum esse hoc aiunt P. Licinio, pudenti adolescenti & bono, Cœlii familiari: constitutum factum esse cum servis, ut venirent ad balneas Senias: eódem Licinium esse venturum, atque iis veneni pyxidem traditurum. Hîc primùm illud requiro; quid attinuerit illud ferri in eum locum constitutum: cur illi servi non ad Cœlium domum venerint: si manebat tanta illa consuetudo Cœlii cum Clodia, tantaque familiaritas; quid suspicionis esset, si apud Cœlium mulieris servus visus esset? sin autem jam suberat simultas, exstincta erat consuetudo, discidium exstiterat; hinc illæ lacrymæ nimirum, & hæc causa est horum omnium scelerum, atque criminum. Immo, inquit, quum servi ad dominam rem istam & maleficium Cœlii detulissent, mulier ingeniosa præcepit suis, ut omnia Cœlio pollicerentur: sed, ut venenum, quum a Licinio traderetur, manifestò comprehendi posset, constitui locum jussit, balneas Senias, ut eò mitteret amicos, qui delitescerent: deinde repentè, quum venisset Licinius, ut venenum traderet, prosilirent, hominemque comprehenderent.

XXVI. Quæ quidem omnia, Judices, perfacilem rationem habent reprehenden-

di. Cur enim balneas publicas potissimùm conſtituerat ? in quibus non invenio, quæ latebra togatis hominibus eſſe possit. Nam, si eſſent in veſtibulo balnearum, non laterent : sin ſe in intimum conjicere vellent; nec ſatis commodè calceati & vestiti id facere poſſent, & fortaſſe non reciperentur, nisi fortè mulier potens quadrantariâ illâ permutatione familiaris facta erat balneatori.

63. Atque equidem vehementer exſpectabam, quinam iſti viri boni, teſtes hujus manifeſtò deprehensi veneni dicerentur : nulli enim ſunt adhuc nominati. Sed non dubito, quin sint pergraves, qui primùm sint talis feminæ familiares; deinde eam provinciam ſuſceperint, ut in balneas contruderentur; quod illa, nisi a viris honeſtissimis ac plenissimis dignitatis, quàm velit sit potens, numquam impetraviſſet. Sed quid ego de dignitate iſtorum teſtium loquor ? virtutem eorum, diligentiamque cognoſcite. In balneis delituerunt : teſtes egregios ! deinde temerè prosiluerunt : homines gravitati deditos ! sic enim fingunt, quum Licinius veniſſet, pyxidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum tradidiſſet, tum repentè evolaſſe iſtos præclaros teſtes sine nomine : Licinium autem, quum jam manum

ad tradendam pyxidem porrexiſſet, retraxiſſe, atque illo repentino hominum impetu ſe in fugam conjeciſſe. O magna vis veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, ſolertiam, contraque fictas omnium insidias, facilè ſe per ſe ipſa defendat!

XXVII. Verùm hæc tota fabella veteris, & plurimarum fabularum poëtriæ, quàm eſt sine argumento? quàm nullum invenire exitum poteſt? Quid enim iſti tot viri (nam neceſſe eſt fuiſſe non paucos, ut & comprehendi Licinius facilè poſſet, & res multorum oculis eſſet teſtatior) cur Licinium de manibus emiſerunt? quî minùs enim Licinius comprehendi potuit, quum ſe retraxit, ne pyxidem traderet, quàm si tradidiſſet? erant enim illi positi, ut comprehenderent Licinium; ut manifeſtò Licinius teneretur, aut quum retineret venenum, aut quum tradidiſſet. Hoc fuit totum consilium mulieris, hæc iſtorum provincia, qui rogati ſunt: quos quidem tu quamobrem temerè prosiluiſſe dicas, atque ante tempus, non reperio: fuerant hoc rogati: fuerant ad hanc rem collocati, ut venenum, ut insidiæ, facinus denique ipſum ut manifeſtò comprehenderetur.

65. Potueruntne meliori tempore prosilire, quàm quum Licinius veniſſet? quum in

manu teneret veneni pyxidem? quæ si quum jam erat tradita servis, evasissent subitò ex balneis mulieris amici, Liciniumque comprehendissent; imploraret hominum fidem, atque a se illam pyxidem traditam pernegaret: quem quomodo illi reprehenderent? vidisse se dicerent? primùm ad se revocarent maximi facinoris crimen: deinde id se vidisse dicerent, quod, quo loco collocati fuerant, non potuissent videre. Tempore igitur ipso se ostenderunt, quum Licinius venisset, pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum traderet. Mimi ergo est jam exitus, non fabulæ: in quo quum clausula non invenitur, fugit aliquis e manibus; deinde scabilla concrepant, aulæum tollitur.

XXVIII. Quæro enim, cur Licinium titubantem, hæsitantem, cedentem, fugere conantem, mulieraria manus ista de manibus emiserit: cur non comprehenderint: cur non ipsius confessione, multorum oculis, facinoris denique voce, tanti sceleris crimen expresserint? an timebant, ne tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum superare non possent? Nullum argumentum in re, nulla suspicio in causa, nullus exitus criminis reperietur. Itaque hæc causa, ab argumentis, a conjectura, ab iis signis, quibus veritas illustrari solet, ad

teſtes tota traducta eſt : quos quidem ego teſtes, Judices, non modò sine ullo timore, ſed etiam cum aliqua ſpe delectationis exſpecto.

67. Prægeſtit animus jam videre, primùm lautos juvenes, mulieris beatæ ac nobilis familiares; deinde fortes viros, ab imperatrice in insidiis atque in præsidio balnearum locatos; ex quibus requiram, quonam modo latuerint, aut ubi : alveuſne ille, an equus Trojanus fuerit, qui tot invictos viros, muliebre bellum gerentes, tulerit, ac texerit. Illud verò reſpondere cogam, cur tot viri ac tales hunc & unum & tam imbecillum, quàm videtis, non aut ſtantem comprehenderint, aut fugientem conſecuti sint : qui ſe numquam profectò, si iſtum in locum proceſſerint, explicabunt; quàm volent in conviviis faceti, dicaces, nonnumquam etiam ad vinum diſerti sint. Alia fori vis eſt, alia triclinii : alia ſubſelliorum ratio, alia lectorum : non idem judicum, comeſſatorumque conſpectus : lux denique longè alia eſt ſolis, & lychnorum. Quamobrem excutiemus omnes iſtorum delicias, omnes ineptias, si prodierint. Sed, si me audiant, navent aliam operam, aliam ineant gratiam, in aliis ſe rebus oſtentent : vigeant apud iſtam mulierem venuſtate : dominen-

tur ſumptibus : hæreant, jaceant, deſerviant : capiti verò innocentis, & fortunis parcant.

XXIX. At ſunt ſervi illi de cognatorum ſententia, nobiliſſimorum & clariſſimorum hominum, manumiſſi. Tandem aliquid invenimus, quod iſta mulier de ſuorum propinquorum, fortiſſimorum virorum, ſententiâ, atque auctoritate feciſſe videatur. Sed ſcire cupio, quid habeat argumenti iſta manumissio ; in qua aut crimen eſt Cœlio quæsitum, aut quæſtio ſublata, aut multarum rerum conſciis ſervis cum cauſa præmium perſolutum.

69. At propinquis placuit : cur non placeret, quum rem tute ad eos non ab aliis tibi allatam, ſed a te ipſa compertam, deferre diceres ? Hîc etiam miramur, ſi illam commentitiam pyxidem obſcœnissima ſit fabula conſecuta ? Nihil eſt, quod in ejuſmodi mulierem non cadere videatur. Audita, & percelebrata ſermonibus res eſt : percipitis animis, Judices, jamdudum quid velim, vel potiùs, quid nolim dicere : quod etiam si eſt factum, certè a Cœlio non eſt factum. Quid enim attinebat ? Eſt enim ab aliquo fortaſſe adoleſcente, non tam inſulſo, quàm non verecundo : sin autem eſt fictum ; non illud quidem modeſtum, ſed tamen eſt non inficetum men-

dacium : quod profectò numquam hominum sermo atque opinio comprobasset, nisi omnia, quæ cum turpitudine aliqua dicerentur, in istam quadrare aptè viderentur.

70. Dicta est a me causa, Judices, & perorata. Jam intelligitis, quantum judicium sustineatis, quanta res sit commissa vobis. De vi quæritis; quæ lex ad imperium, ad majestatem, ad statum patriæ, ad salutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus armatâ dissensione civium, reipublicæ pene extremis temporibus tulit : quæque lex, sedatâ illâ flammâ consulatûs mei, fumantis reliquias conjurationis exstinxit. Hac enim lege Cœlii adolescentia non ad reipublicæ pœnas, sed ad mulieris libidines & delicias deposcitur.

XXX. Atque hoc etiam loco M. Camurti, & C. Eserni damnatio prædicatur. O stultitiamne dicam, an impudentiam singularem! audetisne, quum ab ea muliere veniatis, facere istorum hominum mentionem? audetisne excitare tanti flagitii memoriam, non exstinctam illam quidem, sed repressam vetustate? quo enim illi crimine, peccatoque perierunt? nempe quòd ejusdem mulieris dolorem, & injuriam Vectiano nefario sunt stupro persecuti. Ergo, ut audiretur Vectii nomen in

causa, ut illa vetus Afrania fabula refricaretur, idcirco Camurti, & Eserni causa est renovata? qui quamquam lege de vi certè non tenēbantur, eo maleficio tamen erant implicati, ut ex nullius legis laqueis emittendi viderentur.

72. M. verò Cœlius cur in hoc judicium vocatur? cui neque proprium quæstionis crimen objicitur, nec verò aliquid ejusmodi, quod sit a lege sejunctum, & cum vestra severitate conjunctum: cujus prima ætas dedita disciplinis fuit, iisque artibus, quibus instruimur ad hunc usum forensem, ad capessendam rempublicam, ad honorem, gloriam, dignitatem: iis autem fuit amicitiis majorum natu, quorum imitari industriam, continentiamque maximè velit; iis æqualium studiis, ut eumdem, quem optimi ac nobilissimi, petere cursum laudis videretur.

73. Quum autem paulùm jam roboris accessisset ætati, in Africam profectus est, Q. Pompeio proconsuli contubernalis, castissimo viro, atque omnis officii diligentissimo: in qua provincia quum res erant & possessiones paternæ, tum etiam usus quidam provincialis, non sine causa a majoribus huic ætati tributus: discessit illinc Pompeii judicio probatissimus, ut ipsius testimonio cognoscetis: voluit vetere instituto,

eorum adolescentium exemplo, qui pòst in civitate summi viri & clarissimi cives exstiterunt, industriam suam a populo Romano ex aliqua illustri accusatione cognosci.

XXXI. Vellem aliò potiùs eum cupiditas gloriæ detulisset: sed abiit hujus tempus querelæ. Accusavit C. Antonium, collegam meum; cui misero præclari in rempublicam beneficii memoria nihil profuit, nocuit opinio maleficii cogitati. Postea nemini concessit æqualium, plus ut in foro, plus ut in negotiis versaretur, causisque amicorum, plus ut valeret inter suos gratiâ: quæ nisi vigilantes homines, nisi sobrii, nisi industrii, consequi non possunt, omnia labore & diligentiâ est consecutus.

75. In hoc flexu quasi ætatis (nihil enim occultabo, fretus humanitate ac sapientiâ vestrâ) fama adolescentis paulùm hæsit ad metas notitiâ novâ mulieris, & infelici vicinitate, & insolentiâ voluptatum; quæ quum inclusæ diutius, & primâ ætate compressæ, & constrictæ fuerunt, subitò se nonnumquam profundunt, atque ejiciunt universæ: qua ex vita, vel dicam, quo ex sermone (nequaquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) verùm ex eo, quidquid erat, emersit, totumque se ejecit, atque extulit; tantumque abest ab illius familiaritatis infamia, ut ejusdem

nunc ab sese inimicitias, odiumque propulset.

76. Atque ut iste interpositus sermo deliciarum, desidiæque moreretur (fecit me mehercule invito, & multum repugnante, sed tamen fecit) nomen amici mei de ambitu detulit; quem absolutum insequitur, revocat: nemini nostrûm obtemperat: est violentior, quàm vellem. Sed ego non loquor de sapientia, quæ non cadit in hanc ætatem: de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam; quæ studia in his jam ætatibus nostris contractiora esse debent; in adolescentia verò, tamquam in herbis, significant, quæ virtutis maturitas, & quantæ fruges industriæ sint futuræ. Etenim semper magno ingenio adolescentes refrenandi potiùs a gloria, quàm incitandi fuerunt: amputanda plura sunt illi ætati, siquidem efflorescit ingenii laudibus, quàm inserenda. Quare, si cui nimiùm effervisse videtur hujus vel in suscipiendis, vel in gerendis inimicitiis vis, ferocitas, pertinacia: si quem etiam minimorum horum aliquid offendit, si purpuræ genus, si amicorum catervæ, si splendor, si nitor: jam ista deferverint; jam ætas omnia, jam ista dies mitigarit.

XXXII. Conservate igitur reipublicæ,

Judices, civem bonarum artium, bonarum partium, bonorum virorum. Promitto hoc vobis, & reipublicæ ſpondeo, si modò nos ipsi reipublicæ ſatisfecimus, numquam hunc a noſtris rationibus ſejunctum fore: quod quum fretus noſtrâ familiaritate promitto, tum quòd durissimis ſe ipſe legibus jam obligarit. Neque enim poteſt, qui hominem conſularem, quòd ab eo rempublicam violatam diceret, in judicium vocarit, ipſe eſſe in republica civis turbulentus: non poteſt, qui ambitu ne abſolutum quidem patitur eſſe abſolutum, ipſe impunè umquam eſſe largitor. Habet a M. Cœlio reſpublica, Judices, duas accuſationes, vel obsides periculi, vel pignora voluntatis.

78. Quare oro, obteſtorque vos, Judices, ut qua in civitate paucis his diebus Sex. Clodius abſolutus sit, quem vos per biennium aut miniſtrum ſeditionis, aut ducem vidiſtis: qui ædes ſacras, qui cenſum populi Romani, qui memoriam publicam ſuis manibus incendit, hominem sine re, sine fide, sine ſpe, sine ſede, sine fortunis: ore, linguâ, manu, vitâ omni inquinatum: qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit: qui in Palatio, atque in urbis oculis ſervitia ad cædem, & inflammandam urbem incitavit:

incitavit : in ea civitate ne patiamini illum absolutum muliebri gratiâ ; M. Cœlium, libidini muliebri condonatum : ne eadem mulier cum suo conjuge, & fratre turpissimum latronem eripuisse, & honestissimum adolescentem oppressisse videatur.

79. Quòd quum hujus vobis adolescentiam proposueritis, constituitote vobis ante oculos etiam hujus miseri senectutem, qui hoc unico filio nititur, in hujus spe requiescit, hujus unius casum pertimescit : quem vos supplicem vestræ misericordiæ, servum potestatis, abjectum non tam ad pedes, quàm ad mores, sensusque vestros, vel recordatione parentum vestrorum, vel liberorum jucunditate sustentate ; ut in alterius dolore, vel pietati, vel indulgentiæ vestræ serviatis. Nolite, Judices, aut hunc jam naturâ ipsâ occidentem, velle maturiùs exstingui vulnere vestro, quàm suo fato ; aut hunc nunc primùm florescentem, firmatâ jam stirpe virtutis, tamquam turbine aliquo, aut subitâ tempestate pervertere.

80. Conservate parenti filium, parentem filio ; ne aut senectutem jam propè desperatam contempsisse, aut adolescentiam plenam spei maximæ, non modò non aluisse vos, sed etiam perculisse, atque afflixisse videamini. Quem si vobis, si suis,

si reipublicæ conſervatis, addictum, deditum, obſtrictum vobis, ac liberis veſtris habebitis; omniumque hujus nervorum, ac laborum vos potissimùm, Judices, fructus uberes, diuturnoſque capietis.

IN L. CALPURNIUM PISONEM.

ORATIO TRIGESIMA SEXTA.

Quum revocati essent ex provinciis Piso & Gabinius sententiâ Ciceronis, quam anno superiore dixerat de Provinciis consularibus; reversus in civitatem Piso de insectatione Ciceronis in senatu conquestus est, & in eum invectus, fiduciâ maximè Cæsaris generi, qui tum Gallias obtinebat. Pisoni Cicero respondit hac oratione, quam loco sententiæ habuit in senatu, anno Urbis 698. Ciceronis 52. Cneio Pompeio II. M. Crasso II. coss. ASCONIUS.

Deest principium.

I. JAMNE vides, bellua, jamne sentis, quæ sit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur, Syrum nescio quem de grege novitiorum, factum esse consulem: non enim nos color iste servilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit: hic eos, quibus eras ignotus, decepit, fefellit, induxit. Pauci ista tua lutulenta vitia noveramus; pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguæ: numquam erat audita vox in foro: numquam periculum factum consilii: nullum non modò illustre, sed ne notum quidem factum aut militiæ, aut domi: obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum; quarum simile habes nihil, præter colorem.

2. Is mihi etiam gloriabitur, se omnes magistratus sine repulsa assecutum? mihi ista licet de me vera cum gloria prædicare: omnes enim honores populus Romanus mihi ipsi, homini novo, detulit. Nam, tu quum quæstor es factus, etiam qui te numquam viderant, tamen illum

honorem nomini mandabant tuo. Ædilis es factus. Piſo eſt a populo Romano factus, non iſte Piſo. Prætura item majoribus delata eſt tuis: noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quiſquam. Me quum quæſtorem in primis, ædilem priorem, prætorem primum cunctis ſuffragiis populus Romanus faciebat; homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti perſpectæ, non auditæ nobilitati deferebat.

3. Nam quid ego de conſulatu loquar? parto vis, anne geſto? Miſerum me! cum hac me nunc peſte, atque labe confero? ſed nihil comparandi causâ loquar; attamen ea, quæ ſunt longissimè disjuncta, comprehendam. Tu conſul es renuntiatus (nihil dicam gravius, quàm quod omnes fatentur) impeditis reipublicæ temporibus, dissidentibus conſulibus Cæſare & Bibulo, quum hoc non recuſares, quin ii, a quibus dicebare conſul, te luce dignum non putarent, nisi nequior quàm Gabinius, exſtitiſſes. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me univerſa civitas non priùs tabellâ, quàm voce, priorem conſulem declaravit.

II. Sed omitto, ut sit factus uterque noſtrûm: sit ſanè Fors domina campi: magnificentius eſt dicere, quemadmodum geſſerimus conſulatum, quàm quemad-

modum ceperimus. Ego Kalendis Jan. ſenatum & bonos omnes legis agrariæ, maximarumque largitionum metu liberavi: ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conſervavi; si oportuit, melioribus auctoribus reſervavi: ego in C. Rabirio, perduellionis reo, quadraginta annis ante me conſulem interpoſitam ſenatûs auctoritatem ſuſtinui contra invidiam, atque defendi: ego adoleſcentes bonos & fortes, ſed uſos eâ conditione fortunæ, ut, si eſſent magiſtratus adepti, reipublicæ ſtatum convulſuri viderentur, meis inimicitiis, nullâ ſenatûs malâ gratiâ, comitiorum ratione privavi.

5. Ego Antonium collegam, cupidum provinciæ, multa in republica molientem, patientiâ atque obſequio meo mitigavi; ego provinciam Galliam, ſenatûs auctoritate, exercitu & pecuniâ inſtructam & ornatam, quam cum Antonio communicavi, quòd ita exiſtimabam tempora reipublicæ ferre, in concione depoſui, reclamante populo Romano: ego L. Catilinam, cædem ſenatûs, interitum urbis, non obſcurè, ſed palam molientem, egredi ex urbe jussi; ut, a quo legibus non poteramus, mœnibus tuti eſſe poſſemus: ego tela, extremo menſe conſulatûs mei intenta jugulis civitatis, de conjuratorum nefariis manibus extorsi: ego faces jam

accenſas ad hujus urbis incendium comprehendi, protuli, exſtinxi.

III. Me, Q. Catulus, princeps hujus ordinis, & auctor publici consilii, frequentissimo ſenatu, parentem patriæ nominavit: mihi hic vir clarissimus, qui propter te ſedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi a republica dixit: mihi togato ſenatus, non ut multis bene geſta, ſed ut nemini, conſervatæ reipublicæ, singulari genere ſupplicationis, deorum immortalium templa patefecit. Ego quum in concione, abiens magiſtratu, dicere a tribuno plebis prohiberer, quæ conſtitueram, quumque is mihi tantummodo ut jurarem permitteret, sine ulla dubitatione juravi, rempublicam atque hanc urbem meâ unius operâ eſſe ſalvam.

7. Mihi populus Romanus univerſus illa in concione non unius diei gratulationem, ſed æternitatem immortalitatemque donavit, quum meum jusjurandum tale atque tantum, juratus ipſe, unâ voce & conſenſu approbavit. Quo quidem tempore is meus domum fuit e foro reditus, ut nemo, nisi qui mecum eſſet, civium eſſe in numero videretur. Atque ita eſt a me conſulatus peractus, ut nihil sine consilio ſenatûs, nihil non approbante populo Romano, egerim: ut ſemper in Ros-

tris curiam, in senatu populum defenderim: ut multitudinem cum principibus, equestrem ordinem cum senatu conjunxerim. Exposui breviter consulatum meum.

IV. Aude nunc, ô furia, de tuo dicere; cujus fuit initium ludi Compitalitii, tum primùm facti post L. Metellum & Q. Marcium consules, contra auctoritatem hujus ordinis: quos Q. Metellus (facio injuriam fortissimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam) sed ille designatus consul, quum quidam tribunus plebis suo auxilio magistros ludos contra senatusconsultum facere jussisset, privatus fieri vetuit; atque id, quod nondum potestate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, quum in Kalendas Januarias Compitalitiorum dies incidisset, Sex. Clodium, qui numquam antea prætextatus fuisset, ludos facere, & prætextatum volitare passus es, hominem impurum, atque non modò facie, sed etiam oculo tuo dignissimum.

9. Ergo his fundamentis positis consulatûs tui, triduo pòst, inspectante & tacente te, a P. Clodio, fatali portento prodigioque reipublicæ, lex Ælia & Fufia eversa est, propugnacula murique tranquillitatis atque otii: collegia, non ea solùm, quæ senatus sustulerat, restituta

ſunt, ſed innumerabilia quædam nova, ex omni fæce urbis, ac ſervitio conſtituta: ab eodem homine, in ſtupris inauditis nefariiſque verſato, vetus illa magiſtra pudoris & modeſtiæ, ſeveritas cenſoria ſublata eſt: quum tu interim, buſtum reipublicæ, qui te conſulem tum Romæ dicis fuiſſe, verbo numquam ſignificaris ſententiam tuam tantis in naufragiis civitatis.

V. Nondum, quæ feceris, ſed quæ fieri paſſus ſis, dico: neque verò multum intereſt, præſertim in conſule, utrùm ipſe perniciosis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur. An poteſt ulla eſſe excuſatio non dicam malè ſentienti, ſed ſedenti, cunctanti, dormienti in maximo reipublicæ motu conſuli? Centum propè annos legem Æliam & Fufiam tenueramus; quadringentos judicium, notionemque cenſoriam: quas leges auſus eſt non nemo improbus, potuit quidem nemo, convellere; quam poteſtatem minuere, quò minùs de moribus noſtris quinto quoque anno judicaretur, nemo tam effusè petulans conatus eſt.

11. Hæc ſunt, ô carnifex! in gremio ſepulta conſulatûs tui. Perſequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ip-

ſum eſſet ſcelus, ſed etiam hilarioribus oculis, quàm ſolitus eras, intuente, delectus ſervorum habebatur ab eo, qui nihil sibi umquam nec facere, nec pati turpe eſſe duxit : arma in templo Caſtoris (ô proditor templorum omnium!) vidente te, conſtituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te conſule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, caſtellum forensis latrocinii, buſtum legum omnium ac religionum. Erat non ſolùm domus mea, ſed totum Palatium ſenatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italiâ cunctâ, refertum : quum tu non modò ad eum Ciceronem (mitto enim domeſtica, quæ negari poſſunt; hæc commemoro, quæ ſunt palam) non modò, inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in ſenatu ſententiam rogabas tertium, numquam adſpiraſti; ſed omnibus consiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuiſti ſolùm, verùm etiam crudelissimè præfuiſti.

VI. Mihi verò ipsi coram genero meo, propinquo tuo, quæ dicere auſus es? egere, foris eſſe Gabinium, sine provincia ſtare non poſſe, ſpem habere a tribuno plebis, si tua consilia cum illo conjunxiſſes; a ſenatu quidem deſperaſſe : hujus te cupiditati obſequi, sicuti ego feciſſem in

collega meo : nihil eſſe, quod præſidium conſulum implorarem : sibi quemque conſulere oportere. Atque hæc dicere vix audeo : vereor, ne qui sit, qui iſtius insignem nequitiam, frontis involutam integumentis, nondum cernat : dicam tamen : ipſe certè agnoſcet, & cum aliquo dolore flagitiorum ſuorum recordabitur.

13. Meminiſtine, cœnum, quum ad te quintâ ferè horâ cum C. Piſone veniſſem, neſcio quo e gurguſtio te prodire, involuto capite, ſoleatum ? & quum iſto ore fœtido teterrimam nobis popinam inhalasſes, excuſatione te uti valetudinis, quòd diceres, vinolentis te quibuſdam medicaminibus ſolere curari ? quam nos cauſam quum accepiſſemus (quid enim facere poteramus ?) pauliſper ſtetimus in illo ganearum tuarum nidore, atque fumo ; unde tu nos, quum improbissimè reſpondendo, tum turpissimè eructando, ejeciſti. Idem illo ferè biduo productus in concionem ab eo, cui sic æquatum præbebas conſulatum tuum, quum eſſes interrogatus, quid ſentires de conſulatu meo ; gravis auctor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, & non Cæſonius ſemi-Placentinus Calventius, reſpondes, altero ad frontem ſublato, altero ad mentum depreſſo ſupercilio, *Crudelitatem tibi non placere.*

VII. Hìc te ille homo dignissimus tuis laudibus collaudavit. Crudelitatis tu, furcifer, senatum consul in concione condemnas? non enim me, qui senatui parui: nam relatio illa salutaris & diligens, fuerat consulis; animadversio quidem & judicium, senatûs: quæ quum reprehendis, ostendis, qualis tu, si ita fortè accidisset, fueris illo tempore consul futurus. Stipendio mehercule, & frumento Catilinam esse putasses juvandum.

15. Quid enim interfuit inter Catilinam, & eum, cui tu senatûs auctoritatem, salutem civitatis, totam rempublicam, provinciæ præmio vendidisti? Quæ enim L. Catilinam conantem consul prohibui, ea P. Clodium facientem consules adjuverunt: voluit ille senatum interficere, vos sustulistis; leges incendere, vos abrogastis; interire patriam, vos adjuvistis. Quid est vobis consulibus gestum sine armis? Incendere illa conjuratorum manus voluit urbem; vos ejus domum, quem propter urbs incensa non est. Ac ne illi quidem, si habuissent vestri similem consulem, de urbis incendio cogitassent: non enim se tectis privare voluerunt; sed his stantibus nullum domicilium sceleri suo fore putaverunt: cædem illi civium, vos servitutem expetistis. Hìc vos etiam crudeliores: huic enim populo ita fuerat ante vos consules

libertas insita, ut emori potiùs, quàm ſervire, præſtaret.

16. Illud verò geminum consiliis Catilinæ, & Lentuli, quòd me domo meâ expuliſtis, Cn. Pompeium domum ſuam compuliſtis: neque enim, me ſtante & manente in urbis vigilia, neque resiſtente Cn. Pompeio, omnium gentium victore, unquam ſe illi rempublicam delere poſſe duxerunt. A me quidem etiam pœnas expetiſtis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium, incluſum nefariis ſensibus impiorum, in me profudiſtis: quorum ego furori nisi cessiſſem, in Catilinæ buſto, vobis ducibus, mactatus eſſem. Quod autem majus indicium exſpectatis, nihil inter vos & Catilinam interfuiſſe, quàm quòd eamdem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis concitaſtis? quòd omnes undique perditos collegiſtis? quòd in me carcerem effudistis? quòd conjuratos armaſtis? quòd eorum ferro ac furori meum corpus, atque omnium bonorum vitam objicere voluistis? Sed jam redeo ad præclaram illam concionem tuam.

VIII. Tu es ille, cui crudelitas diſplicet? cui quum ſenatus luctum ac dolorem ſuum veſtis mutatione declarandum cenſuiſſet, quum videres mœrere rempublicam ampliſsimi ordinis luctu, ô noſter

misericors! quid facis? quod nulla in barbaria quisquam tyrannus. Omitto enim illud, consulem edicere, ut senatus senatusconsulto ne obtemperet, quò fœdius nec fieri, nec cogitari quidquam potest: ad misericordiam redeo ejus, cui nimis videtur senatus in conservanda patria fuisse crudelis.

18. Edicere est ausus cum illo suo pari, quem tamen omnibus vitiis superare cupiebat, ut senatus, contrà quàm ipse censuisset, ad vestitum rediret. Quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non sineret? mœrorem relinquis, mœroris aufers insignia: eripis lacrymas non consolando, sed minando. Quòd si vestem non publico consilio patres conscripti, sed privato officio, aut misericordiâ mutavissent, tamen id iis non licere per interdicta crudelitatis tuæ, potestatis erat non ferendæ: quum verò id senatus frequens censuisset, ordines reliqui jam antè fecissent; tu ex tenebricosa popina consul extractus, cum illa saltatrice tonsa, senatum populi Romani occasum, atque interitum reipublicæ lugere vetuisti.

IX. At quærebat etiam paulò antè de me, quid suo mihi opus fuisset auxilio: cur non meis inimicis meis copiis restitissem. Quasi verò non modò ego, qui mul-

tis ſæpe auxilio fuiſſem, ſed quiſquam tam inops fuerit umquam, qui, iſto non modò propugnatore, tutiorem ſe, ſed advocato, aut adſtipulatore, paratiorem fore putaret. Ego iſtius pecudis, ac putidæ carnis consilio ſcilicet, aut præsidio niti volebam? ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis, aut ornamenti expetebam? Conſulem ego tum requirebam, conſulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc majali invenire non poſſem, qui tantam reipublicæ cauſam gravitate & consilio ſuo tueretur; ſed qui, tamquam truncus atque ſtipes, si ſtetiſſet modò, poſſet ſuſtinere tamen titulum conſulatûs. Quum enim eſſet omnis cauſa illa mea conſularis, & ſenatoria; auxilio mihi opus fuerat & conſulis, & ſenatûs: quorum alterum etiam ad perniciem meam erat a vobis conſulibus converſum; alterum reipublicæ penitus ereptum. Ac tamen, si consilium exquiris meum; neque ego ceſsiſſem, & me ipſa ſuo complexu patria tenuiſſet, si mihi cum illo buſtuario gladiatore, & tecum, & cum collega tuo decertandum fuiſſet.

20. Alia enim cauſa præſtantissimi viri, Q. Metelli, fuit; quem ego civem, meo judicio, cum deorum immortalium laude conjungo: qui C. illi Mario, fortissimo viro, & conſuli, & ſextùm conſuli, &

ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum esse duxit. Quod mihi igitur certamen esset hujusmodi? cum C. Mario scilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero, barbaro Epicuro, cum altero, Catilinæ laternario? quos neque hercule ego, neque supercilium tuum, neque collegæ tui cymbala, ac crotala fugi: neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus ac fluctibus reipublicæ navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuæ nubeculam, tum collegæ tui contaminatum spiritum, pertimescerem.

21. Alios ego vidi ventos, alias prospexi animo procellas, aliis impendentibus tempestatibus non cessi, sed his unum me pro omnium salute obtuli. Itaque discessu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudelissimis exciderunt: quum quidem tu, ô vecors & amens, quum omnes boni abditi inclusique mœrerent, templa gemerent, tecta ipsa urbis lugerent, complexus es illud funestum animal ex nefariis stupris, ex civili cruore, ex omnium scelerum importunitate, & flagitiorum impunitate concretum, atque eodem in templo, eodem & loci vestigio & temporis, arbitria non mei solùm, sed patriæ funeris abstulisti.

X. Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiam & gratulationem tuam, quid

cum tuis sordidissimis gregibus intemperantissimas perpotationes prædicem? quis te illis diebus sobrium, quis agentem aliquid, quod esset libero dignum, quis denique in publico vidit? quum collegæ tui domus cantu & cymbalis personaret, quumque ipse nudus in convivio saltaret: in quo ne tum quidem, quum illum suum saltatorium versaret orbem, fortunæ rotam pertimescebat. Hic autem, non tam concinnus helluo, nec tam musicus, jacebat in suo Græcorum fœtore, atque vino: quod quidem istius, in illis reipublicæ luctibus, quasi aliquod Lapitharum, aut Centaurorum convivium ferebatur: in quo nemo potest dicere, utrùm iste plus biberit, an vomuerit, an effuderit.

23. Tu etiam mentionem facies consulatûs tui? aut te fuisse Romæ consulem dicere audebis? quid? tu in lictoribus, in toga prætexta esse consulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te consule, esse voluisti: hujus tu Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas? Animo consulem esse oportet, consilio, fide, gravitate, vigilantiâ, curâ; toto denique munere consulatûs omni officio tuendo, maximéque, id quod vis nominis præscribit, reipublicæ consulendo. Ego consulem esse putem, qui senatum esse in republica non putavit? & sine eo consilio

consulem numerem, sine quo Romæ ne reges quidem esse potuerunt? Etenim illa jam omitto: quum servorum delectus haberetur in foro; arma in templum Castoris luce & palam comportarentur; id autem templum, sublato aditu, revulsis gradibus, a conjuratorum reliquiis atque a Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur; quum equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus e foro pellerentur, senatui non solùm juvare rempublicam, sed ne lugere quidem liceret; quum civis is, quem hic ordo, assentiente Italiâ, cunctisque gentibus, conservatorem patriæ judicarat, nullo judicio, nullâ lege, nullo more, servitio atque armis pelleretur, non dicam auxilio vestro, quod verè licet dicere, sed certè silentio; tum Romæ fuisse consules quisquam existimabit? Qui latrones igitur, si quidem vos consules? qui prædones, qui hostes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur?

XI. Magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna majestas consulis: non capiunt angustiæ pectoris tui, non recipit levitas ista, non egestas animi: non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam. Seplasia mehercle, ut dici audiebam, te, ut primùm adspexit, Campanum consulem

repudiavit. Audierat Decios, Magios, & de Taurea illo Jubellio aliquid acceperat; in quibus si moderatio illa, quæ in noſtris ſolet eſſe conſulibus, non fuit, at fuit pompa, fuit ſpecies, fuit inceſſus, ſaltem Seplaſiâ dignus, & Capuâ.

25. Gabinium denique si vidiſſent duumvirum veſtri illi unguentarii, citiùs agnoviſſent: erant illi compti capilli, & madentes cincinnorum fimbriæ, & fluentes ceruſſatæque buccæ, dignæ Capuâ, ſed illâ vetere: nam hæc quidem, quæ nunc eſt, ſplendidissimorum hominum, fortissimorum virorum, optimorum civium, mihique amicissimorum multitudine redundat: quorum Capuæ te prætextatum nemo adſpexit, qui non gemeret deſiderio mei, cujus consilio quum univerſam rempublicam, tum illam ipſam urbem meminerant eſſe ſervatam: me inauratâ ſtatuâ donarant, me patronum unum adſciverant: a me ſe habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur: me & præſentem contra latrocinium tuum ſuis decretis legatiſque defenderunt; & abſentem, principe Cn. Pompeio referente, & de corpore reipublicæ tuorum ſcelerum tela revellente, revocarunt.

26. An tu eras conſul, quum in Palatio mea domus ardebat, non caſu aliquo, ſed ignibus injectis, inſtigante te? Ecquod in

hac urbe majus umquam incendium fuit, cui non consul subvenerit? At tu illo ipso tempore apud socrum tuam propè a meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, sedebas, non exstinctor, sed auctor incendii, & ardentes faces furiis Clodianis pene ipse consul ministrabas.

XII. An verò reliquo tempore consulem te quisquam duxit? quisquam tibi paruit? quisquam in curiam venienti assurexit? quisquam consulenti respondendum putavit? numerandus est ille annus denique in republica, quum obmutuisset senatus, judicia conticuissent, mœrerent boni, vis latrocinii vestri totâ urbe volitaret, neque civis unus ex civitate, sed ipsa civitas tuo, & Gabinii sceleri, furorique cessisset? At ne tum quidem emersisti, lutulente Cæsoni, ex miserrimis naturæ tuæ sordibus, quum experrecta tandem virtus clarissimi viri, celeriter & verum amicum, & optimè meritum civem, & suum pristinum morem requisivit; neque est ille vir passus in ea republica, quam ipse decorarat, atque auxerat, diutius vestrorum scelerum pestem morari: quum tamen ille, qualiscumque est, qui est ab uno te improbitate victus, Gabinius, collegit ipse se vix; sed collegit tamen, & contra suum Clodium, primùm simulatè, deinde non libenter, ad

extremum tamen pro Cn. Pompeio verè, vehementerque pugnavit : quo quidem in ſpectaculo mira populi Romani æquitas erat : uter eorum periſſet, tamquam laniſta, in ejuſmodi pari lucrum fieri putabat ; immortalem verò quæſtum, si uterque cecidiſſet.

28. Sed ille tamen agebat aliquid : tuebatur auctoritatem ſummi viri : erat ipſe ſceleratus, erat gladiator : cum ſcelerato tamen, & cum pari gladiatore pugnabat. Tu ſcilicet, homo religioſus & ſanctus, fœdus, quod meo ſanguine in pactione provinciarum iceras, frangere noluiſti : caverat enim sibi ille ſororius adulter, ut, si tibi provinciam, si exercitum, si pecuniam ereptam ex reipublicæ viſceribus dediſſet, omnium ſuorum ſcelerum ſocium te, adjutoremque præberes. Itaque in illo tumultu fracti faſces : ictus ipſe : quotidie tela, lapides, fugæ : deprehenſus denique cum ferro ad ſenatum is, quem ad Cneium Pompeium interimendum collocatum fuiſſe conſtabat.

XIII. Et quis audivit non modò actionem aliquam, aut relationem, ſed vocem omnino, aut querelam tuam ? Conſulem tum te fuiſſe putas, cujus in imperio, qui rempublicam ſenatûs auctoritate ſervarat, is neque in Italia : qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis de-

vinxerat, is se in publico tutò statuit esse non posse? An tum eratis consules, quum, quacumque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad senatum; cunctus ordo reclamabat, ostendebatque, nihil esse vos acturos, nisi priùs de me retulissetis? quum vos, quamquam fœdere obstricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, sed lege impediri?

30. Quæ lex privatis hominibus esse lex non videbatur, inusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato senatu, pulsis e foro bonis omnibus, captâ republicâ contra omnes leges, nullo scripta more; hanc qui se metuere dicerent, hos consules, non dicam animi hominum, sed fasti ulli ferre possunt? Nam, si illam legem non putabatis, quæ erat contra omnes leges, indemnati civis atque integri capitis, bonorumque tribunitia proscriptio; hac tamen obstricti pactione tenebamini; quis vos non modò consules, sed liberos fuisse putet, quorum mens fuerit oppressa præmio, lingua adstricta mercede? sin illam vos soli legem putabatis; quisquam vos consules tunc fuisse, aut nunc esse consulares putet, qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis esse, non leges, non instituta, non jura noritis? An, quum proficiscebamini paludati in provincias vel emptas, vel erep-

tas, consules vos quisquam putavit? Itaque, credo, si minùs frequentiâ suâ vestrum egressum ornando, atque celebrando, at ominibus saltem bonis, ut consules, non tristissimis, ut hostes, aut proditores prosequebantur.

XIV. Tune etiam, immanissimum ac fœdissimum monstrum, ausus es meum discessum illum, testem sceleris & crudelitatis tuæ, maledicti & contumeliæ loco ponere? Quo quidem tempore cepi, Patres conscripti, fructum immortalem vestri in me & amoris, & judicii; qui non admurmuratione, sed voce & clamore, abjecti hominis, & semivivi furorem, petulantiamque fregistis.

32. Tu luctum senatûs, tu desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiæ, tu curiæ taciturnitâtem annuam, tu silentium perpetuum judiciorum ac fori, tu cetera illa maledicti loco pones, quæ meus discessus reipublicæ vulnera inflixit? qui si calamitosissimus fuisset, tamen misericordiâ dignior, quàm contumeliâ, & cum gloria potiùs esse conjunctus, quàm cum probro putaretur; atque ille, dolor meus duntaxat, vestrum quidem scelus, ac dedecus haberetur: quum verò (forsitan hoc, quod dicturus sum, mirabile auditu esse videatur, sed certè id dicam, quod sentio) quum tantis a vobis, Patres conscripti,

beneficiis affectus sim, tantis honoribus; non modò illam calamitatem esse non duco: sed, si quid mihi potest a republica esse sejunctum, quod vix potest; privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuisse illam, expetendamque fortunam.

33. Atque, ut tuum lætissimum diem cum tristissimo meo conferam, utrùm tandem bono viro & sapienti optabilius putas, sic exire a patria, ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit; an, quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes exsecrarentur, malè precarentur, unam tibi illam viam & perpetuam esse vellent? Mihi, medius fidius, in tanto omnium mortalium odio, justo præsertim & debito, quævis fuga potiùs, quàm ulla provincia, esset optatior.

XV. Sed perge porrò: nam, si illud meum turbulentissimum tempus profectionis, tuo tranquillissimo præstat, quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kalendis Jan. qui dies post obitum, occasumque nostrum reipublicæ primus illuxit, frequentissimus senatus concursu Italiæ, referente clarissimo atque fortissimo viro, P. Lentulo, consentiente populi Romani atque unâ voce, revocavit: me idem senatus exteris nationibus,

tionibus, me legatis, magiſtratibuſque noſtris, auctoritate ſuâ, conſularibus litteris, non, ut tu, Inſuber, dicere auſus es, orbatum patriâ, ſed ut ſenatus illo ipſo tempore appellavit, civem conſervatorem reipublicæ commendavit: ad meam unius ſalutem ſenatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui rempublicam ſalvam eſſe vellent, conſulis voce & litteris implorandum putavit: mei capitis ſervandi causâ Romam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenit: de mea ſalute P. Lentuli, præſtantissimi viri atque optimi conſulis, Cn. Pompeii, clarissimi atque invictissimi civis, ceterorumque principum, celeberrimæ, & gratissimæ conciones fuerunt.

35. De me ſenatus ita decrevit, Cneio Pompeio auctore, & ejus ſententiæ principe, ut, si quis impediſſet reditum meum, in hoſtium numero putaretur: iiſque verbis ea de me ſenatûs auctoritas declarata eſt, ut nemini sit triumphus honorificentiùs, quàm mihi ſalus reſtitutioque perſcripta: de me, quum omnes magiſtratus promulgaſſent, præter unum prætorem, a quo non fuit poſtulandum, fratrem inimici mei, præterque duos de lapide emptos tribunos plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus conſul de collegæ Q. Metelli ſententia; quem mecum eadem

respublica, quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in consulatu, virtute optimi ac justissimi viri, sapientiâque, conjunxit.

36. Quæ lex quemadmodum accepta sit, quid me attinet dicere? ex vobis audio, nemini civi ullam, quò minùs adesset, satis justam excusationem esse visam: nullis comitiis umquam multitudinem hominum tantam, neque splendidiorem fuisse: hoc certè video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, vos diribitores, vos custodes fuisse tabellarum: &, quod in honoribus vestrorum propinquorum non facitis vel ætatis excusatione, vel honoris, id in salute mea, nullo rogante, vos vestrâ sponte fecistis.

XVI. Confer nunc, Epicure noster, ex hara producte, non ex schola, confer, si audes, absentiam tuam cum mea. Obtinuisti provinciam consularem finibus iis, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat: nam lege Cæsaris justissimâ, atque optimâ, populi liberi planè & verè erant liberi: lege autem eâ, quam nemo legem, præter te & collegam tuum, putavit, omnis erat tibi Achaia, Thessalia, Athenæ, cuncta Græcia addicta: habebas exercitum tantum, quantum tibi non senatus aut populus Romanus dederat, sed quantum tua libido conscripserat. Ærarium exhauseras.

38. Quas res gessisti in imperio, exercitu, provinciâ consulari? quas res gesserit quæro? qui ut venit, statim (nondum commemoro rapinas, nondum exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces sociorum, non cædem hospitum, non perfidiam, non immanitatem, non scelera prædico: mox, si videbitur, ut cum fure, ut cum sacrilego, ut cum sicario, disputabo: nunc meam spoliatam fortunam conferam cum florente fortuna imperatoris) Quis umquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad senatum litteras miserit? tantam verò provinciam cum tanto exercitu, Macedoniam præsertim, quæ tantis barbarorum gentibus attingitur, ut semper Macedonicis imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui gladiorum, atque pilorum: ex qua aliquot prætorio imperio, consulari quidem nemo rediit, qui incolumis fuerit, quin triumpharit. Est hoc novum: multò illud magis: appellatus est hic vulturius illius provinciæ (si diis placet) imperator.

XVII. Ne tum quidem, Paule noster, tabellas Romam cum laurea mittere audebas? Misi, inquit. Quis umquam recitavit? quis, ut recitarentur, postulavit? nihil enim mea refert, utrùm tu, conscientiâ oppressus scelerum tuorum, nihil umquam ausus sis scribere ad eum ordi-

nem, quem despexeras, quem afflixeras; quem deleveras: an amici tui tabellas abdiderint, iidemque silentio suo temeritatem, atque audaciam tuam condemnarint. Atque haud scio, an malim, te videri nullo pudore fuisse in litteris mittendis, amicos tuos plus habuisse & pudoris & consilii, quàm aut te videri pudentiorem fuisse, quàm soles, aut tuum factum non esse condemnatum judicio amicorum.

40. Quòd si non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in perpetuum tibi curiam præclusisses; quid tandem erat actum aut gestum in illa provincia, de quo ad senatum cum gratulatione aliqua scribi abs te oporteret? vexatio Macedoniæ? an oppidorum turpis amissio? an sociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Thessalonicæ? an obsessio militaris viæ? an exercitûs nostri interitus, ferro, fame, frigore, pestilentiâ? Tu verò, qui ad senatum nihil scripseris, ut in urbe nequior inventus es, quàm Gabinius, sic in provincia paulò tamen, quàm ille, demissior.

41. Nam ille gurges atque helluo, natus abdomini suo, non laudi atque gloriæ; quum equites Romanos in provincia, quum publicanos, nobiscum & voluntate & dignitate conjunctos, omnes fortunis, multos famâ, vitâque privasset; quum egisset aliud nihil in illo exercitu, nisi ut

urbes depopularetur, agros vaſtaret, exhauriret domos; auſus eſt (quid enim ille non auderet?) a ſenatu ſupplicationem per litteras poſtulare.

XVIII. O dii immortales! tune etiam, atque adeò vos, geminæ voragines ſcopulique reipublicæ, vos meam fortunam deprimitis? veſtram extollitis? quum de me ea ſenatuſconſulta abſente facta sint, eæ conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum & coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, ea denique generum, ordinumque omnium, quæ ego non modò optare numquam auderem, ſed cogitare non poſſem? vos autem ſempiternas fœdissimæ turpitudinis notas ſubieritis?

42. An ego, si te & Gabinium cruci ſuffixos viderem, majore afficerer lætitià ex corporis veſtri laceratione, quàm afficior ex famæ? Nullum eſt ſupplicium putandum, quo affici caſu aliquo etiam boni viri, forteſque poſſunt. Atque hoc quidem etiam iſti tui dicunt voluptarii, Græci; quos utinam ita audires, ut erant audiendi! numquam te in tot flagitia ingurgitaſſes: verùm audis in præſepibus; audis in ſtupris; audis in cibo & vino. Sed dicunt iſti ipsi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, ſapientem, etiam si in Phalaridis tauro incluſus ſuccensis igni-

bus torreatur, dicturum tamen, suave illud esse, seseque ne tantulum quidem commoveri: tantam virtutis esse vim voluerunt, ut non posset umquam esse vir bonus non beatus. Quæ est igitur pœna? quod supplicium? id, meâ sententiâ, quod accidere nemini potest, nisi nocenti, suscepta fraus, impedita & oppressa mens conscientiâ, bonorum omnium odium, nota justi senatus, amissio dignitatis.

XIX. Nec mihi ille M. Regulus, quem Carthaginienses, resectis palpebris, illigatum in machina, vigilando necaverunt, supplicio videtur affectus; nec C. Marius, quem Italia servata ab illo, demersum in Minturnensium paludibus, Africa devicta ab eodem, expulsum & naufragum vidit: fortunæ enim ista tela sunt, non culpæ; supplicium autem est pœna peccati. Neque verò ego, si umquam vobis mala precarer, quod sæpe feci, in quo Dii immortales meas preces audiverunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyestea ista exsecratio est, poetæ, vulgi animos, non sapientum, moventis:

Ut tu naufragio expulsus, uspiam
saxis fixus asperis,
Evisceratus latere penderes, ut ait
ille, *saxa spargens tabo*,
Sanie, sanguine atro.

Non ferrem omnino molestè, si ita acci-

diſſet : ſed id tamen eſſet humanum. M. Marcellus, qui ter conſul fuit, ſummâ virtute, pietate, gloriâ militari, periit in mari; qui tamen ob virtutem gloriæ laude vivit: in fortuna quadam eſt illa mors, non in pœna, putanda.

44. Quæ eſt igitur pœna? quod ſupplicium? quæ ſaxa? quæ cruces? Ecce, duo duces in provinciis populi Romani habere exercitus, appellari imperatores: horum alterum ſic fuiſſe infirmatum conſcientiâ ſcelerum & fraudum ſuarum, ut ex ea provincia, quæ fuerit ex omnibus una maximè triumphalis, nullas ſit ad ſenatum litteras mittere auſus. Ex qua provincia modò vir omni dignitate ornatiſſimus, L. Torquatus, magnis rebus geſtis, me referente, abſens imperator ſit appellatus: unde his paucis annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli juſtiſſimos triumphos vidimus: ex ea, te imperatore, nuntius ad ſenatum allatus eſt nullus.

45. Ab altero allatæ litteræ, recitatæ, relatum ad ſenatum. Dii immortales! idne ego optarem, ut inimicus meus eâ, quâ nemo umquam, ignominiâ notaretur? ut ſenatus is, qui in eam jam benignitatis conſuetudinem venit, ut eos, qui bene rempublicam geſſerint, novis honoribus afficiat, & numero dierum, & genere verborum; hujus unius litteris nuntianti-

bus non crederet? poſtulantibus denegaret?

XX. His ego rebus paſcor, his delector, his perfruor; quòd de vobis hic ordo opinatur non ſecus, ac de teterrimis hostibus: quòd vos equites Romani, quòd ceteri ordines, quòd cuncta civitas odit: quòd nemo bonus, nemo denique civis eſt, qui modò ſe civem eſſe meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus reſpuat, animo aſpernetur, recordatione denique ipsâ conſulatûs veſtri perhorreſcat.

46. Hæc ego ſemper de vobis expetivi, hæc optavi, hæc precatus ſum: plura etiam acciderunt, quàm vellem: nam, ut amitteretis exercitum, numquam mehercule optavi. Illud etiam accidit præter optatum meum; ſed valde ex voluntate: mihi enim non venerat in mentem furorem & inſaniam optare vobis, in quam incidiſtis: atqui fuit optandum: me tamen fugerat, deorum immortalium has eſſe in impios & conſceleratos pœnas certiſsimas conſtitutas. Nolite enim putare, Patres conſcripti, ut in ſcena videtis, homines conſceleratos impulſu deorum terreri Furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, ſuum facinus, ſuum ſcelus, ſua audacia de ſanitate ac mente deturbat: hæ ſunt impiorum furiæ, hæ flammæ, hæ faces.

47. Ego te non vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste, aut Athamante dementiorem putem, qui sis ausus primùm facere (nam id est caput) deinde paulò antè, Torquato, gravissimo & sanctissimo viro, premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum transportasses, sine ullo milite reliquisse? Mitto de amissa maxima parte exercitûs; sit hoc infelicitatis tuæ: dimittendi verò exercitûs quam potes afferre causam? quam potestatem habuisti? quam legem? quod senatusconsultum? quod jus? quod exemplum? Quid est aliud furere, non cognoscere homines, non cognoscere leges, non senatum, non civitatem? cruentare corpus suum? major hæc est vitæ, famæ, salutis suæ vulneratio. Si familiam tuam dimisisses, quod ad neminem, nisi ad ipsum te, pertineret, amici te tui constringendum putarent: præsidium tu populi Romani, custodiam provinciæ, injussu populi senatûsque dimisisses, si tuæ mentis compos fuisses?

XXI. Ecce tibi alter, effusâ jam maximâ prædâ, quam ex fortunis publicanorum, ex agris urbibusque sociorum exhauserat, quum partim ejus prædæ profundæ libidines devorassent, partim nova quædam & inaudita luxuries, partim etiam in

illis locis, ubi omnia diripuit, emptiones, partim permutationes ad hunc Tusculanum montem exstruendum: quum jam egeret; quum illa ejus immensa & intolerabilis ædificatio constitisset; se ipsum, fasces suos, exercitum populi Romani, numen interdictumque deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem senatûs, jussa populi, nomen ac dignitatem imperii, regi Ægyptio vendidit.

49. Quum fines provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio, periculoque emerat; his se tenere non potuit: exercitum eduxit ex Syria. Qui licuit extra provinciam? Tribuit se mercenarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc turpius? In Ægyptum venit: signa contulit cum Alexandrinis. Quando hoc bellum, aut hic ordo, aut populus susceperat? Cepit Alexandriam. Quid aliud exspectamus a furore ejus, nisi ut ad senatum tantis de rebus gestis litteras mittat?

50. Hic si mentis esset suæ, nisi pœnas patriæ diisque immortalibus eas, quæ gravissimæ sunt, furore atque insaniâ penderet; ausus esset (mitto exire de provincia) educere exercitum, bellum suâ sponte gerere, in regnum injussu populi aut senatûs accedere? quæ quum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia majestatis, Julia

de pecuniis repetundis, planissimè vetant: sed hæc omitto. Ille si non acerrimè fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus amicissimus huic ordini, quum & auctoritate senatûs, & sorte haberet, interpositâ religione, sine ulla dubitatione deposuisset, eam sibi adsciscere, quum etiam si religio non impediret, mos majorum tamen, & exempla, & gravissimæ legum pœnæ vetarent?

XXII. Sed quoniam fortunarum contentionem facere cœpimus; de reditu Gabinii omittamus: quem etsi sibi ipse præcidit, ego tamen os ut videam hominis, exspecto. Tuum, si placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut a Brundisio usque Romam agmen perpetuum totius Italiæ viderem: neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publicè ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos? quid effusiones hominum ex oppidis? quid concursum ex agris patrumfamiliâs cum conjugibus ac liberis? quid eos dies, qui quasi deorum immortalium festi ac solennes, sunt adventu meo, redituque celebrati?

52. Unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii, quum senatum egressum vidi, populumque Romanum universum; quum mihi ipsa Ro-

ma propè convulsa sedibus suis, ad complectendum conservatorem suum procedere visa est: quæ me ita accepit, ut non modò omnium generum, ætatum, ordinum omnes viri ac mulieres, omnis fortunæ ac loci, sed etiam mœnia ipsa viderentur, & tecta urbis, ac templa lætari. Me consequentibus diebus in ea ipsa domo, quâ tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, consules, patres conscripti collocaverunt, mihique, quod ante me nemini, pecuniâ publicâ ædificandam domum censuerunt.

53. Habes reditum meum. Confer nunc vicissim tuum, quandoquidem, amisso exercitu, nihil incolume domum, præter os illud pristinum tuum, retulisti: qui primùm, quà veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tum Mæandros, dum omnes solitudines persequeris, quæ diverticula flexionesque quæsisti? quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hospes adspexit? nonne tibi nox erat pro die? non solitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, sed ut mortuus infamis referri videretur? Romam verò ipsam fœdavit adventus tuus.

XXIII. O familiæ non dicam Calpurniæ, sed Calventiæ; neque hujus urbis, sed Placentini municipii; neque paterni

generis, ſed braccatæ cognationis dedecus! quemadmodum veniſti? quis tibi, non dicam horum, aut civium ceterorum, ſed tuorum legatorum obviam venit? Mecum enim tum L. Flaccus, vir tuâ legatione indignissimus, atque iis consiliis, quibus mecum in conſulatu meo conjunctus fuit ad conſervandam rempublicam, dignior, mecum fuit tum, quum te quidam non longè a porta cum lictoribus errantem viſum eſſe narrabat: ſcio item virum fortem in primis, belli ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum prœlio imperator appellatus eras, quum non longè abfuiſſes, adventu iſto tuo domi fuiſſe otioſum.

55. Sed quid ego enumero, qui tibi obviam non venerint, qui dico veniſſe pene neminem, ne de officiosissima quidem natione candidatorum, quum vulgò eſſent & illo ipſo, & multis antè diebus admoniti, & rogati. Togulæ lictoribus ad portam præſtò fuerunt; quibus illi acceptis, ſagula rejecerunt, & catervam imperatori ſuo novam præbuerunt. Sic iſte, tanto exercitu, tantâ provinciâ, triennio pòſt Macedonicus imperator, in urbem ſe intulit, ut nullius negotiatoris obſcurissimi reditus umquam fuerit deſertior: in quo me tamen, qui eſſet paratus ad ſe defendendum, reprehendit: quum ego Cœli-

montanâ portâ introiſſe dixiſſem, ſponsione me, ni Eſquilinâ introiſſet, homo promptiſſimus laceſſivit : quasi verò id aut ego ſcire debuerim, aut veſtrûm quiſpiam audierit; aut ad rem pertineat, quâ tu portâ introieris, modò ne triumphali; quæ porta Macedonicis ſemper proconſulibus ante te patuit : tu inventus es, qui conſulari imperio præditus, ex Macedonia non triumphares.

XXIV. At audiſtis, Patres conſcripti, philoſophi vocem : negavit, ſe triumphi cupidum umquam fuiſſe. O ſcelus, ô peſtis, ô labes! quum exſtinguebas ſenatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno plebis conſulatum tuum, rempublicam evertebas, prodebas caput & ſalutem meam unâ mercede provinciæ : si triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupiditate arsiſſe defendes? ſæpe enim vidi, qui & mihi, & ceteris cupidiores provinciæ viderentur, triumphi nomine tegere, atque velare cupiditatem ſuam. Hoc modò D. Silanus conſul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat: neque enim quiſquam poteſt exercitum cupere, apertéque petere, ut non prætexat cupiditatem triumphi.

57. Quòd si te ſenatus, populuſque Romanus aut non appetentem, aut etiam recuſantem bellum ſuſcipere, exercitum

ducere coegisset; tamen erat angusti animi atque demissi, justi triumphi honorem atque dignitatem contemnere : nam, ut levitatis est, inanem aucupari rumorem; ut omnes umbras etiam falsæ gloriæ consectari : sic levis est animi, lucem splendoremque fugientis, justam gloriam, qui est fructus veræ virtutis honestissimus, repudiare. Quum verò non modò non postulante atque cogente, sed invito atque oppresso senatu, non modò nullo populi Romani studio, sed nullo ferente suffragium libero, provincia tibi ista manupretium fuerit non eversæ per te, sed proditæ civitatis : quumque omnium tuorum scelerum hæc pactio exstiterit, ut, si tu totam rempublicam nefariis latronibus tradidisses, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, redderetur : quum exhauriebas ærarium : quum orbabas Italiam juventute : quum mare vastissimum hieme transibas : si triumphum contemnebas, quæ te, prædo amentissime, nisi prædæ ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat?

58. Non est integrum Cneio Pompeio, consilio jam uti tuo : erravit enim : non gustarat istam tuam philosophiam : ter jam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui : quid est, quòd confecto per te formidolosissimo bello, coronam illam

lauream tibi tantopere decerni volueris a ſenatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audiſtis tam doctum hominem, tam eruditum, priùs quàm in iſtum errorem induceremini? C. ipsi Pomptino, neceſſario meo, jam non eſt integrum: religionibus enim ſusceptis impeditur. O ſtultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! ô amentem Paulum! ruſticum Marium! nullius consilii patres iſtorum amborum conſulum, qui triumpharunt!

XXV. Sed, quoniam præterita mutare non poſſumus, quid ceſſat hic homullus, ex argilla & luto fictus Epicureus, dare hæc præclara præcepta ſapientiæ, clarissimo & ſummo imperatori, genero ſuo? fertur ille vir, mihi crede, gloriâ: flagrat, ardet cupiditate juſti & magni triumphi: non didicit eadem iſta, quæ tu: mitte ad eum libellum: ſed jam, si ipſe coram congredi poteris, meditare, quibus verbis incenſam illius cupiditatem comprimas, atque reſtinguas: valebis apud hominem volitantem gloriæ cupiditate, vir moderatus & conſtans; apud indoctum eruditus; apud generum ſocer: dices enim, ut es homo facetus, ad perſuadendum concinnus, perfectus, politus e ſchola: Quid eſt, Cæſar, quòd te ſupplicationes toties decre-

tæ, tot dierum, tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur: quas dii negligunt, qui (ut noster ille divinus dixit Epicurus) neque propitii cuiquam esse solent, neque irati. Non facies fidem scilicet, quum hæc disputabis: tibi enim & esse, & fuisse deos videbit iratos.

60. Vertes te ad alteram scholam: disseres de triumpho. Quid tandem habet iste currus? quid vincti ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis, & tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? inania sunt ista, mihi crede, delectamenta pene puerorum, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle: quibus ex rebus nihil est, quod solidum tenere; nihil quod referre ad voluptatem corporis possis.

61. Quin tu me vides, qui, ex qua provincia T. Flamininus, L. Paulus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti, triumpharunt, ex ea sic redii, ut ad portam Esquilinam, Macedonicam lauream conculcarim: ipse cum hominibus quindecim malè vestitis ad portam Cœlimontanam sitiens pervenerim: quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum ex hac die biduo antè conduxerat: quæ vacua si non fuisset, in campo Martio mihi tabernacu-

lum collocassem : nummus interea mihi, Cæsar, neglectis vehiculis triumphalibus, domi manet, & manebit : rationes ad ærarium retuli continuò, sicut tua lex jubebat; neque alia ulla in re legi tuæ parui : quas rationes si cognoris, intelliges, nemini plus, quàm mihi, litteras profuisse : ita enim sunt perscriptæ scitè, & litteratè, ut scriba, ad ærarium qui eas retulit, perscriptis rationibus, secum ipse, caput sinistrâ manu perfricans, commurmuratus sit, *Ratio quidem hercle apparet, argentum οἴχεται*. Hac tu oratione non dubito, quin illum jam adscendentem in currum possis revocare.

XXVI. O tenebræ, ô lutum, ô sordes, ô paterni generis oblite, materni vix memor! ita nescio quid istuc fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quàm ut Mediolanensi præcone, avo tuo, dignum esse videatur. L. Crassus, homo sapientissimus nostræ civitatis, spiculis propè scrutatus est Alpes; ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi causam aliquam quæreret : eadem cupiditate vir summo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravit : eorum neuter triumphavit, quòd alteri illum honorem collega, alteri mors ademit. Irrisa est abs te paulò antè M. Pisonis cupiditas triumphandi, a qua te longè dixisti abhorrere :

qui, etiam si minùs magnum bellum gesſerat, ut abs te dictum eſt, tamen iſtum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior, quàm Piſo; prudentior, quàm Cotta; abundantior consilio, ingenio, ſapientiâ, quàm Craſſus, ea contemnis, quæ illi idiotæ, ut tu appellas, præclara duxerunt.

63. Quòd si reprehendis, quòd cupidi laureæ fuerint, quum bella aut parva, aut nulla gessiſſent; tu, tantis nationibus ſubactis, tantis rebus geſtis, minimè fructum laborum tuorum, præmia periculorum, virtutis insignia contemnere debuisti. Neque verò contempsiſti, licet sis Themiſtâ ſapientior, ſed os tuum ferreum ſenatûs convicio verberari noluiſti. Jam vides, quandoquidem ita mihimet fui inimicus, ut me tecum compararem, & digreſſum meum, & abſentiam, & reditum ita longè tuo præſtitiſſe, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi ſempiternam turpitudinem inflixerint. Nunc etiam in hac quotidiana, assidua, urbanaque vita ſplendorem tuum, gratiam, celebritatem domeſticam, operam forenſem, consilium, auxilium, auctoritatem, ſententiam ſenatoriam, nobis, aut, ut veriùs dicam, cuiquam es infirmissimo, ac deſperatissimo antelaturus?

XXVII. Age, ſenatus odit te, quod

eum tu facere jure concedis, afflictorem, & perditorem non modò dignitatis, & auctoritatis, sed omnino ordinis, ac nominis sui: videre equites Romani non possunt, quo ex ordine vir præstantissimus & ornatissimus, L. Ælius est, te consule, relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cujus tu infamiam ea, quæ per latrones & per servos de me egeras, contulisti: Italia cuncta exsecratur, cujus idem tu superbissimè decreta & preces repudiasti.

65. Fac hujus odii tanti, ac tam universi periculum, si áudes. Instant post hominum memoriam apparatissimi, magnificentissimique ludi, quales non modò numquam fuerunt, sed ne quomodo fieri quidem posthac possint, possum ullo pacto suspicari. Da te populo, committe ludis. Sibilum metuis? ubi sunt vestræ scholæ? Ne acclametur? ne id quidem est curare philosophi. Manus tibi ne afferantur times: dolor enim est malum, ut disputas: existimatio, dedecus, infamia, turpitudo, verba sunt atque ineptiæ. Sed de hoc non dubito: non audebit accedere ad ludos: convivium publicum non dignitatis gratiâ inibit (nisi fortè, ut cum patribus conscriptis, hoc est, cum amoribus suis, cœnet) sed planè animi sui causâ.

66. Ludos nobis idiotis relinquet: solet

enim in disputationibus suis, oculorum & aurium delectationi abdominis voluptates anteferre: nam, quòd vobis iste tantummodo improbus, crudelis olim furunculus, nunc verò etiam rapax, quòd sordidus, quòd contumax, quòd superbus, quòd fallax, quòd perfidiosus, quòd impudens, quòd audax esse videatur; nihil scitote esse luxuriosius, nihil libidinosius, nihil posterius, nihil nequius.

67. Luxuriam autem in isto nolite hanc cogitare: est enim quædam, quamquam omnis est vitiosa atque turpis, tamen ingenuo ac libero dignior. Nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquisitum (laudabo inimicum) ne magnopere quidem quidquam, præter libidines, sumptuosum: toreuma nullum: maximi calices, & hi, ne contemnere suos videatur, Placentini: exstructa mensa, non conchyliis, aut piscibus, sed multâ carne subrancidâ: servi sordidati ministrant; nonnulli etiam senes: idem coquus, idem atriensis: pistor domi nullus, nulla cella: panis, & vinum a propola, atque de cupa: Græci stipati, quini in lectulis, sæpe plures; ipse solus: bibitur usque eò, dum de solio ministretur: ubi galli cantum audivit, avum suum revixisse putat: mensam tolli jubet.

XXVIII. Dicet aliquis, Unde tibi hæc

nota ſunt? Non mehercule, contumeliæ causâ deſcribam quemquam, præſertim ingenioſum hominem, atque eruditum, cui generi ego eſſe iratus, ne si cupiam quidem, poſſum. Eſt quidam Græcus, qui cum iſto vivit, homo, verè ut dicam (sic enim cognovi) humanus, ſed tamdiu, quamdiu cum aliis eſt, aut ipſe ſecum: is quum iſtum adoleſcentem jam tum cum hac diis irata fronte vidiſſet, non fugit ejus amicitiam, quum eſſet præſertim appetitus: dedit ſe in conſuetudinem, sic ut prorſus unà viveret, nec ferè ab iſto umquam diſcederet. Non apud indoctos, ſed, ut ego arbitror, in hominum eruditissimorum & humanissimorum cœtu loquor. Audiſtis profectò dici, philoſophos Epicureos omnes res, quæ ſunt homini expetendæ, voluptate metiri: rectè, an ſecus, nihil ad nos; aut, si ad nos, nihil ad hoc tempus: ſed tamen lubricum genus orationis, adoleſcenti non acriter intelligenti ſæpe præceps.

69. Itaque admiſſarius iſte, simulatque audivit, a philoſopho voluptatem tantopere laudari, nihil expiſcatus eſt: sic ſuos ſenſus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinniit, ut non magiſtrum virtutis, ſed auctorem libidinis a ſe illum inventum arbitraretur. Græcus primò diſtinguere, atque dividere illa,

quemadmodum dicerentur : iſte claudus (quomodo aiunt) pilam retinere ; quod acceperat, teſtificari ; tabulas obsignare velle : Epicurum diſertim dicere. Eſt tamen : dicit, ut opinor, ſe nullum bonum intelligere poſſe, demptis corporis voluptatibus. Quid multa ? Græcus facilis & valde venuſtus, nimis pugnax contra ſenatorem populi Romani eſſe noluit.

XXIX. Eſt autem hic, de quo loquor, non philoſophiâ ſolùm, ſed etiam litteris, quod ferè ceteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. Poema porrò facit ita feſtivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri possit argutius : in quo reprehendat eum licet, si qui volet, modò leviter, non ut impurum, non ut improbum, non ut audacem, ſed ut Græculum, ut aſſentatorem, ut poetam : devenit, aut potiùs incidit in iſtum eodem deceptus ſupercilio Græcus, atque advena, quo tam ſapiens & tanta civitas : revocare ſe non poterat, familiaritate implicatus ; & simul inconſtantiæ famam verebatur : rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad iſtum, de iſto quoque ſcripsit, ut omnes libidines, omnia ſtupra, omnia cœnarum conviviorumque genera, adulteria denique ejus, delicatissimis versibus expreſſerit.

71. In quibus, si quis velit, possit iſtius tamquam in ſpeculo vitam intueri :

ex quibus multa a multis lecta, & audita recitarem, nisi vererer, ne hoc ipsum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret; & simul de ipso, qui scripsit, detrahi nolo: qui si fuisset in discipulo comparando meliore fortunâ, fortasse austerior & gravior esse potuisset: sed eum casus in hanc consuetudinem scribendi induxit, philosopho valde indignam; si quidem philosophia, ut fertur, virtutis continet, & officii, & bene vivendi disciplinam: quam qui profitetur, gravissimam mihi sustinere personam videtur.

72. Sed idem casus illum ignarum quid profiteretur, quum se philosophum esse diceret, istius impurissimæ atque intemperantissimæ pecudis cœno & sordibus inquinavit: qui modò quum res gestas consulatûs mei collaudasset; quæ quidem laudatio hominis turpissimi mihi ipsi erat pene turpis; *Non ulla tibi*, inquit, *invidia nocuit, sed versus tui.* Nimis magna pœna, te consule, constituta est, sive malo poëtæ, sive libero. Scripsisti enim, *Cedant arma togæ.* Quid tum? Hæc res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nusquam opinor scriptum fuisse in illo elogio, quod, te consule, in sepulcro reipublicæ incisum est, *Velitis, jubeatis, ut*, quòd M. Cicero versum fecerit, sed, *quòd vindicarit.*

XXX. Verumtamen, quoniam te non Aristarchum,

Ariſtarchum, ſed Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum verſum, ſed poetam armis perſequare: ſcire cupio, quid tandem iſto in verſu reprehendas, *Cedant arma togæ.* Tuæ dicis, inquit, togæ ſummum imperatorem eſſe ceſſurum. Quid nunc te, asine, litteras doceam? non opus eſt verbis, ſed fuſtibus: non dixi hanc togam, quâ ſum amictus; nec arma, ſcutum & gladium unius imperatoris: ſed quòd pacis eſt insigne & otii, toga; contrà autem arma, tumultûs atque belli; more poetarum locutus, hoc intelligi volui, bellum ac tumultum paci atque otio conceſſurum. Quære ex familiari tuo, Græco illo poeta: probabit genus ipſum, & agnoſcet, neque te nihil ſapere mirabitur.

74. At in illo altero, inquit, hæres, *Concedat laurea laudi.* Immo mehercule, habeo tibi gratiam: hærerem enim, nisi tu expediſſes: nam quum tu timidus ac tremens tuis ipſe furacissimis manibus detractam e cruentis faſcibus lauream ad portam Eſquilinam abjeciſti; indicaſti, non modò amplissimæ, ſed etiam minimæ laudi lauream concessiſſe. Atque iſtâ ratione hoc tamen intelligi, ſcelerate, vis, Pompeium inimicum mihi iſto verſu eſſe factum; ut, si verſus mihi nocuerit, ab eo, quem is verſus offenderit, videatur

mihi pernicies esse quæsita. Omitto, nihil istum versum pertinuisse ad illum: non fuisse meum, quem, quantùm potuissem, multis sæpe orationibus scriptisque decorassem, hunc uno violare versu. Sed sit offensus: primò nonne compensabit cum uno versiculo tot mea volumina laudum suarum? Quòd si est commotus, ad perniciemne non dicam amicissimi, non ita de sua laude meriti, non ita de republica, non consularis, non senatoris, non civis, non liberi: in hominis caput ille tam crudelis propter versum fuisset?

XXXI. Tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, intelligis? complecteris amplissimos viros ad tuum, & Gabinii scelus, neque id occultè: nam paulò antè dixisti, me cum iis confligere, quos despicerem; non attingere eos, qui plus possent, quibus iratus esse deberem. Quorum quidem (quis enim non intelligit, quos dicas?) quamquam non est una causa omnium, tamen est omnium mihi probata.

76. Me Cn. Pompeius, multis obsistentibus ejus erga me studio atque amori, semper dilexit, semper suâ conjunctione dignissimum judicavit, semper non modò incolumem, sed etiam amplissimum, atque ornatissimum voluit esse: vestræ fraudes, vestrum scelus, vestræ criminationes insidiarum mearum, illius periculorum,

nefariè fictæ, simul eorum, qui familiaritatis licentiâ, suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus ejus, impulsu vestro, collocaverunt, vestræ cupiditates provinciarum effecerunt, ut ego excluderer, omnesque, qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam salvam esse cupiebant, sermone atque aditu prohiberentur.

77. Quibus rebus est perfectum, ut illi planè suo stare judicio non liceret, quum certi homines non studium ejus a me alienassent, sed auxilium retardassent. Nonne ad te L. Lentulus, qui tum erat prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales oratum in Albanum, obsecratumque venerant, ne meas fortunas desereret, cum reipublicæ salute conjunctas: quos ille ad te, & ad tuum collegam remisit, ut causam publicam susciperetis, ut ad senatum referretis: se contra armatum tribunum plebis sine consilio publico decertare nolle: consulibus ex senatusconsulto rempublicam defendentibus, se arma sumpturum.

78. Ecquid infelix recordaris, quid responderis? in quo illi omnes quidem, sed Torquatus præter ceteros, furebat contumaciâ responsi tui, te non esse tam fortem, quàm ipse Torquatus in consulatu

fuiſſet, aut ego : nihil opus eſſe armis; nihil contentione : me poſſe iterum rempublicam ſervare, si cessiſſem: infinitam cædem fore, si reſtitiſſem: deinde ad extremum, neque ſe, neque generum, neque collegam ſuum, tribuno plebis defuturum. Hîc tu, hoſtis, ac proditor, aliis me inimiciorem, quàm tibi, debere eſſe dicis?

XXXII. Ego C. Cæſarem non eadem de republica ſenſiſſe, quæ me, ſcio : ſed tamen, quod jam de eo, his audientibus, ſæpe dixi, me ille ſui totius conſulatûs, eorumque honorum, quos cum proximis communicavit, ſocium eſſe voluit, detulit, invitavit, rogavit. Non ſum ego, propter nimiam fortaſſe conſtantiæ cupiditatem, adductus ad cauſam : non poſtulabam, ut ei carissimus eſſem, cujus ego ne beneficiis quidem ſententiam meam tradidiſſem. Adducta res in certamen, te conſule, putabatur, utrùm, quæ ſuperiore anno ille gessiſſet, manerent, an reſcinderentur. Quid loquar plura? si tantum ille in me eſſe uno roboris & virtutis putavit, ut ea, quæ ipſe geſſerat, conciderent, si ego reſtitiſſem; cur ei non ignoſcam, si antepoſuit ſuam ſalutem meæ?

80. Sed præterita omitto. Me ut Cneius Pompeius omnibus ſuis ſtudiis, laboribus,

vitæ periculis complexus eſt, quum municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo conſuli, auctori ſalutis meæ, frequens assideret, ſenatui ſententiam præſtaret, in concionibus non modò ſe defenſorem ſalutis meæ, ſed etiam ſupplicem pro me profiteretur; hujus voluntatis eum, quem multùm poſſe intelligebat, mihi non inimicum eſſe cognorat, ſocium ſibi & adjutorem C. Cæſarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, ſed hoſtem; illis, quos deſcribis, non modò non iratum, ſed etiam amicum eſſe debere: quorum alter, id quod meminero ſemper, æquè mihi fuit amicus, ac sibi; alter, id quod obliviſcar aliquando, sibi amicior, quàm mihi. Deinde hoc ita fit, ut viri fortes, etiamsi ferro inter ſe cominus decertarint, tamen illud contentionis odium simul cum ipſa pugna, armiſque ponant. Atque me ille odiſſe numquam potuit, ne tum quidem, quum dissidebamus. Habet hoc virtus (quam tu ne de facie quidem noſti) ut viros fortes ſpecies ejus, & pulchritudo etiam in hoste posita delectet.

XXXIII. Equidem dicam ex animo, Patres conſcripti, quod ſentio, & quod vobis audientibus ſæpe jam dixi. Si mihi numquam amicus C. Cæſar fuiſſet, ſed ſemper iratus: si aſpernaretur amicitiam

meam, seseque mihi implacabilem, inexpiabilemque præberet, tamen ei, quum tantas res gessisset, gereretque quotidie, non amicus esse non possem; cujus ego imperio non Alpium vallum contra adscensum transgressionemque Gallorum, non Rheni fossam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immanissimis gentibus objicio, & oppono.

82. Perfecit ille, ut, si montes resedissent, amnes exaruissent, non naturæ præsidio, sed victoriâ suâ, rebusque gestis Italiam munitam haberemus. Sed, quum me expetat, diligat, omni laude dignum putet, tu me a tuis inimicitiis ad simultatem revocabis? sic tuis sceleribus reipublicæ præterita fata refricabis? quod quidem tu, qui bene nosses conjunctionem meam & Cæsaris, eludebas, quum a me trementibus omnino labris, sed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. Quamquam, quod ad me attinet:

Numquam istam imminuam curam infitiando tibi:

tamen est mihi considerandum, quantum illi, tantis reipublicæ negotiis, tantoque bello impedito, ego homo amicissimus, sollicitudinis atque oneris imponam: nec despero tamen, quamquam languet juventus, nec perinde, ac debebat, in laudis & gloriæ cupiditate versatur, futuros

aliquos, qui abjectum hoc cadaver consularibus spoliis nudare non nolint, præsertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita gesseris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, nisi ejus, a quo missus eras, simillimus exstitisses.

XXXIV. An verò tu parum putas investigatas esse a nobis labes imperii tui, stragesque provinciæ? quas quidem nos non vestigiis odorantes ingressus tuos, sed totis volutationibus corporis, & cubilibus persecuti sumus. Notata a nobis sunt & prima illa scelera in adventu, quum, acceptâ pecuniâ a Dyrrhachinis ob necem hospitis tui Platoris, ejus ipsius domum evertisti, cujus sanguinem addixeras; eumque, servis symphoniacis, & aliis muneribus acceptis, timentem, multúmque dubitantem confirmasti, & Thessalonicam fide tuâ venire jussisti: quem ne majorum quidem more supplicio affecisti, quum miser ille securibus hospitis sui cervices subjicere gestiret; sed ei medico, quem tecum eduxeras, imperasti, ut venas hominis incideret.

84. Tum quidem tibi etiam accessio fuit ad necem Platoris, Pleuratus ejus comes; quem necasti verberibus, summâ senectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Bessicæ gentis principem, quum te

trecentis talentis regi Cotto vendidisses, securi percussisti; quum ille ad te legatus in castra venisset, & tibi magna præsidia & auxilia, a Bessis, peditum equitumque polliceretur: neque eum solùm, sed etiam ceteros legatos, qui simul venerant; quorum omnium capita regi Cotto vendidisti. Denseletis, quæ natio semper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica, C. Sentium prætorem tutata est, nefarium bellum & crudele intulisti; eisque quum fidelissimis sociis uti posses, hostibus uti acerrimis maluisti: ita perpetuos defensores Macedoniæ, vexatores ac perditores effecisti: vectigalia nostra perturbarunt, urbes ceperunt, vastarunt agros, socios nostros in servitutem abduxerunt, familias abripuerunt, pecus abegerunt; Thessalonicenses, quum oppido desperassent, munire arcem coegerunt.

XXXV. A te Jovis Urii fanum antiquissimum barbarorum, sanctissimumque direptum est: tua scelera dii immortales in nostros milites expiaverunt; qui quum uno genere morbi affligerentur, neque se recreare quisquam posset, qui semel incidisset; dubitabat nemo, quin violati hospites, legati necati, pacati atque socii nefario bello lacessiti, fana vexata, hanc tantam efficerent vastitatem. Cognoscis

ex particula parva, ſcelerum & crudelitatis tuæ genus univerſum.

86. Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis implicata eſt, ſummam nunc explicem? Generatim ea, quæ maximè nota ſunt, dicam. Nonne ſeſtertium centies & octogies, quod, quasi vaſarii nomine, in venditione mei capitis adſcripſeras, ex ærario tibi attributum, Romæ in quæſtu reliquiſti? nonne quum CC. talenta tibi Apolloniatæ Romæ dediſſent, ne pecunias creditas ſolverent, ultro Fuſidium, equitem Romanum, hominem ornatissimum, creditorem, debitoribus ſuis addixiſti? nonne, hiberna quum legato præfectoque tradidiſſes, evertiſti miſeras funditus civitates; quæ non ſolùm bonis ſunt exhauſtæ, ſed etiam nefarias libidinum contumelias, turpitudineſque ſubierunt? Qui modus tibi fuit frumenti æſtimandi? qui honorarii? si quidem poteſt vi & metu extortum, honorarium nominari: quod quum peræquè omnes, tum acerbissimè Bœotii & Byzantii, Cherronenſes, Theſſalonica ſensit: unus tu dominus, unus æſtimator, unus venditor, tota in provincia, per triennium, frumenti omnis fuiſti.

XXXVI. Quid ego rerum capitalium quæſtiones, reorum pactiones, redemptiones, acerbissimas damnationes, libidinosissimas liberationes proferam? tantùm lo-

cum aliquem quum mihi notum senseris; tecum ipse licebit, quot in eo genere, & quanta sint crimina, recordere. Quid? illam armorum officinam ecquid recordaris, quum omni totius provinciæ pecore compulso, pellium nomine, omnem quæstum illum domesticum paternumque renovasti? videras enim grandis jam puer, bello Italico, repleri quæstu vestram domum, quum pater armis faciendis tuus præfuisset. Quid? vectigalem provinciam, singulis rebus, quæcumque venirent, certo portorio imposito, servis tuis publicanis a te factam esse meministi?

88. Quid? centuriatus palam venditos? quid? per tuum servulum ordines assignatos? quid? stipendium militibus per omnes annos a civitatibus, mensis palam propositis, esse numeratum? Quid illa in Pontum profectio, & conatus tuus? quid debilitatio, atque abjectio animi tui, Macedoniâ prætoriâ nuntiatâ, quum tu non solùm, quòd tibi succederetur, sed quòd Gabinio non succederetur, exsanguis & mortuus concidisti? quid quæstor ædilitius rejectus? præpositus legatorum tuorum optimus abs te quisque violatus? tribuni militum non recepti? M. Bæbius, vir fortis, interfectus jussu tuo?

89. Quid, quòd tu toties diffidens ac desperans rebus tuis, in sordibus, lamen-

tis, luctuque jacuisti? quòd populari illi sacerdoti sexcentos ad bestias amicos, sociosque misisti? quid, quòd, quum sustentare vix posses mœrorem tuum, doloremque decessionis, Samothraciam te primùm, pòst inde Thasum cum tuis teneris saltatoribus, & cum Autobulo, Athamante, & Timocle, formosis fratribus, contulisti? quid, quòd, quum inde te recipiens, in villa Leucadia, quæ fuit uxoris Ægisthi, jacuisti mœrens aliquot dies; atque inde obsoletus Thessalonicam, omnibus inscientibus, noctuque venisti? qui quum concursum plorantium, ac tempestatem querelarum ferre non posses, in oppidum devium Berœam profugisti: quo in oppido quum tibi spe falsâ, quòd Q. Ancharium non esse successurum putares, animos rumor inflasset; quo te modo ad tuam intemperantiam, scelerate, innovasti?

XXXVII. Mitto aurum coronarium, quod te diutissime torsit, quum modò velles, modò nolles: lex enim generi tui & decerni, & accipere vetabat, nisi decreto triumpho. In quo tu, acceptâ tamen, & devoratâ pecuniâ, ut in Achæorum centum talentis, evomere non poteras: vocabula tantùm pecuniarum, & genera mutabas. Mitto diplomata tota in provincia passim data: mitto numerum navium;

summamque prædæ: mitto rationem exacti, imperatique frumenti: mitto ereptam libertatem populis, ac singulis, qui erant affecti præmiis nominatim, quorum nihil est, quod non sit lege Juliâ, ne fieri liceat, sancitum diligenter.

91. Ætoliam, quæ procul a barbaris disjuncta gentibus in sinu pacis posita, medio ferè Græciæ gremio continetur (ô pœna, ô furia sociorum!) decedens, miseram perdidisti. Arsinoam, Stratum, Naupactum, ut modò tute indicasti, nobiles urbes, atque plenas, fateris ab hostibus esse captas: quibus autem hostibus? nempe iis, quos tu Ambraciæ sedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrianum, atque Dolopum demigrare, & aras, & focos relinquere coegisti. Hoc tu in exitu, præclare imperator, quum tibi ad pristinas clades accessio fuisset Ætoliæ repentinus interitus, exercitum dimisisti: neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quàm numerum tuorum militum, reliquiasque cognoscere.

XXXVIII. Atque ut duorum Epicureorum similitudinem in re militari, imperioque videatis: Albucius, quum in Sardinia triumphasset, Romæ damnatus est: hic, quum similem exitum spectaret, in Macedonia tropæa posuit; eaque, quæ bellicæ laudis, victoriæque omnes gentes

insignia & monumenta esse voluerunt, noster hic præposterus imperator, amissorum oppidorum, cæsarum legionum, provinciæ præsidio & reliquis militibus orbatæ, ad sempiternum dedecus sui generis & nominis, funesta indicia constituit: idemque, ut esset, quod in basi tropæorum incidi inscribique posset, Dyrrachium ut venit, decedens, obsessus est ab iis ipsis militibus, quos paulò antè Torquato respondit beneficii causâ ab se esse dimissos: quibus quum juratus affirmasset, se, quæ deberentur, postero die persoluturum, domum se abdidit: inde nocte intempestâ, crepidatus, veste servili, navem conscendit, Brundisiumque vitavit, & ultimas Adriatici maris oras petivit.

93. Quum interim Dyrrachii milites domum, in qua istum esse arbitrabantur, obsidere cœperunt, &, quum latere hominem putarent, ignes circumdederunt: quo metu commoti Dyrrachini, profugisse noctu crepidatum imperatorem indicaverunt. Illi autem statuam, istius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerat, ne suavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, dissipant: sic odium, quod in ipsum attulerant, id in ejus imaginem ac simulacrum profuderunt.

94. Quæ quum ita sint, non dubito,

quin, quum hæc, quæ excellunt, me nosse videas, non existimes, mediam illam partem & turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam. Nihil est, quòd me hortere; nihil est, quòd invites: admoneri me satis est: admonebit autem nemo alius, nisi reipublicæ tempus; quod mihi quidem magis videtur, quàm tu umquam arbitratus es, appropinquare.

XXXIX. Ecquid vides, ecquid sentis, lege judiciariâ latâ, quos posthac judices simus habituri? non æquè legetur quisquis voluerit; nec, quisquis noluerit, non legetur: nulli conjicientur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad simultatem conjicietur: judices judicabunt ii, quos lex ipsa, non quos hominum libido delegerit. Quod quum ita sit, mihi crede, neminem invitus invitabis: res ipsa, & reipublicæ tempus aut me ipsum, quod nolim, aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur.

95. Equidem, ut paulò antè dixi, non eadem supplicia esse in hominibus existimo, quæ fortasse plerique, damnationes, expulsiones, neces: denique nullam mihi pœnam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod sapienti, quod bono viro & civi potest. Damnatio ista, quæ in te flagitatur, obtigit P. Rutilio;

quod ſpecimen habuit hæc civitas innocentiæ : major mihi judicum , & reipublicæ pœna illa viſa eſt , quàm Rutilii. L. Opimius ejectus eſt e patria , is , qui prætor & conſul , maximis rempublicam periculis liberarat : non in eo, cui facta eſt injuria, ſed in iis , qui fecerunt , ſceleris ac conſcientiæ pœna permansit. At contrà bis Catilina abſolutus : emiſſus etiam ille auctor tuus provinciæ , quum ſtuprum Bonæ deæ pulvinaribus intuliſſet. Quis fuit in tanta civitate, qui illum inceſto liberatum, non eos , qui ita judicarunt , pari ſcelere adſtrictos arbitraretur ?

XL. An ego exſpectem , dum de te quinque & ſeptuaginta tabellæ diribeantur , de quo jampridem omnes mortales omnium generum , ætatum , ordinum , judicaverunt ? quis enim te aditu , quis ullo honore , quis denique communi ſalutatione dignum putet ? omnes memoriam conſulatûs tui , facta , mores , faciem denique , ac nomen a republica deteſtantur : legati, qui unà fuere , alienati : tribuni militum inimici : centuriones , & si qui ex tanto exercitu reliqui milites exsiſtunt , non dimissi abs te , ſed dissipati , te oderunt , tibi peſtem exoptant , te exſecrantur. Achaia exhauſta : Theſſalia vexata : laceratæ Athenæ : Dyrrachium , & Apollonia exinanita : Ambracia direpta : Parthini , & Bullidenſes

illusi: Epirus excisa: Locri, Phocii, Bœotii, exusti: Acarnania, Amphilochia, Perrhæbia, Athamanumque gens, vendita: Macedonia condonata barbaris: Ætolia amissa: Dolopes, finitimique montani oppidis atque agris exterminati: cives Romani, qui in iis locis negotiantur, te unum, solum, suum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hostem, venisse senserunt.

97. Ad horum omnium judicia tot, atque tanta, domesticum judicium accessit sententiæ damnationis tuæ: occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem desertus ab amicis, nullæ ad senatum e provincia litteræ, nulla ex trinis æstivis gratulatio, nulla triumphi mentio: non modò quid gesseris, sed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte & seminario triumphorum, quum arida folia laureæ retulisses, quum ea abjecta ad portam reliquisti, tum tu ipse de te *fecisse videri*, pronuntiavisti: qui si nihil gesseras dignum honore, ubi exercitus? ubi sumptus? ubi imperium? ubi illa uberrima supplicationibus, triumphisque provincia? sin autem aliquid sperare volueras, si cogitaras id, quod imperatoris nomen, quod laureati fasces, quod illa tropæa, plena dedecoris & risûs, te commentatum esse declarant, quis

te miſerior, quis te damnatior, qui neque ſcribere ad ſenatum, a te bene rempublicam eſſe geſtam, neque præſens dicere auſus es?

XLI. An tu mihi, cui ſemper ita perſuaſum fuerit, non eventis, ſed factis, cujuſque fortunam ponderari, dicere audes, neque in tabellis paucorum judicum, ſed in ſententiis omnium civium, famam noſtram, fortunamque pendere? te indemnatum videri putas, quem ſocii, quem fœderati, quem liberi populi, quem ſtipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem univerſa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui mortem effugerunt, omni cruciatu dignissimum putant? cui non apud ſenatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Romanos, non in urbe, non in Italia, maximorum ſcelerum venia ulla ad ignoscendum dari poſſit? qui ſe ipſe oderit, qui metuat omnes, qui ſuam cauſam nemini committere audeat, qui ſe ipſe condemnet?

99. Numquam ego ſanguinem expetivi tuum: numquam illud extremum, quod poſſet eſſe improbis & probis commune, ſupplicium legis ac judicii, ſed abjectum, contemptum, deſpectum a ceteris, a te ipſo deſperatum & relictum, circumſpec-

tantem omnia; quidquid increpuiſſet, pertimeſcentem; diffidentem tuis rebus; sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine ulla ſpecie conſulari; horrentem, trementem, adulantem omnes, videre te volui: vidi. Quare, si tibi evenerit, quod metuis, ne accidat; equidem non moleſtè feram: sin id tardiùs fortè fiet, fruar tamen tuâ indignitate; nec minùs libenter metuentem videbo, ne reus fias, quàm reum; nec minùs lætabor, quum te ſemper ſordidum, quàm si pauliſper ſordidatum viderem.

PRO CN. PLANCIO.

ORATIO TRIGESIMA SEPTIMA.

Quum ædilitatem simul peterent Cneius Plancius & M. Juventius Laterensis, creatus ædilis est Plancius, Laterensis præteritus: quâ ille repulsâ commotus, Plancium de sodalitiis accusavit, quod inter ambitûs crimina, gravissimum erat, ut inter majestatis crimina, perduellio. Patrocinium Cicero suscepit, egitque causam diligenter, memor ejus temporis, quo quæstor in Macedonia Plancius, ejectum lege Clodiâ complexus est, fovitque omni genere officii. Acta causa est L. Domitio, Appio Claudio coss. anno urbis 699. Ciceronis 53. In ea quæsitor fuit C. Flavius ab accusatore editus, & ipsi quoque judi-

ces edititii: hanc enim Licinia lex facultatem accusatori dabat in crimine de sodalitiis. MANUTIUS.

I. QUUM propter egregiam & singularem Cn. Plancii, Judices, in mea salute custodienda fidem, tam multos & bonos viros ejus honori viderem esse fautores; capiebam animo non mediocrem voluptatem, quòd cujus officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. Quum autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos, huic accusationi esse fautores, eamdemque rem adversariam esse in judicio Cn. Plancio, quæ in petitione fuisset adjutrix; dolebam, Judices, & acerbè ferebam, si hujus salus ob eam ipsam causam esset infestior, quòd is meam salutem atque vitam suâ benevolentiâ, præsidio, custodiâque texisset.

2. Nunc autem vester, Judices, conspectus, & consessus iste reficit, & recreat mentem meam, quum intueor & contemplor unumquemque vestrûm: video enim hoc in numero neminem, cui mea salus cara non fuerit; cujus non exstet in me summum meritum; cui non sim obstrictus memoriâ beneficii sempiternâ. Itaque non extimesco, ne Cn. Plancio custodia meæ

ſalutis apud eos obsit, qui me ipſum maximè ſalvum videre voluerunt ; ſæpiuſque, Judices, mihi venit in mentem, admirandum eſſe, M. Laterenſem, hominem ſtudiosissimum & dignitatis, & ſalutis meæ, reum sibi hunc potissimùm delegiſſe, quàm metuendum, ne vobis id ille magnâ ratione feciſſe videatur.

3. Quamquam mihi non ſumo tantum, Judices, neque arrogo, ut Cn. Plancium ſuis erga me meritis impunitatem conſecuturum putem : nisi ejus integerrimam vitam, modeſtissimos mores, ſummam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam, oſtendero; nihil de pœna recuſabo : sin omnia præſtitero, quæ ſunt a bonis viris expetenda; petam a vobis, Judices, ut, cujus miſericordiâ ſalus mea cuſtodita sit, ei vos veſtram miſericordiam, me deprecante, tribuatis. Equidem ad reliquos labores, quos in hac cauſa majores ſuſcipio, quàm in ceteris, etiam hanc molestiam aſſumo, quòd mihi non ſolùm pro Cn. Plancio dicendum eſt, cujus ego ſalutem non ſecus ac meam tueri debeo; ſed etiam pro me ipſo, de quo accuſatores plura pene, quàm de re, reoque dixerunt.

II. Quamquam, Judices, si quid eſt in me ipſo ita reprehenſum, ut id ab hoc ſejunctum sit, non me id magnopere conturbet : non enim timeo, ne, quia per-

rarò grati homines reperiantur, idcirco, quum me nimiùm gratum illi esse dicant, id mihi criminosum esse possit: quæ verò ita sunt agitata ab illis, ut aut merita Cneii Plancii erga me minora esse dicerent, quàm a me ipso prædicarentur, aut, si essent summa, negarent ea tamen ita magni, ut ego putarem, ponderis apud vos esse debere; hæc mihi sunt tractanda, Judices, & modicè, ne quid ipse offendam; & tum denique, quum respondero criminibus, ne non tam innocentiâ reus suâ, quàm recordatione meorum temporum, defensus esse videatur.

5. Sed mihi in causa facili, atque explicatâ, perdifficilis, Judices, & lubrica defensionis ratio proponitur: nam, si tantummodo mihi necesse esset contra Laterensem dicere, tamen id ipsum esset in tanto usu nostro, tantaque amicitia molestum: vetus enim est lex illa justæ, veræque amicitiæ, quæ mihi cum illo jamdiu est, ut idem amici semper velint; neque est ullum certius amicitiæ vinculum, quàm consensus, & societas consiliorum, & voluntatum. Mihi autem non modò id est in hac re molestissimum, contra illum dicere, sed multò illud magis, quòd in ea causa contrà dicendum est, in qua quædam hominum ipsorum videtur facienda esse contentio.

6. Quærit enim Laterensis, atque hoc uno maximè urget, quâ ſe virtute, quâ laude Plancius, quâ dignitate ſuperarit. Ita, si cedo illius ornamentis, quæ multa & magna ſunt, non ſolùm hujus dignitatis jactura facienda eſt, ſed etiam largitionis recipienda ſuſpicio eſt: sin hunc illi antepono; contumelioſa habenda eſt oratio, & dicendum eſt id, quod ille me flagitat, Laterenſem a Plancio dignitate eſſe ſuperatum. Ita aut amicissimi hominis exiſtimatio offendenda eſt, si illam accuſationis conditionem ſequar, aut optimè de me meriti ſalus deſerenda eſt.

III. Sed ego, Laterensis, cæcum me, & præcipitem ferri confitear in cauſa, si te aut a Plancio, aut ab ullo, dignitate potuiſſe ſuperari dixero. Itaque diſcedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas, & veniam ad illam, ad quam me cauſa ipſa deducit. Quid tu? an dignitatis judicem putas eſſe populum? Fortaſſe nonnumquam eſt. Utinam verò ſemper eſſet! ſed eſt perrarò; & si quando eſt, in iis magiſtratibus eſt mandandis, quibus ſalutem ſuam committi putat: his levioribus comitiis, diligentiâ & gratiâ petitorum honos paritur; non iis ornamentis, quæ eſſe in te videmus. Nam, quod ad populum pertinet, ſemper dignitatis iniquus judex eſt, qui aut invidet, aut favet.

8. Quamquam nihil potes in te, Laterensis, conſtituere, quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio. Sed hoc totum agetur alio loco: nunc tantùm diſputò de jure populi, qui & poteſt, & ſolet nonnumquam dignos præterire, nec, si a populo præteritus eſt, quem non oportuit, a judicibus condemnandus eſt, qui præteritus non eſt. Nam si ita eſſet; quod patres apud majores noſtros tenere non potuerunt, ut reprehenſores eſſent comitiorum, id haberent judices; vel quod multò etiam minùs eſt ferendum: tum enim magiſtratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores non erant facti; nunc poſtulatur a vobis, ut ejus exsilio, qui creatus sit, judicium populi Romani reprehendatis. Itaque quamquam, quâ nolui, januâ ſum ingreſſus in cauſam, ſperare videor, tantum abfuturam eſſe orationem meam a minima ſuſpicione offensionis tuæ, te ut potiùs objurgem, quòd iniquum in diſcrimen adducas dignitatem tuam, quàm ut ego eam ullâ contumeliâ coner attingere.

IV. Tu continentiam, tu induſtriam, tu animum in rempublicam, tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quòd ædilis non sis factus, fractos eſſe, & abjectos, & repudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, quantum ego a te diſſentiam.

diſſentiam. Si, medius fidius, decem ſoli eſſent in civitate viri boni, ſapientes, juſti, graves, qui te indignum ædilitate judicaviſſent, graviùs de te judicatum putarem, quàm eſt hoc, quod tu metuis, ne a populo judicatum eſſe videatur: non enim comitiis judicat ſemper populus, ſed movetur plerumque gratiâ, cedit precibus; facit eos, a quibus eſt maximè ambitus: denique, si judicat, non delectu aliquo, aut ſapientiâ ducitur ad judicandum, ſed impetu nonnumquam, & quadam etiam temeritate. Non eſt enim consilium in vulgo, non ratio, non diſcrimen, non diligentia; ſemperque ſapientes ea, quæ populus feciſſet, ferenda, non ſemper laudanda duxerunt. Quare quum te ædilem fieri oportuiſſe dicis, populi culpam, non competitoris, accuſas.

10. Ut fueris dignior, quàm Plancius; de quo ipſo ita tecum contendam paulò pòſt, ut conſervem dignitatem tuam: ſed, ut fueris dignior, non competitor, a quo es victus, ſed populus, a quo es præteritus, in culpa eſt. In quo primùm illud debes putare, comitiis, præſertim ædilitiis, ſtudium eſſe populi, non judicium; eblandita illa, non enucleata eſſe ſuffragia; eos, qui ſuffragium ferant, quid cuique ipsi debeant, conſiderare ſæpius, quàm quid cuique a republica videatur de-

beri: sin autem mavis esse judicium; non tibi id rescindendum est, sed ferendum.

11. Malè judicavit populus: at judicavit. Non debuit: at potuit. Non fero: at multi clarissimi & sapientissimi cives tulerunt: est enim hæc conditio liberorum populorum, præcipuéque hujus principis populi, & omnium gentium domini, ac victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique: nostrûm est autem, qui in hac tempestate populi jactemur ac fluctibus, ferre modicè populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas: honores si magni non putemus, non servire populo; sin eos expetamus, non defatigari supplicando.

V. Venio nunc ad ipsius populi partes, ut illius contra te oratione potiùs, quàm meâ, disputem; qui si tecum congrediatur, & si unâ voce loqui possit, hæc dicat: Ego tibi, Laterensis, Plancium non anteposui; sed, quum essetis æquè boni viri, meum beneficium potiùs ad eum detuli, qui a me contenderat, quàm ad eum, qui mihi non nimis submissè supplicarat. Respondebis, credo, te splendore & vetustate familiæ fretum, non valde ambiendum putasse: at verò te ille ad sua instituta, suorumque majorum exempla revocabit: semper se dicet rogari, semper sibi supplicari voluisse: M. Sejum, qui ne

equeſtrem quidem ſplendorem incolumem a calamitate judicii retinere potuiſſet, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Piſoni, prætuliſſe: præpoſuiſſe ſe Q. Catulo, ſumma in familia nato, ſapientissimo & ſanctissimo viro, non dico C. Seranum non ſtultissimum hominem (fuit enim & animi ſatis magni, & consilii) ſed Cn. Manlium, non ſolùm ignobilem, verùm sine virtute, sine ingenio, vitâ etiam contemptâ ac ſordidâ.

13. Desiderarunt te, inquit, oculi mei, quum tu eſſes Cyrenis: me enim, quàm ſocios, tuâ frui virtute malebam; &, quò plus intererat, eò plus aberas a me; certè non videbam. Deinde sitientem me virtutis tuæ deſeruiſti, ac dereliquiſti: cœperas enim petere tribunatum plebis temporibus iis, quæ iſtam eloquentiam & virtutem requirebant; quam petitionem quum reliquiſſes, si hoc judicaſti, tanta in tempeſtate te gubernare non poſſe; de virtute tua dubitavi: si nolle; de voluntate: sin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reſervaſti; ego quoque, inquam, & reſpublica ad ea te tempora revocavi, ad quæ tu te ipſe ſervaras. Pete igitur eum magiſtratum, in quo mihi magnæ utilitati eſſe possis: ædiles quicumque erunt, iidem mihi ſunt grati: tribuni plebis permagni intereſt, qui sint: quare aut redde mihi,

quod oſtenderas; aut si, quod mea minùs intereſt, id te magis fortè delectat, reddam tibi iſtam ædilitatem, etiam negligenter petenti: ſed amplissimos honores, ut pro dignitate tua conſequare, condiſcas cenſeo mihi paulò diligentiùs ſupplicare.

VI. Hæc populi oratio eſt, mea verò, Laterensis, hæc: Quare victus sis, non debere judicem quærere, modò ne largitione sis victus: nam, si, quotiescumque præteritus erit is, qui non debuerit præteriri, toties oportebit, eum, qui factus erit, condemnari; nihil jam eſt, quòd populo ſupplicetur; nihil, quòd diribitio, nihil quòd ſupplicatio magiſtratuum, renuntiatio ſuffragiorum exſpectetur: simul ut qui sint professi videro, dicam.

15. Hic familiâ conſulari eſt, ille prætoriâ: reliquos video eſſe ex equeſtri loco: ſunt omnes sine macula, ſunt æquè boni viri, atque integri; ſed ſervari neceſſe eſt gradus: cedat conſulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equeſter locus. Sublata ſunt ſtudia, exſtinctæ ſuffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magiſtratibus, nulla exſpectatio ſuffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, præter opinionem accidet: nulla erit poſthac varie-

tas comitiorum. Sin hoc persæpe accidit, ut & factos aliquos, & non factos esse miremur : si campus, atque illæ undæ comitiorum, ut mare profundum & immensum, sic effervescunt quodam quasi æstu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant; in tanto nos impetu studiorum, & motu temeritatis, modum aliquem, & consilium, & rationem requiramus ?

16. Quare noli me ad contentionem vestram revocare, Laterensis. Etenim, si populo grata est tabella, quæ frontes aperit hominum, mentes tegit; datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant; promittant autem, quod rogentur : cur tu id in judicio ut fiat exprimis, quod non fit in campo ? Hic, quàm ille, dignior, perquam grave est dictu. Quomodo igitur est æquius ? Sic, credo, quod agitur, quod satis est judici; hic factus est. Cur iste potiùs, quàm ego ? Vel nescio, vel non dico, vel denique, quod mihi gravissimum esset sic dicere, sed impunè tamen deberem dicere : Non rectè. Nam quid assequerer, si illâ extremâ defensione uterer, populum, quod voluisset, fecisse, non quod debuisset ?

VII. Quid, si populi quoque factum defendo, Laterensis, & doceo, Cneium Plancium non obrepsisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit ho-

minibus ortis hoc nostro equestri loco? possumne eripere orationi tuæ contentionem vestram, quæ tractari sine contumelia non potest, & te ad causam aliquando, crimenque deducere? Si, quòd equitis Romani filius est, inferior esse debuit, omnes tecum equitum Romanorum filii petiverunt: nihil dico amplius. Hoc tamen miror, cur tu huic potissimùm irascare, qui longissimè a te abfuit. Equidem, si quando, ut fit, jactor in turba, non illum accuso, qui est in summa sacra via, quum ego ad Fabium fornicem impellor; sed eum, qui in me ipsum incurrit, atque incidit. Tu neque Q. Pedio, forti viro, succenses, neque huic A. Plotio, ornatissimo homini, familiari meo; & ab eo, qui hos dimovit, potiùs, quàm ab iis, qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas.

18. Sed tamen hæc tibi est prima cum Plancio generis vestri, familiæque contentio, quâ abs te vincitur: cur enim non confitear, quod necesse est? sed non hic magis, quàm ego a meis competitoribus, & aliàs, & in consulatûs petitione vincebar. Sed vide, ne hæc ipsa, quæ despicis, huic suffragata sint. Sic enim conferamus. Est tuum nomen utrâque familiâ consulare. Num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id pu-

tant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducuntur, te ædilem fecerint? Equidem non dubito. Sed, si parum multi sunt, qui nobilitatem ament; num ista est nostra culpa? etenim ad caput, & ad fontem utriusque generis veniamus.

VIII. Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimæ familiæ sunt consulares; in quibus est etiam Juventia: tot e reliquis municipiis omnibus non sunt. Hic est e præfectura Atinati, non tam priscâ, non tam honoratâ, non tam suburbanâ. Quantum interesse vis ad rationem petendi? Primùm, utrùm magis favere putas Atinates, an Tusculanos, suis? alteri (scire enim hoc propter vicinitatem facilè possum) quum hujus ornatissimi atque optimi viri, Cn. Saturnini, patrem ædilem, quum prætorem viderunt, quòd primus ille non modò in eam familiam, sed etiam in præfecturam illam, sellam curulem attulisset; mirandum in modum lætati sunt: alteros (credo, quia refertum est municipium consularibus; nam malevolos non esse certò scio) numquam intellexi vehementiùs municipum suorum honore lætari.

20. Habemus hoc nos: habent nostra municipia. Quid ego de me, de fratre meo loquar? quorum honoribus agri pro-

pè dicam ipsi, montesque faverunt. Num quando vides Tusculanum aliquem de M. Catone illo in omni virtute principe, num de T. Coruncanio, municipe suo, num de tot Fulviis gloriari? verbum nemo facit. At, in quemcumque Arpinatem incideris, etiam si nolis, erit tamen tibi fortasse etiam de nobis aliquid, aliquid sed certè de Caio Mario audiendum. Primùm igitur hic habuit studia suorum ardentia; tu tanta, quanta in hominibus jam saturatis honoribus esse potuerunt.

21. Deinde tui municipes sunt illi quidem splendidissimi homines; sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur: hujus præfectura, plena virorum fortissimorum, sic ut nulla totâ Italiâ frequentior dici possit: quam quidem nunc multitudinem videtis, Judices, in squalore & luctu supplicem vobis. Hi tot equites Romani, tot tribuni ærarii (nam plebem a judicio dimisimus, quæ cuncta comitiis adfuit) quid roboris, quid dignitatis hujus petitioni attulerunt? non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum conjectum, sed solidam, & robustam, & assiduam frequentiam præbuerunt. Jam municipia conjunctione etiam vicinitatis vehementer moventur.

IX. Omnia, quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis: sumus enim finitimi Atinatibus. Laudanda est, vel etiam amanda vicinitas, retinens veterem illum officii morem, non infuscata malevolentiâ, non assueta mendaciis, non fucata, non fallax, non erudita artificio simulationis, vel suburbano, vel etiam urbano: nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas: totus ille tractus celeberrimus, Venafranus, Allifanus; tota denique nostra illa aspera, & montuosa, sed fidelis, & simplex, & fautrix suorum regio, se hujus honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur: iisdemque nunc a municipiis adsunt equites Romani publicè, cum legationis testimonio; nec minore sunt sollicitudine, quàm tum erant studio: etenim est gravius spoliari fortunis, quàm non augeri dignitate. Ergo ut alia in te erant illustriora, Laterensis, quæ tibi majores tui reliquerant; sic te Plancius hoc non solùm municipii, verùm etiam vicinitatis genere vincebat: nisi fortè te Lavicana, aut Bovillana, aut Gabina civitas adjuvabat; quibus e municipiis vix jam, qui carnem Latinis petant, inveniuntur.

23. Adjungam, si vis, id, quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum: qui ordo quanto adjumento sit in

honore, quis nescit? flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicæ, publicanorum ordine continetur. Quis est igitur, qui neget, ordinis ejus studium fuisse in honore Plancii singulare? neque injuriâ: vel quòd erat pater is, qui est princeps jamdiu publicanorum; vel quòd is ab sociis unicè diligebatur; vel quòd diligentissimè rogabat; vel quia pro filio supplicabat; vel quia hujus ipsius in illum ordinem summa officia quæsturæ, tribunatûsque constabant; vel quòd illi in hoc ornando ordinem se ornare, & consulere liberis suis arbitrabantur.

X. Aliquid præterea (timidè dico, sed tamen dicendum est) non enim opibus, non invidiosâ gratiâ, non potentiâ vix ferendâ, sed commemoratione beneficii, sed misericordiâ, sed precibus aliquid attulimus etiam nos: appellavi populum, tribubus submisi me, & supplicavi: ultro mehercules se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes rogavi: valuit causa rogandi, non gratia.

25. Nec, si vir amplissimus, cui nihil est, quod roganti concedi jure non possit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego sum arrogans, quòd me valuisse dico. Nam, ut omittam illud, quòd ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per sese;

rogatio ipsa semper est gratiosissima, quæ est officio necessitudinis conjuncta maximè: neque enim ego sic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia hujus parente semper plurimùm essem usus; sed ut quasi parenti, & custodi meo: non potentia mea, sed causa rogationis fuit gratiosa: nemo meâ restitutione lætatus est, nemo injuriâ doluit, cui non hujus in me misericordia grata fuerit.

26. Etenim, si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgò viri boni, quum hic tribunatum peteret, ultro offerebant; cui nomen meum absentis honori fuisset, ei meas præsentis preces non putas profuisse? An Minturnenses coloni, quòd C. Marium ex civili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt; quòd tecto receperunt; quòd fessum inediâ, fluctibusque, recrearunt; quòd viaticum congesserunt; quòd navigium dederunt; quòd eum linquentem terram eam, quam servaverat, votis, ominibus, lacrymisque prosecuti sunt, æterna in laude versantur; Plancio, quòd me, vel vi pulsum, vel ratione cedentem, receperit, juverit, custodierit; his, & senatui, populoque Romano, ut haberent quem reducerent, conservarit; honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris?

XI. Vitia mehercule, res hæ, Cneii Plancii, de quibus dixi, tegere potuerunt; ne tu in ea vita, de qua jam dicam, tot & tanta adjumenta huic honori fuisse mirere. Hic est enim, qui adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo gravissimo & sanctissimo, atque omni laude & honore dignissimo viro dilectus est, ut & contubernii necessitudo, & adolescentuli modestissimi pudor postulabat: qui, si adesset, non minùs ille declararet, quàm hic illius frater patruelis, & socer T. Torquatus, illi omni virtute & laude par: qui est quidem cum illo maximis vinculis, & propinquitatis, & affinitatis conjunctus, sed ita magni amoris, ut illæ necessitudinis causæ leves esse videantur. Fuit in Creta postea contubernalis Saturnini, propinqui sui, miles hujus Q. Metelli: quibus quum fuerit probatissimus, hodieque sit, omnibus esse se probatum debet sperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos, quâ virtute, quâ constantiâ vir? L. Flaccus, qui homo? qui civis? qualem hunc putent, assiduitate, testimonioque declarant.

28. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem provincia postea quæstor. Primùm Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi principes civitatum suarum; qui quum missi sint ob aliam causam, tamen

hujus repentino periculo commoti, huic assident, pro hoc laborant: huic si præſtò fuerint, gratiùs ſe civitatibus ſuis facturos putant, quàm si legationem & mandata ſua confecerint. L. verò Apuleius hunc tanti facit, ut morem illum majorum, qui præſcribit, in parentum loco quæſtoribus ſuis prætores eſſe oportere, officiis, benevolentiâque ſuperarit. Tribunus plebis fuit non fortaſſe tam vehemens, quàm iſti, quos tu jure laudas; ſed certè talis, quales si omnes ſemper fuiſſent, numquam desideratus vehemens eſſet tribunus.

XII. Omitto illa, quæ si minùs in ſcena ſunt, at certè, quum ſunt prolata, laudantur; ut vivat cum ſuis: primùm cum parente (nam meo judicio pietas fundamentum eſt omnium virtutum) quem veretur, ut deum (neque enim multò ſecus parens liberis) amat verò, ut ſodalem, ut fratrem, ut æqualem. Quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc Cn. Saturnino, ornatiſſimo viro? cujus quantam honoris hujus cupiditatem fuiſſe creditis, quum videatis luctûs ſocietatem? Quid de me dicam? qui mihi in hujus periculo reus eſſe videor? quid de his tot viris talibus, quos videtis veſte mutatâ? Atqui hæc ſunt indicia ſolida, Judices, & expreſſa; hæc signa probitatis, non fucata forensi ſpecie, ſed domeſticis.

inusta notis veritatis : facilis est illa occursatio, & blanditia popularis : adspicitur, non attrectatur : procul apparet, non excutitur : non in manus sumitur.

30. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, tam externis, quàm domesticis; nonnullis rebus inferiorem, quàm te, generis & nominis, dico; superiorem aliis, municipum, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoriâ; parem virtute, integritate, modestiâ, ædilem factum esse miraris? Hunc tu vitæ splendorem maculis aspergis istis? Jacis adulteria, quæ nemo non modò nomine, sed ne suspicione quidem possit agnoscere. Bimaritum appellas, ut verba etiam fingas, non solùm crimina. Ductum esse ab eo in provinciam aliquem dicis libidinis causâ : quod non crimen est, sed impunitum in maledicto mendacium. Raptam esse mimulam : quod dicitur Atinæ factum a juvene, vetere quodam in scenicos jure, maximéque oppidano. O adolescentiam traductam eleganter! cui quidem quum, quod licuerit, objiciatur, tamen id ipsum falsum reperiatur. Emissus aliquis e carcere, & quidem emissus per imprudentiam, emissus (ut cognôstis) necessarii hominis, optimique adolescentis rogatu : idem postea prætoris mandatu requisitus. Atque hæc, nec ulla alia, sunt conjecta maledicta in

ejus vitam, de cujus vos pudore, religione, integritate dubitetis.

XIII. Pater verò, inquit, etiam obesse filio debet. O vocem duram, atque indignam tuâ probitate, Laterensis! Pater ut in judicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum, pater ut apud tales viros obesse filio debeat? qui si esset turpissimus, si sordidissimus, tamen ipso nomine patrio valeret apud clementes judices, & misericordes; valeret, inquam, communi sensu omnium, & dulcissimâ commendatione naturæ.

32. Sed quum sit Cn. Plancius is eques Romanus, eâ primùm vetustate equestris ordinis, ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes, equites Romani fuerint, summum in præfectura florentissima gradum tenuerint, & dignitatis, & gratiæ; deinde ut ipse in legionibus P. Crassi, imperatoris, inter ornatissimos homines, equites Romanos, summo splendore fuerit; ut postea princeps inter suos, plurimarum rerum sanctissimus & justissimus judex, maximarum societatum auctor, plurimarum magister: si non modò in eo nihil umquam reprehensum, sed laudata sunt omnia, tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minùs honestum, & alienum tueri, vel auctoritate suâ, vel gratiâ possit?

33. Asperiùs, inquit, locutus eſt aliquid aliquando. Immo fortaſſe liberiùs. At id ipſum, inquit, non eſt ferendum. Ergo hi ferendi ſunt, qui queruntur, libertatem equitis Romani ſe ferre non poſſe? ubinam ille mos? ubi illa æquitas juris? ubi illa antiqua libertas, quæ malis oppreſſa civilibus extollere jam caput, & aliquando recreata, ſe erigere debebat? equitum ego Romanorum etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scævolam, virum omnibus ingenio, juſtitiâ, integritate præſtantem, aſperè, & ferociter, & liberè dicta commemorem?

XIV. Conſuli P. Nasicæ præco Granius, medio in foro, quum ille, edicto juſtitio, domum deſcendens rogaſſet Granium, quid triſtis eſſet; an quòd rejectæ auctiones eſſent? Immo verò, inquit, quòd legationes. Idem tribuno plebis, potentissimo homini, M. Druſo, ſed multa in rempublicam molienti, quum ille eum ſalutaſſet, ut fit, dixiſſetque, Quid agis, Grani? Reſpondit, Immo verò, tu Druſe, quid agis? Ille L. Craſſi, ille M. Antonii voluntatem aſperioribus facetiis ſæpe perſtrinxit impunè. Nunc uſque eò oppreſſa veſtrâ arrogantiâ civitas eſt, ut, quæ fuit olim præconi in ridendo, nunc equiti Romano in plorando, non ſit conceſſa libertas.

34. Quæ enim umquam fuit Plancio vox contumeliæ potiùs, quàm doloris? quid eſt autem umquam queſtus, nisi quum a ſociis, & a ſe injuriam propulſaret? Quum ſenatus impediretur, quò minùs, id quod hoſtibus ſemper erat tributum, reſponſum equitibus Romanis redderetur; omnibus illa injuria dolori publicanis fuit; ſed eum ipſum dolorem hic tulit paulò apertiùs: communis ille ſenſus in aliis fortaſſe latuit; hic, quod cum ceteris animo ſentiebat, id magis, quàm ceteri, & vultu promptum habuit, & linguâ.

35. Quamquam, Judices (agnoſco enim ex me) permulta in Plancium, quæ ab eo numquam dicta ſunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando, non ſtudio adductus, ſed contentione dicendi, aut lacessitus, & quia, ut fit in multis, exit aliquando aliquid, si non perfacetum, attamen fortaſſe non ruſticum: quod quisque dixit, me id dixiſſe dicunt. Ego autem, si quid eſt, quod mihi ſcitum eſſe videatur, & homine ingenuo dignum atque docto, non aſpernor: ſtomachor verò, quum aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quòd primus ſcivit legem de publicanis, tum, qùum vir amplissimus conſul id illi ordini per populum dedit, quod per ſenatum, si licuiſſet, dediſſet; si in eo crimen eſt, quia ſuffra-

gium tulit; quis non tulit publicanus? si, quia primus ſcivit; utrùm id fortis eſſe vis, an ejus, qui illam legem ferebat? si ſortis; nullum crimen eſt in caſu: si conſulis; ſplendor etiam Plancii, hunc a ſummo viro principem eſſe ordinis judicatum.

XV. Sed aliquando veniamus ad cauſam: in qua tu nomine legis Liciniæ, quæ eſt de ſodalitiis, omnes ambitûs leges complexus es: neque enim quidquam aliud in hac lege, nisi edititios judices, es ſecutus: quod genus judiciorum si eſt æquum ulla in re, nisi hac tribuariâ; non intelligo, quamobrem ſenatus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accuſatore, neque eamdem editionem tranſtulerit in ceteras cauſas: in ipſo denique ambitu, rejectionem fieri voluerit judicum alternorum; quumque nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc tamen unum prætereundum putarit.

37. Quid? hujus rei obſcura cauſa eſt? an & agitata, quum iſta in ſenatu res agebatur, & diſputata heſterno die copiosiùs a Q. Hortensio? cui tum eſt ſenatus aſſenſus. Hoc igitur ſensimus: cujuſcumque tribûs largitor eſſet, & per hanc conſensionem, quæ magis honeſtè quàm verè ſodalitas nominaretur, quam quiſque tribum turpi largitione corrumperet, eum maximè iis hominibus, qui ejus tribûs eſſent,

esse notum. Ita putavit senatus, quum reo tribus ederentur eæ, quas is largitione devinctas haberet, eosdem fore testes, & judices. Acerbum omnino genus judicii; sed tamen, si vel sua, vel ea, quæ maximè esset cuique conjuncta, tribus ederetur, vix recusandum.

XVI. Tu autem, Laterensis, quas tribus edidisti? Terentinam, credo: fuit id æquum, & certè exspectatum est, & fuit dignum constantiâ tuâ: cujus tu tribûs venditorem, & corruptorem, & sequestrem Plancium fuisse clamitas; eam tribum profectò, severissimorum præsertim hominum & gravissimorum, edere debuisti. At Voltiniam: libet enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari: hanc igitur ipsam cur non edidisti? quid Plancio cum Lemonia? quid cum Vejentina? quid cum Crustumina? nam Metiam, non quæ judicaret, sed quæ rejiceretur, esse voluisti.

39. Dubitatis igitur, Judices, quin vos M. Laterensis suo judicio, non ad sententiam legis, sed ad suam spem aliquam de civitate delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, quum ille non ediderit, judicarit officiis ab hoc observatas, non largitione? Quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitatem, remotâ ratione illâ, quam in decernendo secuti sumus?

40. Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles existimes? Tu, me ignaro, nec opinante, inscio, notes & tuos, & tuorum necessarios, vel inimicos meos, vel etiam defensorum meorum? eódemque adjungas, quos naturâ putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repentè, ut antè consessum eorum judicum videam, quàm potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eosque me, ne quinque quidem rejectis, quod in proximo reo de consilii sententia constitutum est, cogas causam de fortunis omnibus dicere? Non enim, si aut Plancius ita vixit, ut offenderet sciens neminem, aut tu ita errasti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad judices, non ad carnifices veniremus, idcirco ista editio per se non acerba est.

XVII. An verò nuper clarissimi cives nomen editi judicis non tulerunt, quum ex CXXV judicibus, principibus equestris ordinis, quinque & LXX reus rejiceret, quinquaginta referret, omniaque potiùs permiscuerunt, quàm ei legi conditionique parerent; nos neque ex delectis judicibus, sed ex omni populo, neque editos ad rejiciendum, sed ab accusatore constitutos judices ita feremus, ut neminem rejiciamus?

42. Neque ego nunc legis iniquitatem queror, ſed factum tuum a ſententia legis doceo diſcrepare; & illud acerbum judicium, si, quemadmodum ſenatus cenſuit, populuſque jussit, ita feciſſes, ut in hunc & ſuam, & ab hoc obſervatas tribus ederes; non modò non quererer, ſed hunc, judicibus editis, qui teſtes iidem eſſe poſſent, abſolutum putarem: neque nunc multò ſecus exiſtimo: quum enim has tribus edidiſti; ignotis te judicibus uti malle, quàm notis, indicaviſti: fugiſti ſententiam legis: æquitatem omnem rejeciſti: in tenebris, quàm in luce, cauſam verſari maluiſti.

43. Voltinia tribus ab hoc corrupta: Terentinam habuerat venalem. Quid diceret apud Voltinienſes, aut tribules ſuos judices? immo verò tu quid diceres? quem judicem ex illis aut tacitum teſtem haberes, aut verò etiam excitares? Etenim, si reus tribus ederet, Voltiniam fortaſſe Plancius, propter vicinitatem ac necessitudinem ſuam, non edidiſſet; &, si quæsitor edendus fuiſſet, quem tandem potiùs, quàm hunc C. Flavium, quem habet, cui notissimus eſſe debet, vicinum, tribulem, gravissimum hominem, juſtissimumque edidiſſet? cujus quidem æquitas, & meæ similis voluntas erga Cn. Plancii ſalutem, quam ille sine ulla cupiditatis ſus-

picione præ se fert, facilè declarat, non fuisse fugiendos tribules huic judices, cui quæsitorem tribulem exoptandum fuisse videatis.

XVIII. Neque ego nunc consilium reprehendo tuum, quòd non eas tribus, quibus hic maximè notus erat, edideris, sed a te doceo consilium non servatum senatûs. Etenim quis te tum audiret illorum? aut quid diceres? sequestremne Plancium? respuerent aures, nemo agnosceret, repudiaretur: an gratiosum? illi libenter audirent; nos non timidè confiteremur: noli enim putare, Laterensis, legibus istis, quas senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actum, ut suffragatio, ut observantia, ut gratia tolleretur: semper fuerunt boni viri, qui apud tribules suos gratiosi esse vellent.

45. Neque verò tam durus in plebem noster ordo fuit, ut eam coli nostrâ modicâ liberalitate noluerit: neque hoc liberis nostris interdicendum est, ne observent tribules suos, ne diligant, ne conficere necessariis suis suam tribum possint, ne par ab iis munus in sua petitione respectent: hæc enim plena sunt officii, plena observantiæ, plena etiam antiquitatis. Isto in genere & fuimus ipsi, quum ambitionis nostræ tempora postulabant, & clarissimos viros esse vidimus, & hodie

eſſe videmus quamplurimos gratioſos. Decuriatio tribulium, deſcriptio populi, ſuffragia largitione devincta, ſeveritatem ſenatûs, & bonorum omnium vim ac dolorem excitarunt: hæc doce, hæc profer, huc incumbe, Laterensis, decuriaſſe Plancium, conſcripsiſſe, ſequeſtrem fuiſſe, pronuntiaſſe, divisiſſe; tum mirabor, te iis armis uti, quæ tibi lex dabat, noluiſſe: tribulibus enim judicibus, non modò ſeveritatem illorum, si iſta vera ſunt, ſed ne vultus quidem ferre poſſemus. Hanc tu rationem quum fugeris, quumque eos judices habere nolueris, quorum in hujus delicto quum ſcientia certissima, tum dolor gravissimus eſſe debuerit; quid apud hos dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc sibi oneris impoſueris, cur ſe potissimùm delegeris, cur denique ſe divinare malueris, quàm eos, qui ſcirent, judicare?

XIX. Ego Plancium, Laterensis, & ipſum gratioſum eſſe dico, & habuiſſe in petitione multos cupidos ſui, gratioſos; quos tu si ſodales vocas, officioſam amicitiam, nomine inquinas criminoſo: sin, quia gratiosi ſunt, accuſandos putas; noli mirari, te id, quod tua dignitas poſtularit, repudiandis gratioſorum amicitiis non eſſe aſſecutum.

47. Jam, ut ego doceo, gratioſum eſſe

tribulibus Plancium, quòd multis benignè fecerit, pro multis ſpoponderit, in operas plurimos patris auctoritate & gratiâ miſerit; quòd denique omnibus officiis per ſe, per patrem, per majores ſuos totam Atinatem præfecturam comprehenderit: sic tu doce, ſequeſtrem fuiſſe, largitum eſſe, conſcripsiſſe, tribules decuriaſſe: quod si non potes; noli tollere ex ordine noſtro liberalitatem, noli maleficium putare eſſe gratiam, noli obſervantiam ſancire pœnâ. Itaque hæsitantem te in hoc ſodalitiorum tribuario crimine, ad communem ambitûs cauſam contuliſti, in qua desinamus aliquando (si videtur) vulgari & pervagatâ declamatione contendere: sic enim tecum ago.

48. Quam tibi commodum eſt, unam tribum delige tu; doce id, quod debes, per quem ſequeſtrem, quo diviſore corrupta sit: ego, si id facere non potueris, quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem, per quem tulerit, docebo. Eſtne hæc vera contentio? placetne sic agi? non poſſum magis pedem conferre, ut aiunt, aut propiùs accedere. Quid taces? quid dissimulas? quid tergiverſaris? etiam atque etiam inſto, atque urgeo, inſector, poſco, atque adeo flagito crimen: quamcumque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius, tu oſtendito,

dito, si poteris, vitium; ego, quâ ratione tulerit, docebo: nec erit hæc alia ratio Plancio, ac Laterensi: nam, ut quas tribus tu tulisti, si jam ex te requiram, possis, quorum studio tuleris, explicare; sic ego hoc contendo, me tibi ipsi adversario, cujuscumque tribûs rationem poposceris, redditurum.

XX. Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis jam superioribus sit Plancius designatus ædilis: quæ comitia primùm habere cœpit consul quum omnibus in rebus summâ auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitûs auctor: deinde habere cœpit subitò, præter opinionem omnium; ut ne, si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. Vocatæ tribus: latum suffragium: descriptæ, renuntiatæ. Longè plurimùm valuit Plancius: nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio. An tandem una centuria prærogativa tantum habet auctoritatis, ut nemo umquam prior eam tulerit, quin renuntiatus sit; tu aut his ipsis comitiis consularibus, aut certè in illum annum ædilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, sed universus populus voluntatem suam declararit? cujus in honore non unius tribûs pars, sed comitia tota comitiis fuerint prærogativa?

50. Quo quidem tempore, si id, La-

terensis, facere voluisses, aut si gravitatis esse putasses tuæ, quod multi nobiles sæpe fecerunt, ut, quum minùs valuissent suffragiis, quàm putassent, postea, prolatis comitiis, prosternerent se, & populo Romano, fracto animo atque humili supplicarent; non dubito, quin omnis ad te conversura se fuerit multitudo. Numquam enim nobilitas, integra præsertim, atque innocens, a populo Romano supplex repudiata fuit. Sed, si tibi gravitas tua, & magnitudo animi pluris fuit, sicut esse debuit, quàm ædilitas; noli, quum habeas id, quod malueris, desiderare id, quod minoris putâris. Equidem primùm ut honore dignus essem, maximè semper laboravi: secundò, ut existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui iis denique debet esse jucundus, quorum dignitati populus Romanus testimonium, non beneficium ambitioni dedit.

XXI. Quæris etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo atque optimo viro, patri tuo, respondeas mortuo. Noli ista meditari; atque illud cave potiùs, ne tua ista querela, dolorque nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur: vidit enim pater tuus, Appium Claudium, nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo & clarissimo ci-

ve, C. Claudio, ædilem non eſſe factum, & eumdem sine repulſa factum eſſe conſulem: vidit, hominem sibi maximè conjunctum, egregium virum, L. Volcatium; vidit, M. Piſonem in iſta ædilitate, offensiunculâ acceptâ, ſummos a populo Romano eſſe honores adeptos. Avus verò tuus, & P. Nasicæ tibi ædilitiam prædicaret repulſam, quo cive neminem ego ſtatuo in hac republica fortiorem; & C. Marii, qui duabus ædilitatis acceptis repulsis, ſepties conſul eſt factus; & L. Cæſaris, Cn. Octavii, M. Tullii, quos omnes ſcimus ædilitate præteritos, conſules eſſe factos.

52. Sed quid ego ædilitias repulſas colligo? quæ ſæpe ejuſmodi habitæ ſunt, ut iis, qui præteriti eſſent, benignè a populo factum videretur. Tribunus militum, Lucius Philippus, ſummâ nobilitate & eloquentiâ; quæſtor C. Cœlius, clarissimus ac fortissimus adoleſcens; tribuni plebis P. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Oreſtes, facti non ſunt: quos tamen omnes conſules factos ſcimus eſſe. Quæ tibi ultro pater, & majores tui non conſolandi tui gratiâ dicerent; neque verò quò te liberent aliquâ culpâ, quam tu vereris, ne a te ſuſcepta videatur; ſed ut te ad curſum iſtum tenendum, quem a prima ætate ſuſcepiſti, cohortentur: nihil

eſt enim, mihi crede, Laterensis, de te detractum: detractum dico? si mehercules verè, quod accidit, interpretari velis, eſt aliquid etiam de virtute significatum tua.

XXII. Noli enim exiſtimare, non magnum quemdam motum fuiſſe illius petitionis tuæ, de qua ne aliquid jurares, deſtitiſti. Denuntiaſti, homo adoleſcens, quid de ſumma reipublicæ ſentires: fortiùs tu quidem, quàm nonnulli defuncti honoribus, ſed apertiùs, quàm vel ambitionis, vel ætatis tuæ ratio poſtulabat. Quamobrem in diſſentiente populo noli putare, nullos fuiſſe, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortaſſe nunc tuo loco demovere potuerunt, providentem antè, & præcaventem numquam certè movebunt. An te illa argumenta duxerunt? Dubitabitis, inquit, quin coitio facta sit, quum tribus pleraſque cum Plotio tulerit Plancius? An unà fieri potuerunt, si unà tribus non tuliſſent? At nonnullas punctis pene totidem. Quippe quum facti jam propè ſuperioribus comitiis, declaratique veniſſent: quamquam ne id quidem ſuſpicionem coitionis habuerit; neque enim umquam majores noſtri ſortitionem conſtituiſſent ædilitiam, nisi viderent accidere poſſe, ut competitores pares ſuffragiis eſſent.

54. Et ais, prioribus comitiis Anienſem a Plotio, Terentinam a Plancio tibi eſſe conceſſam; nunc ab utroque eas avulſas, ne in anguſtum venirent. Quàm convenit, nondum cognitâ populi voluntate, hos, quos jam tum conjunctos fuiſſe dicis, jacturam ſuarum tribuum, quò vos adjuvaremini, feciſſe; eoſdem, quum jam eſſent experti, quid valerent, reſtrictos, & tenaces fuiſſe? Etenim verebantur, credo, anguſtias: quasi res in contentionem, aut in diſcrimen aliquod poſſet venire. Sed tamen tu an Plotium, virum ornatissimum, in idem crimen vocandum judicas? an dicis, eum te arripuiſſe, a quo non sis rogatus? Nam quòd queſtus es, plures te teſtes habere de Voltinia, quàm quot in ea tribu puncta tuleris; indicas, aut eos teſtes te adducere, qui, quia nummos acceperint, te prætierierint; aut, te ne gratuita quidem eorum ſuffragia tuliſſe.

XXIII. Illud verò crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehenſos eſſe dixiſti, caluit re recenti; nunc in cauſa refrixit: neque enim, qui illi nummi fuerint, nec, quæ tribus, nec, qui diviſor, oſtenderis. Atque is quidem eductus ad conſules, qui tum in crimen vocabatur, ſe iniquè a tuis jactatum graviter querebatur: qui si erat diviſor, præſertim ejus,

quem tu habebas reum, cur abs te reus non est factus? cur non ejus damnatione aliquid ad hoc judicium præjudicii comparasti? Sed neque tu habes hæc, neque eis confidis: alia te ratio, alia cogitatio ad spem hujus opprimendi excitavit: magnæ sunt in te opes: latè patet gratia: multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ: multi huic invident: multis etiam pater, optimus vir, nimiùm retinens equestris juris & libertatis videtur: multi etiam communes inimici reorum omnium; qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moveant animos judicum suis testimoniis, aut gratum populo Romano sit, aut ab eo faciliùs ob eam causam, dignitatem, quam volunt, consequantur.

56. Quibuscum me, Judices, pugnantem meo more pristino non videbitis: non quò mihi fas sit quidquam defugere, quod salus Plancii postulet; sed quia neque necesse est, me id persequi voce, quod vos mente videatis; & quòd ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testes video paratos, ut eorum reprehensionem vos vestræ prudentiæ assumere, meæ modestiæ remittere debeatis. Illud unum vos magnopere oro, atque obsecro, Judices, quum hujus, quem defendo, tum communis periculi causâ, ne fictis auditioni-

bus, ne diſſeminato, diſperſoque ſermoni fortunas innocentium ſubjiciendas putetis.

57. Multi amici accuſatoris, nonnulli etiam noſtri iniqui, multi communes obtrectatores atque omnium invidi, multa finxerunt. Nihil eſt autem tam volucre, quàm maledictum: nihil faciliùs emittitur, nihil citiùs excipitur, nihil latiùs dissipatur. Neque ego, si fontem maledicti reperietis, ut aut negligatis, aut dissimuletis, umquam poſtulabo: ſed, si quid sine capite manabit, aut si quid erit ejuſmodi, ut non exſtet auctor, qui audierit; aut ita negligens vobis eſſe videbitur, ut, unde audierit, oblitus sit; aut ita levem habebit auctorem, ut memoriâ dignum non putarit: hujus illa vox vulgaris, *audivi*, ne quid reo innocenti noceat, oramus.

XXIV. Sed venio jam ad L. Cassium, familiarem meum, cujus ex oratione ne illum quidem Juventium tecum expoſtulavi; quem ille omni & virtute, & humanitate ornatus adoleſcens, primum de plebe ædilem curulem factum eſſe dixit. In quo, Cassi, si ita tibi reſpondeam, neſciſſe id populum Romanum, neque fuiſſe qui id nobis narraret, præſertim mortuo Longino; non, ut opinor, admirere, quum ego ipſe non abhorrens a ſtudio antiquitatis, me hîc id ex te primùm audiſſe confitear. Et, quoniam tua fuit perelegans,

ac persubtilis oratio, digna equitis Romani vel studio, vel pudore; quoniamque sic ab his es auditus, ut magnus honos, & ingenio, & humanitati tuæ tribueretur; respondebo ad ea, quæ dixisti; quæ pleraque de ipso me fuerunt: in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt.

59. Quæsisti, utrùm mihi putarem, equitis Romani filio, faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familiâ consulari. Ego verò, quamquam illi omnia malo, quàm mihi; tamen illi honorum aditus numquam faciliores optavi, quàm mihi fuerunt: quin etiam, ne fortè ille sibi me potiùs pepperisse jam honores, quàm iter demonstrasse adipiscendorum putet, hæc illi soleo præcipere (quamquam ad præcepta ætas non est gnati) quæ ille a Jove ortus suis præcipit filiis:

Vigilandum est semper: multæ insidiæ sunt bonis.

Nostis cetera.

Non te id quod multi invideant...

Quæ scripsit gravis ille & ingeniosus poëta, scripsit, non ut illos regios pueros, qui jam nusquam erant, sed ut nos, & nostros liberos ad laborem & laudem excitaret. Quæris, quid potuerit ampliùs

assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius. Magis ædilis fieri non potuisset; sed hoc præstare, quòd ei minùs invideretur. Etenim honorum gradus summis hominibus & infimis sunt pares; gloriæ dispares.

XXV. Quis nostrûm se dicit M'. Curio, quis C. Fabricio, quis P. Duellio parem? quis Atilio Calatino? quis Cn. & P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? tamen eosdem sumus honorum gradus, quos illi, assecuti. Est enim in virtute multis adscensus; ut is gloriâ maximè excellat, qui virtute plurimùm præstet: honorum populi finis est consulatus; quem magistratum jam octingenti ferè consecuti sunt: horum, si diligenter quæras, vix decimam partem reperias gloriâ dignam: sed nemo umquam sic egit, ut tu: Cur iste fit consul? quid potuit ampliùs, si L. Brutus esset, qui civitátem dominatu regio liberavit? honore nihil ampliùs, laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quæstor est factus, & tribunus plebis, & ædilis, quàm si esset summo loco natus: sed hæc, pari loco orti, sunt innumerabiles alii consecuti.

61. Profers triumphos Titi Didii, & C. Marii; & quæris, quid simile in Plancio. Quasi verò isti, quos commemoras, propterea magistratus ceperint, quòd

triumpharant, & non, quia commissi sunt iis magistratus, in quibus re bene gestâ triumpharent. Rogas, quæ castra viderit: qui & miles in Creta, Metello hoc imperatore, & tribunus in Macedonia militum fuerit, & quæstor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me custodiendum transferre maluerit.

62. Quæris, num disertus sit? Immo, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. Num jurisconsultus? Quasi quisquam sit, qui sibi hunc falsum de jure respondisse dicat. Omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur, qui quum professi fuerint, satisfacere non possunt; non in iis, qui se abfuisse ab istis studiis confitentur. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non scientia requiri solet. Ut nos in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem si pro fabro, aut pro textore emimus, ferre molestè solemus, si eas artes, quas in emendo secuti sumus, fortè nesciverit; sin autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pecori præficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam esse curamus: sic populus Romanus deligit magistratus, quasi reipublicæ villicos: in quibus si qua præterea est ars, facilè patitur; sin minùs, virtute eorum & innocentiâ contentus est. Quotus enim quis-

que disertus? quotus quisque juris peritus est? ut eos numeres, qui volunt esse: quòd si præterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis & ornatissimis civibus est futurum?

XXVI. Jubes Plancium de vitiis Laterensis dicere. Nihil potest, nisi eum nimis in se iracundum putabis fuisse. Idem effers Laterensem laudibus. Facilè patior, id te agere multis verbis, quod ad judicium non pertineat; & id te accusantem tamdiu dicere, quod ego defensor sine periculo possim confiteri. Atqui non modò confiteor summa in Laterense ornamenta esse; sed te etiam reprehendo, quòd ea non enumeres; alia quædam inania, & levia conquiras. Præneste fecisse ludos. Quid? alii quæstores nonne fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, justum in socios fuisse. Quis negat? Sed ita multa Romæ geruntur, ut vix ea, quæ fiunt in provinciis, audiantur.

64. Non vereor, ne mihi aliquid, Judices, videar arrogasse, si de quæstura mea dixero: quamvis enim illa floruerit, tamen eum me postea fuisse in maximis rebus arbitror, ut non ita mihi multum sit ex quæsturæ laude repetendum: sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæsturam, aut gratiorem, aut clariorem fuisse. Verè mehercules hoc di-

cam : sic tum exiſtimabam, nihil homines aliud Romæ, nisi de quæſtura mea, loqui. Frumenti in ſumma caritate maximum numerum miſeram : negotiatoribus comis, mercatoribus juſtus, municipibus liberalis, ſociis abſtinens, omnibus eram viſus in omni officio diligentissimus : excogitati quidem erant a Siculis honores in me inauditi.

65. Itaque hac ſpe decedebam, ut mihi populum Romanum ultrò omnia delaturum, putarem. At ego, quum caſu diebus iis, itineris faciendi causâ, decedens e provincia, Puteolos fortè veniſſem, quum plurimi, & lautissimi ſolent eſſe in iis locis; concidi pene, Judices, quum ex me quidam quæſiſſet, quo die Româ exiſſem, & num quid in ea eſſet novi : cui quum reſpondiſſem, me e provincia decedere : Etiam mehercules, inquit, ut opinor, ex Africa.

XXVII. Huic ego jam ſtomachans, faſtidiosè, Immo ex Sicilia, inquam. Tum quidam, quasi qui omnia ſciret, Quid? tu neſcis, inquit, hunc Syracusis quæſtorem fuiſſe? Quid multa? deſtiti ſtomachari, & me unum ex iis feci, qui ad aquas veniſſent. Sed ea res, Judices, haud ſcio an plus mihi profuerit, quàm si mihi tum eſſent omnes congratulati : nam poſteaquam ſensi, populum Romanum aures he-

betiores, oculos acres atque acutos habere, destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare; feci, ut postea quotidie me præsentem viderent: habitavi in oculis: pressi forum: neminem a congressu meo, neque janitor meus, neque somnus absterruit. Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem umquam otiosum? nam, quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, quum otiosus sis, has ego scripsi ludis & feriis, ne omnino umquam essem otiosus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificum & præclarum putavi, *Clarorum virorum, atque magnorum, non minùs otii, quàm negotii rationem exstare oportere.* Ita, si quam habeo laudem, quæ quanta sit, nescio, parta Romæ est, quæsita in foro: meaque privata consilia publici quoque casus comprobaverunt, ut etiam summa respublica mihi domi fuerit gerenda, & urbs in urbe servanda.

67. Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam; hòc facilior fortasse, quòd ego huc a me ortus, & per me nixus, adscendi; istius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorum. Sed, ut redeam ad Plancium, numquam ex urbe abfuit, nisi forte, lege, necessitate: non valuit rebus

iisdem, quibus fortasse nonnulli; at valuit assiduitate, at valuit observandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: eâ est usus ratione, quâ, minimâ invidiâ, novi homines plurimi eosdem honores consecuti sunt.

XXVIII. Nam, quod ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quàm bonis omnibus, quòd iis æquè mea salus cara fuerit; ego me debere bonis omnibus fateor: sed etiam hi, quibus ego debeo, boni viri & cives, æditiis comitiis, aliquid meo se nomine debere Plancio dicebant. Verùm fac me multis debere, & in iis Plancio: utrùm igitur me conturbare oportet? an ceteris, quum cujusque dies venerit; hoc nomen, quod urget, nunc quum petitur, dissolvere? Quamquam dissimilis est pecuniæ debitio, & gratiæ: nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddidit; qui autem debet, æs retinet alienum: gratiam autem & qui refert, habet; & qui habet, in eo ipso quod habet, refert: neque ego nunc Plancio desinam debere, si hoc solvero; nec minùs ei redderem voluntate ipsâ, si hoc moestiæ non accidisset.

69. Quæris a me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest esse jucundius, ampliùs, quàm quod pro Plan-

cio facio, facere possim; nec vides, istorum ipsorum caritate ad hujus salutem defendendam maximè stimulari me, atque excitari. Nam neque illis hujus salute, a quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius; & ego ipse numquam illos adspicio, quin per hunc me his conservatum esse meminerim, hujusque meriti in me recorder. Opimium damnatum esse commemoras, servatorem ipsum reipublicæ: Calidium adjungis, cujus lege Q. Metellus in civitatem sit restitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quòd nec Opimius suo nomine liberatus sit, nec Quinti Metelli Calidius.

XXIX. De Calidio tibi tantùm respondeo, quod ipse vidi; Q. Metellum Pium, consulem, prætoriis comitiis, petente Q. Calidio, populo Romano supplicasse, quum quidem non dubitaret & consul, & homo nobilissimus, patronum illum esse suum, & familiæ suæ nobilissimæ dicere. Quo loco quæro ex te, num id in judicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem ejus, si vixisset, non fuisse facturum. Nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum memoria posset evelli! vulnus illud reipublicæ, dedecus hujus imperii, turpitudo populi Romani, non judicium putandum est. Quam

enim illi judices, si judices, & non parricidæ patriæ nominandi ſunt, graviorem potuerunt reipublicæ infligere ſecurim, quàm, quum illum e civitate ejecerunt, qui prætor finitimo, conſul domeſtico bello rempublicam liberarat?

71. At enim nimis ego magnum beneficium Plancio facio, &, ut ais, id verbis exaggero: quasi verò me tuo arbitratu, & non meo, gratum eſſe oporteat. Quod iſtius tantum meritum, inquit? an quia te non jugulavit? immo verò, quia jugulari paſſus non eſt. Quo quidem tu loco, Caſſi, etiam purgaſti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis insidias fuiſſe dixiſti. Poſuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de iſto paulò pòſt plura dicam: de te tantùm requiro, utrùm putes odium in me mediocre inimicorum fuiſſe. Quod fuit ullorum umquam barbarorum tam immane, ac tam crudele in hoſtem? an fuiſſe in iis aliquem aut famæ metum, aut pœnæ, quorum vidiſti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota urbe verſari? nisi fortè exiſtimas, eos idcirco vitæ meæ pepercisse, quòd de reditu meo non timerent. Et quemquam putas fuiſſe tam excordem, qui, vivis his, ſtante urbe & curiâ, rediturum me, si viverem, non putaret? Quamobrem non debet is homo, & is civis prædicare, vi-

tam meam, quæ fidelitate amicorum conſervata ſit, inimicorum modeſtiâ non eſſe appetitam.

XXX. Reſpondebo tibi nunc, Laterenſis, minùs fortaſſe vehementer, quàm abs te ſum provocatus; ſed profectò nec conſideratè minùs, nec minùs amicè : nam primùm illud fuit aſperius, me, quæ de Plancio dicerem, mentiri, & temporis causâ fingere. Scilicet homo ſapiens excogitavi, quamobrem viderer maximis beneficii vinculis obſtrictus, quum liber eſſem, & ſolutus. Quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multæ, parum juſtæ necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiæ? quæ si non eſſent, vererer, credo, ne turpiter facerem, si hoc ſplendore & hac dignitate hominem defenderem : fingenda fuit mihi videlicet cauſa peracuta, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut coronam dent civicam, & ſe ab aliquo ſervatos eſſe fateantur : non quò turpe sit, protectum in acie, hoſtium manibus eripi; nam id accidere, nisi forti viro, & pugnanti cominus, non poteſt : ſed onus beneficii reformidant, quòd permagnum eſt, alieno debere idem, quod parenti.

73. Ego, quum ceteri vera beneficia,

etiam minora, dissimulent, ne obligati esse videantur; eo me beneficio obstrictum esse ementiar, cui ne referri quidem gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, quum mihi esses amicissimus; quum vel periculum vitæ tuæ mecum sociare voluisses; quum me in illo tristi & acerbo luctu, atque discessu, non lacrymis solùm tuis, sed animo, corpore, copiis prosecutus esses; quum meos liberos, & uxorem, me absente, tuis opibus, auxilioque defendisses: sic mecum semper egisti, te mihi remittere, atque concedere, ut omne studium meum in Cn. Plancii honorem consumerem, quòd ejus in me meritum tibi etiam ipsi gratum esse dicebas.

74. Nihil autem me novi, nihil temporis causâ dicere, nonne etiam illa testis est oratio, quæ est a me prima habita in senatu? in qua quum perpaucis nominatim egissem gratias, quòd omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quemquam præteriri; statuissemque eos solùm nominare, qui causæ nostræ duces, & quasi signiferi fuissent; in his Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quæ propter rei magnitudinem dicta de scripto est: in qua ego homo astutus ei me dedebam, cui nihil magnopere deberem, & hujus tanti officii servitutem adstringebam testimo-

nio ſempiterno. Nolo cetera, quæ a mȩ mandata ſunt litteris, recitare: prætermitto illa, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere uti litterarum, quod meis ſtudiis aptius, quàm conſuetudini judiciorum, eſſe videatur.

XXXI. Atque etiam clamitas, Laterensis: *Quouſque iſta dicis? nihil in Ciſpio profeciſti: abſolutæ jam ſunt preces tuæ.* De Ciſpio mihine tu objicies, quem ego de me bene meritum quia te teſte cognoveram, te eodem auctore defendi? & mihi dices, *Quouſque*, quem negas, quod pro Ciſpio contenderim, impetrare potuiſſe? Nam iſtius verbi, *Quouſque*, hæc poterat eſſe invidia, Datus eſt tibi ille: condonatus ille: non facis finem: ferre non poſſumus. Ei quidem, qui pro uno laborarit, & ipſum id non obtinuerit, dici, *Quouſque*, irridentis magis eſt, quàm reprehendentis: niſi fortè ego unus ita me geſſi in judiciis; ita & cum his, & inter hos vixi; is in cauſis patronus, is in republica civis & ſum, & ſemper fui, ſolus ut a te conſtituar, qui nihil a judicibus debeam umquam impetrare.

76. Et mihi lacrymulam Ciſpiani judicii objectas: ſic enim dixiſti: *Vidi ego tuam lacrymulam.* Vide, quàm me verbi tui pœniteat: non modò lacrymulam, ſed multas lacrymas, & fletum cum ſingultu vi-

dere potuisti. An ego, qui meorum lacrymis, me absente, commotus, simultates, quas mecum habebat, deposuisset, meæque salutis non modò non oppugnator (ut inimici mei putarant) sed etiam defensor fuisset, hujus in periculo non dolorem meum significarem? Tu autem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse dicebas, nunc easdem vis invidiosas videri.

XXXII. Negas, tribunatum Plancii quidquam attulisse adjumenti dignitati meæ; atque hoc loco (quod verissimè facere potes) L. Racilii, fortissimi & constantissimi viri, divina in me merita commemoras: cui quidem ego, sicut in Plancio, numquam dissimulavi me plurimùm debere, semperque præ me feram: nullas enim sibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitæ dimicationes, nec pro republica, nec pro me defugiendas putavit. Atque utinam, quàm ego sum in illum gratus, tam licuisset per hominum vim, & injuriam prætoris, ei gratiam referri! Sed, si non eadem contendit in tribunatu Plancius; existimare debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, quum tantum jam Plancio deberem, Racilii beneficiis fuisse contentum.

78. An verò putas, judices idcirco minùs meâ causâ facturos, quòd me esse

gratum crimineris? An, quum populus Romanus illo ſenatuſconſulto, quod in monumento Marii factum eſt, quo mea ſalus omnibus eſt gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit (unus enim fuit de magiſtratibus, defenſor ſalutis meæ, cui ſenatus pro me gratias agendas putavit) ei ego a me referendam gratiam non putem? Atqui, eum quum vides, quo mė tandem animo in te putas eſſe, Laterenſis? ullum eſſe tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego non modò pro ſalute tua, ſed etiam pro dignitate defugerem? Quo quidem etiam magis ſum, non dicam miſer (nam hoc quidem abhorret a virtute verbum) ſed certè exercitus: non quia multis debeo; leve enim onus, beneficii gratia: ſed quia ſæpe concurrit propter aliquorum de me meritorum inter ipſos contentiones, ut eodem tempore in omnes verear ne vix poſſim gratus videri. Sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non ſolùm quid cuique debeam, ſed etiam quid cujuſque intersit, & quid a me cujuſque tempus poſcat.

XXXIII. Agitur ſtudium tuum, vel etiam, si vis, exiſtimatio, laus, ædilitas: at Cn. Plancii ſalus, patria, fortunæ. Salvum tu me eſſe cupiſti; hic fecit etiam, ut eſſe poſſem: diſtineor tamen, & divel-

lor dolore, & in causa dispari offendi te a me, doleo: sed, medius fidius, multò citiùs meam salutem pro te abjecero, quàm Cn. Plancii salutem tradidero contentioni tuæ.

80. Etenim, Judices, quum omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est, quod malim, quàm me & gratum esse, & videri. Hæc est enim una virtus non solùm maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes? qui sunt boni cives, qui belli, qui domi de patria benè merentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt? qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam diis immortalibus gratiam justis honoribus, & memori mente persolvunt? Quæ potest esse jucunditas vitæ, sublatis amicitiis? quæ porro amicitia potest esse inter ingratos?

81. Quis est nostrûm liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui, atque doctores, cui non locus ille mutus, ubi ipse alitus aut doctus est, cum grata recordatione in mente versetur? Cujus opes tantæ esse possunt, aut umquam fuerunt, quæ sine multorum amicorum officiis stare possint? quæ certè, sublatâ memoriâ, & gratiâ, nulla exstare possunt. Equidem nihil tam proprium ho-

minis existimo, quàm non modò beneficio, sed etiam benevolentiæ significatione alligari; nihil porrò tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quàm committere, ut beneficio non dicam indignus, sed victus esse videare.

82. Quæ quum ita sint, jam succumbam, Laterensis, isti tuæ orationi; in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita tu vis, nimiùm me gratum esse concedam: petamque a vobis, Judices, ut eum beneficio complectamini, quem qui reprehendit, in eo reprehendit, quòd gratum præter modum dicat esse. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes, nec litigiosos esse, quò minùs me apud vos valere oporteret. Quasi verò in amicitia mea non hæc præsidia (si qua fortè sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quàm necessaria. Etenim ego de me tantùm audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quàm præsidio fuisse: meque vehementer vitæ meæ pœniteret, si in mea familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso, aut nocenti.

XXXIV. Sed hoc nescio quomodo frequenter in me congessisti, sanéque in eo creber fuisti, te idcirco in ludos causam conjicere noluisse, ne ego meâ consuetu-

dine aliquid de thensis misericordiæ causâ dicerem : quod in aliis ædilibus antè fecissem. Nonnihil egisti hoc loco : nam mihi eripuisti ornamentum orationis meæ : deridebor, si mentionem thensarum fecero, quum tu id prædixeris : sine thensis autem quid potero dicere?

84. Hic etiam addidisti, me idcirco meâ lege ex isto ambitu traxisse, ut miserabiliores epilogos possem dicere. Non vobis videor cum aliquo declamatore, non cum laboris & fori discipulo disputare? Rhodi enim, inquit, non fui. Me vult fuisse: sed fui, inquit, Nicæis (putabam in Vaccæis dicturum) bis in Bithynia. Si locus habet reprehensionis ansam aliquam, nescio cur severiorem Nicæam putes, quàm Rhodum: si spectanda causa est; & tu in Bithynia summa cum dignitate fuisti, & ego Rhodi non minore. Nam, quòd in eo me reprehendisti, quòd nimiùm multos defenderim; utinam & tu, qui potes, & ceteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc levare! sed fit vestrâ diligentiâ, qui in causis ponderandis omnes ferè repudiatis, ut ad nos pleræque confluant, qui miseris & laborantibus nihil negare possumus.

85. Admonuisti etiam, quòd in Creta fuisses, dictum aliquod in petitione tua dici potuisse: me id perdidisse. Uter igitur

nostrûm

noſtrûm eſt cupidior dicti? egone, qui, quod dici potuit, non dixerim; an tu, qui etiam ipſe in te dixeris? Te aiebas de tuis rebus geſtis nullas litteras miſiſſe, quòd mihi meæ, quas ad aliquem miſiſſem, obfuiſſent: quas ego mihi obfuiſſe non intelligo; reipublicæ video prodeſſe potuiſſe.

XXXV. Sed ſunt hæc leviora: illa verò graviora, atque magna, quòd meum diſceſſum, quem ſæpe defleras, nunc quasi reprehendere, & ſubaccuſare voluiſti: dixiſti enim, non auxilium mihi, ſed me auxilio defuiſſe. Ego verò fateor mehercule, quòd viderim mihi auxilium non deeſſe, idcirco me illi auxilio peperciſſe: qui enim ſtatus, quod diſcrimen, quæ fuerit in republica tempeſtas illa, quis neſcit? Tribunitius me terror, an conſularis furor movit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquiis eorum, quos ego florentes atque integros sine ferro viceram? Conſules poſt hominum memoriam teterrimi, atque turpiſſimi, sicut & illa principia, & hi recentes rerum exitus declararunt; quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit; emptis provinciis, a ſenatu, a republica, a bonis omnibus defecerant: qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimùm poterant, quum, quid ſentirent, neſciretur, furialis illa vox nefariis ſtupris, religiosis altaribus effemi-

nata, secum & illos, & consules facere, acerbissimè personabat: egentes in locupletes, perditi in bonos, servi in dominos armabantur.

87. Aderat mecum senatus, & quidem veste mutatâ; quod pro me uno, post hominum memoriam, publico consilio susceptum est. Sed recordare, qui tum fuerint consulum nomine hostes, qui soli in hac urbe senatum senatui parere non siverint; edictoque suo non luctum patribus conscriptis, sed luctûs indicia ademerint. Aderat mecum cunctus equester ordo, quem quidem in concionibus saltator ille Catilinæ consul proscriptionis denuntiatione terrebat: ac tota Italia convenerat; cui quidem belli intestini, & vastitatis metus inferebatur.

XXXVI. Hisce ego auxiliis studentibus, atque incitatis, uti me, Laterensis, potuisse confiteor; sed erat non jure, non legibus, non disceptando decertandum (nam profectò, præsertim tam bona in causa, numquam, quo ceteri abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset) armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum; quibus a servis, atque a servorum ducibus cædem fieri senatûs, & bonorum, reipublicæ exitiosum fuisset. Vinci autem improbos a bonis, fateor fuisse præclarum, si finem eum vincendi viderem; quem profectò non videbam. Ubi enim præstò

fuisset mihi aut tam fortis consul, quàm L. Opimius? quàm C. Marius? quàm Lucius Flaccus? quibus ducibus improbos cives respublica vicit armatis: aut, si minùs fortes, attamen tam justi, quàm P. Mucius, qui arma, quæ privatus P. Scipio sumpserat, ea, Tib. Graccho interempto, jure optimo sumpta esse defendit? Esset igitur pugnandum cum consulibus: nihil ampliùs dico, nisi illud, Victoriæ nostræ graves adversarios paratos; interitûs nullos ultores esse videbam.

89. Hisce ego auxiliis salutis meæ si idcirco defui, quia nolui dimicare; fatebor, id quod vis, non mihi auxilium, sed me auxilio defuisse: sin autem, quò majora studia in me bonorum fuerunt, hòc iis magis consulendum, & parcendum putavi; tu id in me reprehendis, quod Quinto Metello laudi datum est, hodieque est, & semper erit maximæ gloriæ? quem, ut potes ex multis audire, qui tum affuerunt, constat invitissimis viris bonis cessisse; nec fuisse dubium, quin contentione & armis superior posset esse. Ergo ille, quum suum, non quum senatûs factum defenderet; quum perseverantiam sententiæ suæ, non salutem reipublicæ retinuisset; tamen ob illam, quòd illud voluntarium vulnus accepit, justissimos omnium Metellorum & clarissimos triumphos gloriæ laude superavit, quòd & illos ipsos improbissimos

cives interfici noluit, &, ne quis bonus interiret in eadem cæde, providit: ego, tantis periculis propositis, quum si victus essem, interitus reipublicæ; si vicissem, infinita dimicatio pararetur; committerem, ut idem perditor reipublicæ nominarer, qui servator fuissem?

XXXVII. Mortem me timuisse dicis. Ego verò ne immortalitatem quidem contra rempublicam accipiendam putarem, nedum emori cum pernicie reipublicæ vellem: nam, qui pro republica vitam ediderunt (licet me desipere dicatis) numquam mehercule eos mortem potiùs, quàm immortalitatem assecutos putavi. Ego verò, si tum illorum impiorum ferro ac manu concidissem, in perpetuum respublica civile præsidium salutis suæ perdidisset. Quin etiam, si me vis aliqua morbi, aut natura ipsa consumpsisset, tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quòd peremptum esset meâ morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus, populusque Romanus. An, si umquam in me vitæ cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatûs, omnium parricidarum tela commôssem? quæ, si viginti quiessem dies, in aliorum jugulum consulum recidissent. Quamobrem, si vitæ cupiditas contra rempublicam est turpis, certè multò mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie civitatis.

XXXVIII. Nam quòd te in republica liberum esse gloriatus es, id ego & fateor, & lætor, & tibi etiam in hoc gratulor : quòd me autem negasti, in eo neque te, neque quemquam diutius patiar errare. Nam, si quis idcirco aliquid de libertate mea deminutum putat, quòd non ab omnibus eisdem, a quibus antea solitus sum dissentire, dissentiam ; primùm, si bene de me meritis gratum me præbeo, non desino incurrere in crimen hominis nimiùm memoris, nimiúmque grati : sin autem sine ullo reipublicæ detrimento, respicio etiam aliquando salutem tum meam, tum meorum ; certè non modò non sum reprehendendus, sed etiam, si ruere vellem, boni viri me, ut id ne facerem, rogarent.

92. Res verò ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, ut, quoniam sibi servissem semper, numquam mihi ; fructus autem ex sese non, ut oportuisset, lætos & uberes, sed magnâ acerbitate permixtos tulissem, ut jam mihi servirem, consulerem meis : se non modò satis habere a me, sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum a me haberet, reddidisset.

93. Quid, si horum ego nihil cogito ? & idem sum in republica, qui fui semper ? tamenne tu libertatem requires meam ? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendi-

mus, depugnemus: quod eſt longè ſecus. Stare enim omnes debemus, tamquam in orbe aliquo reipublicæ, qui quoniam verſetur, eam deligere partem, ad quam nos illius utilitas, ſaluſque converterit.

XXXIX. Ego autem Cn. Pompeium, non dico auctorem, ducem, defenſorem ſalutis meæ (nam hæc privatim fortaſſe officiorum memoriam, & gratiam quærunt) ſed dico hoc, quod ad ſalutem reipublicæ pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in republica principem eſſe concedunt? ego C. Cæſaris laudibus deſim, quas primùm populi Romani, nunc etiam ſenatûs, cui me ſemper addixi, plurimis atque ampliſſimis judiciis videam eſſe celebratas? Tum hercule me confitear non judicium aliquod habuiſſe de reipublicæ utilitate, ſed hominibus amicum, aut inimicum fuiſſe.

94. An, quum videam navem ſecundis ventis curſum tenentem ſuum, ſi non eum petat portum, quem ego aliquando probavi, ſed alium non minùs tutum atque tranquillum, cum tempeſtate pugnem periculosè potiùs, quàm illi, ſalute præſertim propoſitâ, obtemperem, & paream? Neque enim inconſtantis puto, ſententiam, tamquam aliquod navigium, atque curſum, ex reipublicæ tempeſtate moderari. Ego verò hæc didici, hæc vidi, hæc ſcripta legi: hæc de ſapientiſſimis & cla-

rissimis viris, & in hac republica, & in aliis civitatibus monumenta nobis litteræ prodiderunt : non semper easdem sententias ab iisdem, sed, quascumque reipublicæ status, inclinatio temporum, ratio concordiæ postularet, esse defendendas : quod ego & facio, Laterensis, & semper faciam; libertatemque, quam in me requiris, quam ego neque dimisi umquam, neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione positam putabo.

XL. Nunc venio ad illud extremum, quod dixisti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca, lapidemque e sepulcro venerari pro deo; neque enim mihi insidiarum periculum ullum, neque mortis fuisse. Cujus ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus : nihil enim ex meis est temporibus, quod minùs pervagatum, quodque minùs aut meâ commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum, atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo incendio legum, juris, senatûs, bonorum omnium, cedens, quum mea domus ardore suo deflagrationem urbi, atque Italiæ toti minaretur, nisi quievissem, Siciliam petivi animo, quæ & ipsa erat mihi, sicut domus una, conjuncta; & obtinebatur a C. Virgilio, quocum me uno vel maximè quum vetusta amicitia, tum mei

fratris collegia, tum respublica sociarat.

96. Vide nunc caliginem temporum illorum. Quum ipsa pene insula mihi sese obviam ferre vellet, prætor ille, ejusdem tribuni plebis concionibus propter eamdem reipublicæ causam sæpe vexatus, nihil ampliùs dico, nisi me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio, tali civi & viro, benevolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse? Nihil, Judices, est eorum: sed, quam tempestatem nos vobiscum non tulissemus, metuit, ut eam ipse posset opibus suis sustinere. Tum consilio repentè mutato, iter a Vibone Brundisium terrâ petere contendi: nam maritimos cursus præcludebat hiemis magnitudo.

XLI. Quum omnia illa municipia, quæ sunt a Vibone Brundisium, in fide mea, Judices, essent; iter mihi tutum, multis minitantibus, magno cum suo metu præstiterunt. Brundisium veni, vel potiùs ad mœnia accessi: urbem unam mihi amicissimam declinavi, quæ se vel potiùs exscindi, quàm e suo complexu ut eriperer, facilè pateretur. In hortos me M. Lenii Flacci contuli: cui quum omnis metus, publicatio bonorum, exsilium, mors proponeretur, hæc perpeti, si acciderent, maluit, quàm custodiam mei capitis dimittere. Hujus ego, & parentis ejus, pru-

dentissimi atque optimi senis, & utriusque filiorum manibus, in navi tuta ac fideli collocatus, eorumque preces & vota de meo reditu exaudiens, Dyrrhachium, quod erat in fide mea, petere contendi.

98. Quò quum venissem, cognovi, id quod audieram, refertam esse Græciam sceleratissimorum hominum, ac nefariorum, quorum impium ferrum, ignesque pestiferos meus ille consulatus e manibus extorserat: qui antequam de meo adventu audire potuissent, quum tum abessent aliquot dierum viam, in Macedoniam, ad Planciumque perrexi. Hic verò simul atque me mare transisse cognovit (audi, audi, atque attende, Laterensis, ut scias, quid ego Plancio debeam, confiteareque aliquando, quod faciam, me & gratè, & piè facere: huic, quæ pro salute mea fecerit, si minùs profutura sint, obesse certè non oportere) nam simul ac me Dyrrhachium attigisse audivit; statim ad me, lictoribus dimissis, insignibus abjectis, veste mutatâ, profectus est.

99. O acerbam mihi, Judices, memoriam temporis illius, & loci, quum hic in me incidit, complexus est, conspersitque lacrymis, nec loqui præ mœrore potuit! ô rem quum auditu crudelem, tum visu nefariam! ô reliquos omnes dies, noctesque eas, quibus iste a me non recedens, Thessalonicam me, in quæsto-

riumque perduxit! Hic ego nunc de prætore Macedoniæ nihil dicam amplius, nisi, eum & civem optimum semper, & mihi amicum fuisse, sed eadem timuisse, quæ ceteros: Cn. Plancium fuisse unum, non, qui minùs timeret, sed, si acciderent ea, quæ timerentur, mecum ea subire, & perpeti vellet.

100. Qui, quum ad me L. Tubero, meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, easque insidias, quas mihi paratas ab exsulibus conjuratis audierat, animo amicissimo detulisset; in Asiam me ire, propter ejus provinciæ mecum & cum meo fratre necessitudinem, comparantem, non est passus: vi me, vi me, inquam, Plancius, & complexu suo retinuit, multosque menses a capite meo non discessit, abjectâ quæstoriâ personâ, comitisque sumptâ.

XLII. O excubias tuas, Cn. Planci, miseras! ô flebiles vigilias! ô noctes acerbas! ô custodiam etiam mei capitis infelicem! si quidem ego tibi vivus non prosum, qui fortasse mortuus profuissem. Memini enim, memini, neque umquam obliviscar noctis illius, quum tibi vigilanti, assidenti, mœrenti, vana quædam miser, atque inania, falsâ spe inductus, pollicebar; me, si essem in patriam restitutus, præsentem tibi gratiam relaturum: sin autem vitam mihi fors ademisset, aut vis ali-

qua major reditum peremisset; hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia tibi illorum laborum præmia pro me persoluturos. Quid me adspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, sed de horum erga me benevolentia promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbam: de eorum desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi, præter lacrymas, queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti.

102. Quid enim possum aliud, nisi mœrere? nisi flere? nisi te cum salute mea complecti? salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Te tamen, exsurge quæso, retinebo, & complectar; nec me solùm deprecatorem fortunarum tuarum, sed comitem, sociumque profitebor: atque (ut spero) nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor, non dicam meorum in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui a me mei servatorem capitis divellat, ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficiis a vobis deprecor, Judices, sed custodem salutis meæ: non opibus contendo, non auctoritate, non gratiâ; sed precibus, sed lacrymis, sed misericordiâ: me-

cumque vos simul hic miserrimus & optimus obteſtatur parens, & pro uno filio duo patres deprecamur.

103. Nolite, Judices, per vos, per fortunas, per liberos veſtros, inimicis meis, his præſertim, quos ego pro veſtra ſalute ſuſcepi, dare lætitiam, gloriantibus vos jam oblitos mei, ſalutiſque ejus, a quo mea ſalus conservata eſt, hoſtes exſtitiſſe: nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutatæ veſtræ voluntatis erga me: sinite me, quod vobis fretus huic ſæpe promiſi, id a vobis ei perſolvere.

104. Teque, C. Flavi, oro & obteſtor, qui meorum consiliorum in conſulatu ſocius, periculorum particeps, rerum, quas geſſi, adjutor fuiſti, meque non modò ſalvum ſemper, ſed etiam ornatum, florentemque eſſe voluiſti; ut mihi per hos conſerves eum, per quem me tibi & his conſervatum vides. Plura ne dicam, tuæ me etiam lacrymæ impediunt, veſtræque, Judices, non ſolùm meæ: quibus ego, magno in metu meo, ſubitò inducor in ſpem, vos eoſdem in hoc conſervando futuros, qui fueritis in me; quoniam iſtis veſtris lacrymis de illis recordor, quas pro me ſæpe & multùm profudiſtis.

FINIS.

NOTANDA ET CORRIGENDA.

Numerus alter paginam, alter lineam indicat.

P. 2, L. 11. *Complecti orando.* Pythœanus liber & unus e noſtris habent *complecti ornando*, quam lectionem præſtare vulgatæ cenſet Grævius.

3, 30. *L. Mummio.* Ita dedimus e codicibus noſtris, in quibus ſcibitur *Mumio*. Turnebus ex Dione repoſuit *Ninnio*, quod ſervant plerique vulgati.

8, 3. *Nec tueri.* Ita Turnebi codices & noſtri, idque præferendum duximus vulgato, *nec intueri.*

9, 3. *Quàm quòd.* Particulam *quòd*, ut inculcatam contra decus linguæ Latinæ, delebat J. F. Gronovius, & huic quidem in uno e noſtris mſſ. ſubjiciuntur puncta tamquam delendæ.

12, 6. *Is me quidem minimè (cognoram enim.... quamquam longè hunc &c.* Ita e veſtigiis codicum & editorum, reſtituit locum Grævius, qui tamen in ſequentibus pro *cognatio*, mallet *contagio*. Vulgati nullo ſenſu, nec ullis mſſ. auctoribus, *is me (quamquam equidem non : cognoram enim....quàm longè hunc &c.*

Ibid. 30. *Sed ne vultu quidem.* Sequimur cum Grævio codices Pythœanum & Erfurtenſem. Vulgati habent *luctu*, quæ vox hîc otioſa eſt, quum ſequatur *veſtitu.*

17, 6. *Proditores meos non indicem; dolorem profectionis meæ reditûs dignitate conſoler.* Ita plerique Gruteri codices, & duo e noſtris;

alii vitiosè cum vulgatis, *proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meæ : defensores reditûs dignitate consoler.*

19, 6. *Molestus omnibus sanè, ipsi ne luctuosus quidem visus est.* Ita dedit Grævius, & sic habet, teste Grutero, Palatinus nonus : idque præstat vulgatæ lectioni, *honestus ipsi, omnibus luctuosus tandem visus est.*

20, 10. *Quid denique ille dies.* Ita duo codices e nostris ; tertius habet, *qui denique illo die*, unde videtur legendum, *qui denique ille dies*, pro vulgato, *quid denique illo die.*

21, 4. *Apud universum populum salutem populi Romani.* Ita Grævii codex Erfurtensis & duo e nostris, acriùs & venustiùs, quàm vulgati, *apud universum populum Romanum salutem reipublicæ.*

23, 19. *Alter consul, ut me...non modò deserer ent, sed...proderent, pactionibus eos...obligarat.* Ita mendosè vulgati, nullô sensu. Locum Grævius emendavit, ut dedimus, & favent codices nostri, in quibus constanter scribitur *desereret*, & *proderet.*

25, 7. *Remanendum ampliùs putavi.* Vocem mediam, quam ignorant codices nostri, delevimus.

26, 25. *Metellarum filii.* Ita cum Turnebo & Manutio dedimus. Vulgati mendosè *Metellorum.* Vide in ea, quæ sequitur, oratione n. 6.

32, 1. *Sed sicut.* Plures mff. addunt *tamquam*, quæ vox interpretatio est præcedentis, nec debuit, priore expulsâ, locum alienum occupare, ut in plerisque editis.

33, 23. *Tantum...universum cuncto populo.* Ita codices nostri, ut voluit Turnebus. Vulgò *universum.* Vocem *cuncto* delebat Grævius.

34, 29. *Fratrisque mei.* Codices non agnoscunt vocem *mei*, quam cum Grævio delevimus.

35, 11. *Pro eodem me.* Abest a mss. vox media: & paulò pòst, *unus hic*, *qui domi.* Posteriores voces, quas ignorant iidem codices, cum Grævio delevimus. Pro his unus e nostris habet, *unus hic*, *qui quidem in foro &c.*

36, 8. *Non modò non.* Alterum *non* ignorant Grævii codex Dresdensis, & plures e nostris, ut etiam prima editio. Additum videtur ab iis, qui ignorarunt, *non modò* sæpe poni pro *non modò non.*

37, 31. *Voluntate tamen perfecta senatûs.* Ita codices nostri, ut edidere Victorius & Grævius. Alii, *voluntate tamen perspectâ senatûs.*

38, 8. *Cui parti.* Ita Græviani codices & nostri, ut & editio princeps. Vulgò *cujus partis.*

Ibid. 26. *Quod potui.* Has voces, quas servant codices nostri, restituit e suis Grævius, omissas in vulgatis.

45, 12. *Atque in officio persolvendo dissimilis est ratio & pecunia debita.* Ita duo codices e nostris: tertius cum duobus Grævianis, & editione principe, omittit totam hanc periodum ad finem usque numeri, translatam fortasse huc parum commodè ex Planciana 68. aut ex libro II. de Officiis 69.

51, 17. *Armatos etiam.* Abest a nostris mss. vox *etiam*, quam Grævius addidit.

53, 5. *Illi non item.* Ita e Bargæi codice Manutius, ut sensus postulat. Vulgò *illuc item.*

54, 14. *Quæ vis, quæ causa.* Ita Grævii codices & nostri, pro vulgato, *quæ res, quæ causa.*

Ibid. 23. *Propter varietatem venditorum.* Fortè *propter avaritiam*, idque mallet Grævius.

58, 6. *Possem aliquid in ea regeneratio non habebatur.* Ita vitiosè codex S. Victoris, & unus e nostris, quibus e vestigiis Grævius eam concinnavit lectionem, quam secuti sumus. Nihil sani potest elici aut ex aliis codicibus, qui corruptissimi; aut ex vulgata lectione, *quasi possem aliquid in ea re gerenda, non habebatur.*

60, 20. *Ratione vitæ mirabili.* Ita veteres editi, & plerique codices. Gruterus maluit, *ratione, vitâ mirabili.*

61, 30. *Ex Cæsaris rebus actis.* Vox ultima quid sibi velit nescire se fatetur Grævius. Hac fortasse voluit aliquis interpretari præcedentem.

62, 19. *Constitui per senatum, decretâ lege sanxit.* Lectio minùs sana. Fortè, *constitui per senatûs decretum, lege sanxit.*

66, 31. *Idemque quum dixisset.* Videntur deesse voces, *in concione.*

68, 21. *Hoc dico, esse patricium.* Ita cum Manutio & Grævio duo codices e nostris, ut sensus postulat. Tertius vitiosè scribit *patricidium*, unde vulgatum, *hoc dico esse parricidium.*

70, 2. *Patris loco.* Has voces, omissas in vulgatis, revocavit Grævius e Francii 1. & editione principe.

77, 16. *In prædæ sectione.* Ita Pythœus & Grævius reposuerunt, pro vulgato, *in prædæ societate.* Quid enim est *adhibere socium in societate?*

Ibid. 22. *Per medium cohortis popularis.* Ita Grævius emendavit e Francii primo, & eòdem alludunt plerique codices, quorum nullo adstruitur vulgata lectio, *per medium forum popularis &c.*

78, 21. *Uno ictu tulisti.* Veram lectionem

restituit Grævius. Vulgò, *uno sortitu retulisti.* Infrà post *stuprorum omnium*, addebat Hotomanus *principem*, quæ vox aut alia similis deesse videtur.

81, 19. *Terrore complerent.* Ita Grævius e conjectura. Deest in vulgatis vox *terrore*, quam sensus postulat.

Ibid. 26. *Quid igitur ego cessi.* Ita Manutius & Pantagathus, pro vulgato, *quid igitur ego gessi.*

83, 2. *Nova manus.* Vulgò *nova vis.* Mutavit Grævius e Francii primo, & eódem ducunt alii codices, in quibus vitiosè scribitur *novatos nos.*

84, 19. *Bellum internecivum.* Ita Gruterus, probatque Grævius, pro vulgato *intestinum*, cui voci nullus hìc locus.

85, 1. *Senatum consules vetabant.* Grævius expressit, quod erat in Erfurtensi codice, *senatusconsulta volabant.*

86, 11. *Ego....dubitarem? hòc meliore conditione, quàm Decii, quòd &c.* Ita nostri codices & veteres editi, idque præstat Gruterianæ lectioni, *ego....dubitarem hòc meliore conditione esse, quàm Decii, quòd &c.*

Ibid. 22. *Non erat, ut, qui modus moribus fuerat.* Hæc est lectio mss. & veterum editorum, nisi quòd quidam habent, *modus omnibus moribus:* sed mediam vocem ignorant codices nostri.

88, 8. *Nihil esse jure scitum.* Ita Manutius & Pantagathus, probante Ursino. Vulgò, *nihil esse inscriptum*, alieno planè sensu.

90, 19. *Quum tantis sceleribus esses.* Addunt vulgati, *& factis:* quas voces rectè delevit Grævius.

95, 12. *Qui.... confirmat.* Sic habent Græ-

viani & noſtri codices, pro vulgato, *confirmavit.*

Ibid. 15. *Qui in æs ejus nomen incideris.* Ita Pantagathus, probantibus Faerno & Urſino. Alii omittunt voculam *æs*, quæ abeſſe non poſſe videtur.

102, 13. *Non tam inſolens ſum, quòd...quàm eruditus.* Ita Victorius & editio Veneta, quibus accedit codex unus e noſtris. Codex alius habet, ut voluit Urſinus, *non tam inſolens ſum, qui Jovem eſſe me dicam; non tam ineruditus, qui Minervam Jovis ſororem eſſe exiſtimem.* Sed hæc manum correctoris ſapiunt.

Ibid. 20. *Non tam ſum exiſtimandus de rebus geſtis gloriari, quàm de objectis non confiteri.* Alterutram negationem ſenſus reſpuit. Nos priorem delevimus. Alterâ deletâ, exſurget alia ſententia non indigna Cicerone: *non tam ſum exiſtimandus de rebus geſtis gloriari, quàm de objectis confiteri:* idque habet codex unus e noſtris.

105, 25. *Atque ita, ut quum dolenter abſis.* Voculam *quum* omittunt vulgati, quam ſervant Grævii codices & noſtri. *Non tam ſapiens.* Poſt hæc verba videtur excidiſſe vox, *ducaris, exiſtimeris.*

107, 17. *Melii pœna comprobata eſt.* Ita conjecturâ certiſſimâ Grævius emendavit vitiatam editorum lectionem, *ſtultitia pœnâ comprobata eſt.*

110, 30. *Concitato.* Lege *concitatos.*

115, 23. *Monumentum iſte umquam....excogitavit?* Ita locus legitur in Grævii codicibus & noſtris, & in veteribus editis. Recentiores dederunt, *monumentum iſte numquam...excogitavit.*

Ibid. 29. *Ut ſibi domum venderet.* Ita codex unus e noſtris. Alii cum vulgatis vitioſè, *ut Q. Poſtumius &c.* Quæ nomina Seji, ad oram

libri scripta, malè in ipsum textum migrarunt.

118, 6. *Verbone pontificis putatis, si is &c.* Ita duo codices e nostris, ut legendum conjecerunt Ursinus & J. F. Gronovius. Vulgati habent, *verbone*, aut *ergone*, *Pontifices*, *putatis*, *si is &c.* sensu aut impedito, aut nullo.

123, 7. *Ipso si loco.* Dele cum Grævio primam vocem. *Si loco*, id est, si jure & legitimè *essent consecratæ.*

124, 4. *Imperia adscribebantur novæ juventuti.* Locus contaminatus, quem sanari non posse sine libri melioris ope censet Grævius. Nihil variant nostri.

129, 18. *Sublatoque Q. Catuli nomine.* Videtur excidisse vox, tuum *incideris.*

132, 27. *Omnes hi suum...studium...commissum...arbitrantur.* Ita Grævius locum restituit e suis codicibus, quibus accedunt nostri, in quibus tantùm scribitur *omnes hi tum*, pro *suum.* Vitiosa vulgata lectio, *omne vobis...studium...commissum... arbitrabuntur.*

143, 1. *Quum mihi tacenti stans minaretur.* Ita e conjectura Grævius. In mss. voces *tacenti* & *stans* sunt oscitantiâ librariorum invicem permutatæ, *quum mihi stanti tacens.*

145, 15. *Sexti Clodii ore tincto.* Ita Gruteriani codices, & duo e nostris. Vulgati, omissis vocibus *ore tincto*, habent tantùm *Sextus Clodius conscripsisset.*

146, 15. *Q. Scipio.* In oratione pro Domo 123. dicitur *P. Scipio.*

149, 6. *In Velia publicè.* Vulgata lectio, *in villa publica*, quin corrupta sit, nemo dubitat : itaque cum Grævio sequimur emendationem Palmerii & Rubenii, auctoritate nixam Varronis & Livii.

151, 11. *Prædixerit.* Scilicet Etruſcorum diſciplina. Ita Græviu;: mallemus tamen cum vulgatis, *prædixerint.*

153, 19. *Mater Idea.* Ita rectè emendavit Faernus, probantque Urſinus & Grævius, pro vulgato *mater Dea.* Infrà, *cujus ab avia manibus.* Ita quidem codices : ſed videtur legendum cum Fabricio & Manutio, *cujus ab atavi manibus*, ſcil. Scipionis illius Naſicæ, qui optimus a ſenatu judicatus, matrem Ideam hoſpitio excepit. Ab eo Lentulus maternum genus trahebat.

161, 19. *Omnes indices...e carcere in forum effudit.* Eodem ſenſu dixit in Piſonem 16. *in me carcerem effudiſtis.* Vulgò editur *judices*, nullo ſenſu. De voce *indices* vide pro Murena 49. pro Sulla 70. & pro Sextio 95.

165, 3. *Somnium matricidarum.* Ita quidem vulgati : ſed pro *ſomnium*, Gruteri & Grævii codices, ut etiam duo e noſtris præferunt *ſenium.* Eſt autem *ſenium* mœſtitia, angor, & cruciatus animi, quo conficiuntur, qui nec ſe, nec alios pati poſſunt.

169, 20. *Principi...dicenti.* Lege omnino cum Manutio *principe...dicente.* Contra Clodium ſententiam dixerat Pompeius.

170, 24. *Ut...modò ſe venditet illis.* Ita, Urſino teſte, liber mſ. ſed explendæ ſententiæ deeſt, *modò his*, quas voces cum Panthagatho & Grævio addidimus. Vulgati tantùm habent, *ut modò ſe vendat illis.*

171, 13. *Alienatione a quibuſdam, hærent ea tela &c.* Ita perlevi mutatione correximus vitiatam mſſ. & editorum lectionem. *Alienatione, & quibuſdam hærentia tela &c.* quibus ex verbis nihil ſe extricare poſſe fatetur Grævius.

175, 31. *Etiam, ne...res recidat.* Dele cum Grævio primam vocem, quam ignorat codex Erfurtensis.

178, 25. *Deorum ignes, ſolia, menſas.* Ita codex e noſtris optimus, cum pluribus aliis Grutero & Grævio excussis, quæ lectio præſtat vulgatæ, *Deorum ignes, ſolennes menſas.*

185, 22. *Quia quâ voce.* Ita codices noſtri cum Hotomano. Primam vocem omittunt vulgati.

190, 4. *Ut jam virilis tua vox.* Ita Grævii codices & noſtri. Gruterus dedit ex conjectura Urſini, *ut jam puerilis tua vox.*

191, 19. *Non excellens animo & amore reipublicæ* (Addunt editi recentiores, *non præſtans in republica*) *virtus :* quas voces rectè delevit Grævius.

194, 15. *Inauditâ libidine inſani.* Ita codices noſtri cum Grævianis, & editis veteribus, idque significantius videtur vulgato *infamis.*

195, 4. *Fœneratorum gregibus inflatus.* Ultima vox corrupta. Grævius ex conjectura reponebat *infeſtatus.*

202, 22. *Aut edicto.* Vel legendum cum Pantagatho, *ſuo edicto*, vel duo hæc verba cum Manutio, Lambino, Grævio delenda.

204, 31. *Nemone mutavit ?* Videtur legendum, *mutabit*, ut innuat Piſonem, ubi ex Macedonia deceſſerit, quam tum imperio conſulari regebat, reum fore.

211, 23. *Et effuſam illam ac ſuperatam.* Gulielmius legebat, *& fuſam illam*, deletis vocibus *ac ſuperatam*, quas, Grutero teſte, ignorant duo codices & editio princeps.

212, 16. *Plaga mihi ſanabilis, illis mortifera, qui eam impoſuiſſent.* Ita Lambinus & Gruterus,

proximè ad codices, in quibus vitiosè ſcribitur, *mihi ſanabilis, illi mortifera, quam ei impoſuiſſet.* Victorius & Manutius dederunt, *mihi inſanabilis, reipublicæ mortifera, quam ei impoſuiſſem.*

217, 23. *Et ad reipublicæ ſtatum.* Hæc corrupta eſſe nemo non videt. Emendabat Græviús, *ad incertissimam ſpem recuperandi ſtatum ſuum.*

220, 17. *Inter meum diſcrimen & eorum prædam.* Ita quidem codices noſtri & editi veteres: ſed Palatini plerique habent, teſte Grutero, *inter meum caſum & ſuam prædam.*

223, 28. *Tulit, geſsit.* Apertum mendum. Lambinus affirmat in codice Memmiano ſcriptum reperiri, *Tigranes igitur, qui & ipſe &c.*

227, 6. *Quamquam quis audiret, si maximè queri vellent.* Ita codex e noſtris optimus, ut voluere Pantagathus, Urſinus, Lambinus. Mendoſa lectio vulgata, *quamquam quis auderet, si maximè queri vellet.*

232, 8. *Ex deſerto Gavii Cæpionis horreo.* Ita locum emendavit Perizonius Animad. hiſtoricis, pp. 30. & ſequentibus. Fuere iis temporibus *Gavii Cæpiones*, nulli *Gavii Oleli*, quomodo habent vulgati. Codices noſtri corruptè, *Gavi Leliorea.*

233, 2. *Magnâ rerum permutatione.* Vulgò *perturbatione.* Grævii codices & noſtros ſequimur.

241, 4. *Vos taciti mærebatis.* Ita codices nostri cum Grævianis. Vulgò *mirabamini* aut *mærebamini.*

242, 8. *Hominum ſceleribus.* Vulgò *ſceleri.* Alterum habent Grævii codices & noſtri.

244, 5. *Quis umquam tam propriè...id umquam eſſe facturum.* Hæc corrupta sine libris melioribus ſanari non poſſunt. Cogitabat Græ-

vius, *quis umquam tam promptè...id esset facturus.*

245, 3. *Jure præsidium comparat?* Hæc priora Milonem spectant, quem laudabat accusator Sextii, sequentia ad ipsum Sextium pertinent. Veram lectionem servarunt duo e nostris codicibus, ex quibus etiam infrà dedimus *monetur*, pro vulgato *movetur*. Vitiosè vulgati, *qui vitæ præsidium comparat*, sine distinctione Milonis & Sextii; qua ex lectione ut sensum aliquem eliceret Manutius, addebat, *eum laudas?* Loci depravandi occasio fuit frequens repetitio vocis *qui*.

218, 3. *Indicibus*. Reponit Lambinus *audacibus*. Sed vide de voce *indices* Orat. de aruspicum responsis, n. 34.

249, 19. *Ut hi sint optimates.* Ita cum Ursini libro unus e nostris. Vulgati omittunt *optimates*.

262, 1. *Ore ipsi.* Lambinus dedit ex conjectura Memmii *auctori ipsi.*

265, 21. *Sistis pelli.* Ita scribunt Grævii codices & nostri. Vulgò *sivistis.*

270, 30. *Et ad Numidici illius Metelli casum.* Ita Manutius locum emendavit ex oratione post reditum in senatu, n. 25. Vitiosè codices & editi, *& ad unum dicto citius Metelli casum.*

272, 28. *Aliquid defecti.* Vox corrupta, pro qua Manutius reponebat *aliquid de me ficti.*

275, 30. *Ab universo populo.* Lege cum Hotomano, *ex universo populo.* Hanc emendationem flagitant verba, quæ sequuntur.

285, 12. *Ut mihi renovatus ille tuus in te ***.* Turnebus vidit hic in mss. vacantem totam paginam.

288, 21. *Sed tamen ne me cum his principibus, qui adsunt P. Sextio, sed ut tecum, homine uno impudentissimo atque infimo.* Ita Lambinus ex

duobus mss. & Grævius ex Erfurtensi locum integrarunt, qui in vulgatis mutilus & mendosus sic legitur: *& ut ne me cum homine uno non solùm impudentissimo atque infimo*, contra mentem oratoris.

300, 10. *Collocatam.* Nempe filiam. Vulgò *collocatas*. Grævii codicem Erfurtensem, & e nostris duo sequimur.

303, 14. *Urnas delegerit.* Ita constanter Gruteri & Grævii codices. & duo e nostris, pro *dejecerit*. Est autem *deligere*, ut viri docti observarunt ex Nonio, ejicere, eliminare.

310, 12. *Ostendam alio loco.* Ita codex optimus e nostris: in vulgatis deest verbum *ostendam*, omissum a librariis, quia præcessit vox *debeam*.

312, 22. *Cetera accusator fatetur.* Ita Gruteri & Grævii codices, & unus e nostris, idque præstat vulgato *ceterùm*.

Ibid. 30. *Et Duriensi.* Probat Isaacus Vossius in notis ad Pomponii Melæ II, 6. legendum non *Duriensi*, sed *Turiensi*, a fluvio *Turia* qui Valentiam præterfluit, nunc *Guadalaxar*.

315, 5. *Quem exteræ gentes.* In Gruteri codicibus & nostris scribitur *alteræ gentes*, aut *ultra regentes*; unde suspicatur Grævius Ciceronem scripsisse, *quem ultimæ gentes*.

318, 8. *Temporis magis hujus vitio, quàm hominis; neque ego de tam iniquo genere judicii plura dicam.* Ita locum se restituisse ait Hotomanus e. mss. nam Manutii & Gruteri codices, ut & nostri corruptè habent *temporum magis: ego non hujus, inquam, genere judicii plura dicam.*

323, 16. *Quorum jus & fortunæ conditio.* Deest copula in plerisque codicibus, unde Gulielmius

lielmius malebat, *quorum vi fortunæ conditio infima est. Jus* autem & *vis* eodem ferè modo scribuntur in mss. & ideo frequenter permutantur.

329, 13. *Aut obtestatione & consecratione legis aut pœna.* Locus mendosus. Videtur legendum cum Pantagatho & Ursino, *ut obtestatione legis & consecratione pœna.* Nihil variant codices nostri.

Ibid. 22. *Neque legem, neque pœnam latam esse.* Hæc verba, tamquam ineptum glossema, rectè delet Manutius.

330, 11. *Fœdus fecisse.* Ita Græviani codices & nostri. Vulgò *fœdus icisse* aut *inisse.*

337, 10. *M. Annium Appium.* Quum *Appius* prænomen sit, Manutius censet reponendum esse *Papum*, aut aliud simile.

338, 16. *Quem quum L. Antistius accusaret.* Addunt editi *Spoletinus*, sed codices nostri habent *Spoletinum*, errore non insolito librarii aberrantis, qui scriptam non suo loco vocem delere noluit. *Non dixit.* Omissam a librario negationem, quam sensus requirit, cum Pantagatho & Ursino reposuimus.

339, 28. *Idem heros.* Vox corrupta. Ursinus e veteri libro reponebat *idem prætor.*

340, 16. *Mamertinos Ovios.* Ita Buchananus conjecturâ certissimâ. Oviorum familia in primis clara erat apud Campanos: Mamertini autem oriundi e Campania. Vulgò *Mamertinos obvios*, quæ vox locum hîc non habet.

Ibid. 31. *Cujatis siet : id habent omnes leve.* Ita codices nostri, ut edidere Manutius & Lambinus. Vulgò, *cujatis : etsi id habent hoc leve.*

345, 27. *In ruinis nostris vestrisque discordiis.* Ita cum Lambino duo e nostris mss. Vulgò, *in ruinis vestris nostrisque discordiis.*

346, 27. *Ita enim contendere de republica, quum id defendas...& fortium &c.* Ita liber Ursini & duo e noſtris, & sic dedit Grævius. Vulgò, *id enim contendere mihi videtur e republica, quum id defendas...& id fortium &c.*

355, 10. *Scelus imperatoris in pœnam exercitûs expetitum eſſe.* Vox ultima ſumitur activè, pro *recidiſſe.* Ita Gruterus & Grævius e ſuis codicibus, & sic unus e noſtris. Priùs vulgabatur, *indignissimum ſcelus, is imperator in pœnam exercitûs expetitus eſſe videatur.*

360, 22. *Rempublicam bene geſtam*, & paulò pòſt, *bene rempublicam geri.* Ita codices noſtri & editi veteres. Primus mutavit Lambinus, deditque *rem bene geſtam*, & *bene rem geri.*

363, 12. *An Tib. Gracchus.* Hìc Gruterus & Lambinus negantem particulam inſeruerunt, quam ignorant Græviani & noſtri codices, & ſenſus reſpuit.

365, 8. *Exſtinxit reſpublica dignitaſque ipſorum.* Ita Grævius e codice Erfurtensi, cui accedit unus e noſtris, pro vulgato, *exſtinxit reipublicæ dignitas & ipſorum.*

368, 2. *Decem dierum.* Ita ex præcedentibus reponendum eſſe duximus cum Grævio. Vulgata lectio *dierum duodecim* aut *XV.* ut habent codices noſtri, ſtare non poteſt.

374, 10. *Quàm ut, qui conſul...is ut eam &c.* Locus contaminatus. Senſus conſtabit, si cum Grævio legeris, *quum qui conſul...is eam deſponſam &c.* Nihil variant codices noſtri.

Ibid. 31. *Quòd ita meritus erat, grati.* Ita cum Grutero & Grævio dedimus: Vulgati nullo ſenſu, *quòd ita meritus erat, gratis.*

377, 5. *Quinqueviratum.* Legendum videtur ex hiſtoria, *vigintiviratum.*

385, 12. *Atque existimare.* Deest in vulgatis copula, quam e nostris & Grævii codicibus restituimus.

391, 27. *Scelere etiam, si opus esset audaciâ.* Vulgò; *& audaciâ*: sed deest in mss. copula.

393, 27. *Tamen est ejus omnino cupiditatis.* Ita disertè Memmianus codex, & eódem alludit optimus e Grævianis, meliùs quàm in vulgatis, *tamen est ejusmodi cupidinis.*

399, 20. *Aut quibus necesse est idem dicere.* Locus non videtur mendo vacare. Ant. Augustinus legebat, *aut quibus nec esse ibidem liceret*, idque probat Ursinus.

Ibid. 30. *Timere videatur.* Reponit Hotomanus, *videantur*; sed tunc delenda conjunctio *si*, legendumque, *ut, ne quis id fortè nesciat, timere videantur.*

402, 1. *Quæ in hunc nondum.* Vox ultima nec in mss. nec in editis ante Gruterum visitur. Eam igitur cum Grævio delevimus.

405, 16. *Quæ in sororem tuam moliris.* Voces, *in sororem tuam*, addidit Gruterus, quas ignorant duo e nostris mss. & meliùs abesse existimavimus.

406, 13. *Pepulerunt.* Ita duo e nostris & unus e Grævianis mss. Vulgò *perpulerunt*, aut *perculerunt.*

407, 7. *Dide ac dissice.* Vulgò, *dede te ac disjice*: emendarunt Lambinus & Puteanus e vestigiis mss. qui plerique hoc loco corrupti.

Ibid. 21. *Filii causa.* Vulgò *Cœlii causa*: sed nostri & Græviani codices id habent, quod dedimus.

415, 12. *Ad hospitem domi necandum.* Ita codices nostri. Quidam malunt, *ad hospitem domini necandum.*

417, 20. *Tentatum esse.* Voculam *esse* Grævius omisit, quam servant codices.

421, 4. *Ad memoriam reipublicæ revocabat.* Vulgò *reservabat*, & id quidem habent codices nostri: sed Rubenius in electis testatur in veteri codice legi *revocabat*, quæ vox de homine semianimo meliùs dicitur.

422, 5. *Ad balneas Senias.* Ita Gruteri codices & nostri, pro vulgato *Xenias.*

423, 8. *Quadrantariâ illâ permutatione.* Narrat Plutarchus quemdam adolescentem in Clodiæ loculos pro nummis argenteis quadrantes æreos, stupri mercedem, misisse.

424, 17. *Quàm si tradidisset.* Ita cum duobus Grævii codicibus unus e nostris. Vulgò, *quàm si non retraxisset.*

427, 12. *Aut quæstio sublata.* Quæri enim de servis manumissis non licebat. Sic habet codex e nostris optimus, ut voluit Manutius, pro vulgato *sublevata.*

436, 10. *Quibus eras ignotus.* Vitiosè vulgati, *quibus erat ignotus.*

438, 21. *Quam cum Antonio communicavi.* Ita quidem libri veteres: sed Hotomano non displicet Lambini conjectura, *commutavi.*

443, 23. *Æquatum.... consulatum.* Displicet vox *æquatum*; quid si legamus *æquum*, hoc est, commodum & faventem in omnibus.

447, 11. *In hoc majali.* Ita ex Isidoro hunc locum citante reposuit Gruterus, pro vulgato *in hoc animali.*

448, 5. *Barbaro Epicuro.* Ita Memmiani codices, idque rectè præfert Lambinus Faerni conjecturæ, *barbaro Epicureo.*

449, 20. *In toga prætexta.* Ita Turnebus. Vitiosè vulgati, *in toga & prætexta.*

452, 19. *Lutulente Cæsoni.* Ita Victorius & Turnebus. Alii *Cæsonine.*

453, 29. *Qui rempublicam senatûs auctoritate servarat.* Ita codex e nostris optimus, ut voluere Gulielmius & Gruterus. Pro *idemque in Italia*, ut habent nullo sensu codices, dedimus ex emendatione Manutii, *is neque in Italia*, nimirum Cicero. Quæ sequuntur, pertinent ad Pompeium.

456, 30. *Consentiente populi Romani... voce.* Ita Gulielmius, & firmat codex unus e nostris, in quo scribitur litteris initialibus *P. R.* Vulgò, *Populo Romano*, quas voces delebat Lambinus, sensu reclamante.

458, 12. *Tabellarum*, & folio sequenti 26. *tabellas.* Sic dedimus ex mss. Turnebi, Faerni & nostris. Vulgati habent *tabularum* & *tabulas.*

460, 6. *An amicos tuos.* Voculam *an*, quæ sensum turbat, natam ex initio vocis sequentis, cum Grævio delevimus.

461, 21. *Ex famæ.* Scil. laceratione. Ita codices, ut edidere Manutius, Lambinus & Grævius. Alii *ex infamia.*

463, 18. *Absens.* Huic voci locus hic non est. Legendum videtur cum Manutio & Grævio, *ab senatu.*

471, 14. *Sed proditæ.* Ita cum Turnebo dedimus, pro vulgato, *sed perditæ*, quæ vox huic loco minimè congruit.

Ibid. 30. *Per te.* Has voces, quas omittunt vulgati, servant Faerni & Grævii codices, & nostri.

473, 7. *Videbit iratos.* Ita omnino legendum cum Lambino, non ut vulgò, *videbis.*

476, 28. *Cum patribus conscriptis.* Editio princeps, & duo codices e nostris habent litteris ini-

tialibus *cum P. C.* quod a nonnullis haud rectè videtur explanatum *cum P. Clodio.*

477, 27. *De solio.* Ita quidem Grævius e mss. & editis ferme omnibus, & *solium* hoc loco putat esse lectum vel *sellam*, in qua Piso solus sederit. Sed Ernesto placet conjectura Ant. Augustini legentis, *de dolio*, hoc sensu : *Bibitur usque eò, dum vinum diffusum & vetus exhaustum sit, & vinum recens*, doliare, *ministretur.* Vide Turnebi advers. libro I, 1.

479, 4. *Epicurum disertim dicere. Est tamen: dicit ut opinor.* Ita e mss. Faernus, Manutius, Gulielmius, quos sequitur Grævius. Mendosè vulgati, *Epicurum disertum decernere; & tamen dictum opinor*, nullo sensu.

490, 25. *Quid quæstor ædilitius rejectus? præpositus legatorum tuorum &c.* Vel cum Lambino legendum, *præpositus homo turpissimus?* vel delenda vox *præpositus.*

491, 10. *In villa Leucadia, quæ fuit uxoris Ægisti.* Ita Turnebus & Lambinus. Alii legunt, *in villa Eucadiæ, quæ fuit uxor Exegisti.*

492, 23. *Quàm numerum militum...cognóscere.* Videtur legendum *cognosci.*

494, 16. *Ad simultatem.* Vulgò *ad simulationem.* Lambinum sequimur.

503, 5. *Hujus dignitatis.* Legendum videtur cum Gronoviis, *huic dignitatis jactura facienda est.*

Ibid. 21. *Quid tu? an dignitatis &c.* Ita Grævius e suis mss. Alii, *quid? tu non dignitatis &c.*

505, 20. *Ut fueris dignior.* Ita Grævii codex Erfurtensis, & duo e nostris; & sic legendum esse patet ex repetitione eorumdem verborum in-

riam, tam novam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem, comprobabitis? Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, quum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum affuisse; præsertim quum tribunus plebis, vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? Esto: collegium non adhibuisti: quid? de collegio quis tandem affuit? posuerat enim auctoritatem in uno, quæ est in his omnibus; sed tamen auget & ætas, & honos dignitatem: opus erat etiam scientiâ; quam etsi omnes consecuti sunt, tamen certè peritiores vetustas facit.

118. Quis ergo affuit? Frater, inquit, uxoris meæ. Si auctoritatem quærimus, etsi id est ætatis, ut nondum consecutus sit; tamen quanta est in adolescente auctoritas, ea, propter tantam conjunctionem affinitatis, minor est putanda: sin autem scientia est quæsita; quis erat minùs peritus, quàm is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, quum se, fratrem uxoris tuæ, fratri tuo germano antelatum videbat. Etsi in eo providisti, ne frater te accusare posset. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique adolescentem quemquam, quum haberes

frà, *sed, ut fueris dignior.* Haud rectè vulgati, *at fueris dignior.*

Ibid. 29. *Quid cuique ipsi debeant.* Vulgò, *quid denique ipsi debeant.* Præstat lectio, quam servant Grævii codices, & plures e nostris.

507, 9. *Cn. Manlium.* Hìc & pro Murena 36. Manutius reponit *Mallium*, quia Manliorum nota nobilitas.

Ibid. 29. *Iidem mihi sunt grati.* Ita Grævius. Codices, quos excussimus, corrupti hoc loco, ut alii plerique. Gruterus dedit, *idem mihi sunt judices parati*, obscuro, aut nullo sensu.

508, 18. *Simul ut qui sint professi videro, dicam.* Ita Grævius, sensu aperto, pro vulgato, *simul ut qui sint professi, video quid dicam.*

511, 11. *Tot e reliquis.* Vulgò *quot e reliquis.* Correxit Grævius e suis mss. quibus accedunt etiam nostri.

515, 23. *Votis, ominibus, lacrymisque.* Ita Grævii codex Erfurtensis, & unus e nostris, idque præstat vulgato, *lacrymis votisque omnibus.* Ex iisdem codicibus dedimus infrà, *ut haberent quem reducerent*, ubi malè vulgati, *ut haberent quod reducerent.*

516, 11. *Qui si adesset.* Ita codices nostri, ut voluit Ursinus, pro vulgato, *quòd si adesset.*

520, 19. *An quòd rejectæ auctiones essent? Immo verò, inquit, quòd legationes.* Ita ex optimo codice Turingico locum emendavit Grævius. In vulgatis legitur nullo sensu, *an quòd auctiones essent? Immo verò inquit, quòd legiones.*

522, 13. *Ulla in re.* Ita cum Manutio codices nostri. Vulgò, *nulla in re.*

Ibid. 17. *In ipso denique ambitu, rejectionem fieri voluerit judicum alternorum.* Ita Grævius lo-

cum emendavit, qui in vulgatis sic legitur nullo sensu, *de ipso denique ambitu, de rejectione fieri voluerit judicium alternorum.* Vide in Vatinium n. 27.

Ibid. 27. *Et per consensionem magistratuum, quæ honestè sodalitas nominaretur.* Hæc quo sensu dicantur, obscurum est: itaque cum Grævio lectionem codicis Erfurtensis admisimus.

525, 26. *C. Flavium.* Ita quæsitor hic a Laterensi editus vocatur infrà n. 104. nec verisimile est *C. Alphium*, ut habent vulgati, qui hoc anno prætor fuit, editum quæsitorem fuisse.

526, 24. *Conficere*, id est, conciliare amicis suis *suam tribum.* Vulgò, *reficere.* Correxit ex optimo codice Erfurtensi Grævius, & sic habent duo e nostris.

529, 30. *Sed comitia...fuerint prærogativa.* Vulgò *prærogata.* Id dedimus cum Grævio, quod habent codices nostri.

536, 26. *Non te id quod multi invideant....* Vide in Sextiana n. 102.

537, 28. *Profers triumphos Titi Didii.* Cujus triumphus ex Macedonia in Pisoniana n. 61. Didii numerantur inter homines novos pro Murena n. 17. Erfurtensis igitur codicis lectionem prætulimus vulgatæ *Tib. Gracchi*, quæ nata videtur ex mera alicujus conjectura: nam codices nostri nomen omittunt, scribuntque *T.... & C. Marii.*

Ibid. 31. *Magistratus ceperint, quod triumpharant.* Ita disertim duo codices e nostris, quibus proximè accedit Erfurtensis, qui habet, teste Grævio, *magis ceperint.* Huic loco minimè satisfacit vulgata lectio, *magis laude fuerint digni, quod triumpharunt*, nec sanè in ea Tullii manum agnoscas.

539, 7. *Nisi eum...putabis fuisse.* Verbum *putabis*, aut *putabit*, ut habent quidam codices, rectè delebat Gulielmius.

544, 19. *Quod fuit ullorum.* Addunt vulgati, *tantum? requiro, utrum putes odium.* Quas voces e versu superiori malè iteratas erasimus. Has duo codices e nostris, pluresque alii non agnoscunt.

546, 27. *Propter rei magnitudinem.* Ita e mss. Gulielmius & Grævius. Vulgati mendosè, *propter ejus magnitudinem.*

547, 12. *Et mihi dices.* Ita Grævius e mss. in quibus, ut in optimo e nostris, scribitur infrà *contenderim*, non, ut vulgò, *contenderit.*

548, 24. *Et injuriam prætoris.* Vulgò *populi Romani*, sed Gruteriani codices & nostri scribunt *p. r.* unde, ut innuit Gulielmius, fieri potest *prætoris*, potiùs quàm *populi Romani*: tunc enim iidem codices scribunt *ppli R.*

550, 3. *Salutem... abjecero.* Ita codex Erfurtensis Grævii, meliùs quàm vulgati, *objecero.*

551, 30. *In ludos*, nimirum Circenses, in quibus thensæ, seu sacra quædam vehicula, a signo Vertumni in circum maximum ducebantur, onusta deorum imaginibus: ædilium autem erat thensarum & pompæ illius viam curare. Vulgati mendosè *in locos.* Ursini & Turnebi codices sequimur cum Grævio. Unus e nostris mendosè *illusos.*

563, 20. *Te tamen, exsurge, quæso, retinebo.* Ita Grævii codex Erfurtensis, & duo e nostris, idque præstat vulgato, *huc exsurge tamen quæso. Retinebo.*

FINIS.

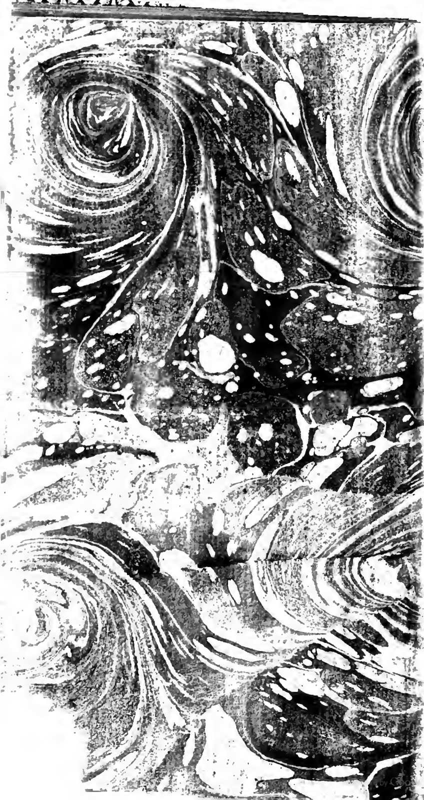

image
not
available